

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRKİYE, RUSYA KARADENİZ VE ÇERKEZİSTAN

Edmund SPENCER

Çeviri
Dilek CENKÇİLER

TÜRK TARİH KURUMU

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

**TÜRKİYE, RUSYA, KARADENİZ
VE ÇERKEZİSTAN**
Albay Edmund SPENCER

Orijinal Adı

Turkey, Russia, The Black Sea and Circaissa
Londra 1854

Raportör

Prof. Dr. Kenan İNAN

Yayına Hazırlık - Grafik - Tasarım - Kapak

Gazi Yayıncılık A.Ş.
Bulgurlu Mahallesi Bulgurlu Caddesi
Etiler Sokak No.: 10/1 Küçükçamlıca
Üsküdar / İSTANBUL
Telefon: 0216 650 83 15 - 16

Baskı

Tor Ofset San. ve Tic. Ltd. Şti.
Akçaburgaz Mahallesi 116. Sokak No.: 2
Esenyurt / İSTANBUL
Telefon: 0 212 886 34 74

ISBN

978 - 975 - 16 - 2722 - 3

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI

III-7. Dizi - Sayı 3

TÜRKİYE, RUSYA, KARADENİZ VE ÇERKEZİSTAN

Albay Edmund SPENCER

Çeviri

Dilek CENKÇİLER

TÜRK TARİH KURUMU

ANKARA, 2014

Spencer, Edmund

Türkiye, Rusya, Karadeniz ve Çerkezistan / Edmund Spencer ; çeviri Dilek Cenkçiler.—Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2014.

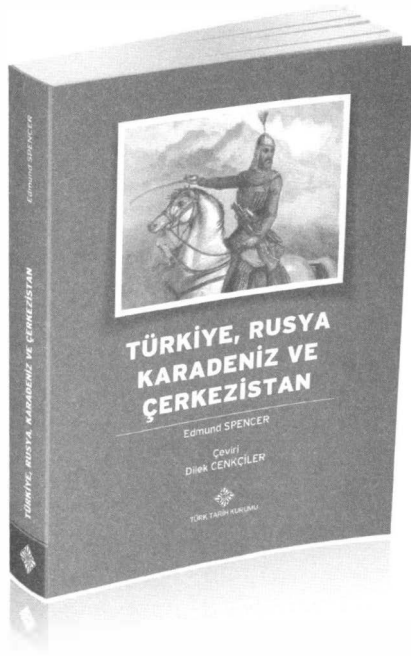
xiii, 362 s. : res. (kimi rnk.), 1 katl. hrt. ; 24 cm.—(AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; III-7. Dizi-Sa. 3).

ISBN 978 - 975 - 16 - 2722 - 3

1. Osmanlı İmparatorluğu_Seyahat ve tasvirler. 2. Rusya_Seyahat ve tasvirler. 3. Karadeniz Bölgesi_Seyahat ve tasvirler. 4. Çerkezistan_Seyahat ve tasvirler. I. E.a. II. Cenkçiler, Dilek. III. Dizi.

915.4

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu'nun 30.05.2013 tarih ve 674/10 – 68 sayılı kararı gereğince 1500 adet basılmıştır.

ŞAMÎL BEY

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Geçmişteki ve Günümüzdeki Macaristan – Bir Otelde Meydana Gelen Olay – Kont Széchényi – Reformları – Macaristan'daki Anayasal Hakların Zaferi – Macar Lisanının Yeniden Canlandırılması – Bir Kanun Koyucu Olarak Kont Széchényi – Kossuth ve Partisi – Güçlü Etkisi – Avusturya ve Rusya'nın Entrikaları – Macaristan'daki Savaşa Yol Açan Nedenler – Macaristan'ın 1850'Deki Melankolik Görünümü – Kossuth'un Karakteri – Mücadele Etmek Zorunda Kaldığı Güçlükler – General Görkey'in İhaneti – Avusturya Hükümetinin Zalimliği – Kont Louis Bathyani'nin İdamı – Avusturya'nın Kendine Zarar Veren Politikası – Rusya'nın Avusturya'daki Etkisi – Sorumsuz Güç ve Bunun Sonuçları.....	7
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

Macarların Milli Özellikleri – Macaristan'da Yaşayan Farklı Irklar – Macarların Karakteristikleri – Tarihleri – Savaşları – Bağımsızlık Aşkları – Avusturya Hanedanına Ait Prenslere Macar Tahtına Çıkması – Cesaret Kırıcı Yönetimleri – Habsburg Hanedanı Prenslere Politikaları Hakkındaki Görüşler.....	23
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Macaristan'da Huzursuzluk – Aşağı Tuna'daki Bazı Slav Irkları Hakkında – Rus Panslavizmi – İliya Panslavizmi – Slavların Politik ve Sosyal Durumu – Halk Ayaklanmaları – İrk Önyargıları – Macar Savaşı Sırasında Avusturya Tarafından Nasıl Yönlendirildikleri – İliya – Slav Konfederasyonu – Slavlar Tarafından İşgal Edilen Bölge – Savunma Konumu Olarak Değeri – Avusturya ve Türk İmparatorluklarının Kritik Durumu	31
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1850 Yılında Buharlı Gemiyle Tuna'da Seyahat – Presburg Manzarası – Macar Kralı Ferdinand'ın Taç Giymesi – Son Savaşın Üzücü Etkileri – Komorn Kalesi – Wissegrad – Peşte'ye Varış – Terörün Saltanatı – Kadınları Kırbaçlamak – Avusturya'nın Macarları Almanlaştırma Çabası – Macarların Milli Gururları – Buda Kuşatması – General Görgey'in İhaneti – Görgey ve Kossuth Arasındaki Düşmanlık – Kossuth'un Hükümetinde Kararsızlık – Macaristan'ın Düşmesi	43
---	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Peşte'den Ayrılış – Son Savaşın Etkileri – Neusatz'ın Tamamen Yok Olması – Hırvatistan Valisi – Ordusu – Zulümleri – General Mayerhoff'er ve Hırsız Çeteleri – Avusturya'nın İntikamı – Askeri Kordon Hakkında – Karlofça – Sırp Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi – Savaşçı Alışkanlıkları – Sırpların Karakteristikleri – Cumhuriyetçi Eğilimleri – Sırbistan'daki Türk Garnizonları – Sırpların Sultana Sadakatlerinin Önemi – Son Yorumlar..53

ALTINCI BÖLÜM

Belgrat – Sırp Köylüleri – Semendire – Tuna'daki Manzara – Demir Kapı – Kendine Has Özellikleri – Tehlikeli Seyirler – Girdaplar – Buharlı Geminin Kaybedilmesi – Vidin ve Kaleleri – Kalafat'ın Önemi – Balkanların İlk Görünüşü – Nicopolis Şehri ve Kalesi – Sestova – Rusçuk ve Kaleleri – Turtukai ve Oltenitza Kalesi – Müstahkem Mevki Olarak Silistre'nin Önemi – Rassova Şehri ve Kalesi – Tchernawoda – Karadenize Açılması Düşünülen Kanal – Rusya'nın Bu Kanalin İnşasına İtirazı – Tuna'daki Utanç Verici Seyir Şartları – Hirsova Kalesi – Matschin – İsakçı – Tulça – Tuna Deltası – Türkiye ve Rusya Arasındaki Savaş Üzerine Gözlemler.69

YEDİNCİ BÖLÜM

Rusya'nın Cesaret Kırıcı Etkisi – Moldova Eflâkları – Kökenleri – Tarihçeleri – Eski Daçyalılar – Gotlar, Hunlar ve Türklerle Yaptıkları Savaşlar – Türk İmparatorluğuna Nasıl Bağlandılar – Rusların Prenslikleri Elde Etmek İçin Entrikaları – Rus Hamiliğinin Felaket Getiren Etkileri – Ülkenin Rus Askerleri Tarafından İstila Edilmesi Sırasında Moldova Eflâkların Çektiği Acılar83

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Moldova Eflâk'ın Zirai ve Ticari Kapasiteleri Açısından Değerlendirilmesi – Seyahat Şekli – Moldova Eflâklılarının Özellikleri – Eflâk Hanları – Köyler – Manastırlar – Büyük Servetleri – Halkın Batıl İnançları – Yunan Dininin Moral Bozucu Etkileri – Moldova Eflâk'ta Yaşayan Çeşitli Irklar – Aristokratlar ve Köylüler – Kıyafetleri – Dilleri – Roma Kökenlerine İlişkin Göstergeler – Çingenelerin ve Yahudilerin Göze Çarpan Özellikleri – Alışkanlıkları, Davranışları ve Gelenekleri95

DOKUZUNCU BÖLÜM

Türkiye'nin Mevcut Durumunun İncelenmesi – Türk İdaresi Altındaki Hristiyan Nüfusun Durumu – Onlarla İlgili Kanunlarda Reform Yapma İhtiyacı – Hristiyan Düşmanlığı – Demokratik Eğilimleri – Türkiye'nin Kritik Konumu – Türk Mevzuatı – Rus Hükümetiyle Türkiye'nin Karşılaştırılması – Türkiye'nin Sömürgeleştirilme Önerisi – 1848 Yılında Moldova Eflâklılarının İsyan Hareketleri – Liberal Partinin Papazlık Çıkarlarına ve Etkilerine Düşmanlığı – Macarlarla İttifak Kurma Girişimleri – Yunanlı Papazların ve Rus Aristokratların Rusya'ya Doğru Eğilmeleri – Ömer Paşa ve Türkiye'deki Yabancı Mülteciler – Bunların Muhtemel Etkileri 103

ONUNCU BÖLÜM

Ticari Açından Moldova Eflâk – İhracatları – Üretimleri – Rusya Tarafından Kurulan Hükümet – Yönetimdeki Hataları – Ajanlarının Rüşvet Alması – Voyvodalar – Eflâk Prensi Bibesco Stirbey – Moldova Prensi Gregory Ghika – Karakterleri – Moldova – Eflâk'ın Büyük Bereketi – Ülkenin Kasvetli Görünümü – Sömürgeleşme İmkânları ve Avantajları – Galatz'dan Jassy'e Gezi – Jassy'nin Görünümü – Moldova'da Yollar – Menziller – Kar Fırtınasına Yakalanılması – Gece Savaşı – Boyana'ya Varılması – Prut Vadisi – Tzarnowitz – Avusturya Bukovina'sından Gözlemler 115

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Buharlı Gemiyle Galatz'dan İstanbul'a Yolculuk – Tuna Deltası – Kazak Çadırı – Deltanın Sağlığa Aykırı Oluşu – Karadeniz'de Denizcilik Konusunda Gözlemler – Varna – Sızopoli – Trakya Boğazı – Karadeniz'in ve Azak Denizinin Her Yıl Azalması – Nedenleri – Büyükdere – Tarabya – İstanbul'un Sahil Görüntüsü 131

ONİKİNCİ BÖLÜM

İnanç Olarak İslamiyet – Halkın Medeniyeti Üzerindeki Etkileri – Türk İmparatorluğunun Nüfusu – Hristiyanlar ve Müslümanlar – Türk Sorununun Çözümündeki Zorluklar – Hristiyanlara Taviz Verilmesi Beklentisi – Türkiye'deki İlk Hristiyanlar – Bu Hristiyanlar Vasıtasıyla Türklerin Hristiyan Yapılması İhtimali – Şimdiki Savaşın Türkiye'de Neleri Etkileyebilecekleri Konusunda Umutlar 141

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkler Arasında Fanatikliğin Azalması – İstanbul'un Genel Bir Tarifî – Kamu Binaları – Pazarlar – Camiler – Ayasofya – Sokaklar – Dükkânlar ve Dükkân Sahipleri – Türk Müziği – Yaygın Batıl İnançlar – Türk Mahkemeleri – Dügün 155

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İstanbul'un Çevresi – Kayıklar ve Kayıkçılar – Bulgurlu Dağı Ziyareti – Muhteşem Manzara – Yansımaları – Bursa'ya Gezi – Bölge Manzarasının Harap Yanı – Bursa Hakkında Gözlemler – Türkmenlerin Karargâhı – Tatlı Su Vadisi Ziyareti 167

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin Askeri Bir Güç Olarak İlerleyişi – Sultan Abdülmecit – Karakteri – Türk Askerleri – Disiplini – Donanımı – Türk Ordusunun Teşkilatı – Donanma – Mecburi Askerliğin Moral Bozucu Etkileri – Padişahın Reformları – Hükümetin Mücadele Etmesi Gereken Zorluklar – Yabancı Uyrukluların Türkiye'deki Etkisi – Merhum Hüsrev Paşa – Yönetim Kademelerindeki Olağanüstü Yükselişi – Halil Paşa – Ömer Paşa – Paşanın Askerlik Yaşamının Kısa Bir Tasviri 179

ONALTINCI BÖLÜM

Rusya – Karadeniz – Çerkezistan – Rusya'nın Doğudaki İlerleyişi – Kafkasya'daki Harp Hakkında Gözlemler – Karadeniz'de Rusya'ya Saldırmanın Olanacağı – Avrupa'da Rusya Hakkındaki Kamuoyu – Avrupa Uygarlığına ve Bağımsızlığına Karşı Rusya'dan Gelebilecek Endişe Verici Tehlikeler. 191

ONYEDİNCİ BÖLÜM

Karadeniz – Gemiciliği – Rusya Onu Nasıl Sahiplendi – Odessa'ya Varış – Varlıklı Şehir
Odessa – Edirne Antlaşması – Rusya'ya Yararlı Sonuçları – Rusya Tarafından Yabancılarla
Verilen Teşvikler – Rus Donanması – Rus Bahriyeliler – Rusya'da Zimmete Geçirme –
Rusya'nın Mevcut Siyasi Konumu.....211

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

Sivastopol'ün Genel Tarifi – Durum – Liman – Tahkimat – Bir Savunma Konumu Olarak
Sivastopol – Toprak Altındaki Bir Şehire Ziyaret – Eşsiz Dağ Kalesi – Simferopol'e Yolculuk –
Balaklava – Bir Liman Olarak Avantajları – Ruslar ve Tatarlar225

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

Bahçesaray'a Yolculuk – Tatar Köyleri – Bahçesaray'ın Tarifi – Tatarların Tarihî Hikâyesi
– Rusya Kırım Tatarlarına Nasıl Sahip Oldu – Tatar Kabileleri – Âdetleri – Davranışları –
Gelenekleri – Rus Stepleri – Özellikleri – Ekip Biçiminin İmkânsızlığı.....233

YİRMİNCİ BÖLÜM

Bahçesaray'dan Yolculuk – Merdiven Geçidi – Kırım'ın Güzel Manzarası – Alupka'ya Varış –
İmparator Nikola'yı Ziyaret – Kişiliği ve Davranışının Tarifi – Karadeniz Etrafında Yolculuk
– Yalta – Kefe – Kimmer Boğazı – Kerç – İlginç Kalıntılar – Taman Adası – Höyükler –
Kuban Nehri – Çernomorski Kazaklarını Ziyaret.249

YİRMİBİRİNCİ BÖLÜM

Çerkezistan'dan İlk Görüntü – Anapa – Muhteşem Manzara – Sucuk Kale'nin Tarifi –
General Willemineff'in Çerkezistan Seferi – Başına Gelen Felaketler – Yenilgi ve Ölüm –
Gelencik'e Varış – Güzel Limanı – Bir Askeri Üs Olarak Rusya'ya Kazandırdıkları.....263

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM

Ruslar Gelencik'i Nasıl Aldı? – Kale – İç Kısımlara Yolculuk – Çerkezistan'da Rus Askeri
Yolları Nasıl Yapılır? – Pchad Körfezi – Çerkezlerin Husumeti – Çerkez Savaş Narası –
Muhteşem Sahil Manzarası – Djook Körfezi – Vadran Körfezi – Pitsunda'ya Varış – İç
Kısımlara Yolculuk – İlginç Kilise – Bombora – Bir Çerkez Kasabasını Ziyaret – Çerkez
Ormanları – Haçlıların Silahları.271

YİRMİÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bombora Prensi'ne Ziyaret – Çerkez Savaşçısının Tasviri – Çerkez Reisi'nin Yaşadığı
Yer – Çerkezistan Reislerinin Vatanperverliği – Çerkez Kadınları – Kişisel Görünümleri
– Çerkezistan'da Ahlaksızlığa Karşı Yasalar – Kadınların Kıyafeti – Sohumkale'ye Varış –
Garnizonun Sefil Durumu – Bir Rus Askerinin Karakteri – Kafkasya'daki Savaşları.281

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Elbruz Dağının Denizden Görünüşü – Megrel Kıyısı – Redout Kale – Şehrin Tasviri –
Kafkas Kabileleri – Rusya'nın Kafkasya'daki Emniyetsiz Yönetimi – Kafkasya'nın Mineral
Zenginlikleri.....295

YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM

Kafkasya ve Halkının Tarihi Hakkında – Kafkasya’da Rus Entrikaları – Kafkasya’nın İlk Savaşçı Peygamberi İlyas Mansur – Geçmişi ve Esrarengiz Şekilde Yok Oluşu – Halefleri, Gazi Molla ve Şamil Bey – Meslekleri.....307

YİRMİALTINCI BÖLÜM

Şamil Bey – Yönetici Olarak Yetenekleri – Olağanüstü Kariyeri – Kafkasya Gerillası – Teçhizatı – Ustalığı – Süvari Olarak Yeteneği – Savaşma Metodu – Kafkasya’yı Sindirmenin Zorluğu.....319

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM

Kafkasya Gerillalarının Askeri Disiplini – Nasıl Bakılıyorlar – Reisin Görevleri – Şamil Bey’in Kafkasya’daki Artan Etkisi – Açık Ordugâh – Kafkasya Gerillası – Dayanıklılığı – İçkiden Uzak Durma – Rus Askerleri İle Arasındaki Fark.327

YİRMİSEKİZİNCİ BÖLÜM

Kafkasya’ya Genel Bakış – Ürettikleri – Ticari Eşyalar – Tarım Sistemi – Değirmenler – Tahıl Siloları – Halkın Çalışkanlığı – Soylu Atları – Kafkasya’nın Doğal Tarihinin Tasviri .. 335

YİRMİDOKUZUNCU BÖLÜM

Çerkezler – Dinleri – Kutsal Korulukları – Dini Kuralları – İnsanlarının İlkel Davranışları – Adaleti Uygulamaları – Yasaları – Kafkasya’nın Halk Ozanları – Geleneklerinde Korunan Tarihsel Kayıtları – Çerkezler İle İspartalıların Davranışları ve Hukuk Kuralları Arasındaki Benzerlikler.343

OTUZUNCU BÖLÜM

Bir Askeri Güç Olarak Rusya – Kafkasya Kıstak’ının Siyasi Önemi – Hindistan’ın Tasarlanan İstilas Hakkında Öneriler – Nasıl Engellenir – Kafkasya Bölgelerine Genel Bakış – Kapanış Sözleri.....353

RESİMLER

H. WARREN TARAFINDAN ÇİZİLDİ ve W. DICKES & CO. TARAFINDAN RENKLİ
OLARAK BASILDI.

Şamil bey	VI
Sultan	154
Çar	248
Çerkez kadın	261

AĞAÇ OYMALAR

Presburo	9
Wissegrad	47
Buda	50
Peterwardein	55
Avusturya Sınırında Karakol Binası	58
Sırp Köylüler	72
Vidin	74
Bir Eflâk Hanına Varış	98
Eflâk Hanının İçi	99
Jassy (Yaş)	124
Kurtlarla Gece Savaşı	128
Kazak Karakol Binası	133
İstanbul	143
İstanbul'da Bir Sokak	163
Boğaz'da Bir Kahvehane	169
Kâğıthane Vadisi	175
Türk Askerleri	181
Varna	193
Sinop	209
Odessa	213
Sivastopol	227
Tatar Köylüleri	235
Tatar Çiftliği	243
Sucuk Kale (Novorossiysk)	265
Ruslarla Çerkezler Arasında Görüşmeler	273
Bir Çerkez Reisinin Konutunun İç Görünümü	283
Kafkasya'da Gerilla Savaşı	297
Çerkez Gerillaların Akını	321

GİRİŞ

Gezilerimizi, zamanımız ülkeler tarihinde o güne kadar kaydedilen en haksız ve en sebepsiz savaşa sahne olduğu için en azından bir taraf açısından çok daha ilginç hale gelen Doğu Avrupa ve Asya'daki ücra ülkelere yöneltmeye başlamamızdan bu yana neredeyse yirmi yıl geçti.

İlk zamanlarda bile gezimizin nedeni aslında, o ülkelerin sosyal, ahlaki ve politik koşullarını anlatma isteğinden çok, macera sevgisi ve pek bilinmeyen toprakları keşfetme arzusundan kaynaklanıyordu. Fakat buna rağmen, Rusya'da dönen dolaplar hakkında, o zaman ziyaret ettiğimiz ülkenin eninde sonunda, milliyetler, hırslar ve ırklar hacmi içinde, yani Rus İmparatorluğunun hantal yapısı içinde yok olacağını anlayacak kadar bilgi sahibi olduk.

1851 yılında gerçekleştirdiğimiz son ziyaretimize kadar, peş peşe her gidişimizde, aynı mekanizmanın faaliyet halinde olduğunu gördük. Ancak, Rusya'nın uyguladığı ve kurbanının önce moralini bozduğu, sonra da mahvettiği bu yöntemde, düzenlemeler her seferinde daha da mükemmelleşiyordu. Zira ister Türkiye'de veya İran'da gezelim, ister Tataristan'ın orta kesimlerinde ya da Kafkasların zirvelerinde, her yerde onun genellikle ya Fransız, Alman, İtalyan ya da Polonyalı olan ajanlarıyla karşılaşılıyordu. Bunlar, özenli eğitimleri, genel bilgileri ve hepsinin ötesinde, birçok dili konuşmaları sayesinde kolaylıkla keşfedilebilen akıllı maceraperestlerdi. Bu insanların hareketlerini

yönlendiren tek kural, paralarını ödeyen ve hizmetkârlarının sezgileriyle yeteneklerini cömert bir şekilde ödüllendiren kişilerin çıkarlarını en iyi nasıl veya hangi yoldan geliştirebilecekleriydi.

Okuyucularımız arasından, Doğu Avrupa ve Asya'daki ücra ülkeler hakkındaki çalışmalarımızı okuyarak bizi onurlandırmış olanlara, Avrupa'nın kendisini, köken olarak, fanatik, ruhsal olarak saldırgan Timur veya Cengiz Han gibi Tatar liderlerin özgürlüklere ve insanoğlunun medeniyetine karşı gerçekleştirdikleri herhangi bir savaşın içinde bulacağı günün çok uzak olmadığını göstermeye çalıştığımızı hatırlatmamıza gerek yok. Bu barbar göçebelerin istilasından bu yana asırlar geçti; medeniyet ve insanlık barışı ile refahına yardımcı olabilecek her yöntem, bugüne kadar dünya tarihinde görülmemiş bir hızla ilerledi. Ancak Moskova'nın bu Slav Tatar kabileleri, yarımküremizin en iyi ülkelerinden bazılarının enkazında yatan yağmacı göçebelerin barbar atalarından fazla ilerleme kaydedemedi.

Rusya'nın şu andaki Çarı, son derece uygar ve insancıl biri olsa da, bir milyon süngülü, kılıçlarını, kendilerine servet ve onur kazandırma aracı olarak gören insanlar tarafından görevlendirilmiş olanlar gibi kontrol edemiyordu. Ne hırslı aristokrasiyi gemleyebiliyordu, ne de tanrının onları, kendi özel inançlarını, tek Ortodoks dini yaymak ve dünyaya yasalar vermek amacıyla görevlendirdiği inancına kapılan fanatik halkı frenleyebiliyordu. Ayrıca, her gerçek Moskovalı bu girişimi kutsal bir görev, yerine getirilmesi için kendisine I. Petro tarafından verilen ve Yüce Tanrının emri gibi bağlayıcı olan bir görev olarak görüyordu.

Bu nedenle, Rusya İmparatorunun şu andaki saldırıda tam olarak başına buyruk olmadığını ve uzun zamandır düşündükleri projelerini yürürlüğe koyma zamanının geldiğine inanan halkın önyargılarını ve boş inançlarını teşvik etme dışında bir politikanın, tahtının güvenliği ni tehlikeye atabileceğini varsayılabiliriz. Böyle olsa bile, savaş çılgınlığının, Rusya'da bütün sınıflar arasında korkutucu bir şekilde geliştiği kesindir. Özellikle kâfir Müslümanlara karşı girişilen savaş, imparatorluğun asilzadelerine yeni topraklar ve esirler alma ihtimalini ve orduya boş hazinelerini yağmalarla doldurma imkânını yaratmaktadır.

Bugüne kadar tüm yarı barbar fatihlerin itici gücü bu olmuştur: bir sınıfta yağmacılık, diğesinde de fanatizm. I. Petro devasa imparatorluğunu bu şekilde kurmuştu ve ondan sonra gelenler de bu politikayı benimsemişlerdi. Bu politika sayesinde, bu kadar düşman kabile ve milliyeti egemenlikleri altında bir arada tutmayı başarmışlar ve kendi memleketlerinde isyanı önlemişlerdi. Ayrıca, güvenilir kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla, halkın düşüncelerini daha güvenli bir kanala çekmek dururken, ülkenin sosyal ve politik durumundaki kötülükler hakkında karamsar bir şekilde düşünerek kaybedilecek zaman yoktu.

O halde, devletin güvenliği ve halkın iradesi devam etmesini gerektirirken, Çar fetih yürüyüşüne nasıl ara verebilir, zorunlu yöneticisi olduğu görkemli mekanizmayı nasıl durdurabilirdi?

Peki, bu durumda, böyle bir yönetimle, böyle bir halkla ne yapılmalıdır? Avrupa'nın gerçek durumunu bilmeyen birinin yanıtı, "Onları kendi çorak steplerine geri sürerek, dünyanın barışını bozma gücünden yoksun bırakmak" olurdu. Fransa'nın ya da İngiltere'nin böyle bir işi tek başına başarabileceği doğrudur; fakat bu devletlerden hangisi Avrupa'daki bütün aşağılık despotlara ve hoşgörüsüz papazlara, güçlü hamileri onları destekleyecek kuvveti kaybettiği zaman, kendi demokratik tebaalarının toplu halde isyan edip onları tahttan indirmeyeceğinin garantisini verebilir? Çar bunu biliyor ve muhtemel bir Avrupa savaşında onların yardımını alacağından emin olduğu için, özgür İngiltere'nin tehditlerine gülüyor.

Ne yazık ki, demokratik ilkelerin ilerlemesi korkusu ve bunun Avrupalı güçler üzerindeki yıkıcı etkisi, Rusya'nın yıllar boyunca ülkelerin hakları üzerinde zafer elde etmesini, geniş eyaletleri ve krallıkların tamamını dünya haritasından silmesini ve Avrupa ile Asya'daki her devletin kabinesinde diktatör gibi hükümdarlık yapmasını sağlamıştır. Fakat artık kriz uzun zamandır beklenen ve Kuzeydeki Slav Tatar otokratın eski dünyanın hâkimi olup olmayacağına, ya da onu gerçek seviyesine, yani yarı barbar insanların kralı konumuna indirip indirmeyeceğine karar vermesi gereken ilkeler savaşı kapıya dayandığından, özgür kurumların temsilcisi ve destekçisi olarak İngiltere'ye büyük sorumluluklar düştüğünü kabul etmeliyiz.

Avusturya'da veya her zaman harekete geçmek yerine oyalanmayı, birleşmeleri gerekirken birbirlerinden uzak durmayı, ortak davaya yardımcı olmak için güç birleştirmeye çalışmak yerine kendi bireysel çıkarlarını geliştirmeyi tercih eden Almanya'nın önemsiz prensliklerinde müttefik bulamayacağımız kesindir. Diğer taraftan, Avrupa'nın güneyine, İspanya, Portekiz veya İtalya'ya dönecek olursak, anayasal Piedmont dışında, bütün bu ülkelerin hükümetlerinin en berbat bozulma, yobazlık ve hoşgörüsüzlük düzeyine indiklerini; eyalet hapis-hanelerinin mahkûmlarla dolup taşıdığını ve krallarla halkları arasında hiçbir güven olmadığını görüyoruz. Aslında, enerji veya karakter bağımsızlığı gibi özellikler sadece cesur komşumuz Fransızlarda ve Kuzeydeki aynı derecede cesur kuzenlerimiz İsveçliler, Danimarkalılar ve Norveçlilerde bulunuyor.

İtiraf edilmesi gerekir ki, Avrupalı liderler söz konusu olduğunda, kazanma şansımız çok düşük; ancak Kıtayı daha önce de hırslı bir fatihin egemenliğinden kurtardığımız için, şu anda da sonuçtan korkmuyoruz. Bu nedenle, eğer Avrupalı hükümdarlar, düşmandan yana olursa, kendi çıkarımız ve dünya uygarlığının çıkarı için demokrasiyle ittifak kurmamız kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca, genel istihbarat yayılımı sayesinde, insanlar artık Rusya'nın utanç verici köleliğini hak ettiğini düşünecektir.

Öte yandan, rekabetin, çıkar çatışmasının veya başka nedenlerin Fransa ile İngiltere'nin, despot hükümdarlıklar ve tebaaları arasında artık son derece yaygın bir şekilde görülen güvensizlik ve nefretten yararlanmak amacıyla birleşmesini engelleyebileceğini düşünsek bile, sonunda her Avrupa toplumunda özgür kurumların oluşacağı konusunda en ufak tereddüdümüz bulunmamaktadır. Her durumda, ülkeler arasında artık hiçbir rahip ya da despotun ilerlemesini durduramayacağı bir ruhun; uygarlığın savunucusu, lokomotif olarak çok geniş alanlara dağılma aracı olan ve aydınlanmanın gelişmesine karşı çıkan her sistemi, kurumu ve önyargıyı sonunda yıkacak olan bir ruhun yayıldığından emin olabiliriz. Savaşın ve sonuçlarından çekinen büyük güçler belki kavgacıları barış yapmaya ikna edebilir; Rusya ve müttefikleri sonunda zafere ulaşabilir ya da ulaşmayabilir; ama yine de, büyük görüş savaşı yalnızca ertelenmiş olacaktır ve yetişen nesil ta-

rafından daha büyük bir inatla ve kesinlikle başarılı bir şekilde karşı çıkılacaktır.

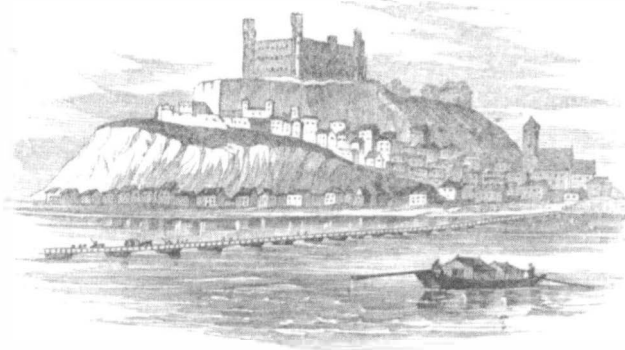
Bu nedenle, şimdilik dünyanın kaderini Fransa, İngiltere ve Rusya'nın eline bırakıp, hikâyemize devam ederek, okuyucularımıza, eski dünyanın savaş alanı olacakmış gibi görünen, uygar Avrupa'da yaşayanları hep kızdıran en büyük ve en önemli sorunun silahlı kuvvetlerle çözüme ulaşacağı yer olan Doğu Avrupa'nın ve Asya'nın ücra köşelerindeki ülkeleri tanıtmaya çalışacağız.

Bu güzel ülkeler, kendilerine duyulan politik ilgi bir yana, gezginler açısından geniş bir gözlem alanı ve politikacılar, filozoflar ve ülkelerin gelişmesini yavaşlatan ya da hızlandıran nedenleri araştırma durumunda olan dünya insanları için, ilginç bir araştırma konusu oluşturmaktadır. Burada son derece bereketli topraklar ve yarımküremizde bulabileceği en sağlıklı iklimi bulacaktır. Ayrıca, her yerde, iç kesimlerde denizcilik ve her türlü sulama imkânını sağlayan asil nehirlerle ve ticaret dünyasını davet edermiş gibi görünen en güzel limanlarla dolu denizlerle karşılaşma avantajını sağlayacaktır. Yine de, bütün bu doğal üstünlüklere rağmen, çoğunlukla yol, köprü, han veya uygarlığın işareti sayılabilecek başka şeylerin bulunmadığı bakir topraklarda dolanmak zorunda kalacaktır. Buna ilaveten, karşılaşacağı az sayıdaki insan toplulukları, asırlar boyunca kılıç aracılığıyla hüküm süren ve zavallı tebaalarının Batının enerjisi, girişi ve sanayisi ile tüm ilişkilerini kesmekten başka yönetim şekli uygulamayan prenslerin yönetimine tabi kaldıkları için yarı barbarlığın en alt düzeyine batmış durumda olacaktır.

Bahsedeceğimiz ilk ülke olan Macaristan, yarı barbar Doğu ile aydınlanmış Batı arasında yatmaktadır. Yalnızca cesur çocuklarının haklarını ve hürriyetlerini korumak amacıyla savaş alanlarında gösterdikleri kahramanlıkları nedeniyle değil, 1815 yılında barışın sağlanmasından sonra sanayi ve her türlü sanat ve ilim konusunda kaydettikleri hızlı ilerleme nedeniyle, istisnasız, Avrupa'daki en ilginç ülkelerden biridir. Medeni ve politik kurumları özerklik temeline dayandığı zaman insanların neler yapabileceğini çarpıcı bir şekilde göstermektedir ve ülkenin yasaları, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin herkesi aynı ayrıcalıkları, hakları ve özgürlükleri sağlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Geçmişteki ve Günümüzdeki Macaristan
Bir Otelde Meydana Gelen Olay
Kont Széchényi
Reformları
Macaristan'daki Anayasal Hakların Zaferi
Macar Lisanının Yeniden Canlandırılması
Bir Kanun Koyucu Olarak Kont Széchényi
Kossuth ve Partisi
Güçlü Etkisi
Avusturya ve Rusya'nın Entrikaları
Macaristan'daki Savaşa Yol Açan Nedenler
Macaristan'ın 1850'deki Melankolik Görünümü
Kossuth'un Karakteri
Mücadele Etmek Zorunda Kaldığı Güçlükler
General Görkey'in İhaneti
Avusturya Hükümetinin Zalimliği
Kont Louis Bathyani'nin İdamı
Avusturya'nın Kendine Zarar Veren Politikası
Rusya'nın Avusturya'daki Etkisi
Sorumsuz Güç ve Bunun Sonuçları

PRESBURO

Almanya'dan Macaristan topraklarına giren her yolcu mutlaka iki ülke halkı arasındaki belirgin farklılıklarla sarsılır. Sessiz, sabırlı ve düzenli Almanlar yerine hür doğmuş görünen gözü pek, cüretkâr, enerjik bir halkla karşılaşır. Birisi ipek bir ibrişimle yönetebileceğiniz barışsever çalışkan bir yurttaş; diğeri kılıcını kınından çıkarmadan hürriyetinin elinden alınmasına izin vermeyecek ateşli bir savaşçı gibidir.

Macaristan'ı ilk ziyaretimizin üzerinden hemen hemen yirmi yıl geçti. O zamanlar halk Avusturya'nın Napolyon'a karşı sürdürdüğü feci savaşların ve uzun süreli bir mücadelenin o dönemde, bugün Rusların yaptığı gibi, bütün Avrupa'ya boyun eğdiren Türklere karşı tek başlarına engel olmak için giriştikleri mücadelenin getirdiği kayıplardan kendisini yeni yeni toparlıyordu.

Sakin Almanlar bu zamanda Macaristan'da yolculuk etmeyi, son derece tehlikeli bir girişim olarak görüyordu. Gerçekten de birkaç okul arkadaşımınla birlikte öğretmenimizi bizimle bu ülkeye gelmeye ikna etmeyi başarmak hiç de kolay olmamıştı ve üstelik, her olasılığa karşı tepeden tırnağa silahlanmamız gerekmişti.

Seyahatimizin ilk günlerinde kayda değer bir olayla karşılaşmadık, ta ki Peşte'yi Karpat Dağlarından ayıran uçsuz bucaksız düzlüğe girinceye kadar. Burada küçük bir yol kenarı hanında konakladık ve tam kusursuz bir akşam yemeğine başlamak üzereyken avluya Macarların, göz alıcı kıyafetleri içinde ve gösterişli atlarının üzerinde iki Macar asili ve hizmetkârlarından oluşan bir grup girdi. Küstah hizmetkârlar, yetkinin verdiği bir saygısızlıkla hancının karısına, bizim için hazırla-

nan lezzetli yemeklerin, özel bir odaya çekilmiş olan efendilerine götürülmesini emrettiler.

Ne yapılabilirdi ki? Toprak sahibi Macarlar onlara itirazsız itaat edilmesine alışkınlık ve bizim iyi huylu Almanlar hiç şüphesiz içine düştüğü ikilem nedeniyle hancının karısına acıdıkları için buna rıza göstermeye meyilliydiler. Ancak biz ve bize eşlik eden bir İngiliz öğrenci, John Bull'un kıta Avrupa'sında yaşayan meraklılara sık sık gösterdiği o inatçı bağımsızlık ruhuyla dolu olduğumuzdan, çok farklı düşünüyorduk ve bu istek son derece saygısızca bildirildiğinden, soframızdan tek bir tabağın bile alınmasına şiddetle itiraz ettik. Karşılıklı atışmamızda ses tonları gitgide yükseldi ve her an, eski zamanlarda bütün bir askeri alayı doyuracak kadar yiyecek içerdiğine inanılan büyük bakır kazanlardan birini elde edebilmek için Türklerin yaptığı kanlı savaşların bir benzerine dönüşebilecek hale geldi. Sonunda bu tartışma efendilerinin dikkatini çekti, açıklamaları kahkahalarla karşılayarak taleplerinden vazgeçtiler ve kibarlık göstererek yemeğimizi paylaşma davetimizi kabul ettiler.

Şarapları neşeyle içerken, John Bull'un yemeği tehdit altında olduğunda nasıl hırçınlıkla karşı koyduğuna kahkahalarla güldüler. O sırada her taraflarından sağlık ve erkekçe bir zindelik fışkıran bu iki beyefendi, ileride onları bekleyen üzücü kaderden ne kadar habersizdiler! Hayatının en verimli yaşlarını ve beyninin bütün enerjisini sevgili ülkesine hizmet etmeye adanıldıktan sonra, vatanının maruz kaldığı üzücü durumu kabul etmekte zorlanan Kont Stephen Széchényi aklını kaybetti. Diğer beyefendi Kont Louis Bathyani bir kahraman ve vatansever gibi ülkesinin özgürlüğü için savaştıktan sonra Avusturyalı bir cellât tarafından adi bir suçlu gibi öldürüldü. Ancak vatandaşlarının, en cesur vatanseverlerinden birinin yargılanarak öldürülmesinin intikamını Avusturya'dan alacağı günler de gelecekti.

Bu olay, yolculuk yapmayan okuyucu için önemsiz gözükebilir ama Macarların zorba asiller tarafından içinde tutuldukları feodal kulluk sistemi hakkında son derece detaylı bir fikir vermektedir ve 1847'de Doğu'ya yaptığımız yolculuk sırasında bu ülkeye bir kez daha gittiğimizde, sosyal kurumlarda gördüğümüz gelişimle büyük bir tezat teşkil etmektedir. Herhangi bir halkın, hatta yorulmak bilmeyen Anglo Sakson'ların bile, bu kadar kısa sürede bir halkın zenginliğine ve mutlulu-

luğuna katkıda bulunacak her şeyde ve medeniyette, Doğu Avrupa'nın İngilizleri olarak adlandırılmaktan mutluluk duyan bu insanların kaydettiği kadar büyük bir ilerleme kaydetmesi mümkün değildir.

Feodal kulluk sistemi sonsuza dek ortadan kaldırıldı; Macar, Hırvat, Sırp veya Eflâk, hangi ırktan olursa olsun bütün sınıflar hür insanlar oldular, küçük arazi sahiplerinin hakları ve ayrıcalıkları özel olarak tanımlandı ve halkın refahı için bir takım reformlar yapıldı. Bunlara ilaveten bütün dinlere izin verildi ve inançları ne olursa olsun herhangi bir insanın devletin en yüksek mevkilerinde görev yapmasına imkân sağlandı.

Bu ülkedeki yolların kötülüğünü, üzerinde köprü olmayan nehirleri, yarı çıplak köylüleri, yollarına taş döşenmemiş ve ışıklılandırılmamış kasabaları ve şehirleri, tahta veya çamurdan yapılmış kulübeleri, aşağılanan serfler tarafından çekilen mavnaları hatırlayan bizim gibi yolcular için şimdi gördüğümüz her şey bir peri masalının gerçekleşmesi gibi geliyordu. Peşte, Buda, Presburg ve diğer bütün büyük kasabalar ve şehirler Londra ve Paris'in merkezinde bile mimarilerinin güzelliğiyle hayranlık uyandıran sarayları ve kamu binalarıyla övünbilirdi. Kaleleri çevreleyen, kötü kokularını etrafa saçan durgun su hendekleri doldurulmuş ve gezinti yollarına dönüştürülmüştü, Tuna üzerine yapılan muhteşem asma köprü Peşte'yle Buda'yı birleştiriyordu; halkın daha fakir kesiminin ihtiyaçlarını karşılamak için cömert bağışlarla hastaneler ve hayır kurumları kurulmuştu. Kırsal kesime gittiğimizde de refah gözleniyordu rahat çiftlik evlerinde, köylerde ve yolcu hanlarında, her yerde gelişmiş bir tarım sistemi fark ediliyordu. Aynı zamanda güçlü Tuna'nın, Sava'nın ve Tisza'nın sularında yukarı aşağı gidip gelen ve bu ülkede yetiştirilen ürünleri yabancı memleketlere götürüp Fransa ve İngiltere'den mamul madde ve lüks mallar getiren buharlı gemiler memlekette artan zenginliğin ve refahın kanıtıydı.

Macaristan bütün bunları Kont Széchényi'nin yüksek idare yeteneğine ve bitmek tükenmek bilmeyen enerjisine borçludur. Ülkesinin yenilenmesi söz konusu olduğunda, Kont için hiçbir zorluk aşılamaz, hiçbir girişim imkânsız değildi. Asiller ve köylüler arasındaki engelleri yıkmayı, asillerin sahip oldukları feodal hakları ve imtiyazları yürürlükten kaldırmayı başardığında, Macaristan Kralı olarak Avusturya İmparatorunu zorlayarak kendi ülkesinin anayasal haklarını ve bağım-

sızlığını tanımasını sağladı bu bağımsızlık, zorba Viyana'ya olan bağılılıklarıyla çok uzun bir süre ve haksızca Meclisin toplanmasına izin vermeyerek onlardan esirgenmişti.

Bütün bunları şiddete başvurmadan ve kanunlara karşı gelmeden başardığını göz önüne aldığımızda, bu büyük Macar'ın her türlü övgüyü hak eden sağduyulu bir kanun yapıcı olduğu görülüyor. Ancak bu olağanüstü adam ne kibar bir hatip ne de parlak bir yazardı; sadece bütün popüler liderlerin istediği bir şeye, gerçekçi bir sağduyuya ve onunla aynı fikirler paylaşmayanların, hatta en kötü düşmanının bile kabul ettiği karşılık beklemeyen bir içtenliğe sahipti. Kısacası zamanına uygun bir adamdı, bir sorunu ele aldıklarında yurttaşlarının sahip olduğu enerjiyi ve heyecanı bildiğinden, üstün zekâsıyla bu ülkedeki kurumların reforma ihtiyacı olduğunu ve bunu inkâr etmenin sadece devrime ve anarşiye yol açacağını fark etmişti.

Neredeyse insanüstü bir gayretle her zorluğun üstesinden gelip bütün sınıfların saygısını ve sevgisini kazandıktan sonra, o güne kadar milli lisanlarının kaba olduğunu düşünerek küçük gören yüksek tabaka tarafından tamamen yok sayılan Macar lisanının yenilenmesi için girişimde bulunmaya karar verdi. Salonlarda sadece Almanca, İngilizce ve Fransızca konuşuluyor, Mecliste ve bütün kanuni ve resmi belgelerde ise Latince kullanılıyordu.

Macaristan gibi her biri farklı bir diyalekt konuşan ve hepsi büyük Macar reformistinin Macarlaştırma çabalarına karşı gelen Hırvatlar, Almanlar, Sırlar, Eflâklar ve diğer Slav kabileler gibi birçok milletten oluşmuş bir ülkede tek bir lisanı yerleştirme çabası, büyük zorlukların üstesinden gelmeyi gerektiriyordu ve ülkedeki sükûneti tehlikeye atıyordu.

Ülkenin yöneticileri, toprağın sahipleri ve Macaristan'da bulunan bütün milletler arasından en kalabalığı olan Macarlar doğal olarak kendi lisanlarının kabulünü istiyorlardı ama Viyana'ya yaltaklanmaya alışıkan Macar asilleri bu teklife şiddetle karşı çıktı. Ancak Kont Széchényi, milli çıkarlar yararına alınması gereken önlemler söz konusu olduğunda tereddüt eden bir adam değildi ve ulusal bir lisanın, insanların sevgisi ve hayalleri üzerindeki garip etkisinin ülkeleri ve onun hürriyeti ve bağımsızlığı konusunda bir bağlılık yaratacağının

tamamen farkında olduğundan, her engeli karşılamaya ve bu konuyu sonuca bağlamaya cesaretle karar verdi. Bu nedenle Presburg'da toplanan Mecliste senatör olarak yerinden kalkarak ve söylendiğine göre etkili konuşmasını Macarca yaparak muhaliflerini gafil avladı. Diksiyonundaki gergin enerji, soğuk duygusuz Almancadan veya güçlü ama fazla canlı olmayan Latinceden o kadar farklıydı ki dinleyenleri heyecanlandırdı. Şimdi annesinin dizinde öğrendiği lisanla Part'lı atalarının lisanında Attila, Arpad, Zoltan, Zoxis ve ırkının diğer yüz kahramanının ve reisinin, Avrupa ve Asya'daki hükümdarların yarısı onlara haraç öderken, çevrelerindeki milletlere kanunları verirken kullandığı lisanla konuşuyordu.

Kont Széchényi'nin başarılı olduğunu; bin yıldan beri Slavların, Türklerin ve Almanların yok etmek için gösterdikleri çabalara dayanan Macarcanın sadece herhangi bir ülkede konuşulan en coşku-lu, anlamlı, dolgun seslerle dolu ve esnek lisanlardan biri olmadığını; aynı zamanda tarihçiler, şairler, filozoflar ve hatipler tarafından da düşüncelerini ifade etmek için hayranlıkla benimsenen lisan olduğunu söylemeye aslında gerek yok. Böylece Macarca, Meclisin oybirliğiyle Macaristan Krallığının yönetimiyle ilgili bütün işlemlerde devlet tarafından onaylanan resmi lisanı oldu ve kısa süre içinde yayılmasını sağlamak için ülke toprakları üzerinde her köyde, kasabada ve şehirde, okullar ve üniversiteler açmaya yönelik kaynaklar sağlandı.

Almanca ve Latincenin Macaristan'ın yönetimiyle ilgili konularda kullanılmaması Macarlar açısından Avusturya'nın etkisine karşı elde ettikleri büyük bir zaferdi çünkü bu o prensip yoksunu gücün yüzyıllar boyunca silah gücüyle sindiremediği bir milleti yok etmek için kullandığı bir yoldu. Sivil, asker ve siyasi memurlara resmi devlet işleminde sadece bu yabancı lisanın kullanılması konusunda sürekli emirler yayınlanıyor ve Latince veya Almanca yazılmamış olan herhangi bir evrakın geçerli olmayacağı kesin bir dille bildiriliyordu. Gene de bütün maharetlerine, entrikalarına ve tehditlerine rağmen Macarcanın modern hayatta, ister Macar, ister Hırvat veya Sırp olsun, ruhu hürriyet peşinde koşan herkes tarafından her çevrede sohbet aracı olmaya başlamasına engel olamadılar. Macarca konuşmayanları ise vatandaşları, Avusturya'nın kölesi olarak görüyorlardı.

Kısacası insanlar artık hareketlenmişti ve bütün sınıfların arzusu Macarcayı öğrenmek ve bu lisanı söylev vermek olmuştı, böylece inanılmayacak kadar kısa bir sürede hangi ırktan olursa olsun Macaristan'da bu lisanı kullanmayan tek bir beyefendi kalmamıştı. Kilise de din adamları, baroda avukatlar bu lisanı kullanıyor, aynı zamanda Presburg'daki senatonun duvarlarında ülkeleri Persler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından istila edildiğinde Part'ları savaşa çağıran aynı tutkulu, heyecan verici sözler tekrar tekrar yankılanıyordu. Ancak hepsi bu kadar değildi. Bütün Macaristan ve Avusturya'da baskı makinelerinin sayısı, her gün Pest, Presburg ve krallığın diğer büyük şehirlerindeki yayıncılara teslim edilen edebiyat eserlerini basılmasına yetmiyordu. Bu eserlerin hepsi Macaristan tarihinin en kahramanlık dolu ve heyecan verici dönemlerini ortaya koyan orijinal eserlerdi. Bu arada tiyatrolar her gece atalarının cesaretine veya Macaristan'ın bağımsızlığı, hürriyeti ve haklarına yapılan en ufak göndermeleri bile çılgınca alkışlayan seyircilerle dolup taşıyordu.

O zamana kadar ve Kont Széchényi halkı yönlendirdiği sürece ülkede her şey yolunda gidiyordu. Hürriyet ve reform düşmanı despot Avusturya İmparatoru bile her ne kadar kabinesinin politikalarına aykırı olsa da, Macaristan Kralı olarak, Macaristan meclisinin talep ettiği ve aşırıya kaçmadan, yalnızca her tarafsız insanın yeniden ele alınması gerektiğini kabul edeceği bir takım suiistimallerin düzeltilmesine karşı çıkmadı.

Ancak tam bu sıralarda daha evvel Macaristan'ın yetiştirdiklerinden çok farklı bir karakteri ve düşünceleri olan yeni bir lider ortaya çıktı. Bu, Louis Kossuth'du ve senatodaki olağanüstü hitabet yeteneği ve bir yazar olarak sergilediği cesaret ve enerjiyle tanınıyordu. Halkın arasından çıkarak kısa zamanda onların idolü oldu. Popülerliği eski asker reformcu Kont Széchényi'yi veya liberallerin herhangi bir liderini gölgede bırakıyordu. Ancak maalesef bu olay Macaristan'ın üç büyük siyasi partiyi bölünmesine neden oldu.

Avusturyalılar veya muhafazakârlar eski düzenin devamından yandı. Kont Széchényi yanlıları İngiltere'dekine benzer bir anayasal monarşi kurmayı amaçlıyorlardı. Oysa, aşırı demokrasi yanlıları olarak adlandırılabilceğimiz Kossuth ve arkadaşları toplumu, gelecekte

insanlara eşit haklar, korunmuş bir sanayi ve tarafsız bir yargı sağlayacak şekilde yeniden yapılandırmak istiyorlardı.

Kossuth, müthiş bir maharetle ilk önce ülkedeki en etkili işadamlarından bazılarını kendi tarafına çekmeyi ve aynı zamanda halk kitlelerinin gösterdiği şiddeti dizginlemeyi başardı. Ancak ne hitabet yeteneği ne de etkisi, sonunda halkın coşkusunu sakinleştirmeye yetmedi; halk gücünün farkına varmayı öğrenmişti ve ülkedeki sanayinin ve enerjinin üstünde baskı yapan konularda yapılacak en ciddi reformlardan daha azı onları tatmin etmeyecekti.

1847'de Peşte'ye vardığımızda halkın coşkusu en üst düzeydeydi ve bu dönem aynı zamanda, Macaristan'ın her bölgesinden ve komşu devletlerden birçok insanın geldiği yıllık festivallerden birinin o kente düzenlendiği zamandı.

Bu rengârenk kalabalık geniş Pazar alanını ve ana yolları, hanları ve kamusal alanları doldurmuştu ve canlı, ateşli davranışlarıyla sanki sıkıntılarını tartışmak üzere aralarında anlaşarak buraya gelmişler gibi görünüyordular. Herkesin ağzında Kossuth'un adı dolaşıyordu hep birlikte, Macaristan'ın hakları, hürriyet ve bağımsızlığı için bağırıyorlardı.

İngiltere'deki bir seçim sahnesi şüphesiz hür insanların davranışları ve âdetleri açısından son derece tipiktir ve bazen hiç heyecan vermez. Ancak şimdi karşımızdaki bu Asyalılar güneşten yanmış tenleri, ateşli bakışları ve geniş şapkalarıyla gölgelenen ifadeli yüzleriyle politik liderlerinin ağzından çıkan her kelimeyi hazmediyor ve sık sık “Eljen a haza!” diye bağırarak Macar halkının kalbinin derinden etkilendiğini ve en ufak bir olayın işadamlarının ve hükümetin sıkıntısına çözüm bulmaktaki en ufak itirazlarının söndürülmesi kolay olmayacak bir yangını başlatacağını gösteriyordu. Bu yüzyıllar boyunca sadece kendi ırklarına, kendi ülkelerine ve kendi inançlarına yabancı bir dizi prensin baskıcı yönetimini sürdürmesi için çalışmış ve acı çekmiş, savaşmış ve kanını akıtmış koca bir ulusun ilk özgürlük çılgınlığı, patlamasıydı.

Hareketi ilk başlatan Kont Széchényi yarattığı fırtınayla titremiş ve etkisini kaybettiğini fark edince alanları Louis Kossuth'a bırakarak kendini en ümitsiz beklentilere teslim etmişti. Vatandaşlarını tanıyordu, erdemlerini ve kusurlarını, açık kalpliliklerini ve tehlikeyi küçüm-

sediklerini biliyordu ve bir kez bütün baskılardan kurtulduklarında, Avusturya'nın hain politikalarına kurban gideceklerinden emindi. 1847 sonbaharında ondan ayrıldığımızda bu büyük Macar vatanseverden duyduğumuz son sözler bunlardı.

Heyhat, çok kısa bir süre sonra bu sözler doğrulandı. Zavallı insanlar, bütün sıkıntılarından kurtulacakları mutlu bir gelecek hayal ederken, yavaş ama emin bir şekilde ülkenin refahını baltalayan başka bir oyun oynanıyordu. Macarcanın yetkililer tarafından resmi dil haline getirilmesi, Macarların hâkimiyeti altındaki diğer ırklarda kıskançlık ve hoşnutsuzluk yayıldıkça sonunda, belki de ünlü Sicilya Duaları tarafından bile zorlukla geçebilecek derecede, tarihin kaydettiği en vahşi ve kanlı ırk savaşlarından birine neden oldu.

Bu durumun asıl gerçeği şuydu: Avusturya, Rusya ve Almanya ile İtalya'nın küçük despotları Macarların sadece medeniyette değil, aynı zamanda kurumlarını kendilerinin elde ettiğinden çok daha liberal bir yapıya kavuşturmada gösterdiği olağanüstü gelişme yüzünden telaşlanmışlardı. Avrupa'nın doğusunda, hürriyetlerine ve bağımsızlıklarına değişmez bir kararlılıkla bağlı tek halk olan batılı Anglo Saksonlar gibi, tarihlerinin her evresinde kendi kendini yönetme hususunda aynı inatçı kararlılığı ve aşkı gösteren, karakterlerinde veya yaradılışlarında benzerlikler olan enerjik bir halkın ortaya çıktığını dehşetle izlediler. Batıda bir despotluk düşmanı olması zaten yeteri kadar kötüydü ama doğuda da benzer bir endişenin ortaya çıkmasına hiçbir sorumsuz yönetici katlanamazdı. Üstelik öngörülemeyen bir takım olaylar sonucunda bu iki ülke saldırgan ve savunmacı bir ittifakla birleşirse, despotizmin saltanatı, en azından Avrupa'da, sona ererdi. Bu nedenle anayasal Macaristan'ın, daha küçük olan düşmanın yok edilmesine karar verildi.

Bu korkunç talimatın yerine getiriliş şekli, modern dünya tarihinin acı bir bölümünü oluşturmaktadır. 1850'de eve dönüş yolunda Macaristan'dan geçerken bütün ülkeyi perişan bir halde bulduk. Halkı yakılarak ve kılıçtan geçirilerek katledilmişti ve sadece birkaç yıl önce misafirperverliğinden zevk aldığımız o sevgili dostlarımızın birçoğu şimdi hapiste çürümekteydi, sürgüne gönderilmişti veya savaş alanlarında kahramanca ölmüştü. Onlar kelimenin tam anlamıyla vatanseverdiler ülkelerine duydukları sevgi saf ve katışıksızdı ve şimdilerde

bazı memleketlerde vatanseverlik olarak kabul edilen hayalî garip fi-lozofça riyakârlıktan uzaktı. Ülkelerinin bağımsızlığı için hayatlarını, servetlerini, şereflerini ve ailelerini feda etmişlerdi. Macar kralı olan Habsburg hanedanının yarım akıllı prensinin yönetimine karşı veya daha doğru bir deyişle Viyana'daki siyasi entrikacıların gaddarlıklarına karşı isyan bayrağını açtılsa, bunu vicdansız zulümleriyle bütün Macar halkının umutsuzluğa düşürülmesinden ve daha önce söylediğimiz gibi o sırada Macar hükümetinin bağımsızlığını kabul eden bütün farklı inançtan ve ırktan insanları silahlandırarak isyan ettirdikten sonra yapmışlardı.

Macaristan'daki ayaklanmayı yargılarken bu durum her zaman göz önüne alınmalıdır. Aynı zamanda Avusturya kralının kalıtımsal hak olarak Macaristan kralı olmadığını da hatırd tutmalıyız; hükümdarlık isteğe bağlıdır, ülke bütün dış etkilerden İngiltere kadar bağımsızdır ve halkı, senatonun bir kararıyla yetki verildiğinde kendi kurumlarında, kendi kanunlarında ve kendi yönetim sistemlerinde düzenleme yapmakta aynı derecede hürdür.

Ancak Macaristan artık hiçbir yönetim sisteminin tamamen yıkılmaktan kurtaramayacağı Avusturya imparatorluğundan, o zamandan beri biriken ve birikmeye devam eden birbirini takip eden felaketlerin, aşağılanmaların ve rezaletlerin öcünü fazlasıyla almıştır. Bu imparatorluğu oluşturan farklı yapılarıdaki milletleri bir arada tutan zincirin son halkasıydı Macaristan ve bu koparıldıktan sonra bir arada tutmak tamamen imkânsızlaştı. Otoriter efendisi Slav Tatarı Rus çarının emirlerine uyduğu müddetçe, bir süre daha dayanabilir ama kaderi bellidir ve yönetim sistemi uzlaşmaz bir despotizm, hoşgörüsüzlük ve baskıya dayanan bütün güçlerin sonu gibi olmalıdır.

Ama şimdi tekrar 1850'de Macaristan'ı ne halde bulduğumuza dönelim. Her yerde gördüğümüz yıkım ve perişanlık dehşet vericiydi. İster Tuna, Sava veya Tisza nehirlerinin kenarlarında, ister Transilvanya'nın içlerinde dolaşalım, yarı vahşi Hırvatların, Eflâkların ve Sırp-ların barbarlıklarının izlerini görüyorduk. Hatta bunlara ülkenin her tarafında ellerine düşen bütün Macar asıllıları imparatorlardan aldıkları yetkiyle kılıçtan geçiren Avusturyalıları ve Rusları da dâhil edebiliriz. Bu durumda, insanların en korkunç tutkularının bile tatmin olmuş olması gerekirken hükümetin bu zavallı halka uyguladığı zulümde en

ufak bir azalma yoktu. Askerlerin gaddarlığının sonu gelmiyordu, polislin eziyet veren aşağılamaları dayanılmazdı kalelerin ve diğer muhkem binaların zindanlarını dolduran zavallı mahkûmların çektiklerinden sadece kindar bir zorba mutlu olabilirdi. Kısacası bütün ülke kuşatma altındaydı sivil ve kilise casusları sadece her toplantıyı gözlemekle kalmıyor, aynı zamanda evlerin kutsallığını bile ihlal ediyorlardı; bin yıldır her türlü fırtınayı atlatmış olan anayasanın yerini sıkıyönetim kanunları almıştı.

Bu korkunç sona neden gelindiği konusunun epeyce tartışıldığını ve bütün tarafların bu konuda kendi fikirlerini söylediğini biliyoruz. Gene de durumun gerçek nedenlerini bilen hiçbir dürüst seyyah olayları tetikleyenin Avusturya olduğunu ve bugün herkesin kabul ettiği gibi Rusya tarafından kışkırtıldığını inkâr edemez. Eğer Macaristan'a yeni kurduğu yönetimi güçlendirecek, özellikle yapılan hataları düzeltip Macar kökenli olmayan ırkların da desteğini almak için gereken süre tanınmış olsaydı, Rusya'nın Doğu Avrupa'ya yayılma planları kesinlikle kontrol altına alınabilirdi. Macarların asıl zayıf oldukları nokta nüfusun bu kadar geniş bir kesimindeki yabancılaşmaydı ve sonunda bunun bedelini ödediler.

İngiltere'de bazı kimseler tarafından sık sık Louis Kossuth'un bu felaketi hızlandırdığının ileri sürülmesi, bizi bu sonucun hatalı olduğunu düşünmeye yönlendiriyor. Onun çok sağduyulu olmadığına, ülkedeki büyük ve etkili işadamlarının ve ordudaki birçok üst düzey subayın, iktidara geldiğinde daha demokrat eğilimleri olduğu için ona selefi Kont Széchényi kadar güvenmediğine şüphe yok. Ancak onun veya herhangi başka birisinin, Macarlar kadar ateşli bir milletin, onların haklarını ve hürriyetlerini savunmaya ve aynı zamanda yabancı düşmanlara karşı onları korumaya yemin etmiş bir kralın ihanetinin boyutlarını öğrendiğinde pervasızca şiddete yönelmesini engelleyebilmesi pek mümkün değildi. Aslında Hırvatistan Valisi Jellachich, Macaristan Kralı olarak Avusturya İmparatorundan, ülkeyi işgal etmesi ve halkın yangınlarla ve kılıçlarla yok edilmesi emrini aldığı andan itibaren, daha fazla direnmenin anlamı kalmamıştı. O zaman bu sorunun sadece silah gücüyle çözülebileceğini açıkça görmüşlerdi ve haklarını, hürriyetlerini ne kadar uzun süre ve kahramanca savundukları Avrupa'nın yakın tarihindeki en ilginç hikâyeleri oluşturacaktı.

Konuştüğümüz siviller kadar Macar ordusunun birçok subayı da General Görgey'in vatan haini olduğunu kabul etmiyorlardı. Bununla birlikte bize göre bir kumandanın düşebileceği en budalaca duruma düşmüştü. Affedilmeleri için herhangi bir garanti almadan ordusunu çaresiz ve silahsız bir şekilde düşmanın ellerine teslim etmesinin nasıl akıl almaz bir nedeni olabilirdi ki?

İnsanlar boyunlarında ipe savaşırken onların kurtulmalarını sağlayamayacaksa en azından savaş alanında ölmelerine izin vermeliydi. Üstelik o sırada Macaristan böyle onursuz bir şekilde teslim olmayı gerektirecek kadar ümitsiz bir durumda değildi. Ortada kısa bir süre önce zafer kazanmış, hâlâ zapt edilmemiş, cesur ve ateşli insanlarla dolu, bir zafer daha kazanıldığı takdirde durumun lehlerine döneceğini ümit eden cesur bir ordu vardı. Kısa süre sonra yağmur mevsimi başlayacaktı ve o zaman sert hava koşulları, düşmanı ülkenin her köşesinden süpürmeye yeterli olacak, orduya da bahara kadar gücünü ve enerjisini ikiye katlayacak zamanı tanıyacaktı.

Macaristan'ın hakları ve hürriyeti için savaşan ve kanını akıtan bütün cesur adamlardan sadece Görgey affedildi. Ancak Macar ordusunun teslim olmasından sonra Avusturya hükümeti tarafından kurulan ve Avusturyalı subaylardan oluşan kana susamış mahkeme tarafından ölüme veya sürgüne mahkûm edilenlerin sayısı tarihe korkunç bir liste olarak geçti. Onlar genelde en yüksek düzeyde insanlardı ve kamusal veya özel meziyetlerinden ziyade Avusturyalı ve Rus esirleri öfkeli halkın intikamından korudukları için hayranlığımızı hak ediyorlardı. Neyse ki dünya Görgey kadar kalpsiz bir hain veya Avusturya'daki kadar acımasız bir hükümetle çok nadiren lanetleniyor.

Macar ordularını savaşta yöneten ve savaşıp birçok kez galip gelen otuz üç generalden on ikisi vurularak veya suçlu gibi öldürüldü; diğerleri ya hapse mahkûm oldu ya da yabancı ülkelere kaçarak hayatlarını sürekli tehlike altında sürdürdüler. Bu konuda elimizde yeterince kanıt var. Albaylar ve binbaşılar, aslında bütün hizmet dallarındakilerin akıbeti de aynıydı. Hatta bir zararı olmayan kadınlar bile en acımasız muamelelerden esirgenmemişti; yüksek mevkilerdeki kadınların bazıları evlerinden sürüklenerek çıkarılmışlar ve en aşağılık suçlular gibi Avusturyalı ve Rus subayların alayları ve hakaretleri arasında herkesin gözü önünde soyularak kamçılanmışlardı. Avusturya hükümetinin onayıyla General Haynau tarafından yapılan bu zulmün hatırası, hak

ettiği en kötü cezayla cezalandırılmadığı takdirde Macarların hafızasından asla silinmeyecektir.

Ancak mahkeme eliyle yapılan bu adli cinayetler arasından Avusturya'nın gaddarlığı açısından Macar halkında en çok iz bırakan, Macaristan'ın en zengin toprak sahiplerinden biri olan ve bütün dünyada vatanseverliği ve karakterinin mükemmelliği ile tanınan Kont Louis Bathyani'ye yapılandı. Kont Louis Bathyani, Kont Széchényi'nin arkadaşıydı ve tıpkı o değerli millet meclisi üyesi gibi ılımlı görüşlere sahipti, konuşmalarında dikkatliydi ve Rusların saldırısına karşı etkin bir engel olacağına inandığı için Avusturya ile birleşme taraftarıydı. O da tıpkı Kont gibi Macaristan Kralı ile halk arasında arabuluculuk gibi tehlikeli bir görevi kabul ederek savaşa engel olmak için elinden geleni yapmıştı.

Macaristan'ı Avusturya'dan ayırma planlarına yardımcı olmadığı ve buna sıcak bakmadığı, hükümdarına karşı silahlanmadığı halde, savaşın başlamasıyla hapse atıldı, vatan hainliğiyle suçlandı ve asılarak idam edilme cezasına çarptırıldı.

Gerçek suçu hiçbir zaman ortaya çıkmadı ancak başbakanlık yaptığı sürede Macaristan Kralının onayı ile Hırvatistan Valisine karşı bir ordu göndermişti ve o sırada Hırvatların başı, Viyana'daki hükümet tarafından asi ve hain ilan edilmişti. Böylesine aşağılayıcı bir ölüm beklentisi bu mutsuz asilzadeyi öyle bir kedere soktu ki çakısıyla birkaç kez boğazını keserek ümitsizce kendini öldürmeye çalıştı. Hayatından ümit kesilmiş olduğu halde Avusturya mahkemelerinin bu acımasız vekilleri tarafından yatağından kaldırıldı ve infaz yerine götürüldü. Asarak idam edemeyeceklerini fark ettiklerinde kurbanlarının cezasını, onu halkın gözü önünde vurarak verdiler.

Avusturyalı askerlerin kurşunları kalbini delip geçtiğinde yere düşerken bu asil vatanseverin son sözü *Eljen a haza!* oldu. İlahi adalet *Eljen a haza!*'nın Avusturya için ölüm çanı olmasını sağlayacaktı. Bu tür suçların mutlaka öcü alınır.

İnsani gerekçeler veya nedenlerden kaynaklanan herhangi bir düşünceden bağımsız olarak, artık her şey bittiğine ve Çar ile Kayser'in kılıçları cesur Macarların bin yıllık krallığını yok ettiğine göre, kendi ülkemizin bu durumun öneminin gerektirdiği hızla hareket etmediğini kabul etmek zorunda kaldık.

Durumu nasıl yorumlarsak yorumlayalım, son olaylar bizi, Rusların amaçlarına karşılık olarak Macaristan'ın bağımsızlığını korumanın öneminin farkına yeteri kadar varmadığımızı kabul etmeye zorluyor. Bu gücün Avusturya ve Macaristan arasındaki kavgaya kılıcını sokmasına hiçbir şekilde izin vermemek gerekiyordu. Aslında bu, Polonya'nın Avrupa ülkeleri arasından çıkarılmasına izin veren aynı hatalı politikanın tekrarıydı; Avrupa ve Asya'daki birçok güzel ve bereketli ülke birinci Petro'dan beri tarihi boyunca komşularının topraklarına yayılan ve bunu Avrupa'daki büyük devletlerle yapılan bütün anlaşmaları ve ittifakları hiçe sayarak yapan bir güç tarafından yok edilmişti. Böylece artık sınırlarının Don ve Volga steplerinden Orta Asya'da Amu Derya'ya kadar uzandığını görüyoruz. Ne yazık ki, bu toprakların her santimetre karesi, tıpkı şimdi Eflâk ve Moldova'yı¹ ele geçirdiği gibi sahtekârlık ve şiddetle ele geçirilmişti ve din bahanesiyle Türkiye'yi de tamamen yok etmekle tehdit ediyordu.

Neyse ki sorumsuz güç, tutkuları ateşleyen, kalbi katılaştıran ve zihni donuklaştıran bir etkiye sahiptir; bu gücü ele geçiren hemen bütün dünyada öyle küstahça bir kendini beğenmişliğe düşer ki, kendini bütün kanunların üstünde görür, kendi arzuları dışında hiçbir şeye önem vermez ve insanlığın onun emirlerine itirazsız uyacağına inanır.

Büyük bir ihtimalle Kuzeyin inatçı diktatörü de bu inançla Fransa ve İngiltere'nin sahip olduğu sonsuz imkânların oluşturduğu iki gücün birliğine meydan okumaya kalkışmıştı ve bu iki ülkenin birlikte hareket etmesi, şimdi gerçeğin ve adaletin, barbarlığa ve zorbalığa üstünlüğünü savunma şansını yaratmıştı. Diğer yandan, eğer sonuçlarından veya başka bir nedenden duyacakları korkuyla Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bir barış yapmaya karar verirlerse veya tek bir santimetre kare toprağını feda etmeye göz yumarlarsa halkın kafasında yöneticilerine karşı bir güvensizlik oluşacaktı ve bu da her manevi salgın gibi komşu ülkelere de yayılacaktı. O zaman prenslere karşı bir mücadele başlayacaktı ve bu mücadele kim bilir nasıl sonuçlanacaktı. Bu durum bir Avrupa cumhuriyetine yol açabilir ve böylece Napolyon'un çok iyi bilinen kehaneti gerçekleşebilir miydi?

¹ Eski adlarıyla Moldavya veya Boğdan [ç.n.]

İKİNCİ BÖLÜM

Macarların Milli Özellikleri

Macaristan'da Yaşayan Farklı Irklar

Macarların Karakteristikleri

Tarihleri

Savaşları

Bağımsızlık Aşkları

Avusturya Hanedanına Ait Prenslerin Macar Tahtına

Çıkması

Cesaret Kırıcı Yönetimleri

Habsburg Hanedanı Prenslerinin Politikaları Hakkındaki

Görüşler

Nedeni ne olursa olsun, ister bir ırkın gururu ister karakterlerinin garip bir özelliği olsun, Macarlar yönettikleri ırkların hiçbirleriyle karışmayı istemediler ve buna çaba sarf etmediler. Böylece, atalarının üzerinde yaşadıkları bu ülkeyeski Panunya'yı fethetmelerinin üzerinden bin yıldan fazla geçmiş olmasına rağmen, yüz hatları, davranışları, kıyafetleri ve lisanları ile hâlâ atalarının, çadırlarını Part Krallığının düzlüklerine ilk kurdukları zamanki kadar farklılar. Bir taraftan Almanların diğer taraftan Türklerin dünyadaki bu en savaşçı boylardan birini egemenlikleri altında tutabilmeleri tamamen herkesin aynı fikirde olmasından ve farklı derecelerde olsa da Doğu Avrupa'da yaşayan bütün milletlerde görülen dostluk duygularından kaynaklanıyor.

Günümüzde Macaristan'da yaşayan farklı ırklar, Macarlardan ve Eflâklarla birlikte Hırvat, Sırp ve Slovak adı verilen birkaç Slav boyundan ve birkaç yüz bin Sakson ve Çingene'den oluşmaktadır. Toplam 15.000.000 olan nüfusunun 6.000.000'ünü Macarlar oluşturmaktadır. Bunlara bir de, kendilerine Macar denilmesinden gurur duyan karışık bir ırk olan ve aslında büyük liderleri Hunların meşhur kralı Attila'nın yönetiminde bu topraklara yerleşen vahşi savaşçılardan gelen Szekler'i de eklersek nüfusun 7.000.000'ünü Macar olarak kabul edebiliriz. Hatta, Macaristan'daki son nüfus sayımında Avusturya Hükümetini hayrete düşürecek şekilde, hangi ırk veya boydan gelirse gelsin hemen hemen bütün ailelerin soylarını uzaktan da olsa Macarlara dayandırmak istediğini de göz önüne alırsak bu sayı daha da artabilir. Bu aynı zamanda 1848 – 1849 yıllarında bağımsızlıkları için verdikleri müthiş mücadeleyle diğer ırkların gözünde değerlerinin nasıl arttığını da göstermektedir.

Bu kahraman Macar ırkının eski Partlardan geldiği konusunda hiç şüphe yok ve zamanımızın seyyahları da bunu onaylıyor. Dünya tarihinin her evresinde en kötü despotların vatanı olan Asya'dan gelirken beraberlerinde, bütün savaşlar, istilalar ve devrimler boyunca neredeyse Anglo Sakson ırkını geride bırakacak kadar güçlü bir kararlılıkla sıkı sıkıya bağlı kaldıkları bağımsız bir Anayasa getirmiş olmaları son derece dikkate değer. Onlar da Anglo Saksonlar gibi hür anayasalarla yaşamının doğal sonucu olarak çok önceden Protestan Kilisesinin prensiplerini kabul etmişlerdi.

Olağanüstü askeri dehasını çelik gibi bir iradeyle ve müthiş enerjik bir tabiatla birleştiren ve aynı zamanda fiziksel gücü ve simetri duygusuyla tanınan ilk liderleri Attila'nın yönetiminde dünyayı eski Romalılarla paylaşmışlardı. İskitler, İliryalılar ve Alman boyları bu Partlı kumandanın egemenliğini kabul etmişti ve Fransa, Burgonya ve kuzeydeki milletlerin önemli bir kısmı ona tabi olmuştu. Çin ve Roma imparatorlarına savaş açmış ve eşit şartlarla barış sağlamıştı; krallar, prensler ve güçlü kabile reisleri onun hizmetkârları gibiydi ve savaş alanına çıktığında dünyanın yarım milyondan fazla hızlı kılıç kullanan veya mızrak atan gözü pek süvari toplayabiliyordu.

Kısacası bu olağanüstü adamın kariyeri sürekli başarılarla doluydu. Ordularını nereye götürürse her kasaba, her şehir, her ülke ona boyun eğiyordu. Roma orduları boşuna bir çabayla üst üste onun yolunu kesmeye çalışmış, ama sonbahar yaprakları gibi birbiri ardına yere düşmüşlerdi. Sonunda, Macar tarihçilerine göre, eşlerinden biri olan güzel Ildico tarafından öldürüldü. Bu genç Hristiyan'ın "Tanrı'nın Kırbacı" unvanı verilen Roma Piskoposu Leo tarafından kışkırtıldığına inanılıyor.

Fetihlerle elde edilen her güç gibi, tebaasına hayat ve enerji katan kahramanın yok olmasıyla birlikte Hun imparatorluğu da paramparça oldu. Ancak kardeşlerini Avrupa'ya kadar takip eden ve aynı soydan gelen diğer boylar, Macarlar adı altında eski Pannonia'ya yerleşmeyi başardılar. Maceracı ataları kadar yiğit ve yırtıcı olan bu insanlar da reisleri Arpad ve onun savaşçı oğulları liderliğinde Avrupa'da terör estirdiler.

Geisa'nın yönetiminde Hristiyanlığı kabul etmeleriyle komşularının barış içinde yaşayabilmeleri mümkün oldu. Geisa'nın zaferler kazanan oğlu Kral Stephen (*Aziz olarak adlandırılır*) 1000 yılında medeni ülkeler yasasının prensiplerine dayanan Macar monarşisini kurdu.

O tarihten sonra Macarların tarihi, hükümdarların taht için ve hürriyetlerinden yoksun olduklarını asla dile getirmeyen halkın hürriyetleri için sürekli olarak sürdürdüğü mücadelelerle öne çıktı ve sonunda Kraldan kendi meşhur Magna Carta Sözleşmesini silah zoruyla almayı başardılar. Bundan sonra halkın istekleri hüküm sürmeye başladı ve ilk önemli ve kahraman reisleri Arpad'ın soyu tükendiğinde parla-

mento o tarihten sonra tahttakilerin seçimle gelmesi kararını aldı. Bu yönetim sisteminde Macaristan medeniyet, endüstri ve refah yolunda büyük adımlar attı ve komşu devletler tarafından medeni dünyanın en büyük güçlerinden biri olarak örnek alındı.

Macaristan'ın seçim kanunları ile tahta çıkan hükümdarları arasında en meşhurları Anjou'lu Charles Robert ve yiğit oğlu Louis'dir. Bu cengâver prensler hem ülkenin idari yönetimini geliştirdi hem de kollarını komşularına uzattı. Transilvanya Macaristan krallığına dâhil edildi; Bulgaristan, Sırbistan, Moldova, Eflâk, Dalmaçya ve Bosna'nın bir bölümü ile birlikte Napoli de fethedildi. Aynı zamanda güçlü Tatar Hanı barış yapmaya zorlandı, Litvanya eski Rusya düklerinden alındı ve Polonya, Fransa, Almanya ve Hristiyan dünyasının önde gelen bütün güçleriyle Macaristan'ın çıkarlarını gözetten ittifaklar kuruldu.

Bu değerli hükümdarları gene seçimle Macaristan kralı olan bir başka cengâver hanedan Hungadi'ler takip etti. Macaristan'ın yetiştirdiği en büyük savaşçılardan biri, Türklerin sayısız akınına karşı Hristiyanlığı olağanüstü bir şekilde savunan John Hungadi'nin yiğit oğlu Matthias Corvinus'un kahramanlıkları tarihin sayfalarında sonsuza dek yaşayacaktır. Bu hükümdar sadece başarılı bir savaşçı değil aynı zamanda akıllı bir kanun yapıcıydı. Macaristan'ı o güne kadar ulaştığı medeniyet seviyesinin üstüne, diğer devletlerin seviyesinin çok üstüne taşıdı. Üniversiteleri, özellikle Buda'daki, yetiştirdiği eğitilmiş insanların sayısı açısından bütün Avrupa'da takdir ediliyordu. Profesörlerin edebiyat, sanat veya bilim dallarında o sırada dünyanın dikkatini çeken önemli konuları tartışmak üzere toplanmaları için kralın sarayındaki balo salonunun tahsis edilmesi, onlara verilen değerin bir göstergesiydi.

Kalplerinde taşıdıkları benzer hatıralar varken ırkının gururuna sahip veya vatansever olan herhangi bir Macar'ın sevgili ülkesinin bir Avusturya eyaleti haline gelecek şekilde alçaltılmasına sabırla seyirci kalmasını beklemek mümkün müdür? O günlerde önemsiz bir dükalık olan Avusturya'nın önemsiz dükasının Macar kralının giriş salonunda kralın keyfi olup onu dinlemeyi lütfedinceye kadar bir hizmetkâr gibi beklediğini hiç unutulabilir miydi? Bazı ırkların karakterleri, yaratılışları veya başka nedenlerle esarete diğerlerinden daha fazla dayanabildiği doğrudur Macaristan'ın Macarları bu kategoriye dâhil değildir. Bu ne-

denle sadece zamanın gelmesini beklediklerinden emin olabiliriz. Aslında son Macar bağımsızlık savaşının tohumları 300 yıl önce 1526'da Macarların bir bölümü, kanunlara ve vatandaşlarının çoğunun isteğine aykırı olarak Habsburg hanedanından Avusturya Dükü Ferdinand'a St. Stephen'in tacını taktığında ekilmişti. Rakip krallar arasında birbirini izleyen savaşlara neden olan bu düşüncesizce davranış sonucunda, ülkelerinin kaderini, Avrupa'daki hükümdarların arasında yerlerini aldıktan sonra bütün dünyada mutlakiyet ve hoşgörüsüzlük şampiyonu olan bir dizi prensin eline bıraktılar. Böylesine anormal bir ilişki nasıl gelişebilir ki? Bunun sonucunda Macaristan, o zamandan bugüne dek yöneticilerin zorba eğilimleri ve halkın özgürlüğü arasında sürekli bir çekişmenin yaşandığı bir tiyatro sahnesi haline geldi.

Yönetmek ve güç için yapılan bu uğursuz yarışın ortaya çıkması ülkeye daha da büyük kötülükler getirdi. Bu sırada Macaristan'ın sınırları Karadeniz ve Adriyatik Denizine uzanıyordu. Ancak müstemlekelerine bağlı ara bölgelerin tümü baştaki hükümdarın beceriksizliği ve o dönemde Macaristan ordusuna komuta eden, devletin bütün yüksek makamlarını işgal eden korkak Alman subayları nedeniyle kaybedildi ve bu, en aşağılayıcı yenilgiler sonucunda Türkler Macaristan'ın yarısından fazlasına sahip oluncaya kadar sürdü. Buna ilaveten, halk Habsburg hanedanını takip eden bağnaz rahipler ve entrikacı Cizvit sürüsünün dini işkencelerine de göğüs germek zorunda kaldı. Ancak okurların bu zamandan sonraki Macaristan tarihini bildiğinden şüphemiz olmadığı için, daha iyi bir kaderi hak eden bir halkın çektiği acıların üstüne perde çekiyoruz.

Her ne kadar Macarların kahramanlıklarını, resmi ve dini özgürlük aşklarını övsek de, güçlü politikacılar olduklarını söyleyemeyiz; aksi halde gaddar Avusturya yenilerek Napolyon'un ayaklarının dibinde yatarken, Napolyon'un tavsiyesini dinleme sağgörüsünü gösterip, atalarının Rakos düzlüklerinde yaptığı gibi, bağımsız bir hükümdar seçebilirlerdi. Böylece parçalanan Habsburg hanedanıyla kısıtlanmayıp, bağımsız bir millet olmaları, hem onlar için daha avantajlı ve hem de olayların gidişatına göre Avrupa için daha tatmin edici olabilirdi. Macaristan'ın hürriyeti ve bağımsızlığı Polonya'nın bağımsızlığına yol açabilirdi ve böylece iki güçlü krallığın ağırlıklarını Avrupa'daki güç dengelerine eklemesiyle öyle bir engel yaratılacaktı ki bu, Rusya'nın

Türk imparatorluğunun bağımsızlığına yapacağı herhangi ciddi bir saldırıyı engelleyebilirdi. Günümüzde heyecanlı Polonyalı ve Macar ordularının müthiş süvarileriyle, ırklarının ve ülkelerinin nefret ettiği düşmana, Rusya'ya karşı bir ölüm kalım savaşına koşmasıyla ne kadar güçlü bir yardımcımız olurdu!

Macaristan halkının geri kalanı Eflâklarla birçok Slav boydan oluşuyordu ve nüfusun yarısından fazlaydı; gerçeği söylemek gerekirse gururlu Macarların yönetiminden memnun olmaları için fazla bir neden yoktu. Ülkedeki kanunlar köylüleri adaletsizlikten ve en kötü baskıdan korusa da, Macarlar onlara yenilmiş ırk olduklarını ve itaat etmek zorunda olduklarını hatırlatmaktan asla vazgeçmiyorlardı.

Uzun zamandır ihmal edilen bu ırkların durumuna yöneticilerin dikkatini çeken ilk Macar olma onuru Kont Széchényi'ye aittir. Fakat Macarlarla aynı sosyal seviyeye yükseltilmeleri, özellikle M. Kossuth ve partisinin uğraşlarından sonra, ancak 1848 yılında olmuştur. Maalesef devlet tarafından tanınan bu imtiyaz çok geç gelmiştir ve bu insanlar, Rusya ve Avusturya ordularına yardım ederek Macarları zalimlerin merhametine bırakan felaketin hız kazanmasına sebep olmuşlardır.

Macaristan halkı Aşağı Tuna bölgesindeki nüfusun tamamını bu gruba dâhil edebiliriz son derece misafirperverdir ve yabancıları severler. Her ne kadar kendi aralarında kavga etmeye meyilliyse de, yabancı bir ülkeden gelen yolcuya nadiren kötü davranırlar. Bu ülkelere yaptığımız ilk yolculuktan beri bazı uzak dağ bölgelerinde yaşayanlar hariç, bu boylar medeniyet alanında hızlı ilerlemeler kaydettiler ve uzun süre serf olarak yaşayan insanlarda görülen o tuhaf karakteristik ifadeyi neredeyse kaybettiler. Bazı bölgelerde, aslında evlilik yoluyla Asyalı fatihleriyle karıştıkları her durumda Macaristan'daki en muhteşem ırkı oluşturmuşlardı ve Avrupa'daki halkların hiçbirisi, hatlarının güzelliği, bedenlerindeki simetri ve zekâları açısından onlarla boy ölçüşemez. Kossuth, Görgey ve son Macar bağımsızlık savaşında öne çıkan yüzlerce cesur sivil ve askeri personel Macar ve Slav ebeveynlerin çocuklarıydı.

Avusturya ordusunun elitleri her zaman Macar Slav askerlerden oluşmuştu ve en becerikli generalleri, birkaç istisna hariç, bu ırktandı. Bu halk, Avusturya dukalığının yerel halkından sadece cesaretleri

ve savaşmaktaki doğal yetenekleri ile değil, aynı zamanda edebiyat ve bilim alanındaki zevkleri açısından da kat kat üstündü ve medeni milletler arasında en yüksek seviyeye ulaşacak niteliklere sahipti. Hangi nedene bağlı olursa olsun o dükalığın zevk düşkünü tembel sakinleri veya gücünü sürdüren paralı askerler ordusunda enerji, milli duygular, hürriyet aşkı olmadığı inkâr edilemez. Belki de ezelden beri bir zalimin ve hoşgörüsüz rahipler hiyerarşisinin köleleri oldukları için düşünce ve eylem bağımsızlıklarını tamamen kaybetmiş olabilirler. Viyanalıların 1848’de hür kurumlar elde etme gayretleri, bunun tersine bir iddia etmeye yeterli olamaz çünkü bu hareket dükalığın yerli halkı tarafından değil, yabancılar ve Almanlar tarafından başlatılmıştır.

Avusturya imparatorluğunun hükümdarlarında yönetmek için bir sağduyu ve yetenek isteği olması ve idare sistemlerinde zamanın ilerici eğilimlerine tamamen ters unsurlar bulunması sonucunda, şimdiki durum 1815’deki barış zamanıyla karşılaştırıldığında acınacak bir örnek ortaya çıkmaktadır. O zamanlar uzun ve yıkıcı bir savaşın sonuçlarıyla bitkin halde olmalarına rağmen Avrupa’da geleceği onlardan daha parlak görünen hiçbir güç yoktu. Müttefik Devletlerden İtalya’nın en bereketli bölgelerinin, özellikle evvelen Adriyatik kıyısında Venedik’e ait olan arazilerin de dâhil olduğu büyük miktarda topraklar elde etti. Kısacası gelişmesi için Fransa veya Rusya’nın Avrupa’daki sükûneti bozmaya yönelik herhangi bir hareketini geri püskürtmesini sağlamak umuduyla, Müttefik Devletler tarafından onlara tanınan sayısız avantajdan yararlanma yeteneğinden başka bir şeye ihtiyacı yoktu.

Bu görevi ne kadar başardığı hakkında kararı zeki okurlara bırakıyoruz. 1854’de Büyük Britanya’nın dostu ve müttefiki olan bir zamanların güçlü Avusturyası, Avrupa’nın sadece en fakiri değil ama aynı zamanda en zayıfı, yönetmesini isteyen bütün devletlerin düşmanlığını kazanmış; kendi varlığını sürdürebilmek için otoriter bir komşusuna bağımlı duruma gelmişti. Eğer hükümetinde şerefe, zafere, zenginliğe ve güçlü bir imparatorluğu sağlamlaştırmaya giden yolu bulacak görüşe sahip tek bir kişi olsaydı, bu komşuyu istediği zaman verimsiz steplerine sürebilir ve Almanya, İtalya ve Macaristan şövalyelerinin başında Karadeniz’e kadar olan toprakları fethederek Asya’nın cahil çocukları arasında medeniyeti yayabilirdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Macaristan'da Huzursuzluk

Aşağı Tuna'daki Bazı Slav Irkları Hakkında

Rus Panslavizmi

İlirya Panslavizmi

Slavların Politik ve Sosyal Durumu

Halk Ayaklanmaları

İrk Önyargıları

Macar Savaşı Sırasında Avusturya Tarafından Nasıl

Yönlendirildikleri

İlirya

Slav Konfederasyonu

Slavlar Tarafından İşgal Edilen Bölge

Savunma Konumu Olarak Değeri

Avusturya ve Türk İmparatorluklarının Kritik Durumu

8

9

10

11

12

13

14

15

Ne zaman yaklaşan bir tehlike güvenliğimizi tehdit etse, gerçekleri sakladığımız veya saptırıp yalan söyleyerek çarpıttığımız zaman, ne kadar tatsız olursa olsun gerçeklerin bilindiği durumdan daha fazla bela ortaya çıkar. Son zamanlarda bizim yaptığımız gibi Avrupa kıtasında dolaşan ve halkların duygularını tanıyan herkes, bazı güçlü değişimlerin arifesinde olduğumuza ikna olmuştur.

Bir yanda sert bir yönetim diğer yanda şefkat daha önceleri tebaaları hükümdarlara bağlıyordu; çıkarları, anıları ve gelenekleri ortak bir hedefte ülkelerinde birleşiyordu. Ancak şimdi duyulan, tehlike geçtikten sonra yeniden uygulanacağına sık sık söz verilen resmi ve dini hürriyet yerine, kılıç ve sıkıyönetim kanunlarıyla yönetilen hal-kın yarı bastırılmış, hafif sesli lanetleriydi. Buna ilaveten, gezginler barışçı vatandaşların, aile babalarının evlerinden koparılarak hapse atılmış olduklarını görüyorlardı. Hapis nedenleri politik değildi sadece günümüzde zorba bir yönetici için aynı derecede uygunsuz görülen şekilde, dini konularda devlet tarafından onaylanmayan fikirleri beyan etmekte.

Bu durumda genel hoşnutsuzluğa veya yöneticilerine olan bütün güvenlerini kaybettikleri için insanların tek hürriyet umudu olarak düşüncelerini cumhuriyetlerin kurulmasına bağlamalarına hayret edebilir miyiz?

Macaristan'daki seyahatimiz boyunca bu mutsuz ülkenin bütün sınıfları ve bütün milletleri arasında bu duygunun genel olarak egemen olduğunu gördüğümüz birçok duruma şahit olduk. Çok geç olmuştu ama artık Avusturya acı gerçeği anlamıştı, kendi hileli ikiyüzlü politikalarının meyvelerini görmüştü. Basit bir adalet hareketiyle bağlılığını kazanabilecekleri 6.000.000 Macar'la uğraşmak yerine Avusturya şimdi Macaristan'ın bağımsızlığını yıkmak için istedikleri yardım karşılığında verdikleri sözleri tutmayı ihmal ettiklerinden düşmanlığını kazandıkları 17.000.000 Slav'la da mücadele etmek zorundaydı.

Bu kalabalık millete verilen sözlerden biri Macarların yıkıntıları üzerinde bir Slavonya krallığının kurulmasıydı ve yaptıkları fedakârlıklar karşılığında aldıkları tek şeyin, Macarların yumuşak yönetimi yerine, eziyetli bürokrasileri, pasaport sistemleri, casus orduları ve bu-

naltan vergileriyle zorba ve hoşgörüsüz Avusturya yönetimi olduğunu fark ettiklerindeki duydukları öfke son derece doğaldı.

Sonuç Agram'daki Hırvatlar ve Voyvodina'daki Sırlar arasında patlak veren şiddetli halk ayaklanması oldu ve beklendiği üzere bu ayaklanmanın, top mermileriyle karşılanması ve ülkelerinin abluka altına alınması elbette halkın duygularını değiştirmede. Üstelik kendilerinin de, Macarlar üzerine kurulmasına alet oldukları terör saltanatının bütün korkularına ve aynı sıkıyönetim kanunlarına tabi olduklarını görmek onurlarını büsbütün kırdı. Ama hepsi bu kadarla kalmıyordu. Dudaklarında lanet sözcükleri, kalplerinde intikam yeminleriyle gördüler ki özgürlüklerine gelen en ufak darbeye karşı savaş alanlarına en önde koşan cesur Macarların düşüşü onların esaret zincirlerini, ülkenin parçalanmasını önlemek için onların egemenliğini kabul etme bahtsızlığına uğrayan bütün milletlerin, inançların ve ırkların öfkelerini birbirlerine karşı kıskırtmaktan başka bir yönetim tarzı veya devlet politikası bilmeyen hükümete daha da sıkıca perçinlemişti.

Macaristan'daki savaştan sonra beklenen tepki ve yok olmaktan kurtarabilmek için bu tip çarelere başvuran her hükümetin kaderi tam olarak buydu. Bir halk yarı barbar bir durumda kaldığı sürece bu geçerli bir yoldu ama bütün duyduklarımız ve gördüklerimiz sonucunda eminiz ki Macaristan yeniden dirilirken Macarlar ve Hırvatlar, Sırlar ve Eflâklar aynı amaç için ve aynı gerekçeyle harekete geçerek kendi ortak ülkelerini bir Alman yöneticinin esaretinden kurtarmak için yan yana savaşıyor olacaklar. Macaristan'daki bu son savaş sırasında Çarın tebaasına nasıl davrandığını yeteri kadar görmüşler ve Rus Tatar askerlerin barbarlığı ve yırtıcılığıyla yeteri kadar acı çekmişlerdi. Bu nedenle eğer bir gücün egemenliğini istiyorlarsa bunun için ister Slav kökenli bir prens, ister bütün Rusya'nın diktatörü, isterse Rum Kilisesinin ruhani lideri gibi dursun, Neva Nehrinin donmuş kıyılarına bakmamaları gerektiğinden emin olmuşlardı.

Belki de dünya bugüne kadar bu kadar çok amacın ve birbiriyle çelişen çıkarın umutsuzca uzlaşmaya çalıştığı bir döneme şahit olmamıştı. Sanki geçmişle hiç ortak yanı olmayan yeni bir devre girmiştik.

Sadece Macaristan'da değil, Doğu Avrupa'da Slav ırkının yaşadığı bütün büyük ülkelerde yaşayanların zihinlerinde aniden ortaya çıkan

değişiklik bunun gerçekçi bir göstergesidir. Bu insanların ipleri uzun süredir Rus imparatorunun elindeydi ve bu toprakları kendi çıkarlarına uygun olduğunu düşündüğü biçimde şekillendirmek için dünyanın parasını harcamıştı ama tam hırslı projelerini gerçekleştirmeyi umduğu sırada kendini tıpkı kendi elleriyle yarattığı iblisin karşısında titreyen Alman filozofun durumunda buldu.

Bu beklenmeyen sonuç Panslavizm'in biri Rus ve zorbalığa eğilimli, diğeri federal ve demokratik olmak üzere iki düşman kampına bölünmesiyle ortaya çıktı. Böylece bu kalabalık ve hareketli ırkın içindeki güç dengesi şimdi despotizmle resmi ve dini bağımsızlık arasında gidip geliyordu. Bu bazen halkların politik hayatında yaşanan özel ve beklenmeyen olaylardan biriydi ve en kurnaz, en zeki politikacıların bile hesaplarını bozabilirdi.

Genç Slavonya'daki bu büyük politik hareketi okurlara anlatmak için bir kısmının Avusturya'yı, bir kısmının da Türkiye'yi hükümdarları olarak kabul ettiği Slav ırkının bu kesiminin politik ve sosyal durumuna kısaca göz atmamız gerekir. Ayrıca, bazı yöneticilerimiz ve politikacılarımız genelde bu kadar uzağı göremedikleri halde, Avrupa ve Asya'daki büyük ailelerin hiçbiri günümüzde diplomatların ve devlet adamlarının ilgisini daha fazla hak etmiyor. Çünkü unutulmamalıdır ki bu ırk akrabalık, gelenek ve en önemlisi dini bağlarla birleşmiştir ve Rusya'nın ihtiyatlı ilgisi sayesinde, Türklerin ve Avusturyalıların Doğu Avrupa'nın bu büyük ve bereketli ülkelerinde bırakacağı boşluğu dolduracak kadar iyi politik eğitimleri vardı.

En bilgili Alman ve Rus tarihçilere göre Slav ırkının farklı milletlerinin sayısı ortalama bir hesapla medeniyet tarihinin farklı evrelerinde yüz milyonla ifade edilebilir. Bunları kendi çatısı altında birleştirmek I. Petro'dan günümüze kadar bütün Çarların bitmek bilmeyen çabası ve Rusya'nın geleneksel politikasıydı.

Kuzey Buz Denizinden Orta Asya'ya kadar uzanan bu geniş toprakların üstünde yaşayan insanların ve farklı hükümdarların tebaalarının sosyal hayatını anlatmak, en çalışkan ve bilgili seyyah için bile çok zor bir iştir. Gene de ne kadar bilgisiz, birbirinden ne kadar ayrı veya diğer milletler arasına yerleştirilmiş, farklı boylardan olursa olsun kendi dillerine, kendi gelenek ve göreneklerine ve kendi davranış tarzlarına,

kısacası bütün milli özelliklerine olağanüstü bir inatla bağlı kalmışlardır. Öyle ki Türkiye, Çin veya Avusturya'daki bir Slav, kuzeyin en uzak bölgesinden bile olsa bir Slav kardeşini hemen tanır. Güçlü ve dinamik, cesur ve girişimci özellikleriyle günümüzde Avusturya, Türk ve Prusya ordularının en iyi askerleri onlardır.

Merhametli Tanrı'nın tarzını anlamak ne kadar imkânsızdır! Bir daha asla geri gelmeyecek bir devrin barbarlığı üzerindeki yenileme ruhu medeni Batı ülkelerinin halkları arasında çok etkindi ve sonunda Avusturya ve Türkiye'nin egemenliği altındaki bu ırkın farklı milliyetlerinin içine de girdi ve bu olay, beklenmedik olduğu kadar alışılmamış bir tarzda gelişti. 1830'daki Fransız İhtilalinden önce Rus ajanları Avusturya ve Türkiye'nin egemenliği altındaki Slavlar arasındaki Panslavist görevlerini yaparken ne kadar faal olurlarsa olsunlar, Slav ırkının tarihini tamamlayacak parçaları arıyor gibi yapsalar da, kasabalarda ve şehirlerde yaşayanlar dışında fazla ilerleme kaydedemediler. Ancak daha sonraları Fransa ve Almanya'daki cumhuriyetçilik monarşiyi tehdit ettiğinde ve Macarlar daha hür bir hükümet sistemi için hareketlendiğinde, bu yaklaşan tehlikeye karşı bir emniyet supabı olması için ve tahminimiz Rusya tarafından tavsiye edildiği şekilde, Avusturya imparatorluğunun yarıdan fazlasını teşkil eden Avusturya Slavları bir anda Viyana'daki kabinede yüksek yerlere getirildiler. İmparatorun bu seçilmiş halkına gösterdiği özenin bir göstergesi olarak onların eğitimini sağlamak üzere her yere ilkokullar ve üniversiteler açıldı ve buna gene imparator tarafından beslenen sistemli bir baskı eklendi.

Avusturya İmparatorluğundaki diğer milletlerin hepsinden daha fazla övülüp teşvik edilince, Slavlar medeniyet alanında hızlı adımlar attılar ve sadece en önemli sivil veya askeri görevlere getirilmekle kalmayıp, üniversitelerde profesör olarak öğrenim kabiliyetleri, güzel konuşmaları ve o zamana kadar fazla önemsenmeyen ve bilinmeyen tarihlerini anlatırken yaptıkları derin araştırmalarla tanındılar. Ancak Avusturya bencil bir devlet politikası olmadığı takdirde halkının aydınlanmasını asla desteklemediği için her şey hazır olduğunda bu kalabalık ateşli partizanlar ırkların düşmanlıkları ve kıskançlıklarıyla doldurularak Macaristan'ın Slav bölgelerine gönderildi. Buralarda

Panslavizm üzerine vaazlar verdiler ve kardeşlerinin eski hükümdarları Macarlara karşı nefretlerini körüklediler.

Macaristan için çok vahim sonuçlanan Slav seferlerinin başlangıcı buydu. Viyana'daki kabinenin kendi çıkarları için ırkların önyargılarını harekete geçirdiği insafsız politikalarını ne kadar kınasak da, bu kadar çok sayıda insanın entelektüel ve manevi gelişmesini sağladığı için memnun olmalıyız. Bu kadar uzun zamandır Tatarların ve Türklerin, Almanların ve Macarların kölesi olan bu insanlar için kendi lisanlarında ve kendi yayınlarında, cesaretleriyle, dünyanın fatihi büyük Makedonyalı reisten ihtişamlı Slav (*tanınmış insanlar*) lakabını kazanan o meşhur İliryalıların soyundan geldiklerinin söylenmesi kim bilir ne kadar gurur okşayıcı olmuştur. Ama bütün bunlar – ve tarihlerinde efsanevi ve fantastik olan her şey – bir Macar'ın ateşli cesaretini kılıçlarıyla ölçmeye teşvik edilmeden önce, uzun yıllar boyu umutsuzca esaret altında kalan bir ırkı uyandırmak ve hayat vermek için gerekliydi.

Avusturya zafer kazandığında gururlu Macar'ın ayaklarının dibine düştüğünü görmekten, böbürlendiği bütün haklarının ve hürriyetinin savaş alanının çamurlarında ayaklar altına alındığını görmekten kim bilir ne kadar mutlu olmuştur! Ama Avusturya İmparatorluğunda Rusya'nın Doğudaki saldırgan politikalarını durduracak isteğe ve cesarete sahip tek milletin elindeki kılıcın alınmasıyla, Rusya çok daha büyük bir zafer kazanmıştı. Gene de bu hesaplar oldukça belirsizdir: Günümüzde yaşanan olaylar Macaristan'ın düşmesiyle ortaya çıkabilecek sonuçların habercisidir. Ayrıca, Slavların manevi gelişmesi Habsburg sülalesinin olduğu kadar Romanoff'ların huzuru ve güvenliği için de tehlikelidir. Gerçekten de Rusya ve Türkiye arasındaki savaşta, Macaristan'ın ve Doğu Avrupa'daki büyük ülkelerin tümünün bütün Avrupa'nın ve Asya'nın geleceğine güçlü etkileri olabilecek bazı önemli değişimlerin arifesinde olduğuna dair birçok uğursuz işaret bulunmaktadır.

Neyse ki bağımsız kurumların başarısı ve medeniyetin gelişmesi sayesinde, inançlar ve ırklar arasında eskiden bu ülkelerin cahil halkları üzerinde kötü niyetli etkiler yaratan düşmanca duygular, insanlar yabancı hükümdarların zorbalığından kurtulmak için tek şanslarının çıkarlarını birleştirmek olduğunu anlayacak kadar akıllandıkça hızla yok oluyordu. Bu inançla, ırkları ve lisanlarıyla vatandaşları Slavlara

son derece karşı olan Macaristan'ın Macarları, Moldova'nın ve Eflâk'ın Romenleri, İliryalı Panslavistlerle birleştiler ve Avusturya ve Türkiye'nin egemenliği altındaki bütün boyları ve ırkları bir araya getiren (*Amerika Birleşik Devletlerinininkine benzeyen*) Genel Konfederasyonu destekleyen bir birlik kurdular.

Bu konularda çok bilgili birileri tarafından bize, bu kardeşliğin kol-
larının Polonya, Galıçya, Prusya'da Slavların yaşadığı bölgelere ve hat-
ta Don, Ukrayna ve Beserabya'daki Kazaklara kadar uzandığı söylendi.
Şimdi de Macaristan, Polonya, İtalya'nın öfkesiyle ve büyük Avrupa
Demokratik Propagandası'nın ajanları tarafından tahrik edilen ve bir
alev topuna dönmek için sadece bir tane daha Macar Hunyadi veya
Slav Tzerni George'a ihtiyacı olan büyük bir savaşın habercisi olan bu
karışık grubun son derece olağandışı olduğu kabul edilmeli. Böyle bir
adamın kader tarafından tayin edilen bir zamanda ortaya çıkacağı ve
etrafına milyonlarca cesur ve ateşli savaşçı toplayacağına Doğu Avru-
pa'nın bu ihmal edilmiş ülkelerinde yaşayan insanların politik ve sos-
yal durumlarını bilen hiç kimsenin bir şüphesi olmasın.

Çok miktarda mal mülkün risk altında olduğu ve birbiriyle çatışan
birçok çıkarın genel refaha bağlı olduğu daha medeni Batı'nın diğer
büyük ve zengin devletlerinde özgürlük kelimesi hayalci lafebelerinin
ve siyasi ampiriklerin teorileriyle aşağılanarak kısmen itibarsızlaştı-
rılmış durumdadır. Ancak burada büyük kapitalistler, milyoner fab-
rikatörler, borsa komisyoncuları –değişime her zaman muhalif olan
ve servetin güçlü etkisini halkın sosyal iyileşme çabalarının karşısına
çıkaran bu sınıf değil– İngiltere'de Cromwell'i, Amerika'da Washing-
ton'u yetiştiren medeniyet seviyesine yeni ulaşmış cesur ve canlı bir
halk topluluğu vardı.

Artık tek bir ordu gibi kabul edilmesi gereken Rusya ve Avustur-
ya'nın devasa askeri güçleri bir süre için bu hareketi baskı altında tu-
tabilirdi. Ama Slavların bağırklarına bastıkları ataerkil kendini yönet-
me sistemi ve despotizm topraklarına Macarlar tarafından tanıtılan ve
ne baskıcı bir hükümdarın zorbalıklarının, ne de bağınaz bir rahibin
hoşgörüsüzlüğünün yok etmeyi başaramadığı resmi ve dini özgürlük
prensipleri bu ırkların, Rus Çarının babacan yönetimi bile olsa mutlak
bir yönetime uzun süre için boyun eğmesini imkânsızlaştırırdı.

Bu sıralarda, asla birleşemeyecek ve üstelik her biri kara kara yaptığı hataları düşünen milletlerden oluşan Avusturya imparatorluğunun güvenliğini tehdit eden birçok tehlike vardı. Polonya ve Macaristan'da, Galıçya ve Krakov'da, Lombardiya ve Venedik'teki trajik manzaralar intikam çağrısı yapıyor. Böyle bir yönetim sisteminin savunucuları, bu mutsuz imparatorluğun içindeki her devletteki sürekli huzursuzluğu birkaç Polonyalı tatminsiz kişiye veya Fransız propagandacılara yüklemeye elbette daha fazla devam edemezlerdi. Bu huzursuzluğun, bu uzlaşmaz mutlakıyetçi sistemin – iktidara gelişlerinden bugüne kadar Habsburg hanedanının her hükümdarını yönlendiren o hoşgörüsüz, dar görüşlü ruhun – sonucu olduğunu artık biliyor olmalıydılar.

Şimdi Avusturya ve Doğu Avrupa'daki Slavlara geri dönelim. Yabancı zorba hükümdarlar tarafından bu kadar uzun zamandır ayaklar altında çiğnenen, kılıçlarından başka yönetecekleri hiçbir şeyleri olmayan bu mutsuz ırkın müthiş güçleri ve ittifaklarıyla övünerek bağımsızlıklarıyla sonuçlanacak bir hareketi başlatmak üzere başka ülkelerdeki kardeşleriyle gizlice anlaşıp planlar yapmalarında şaşırarak bir şey yoktur. Tesadüfler hep onların lehineydi, bir ayaklanma olduğu takdirde yaşadıkları ülkeler güçlü bir savunma konumu sağlayacak durumdaydı.

Avusturya imparatorluğunda Adriyatik'teki Fiume'den Istria ile Trieste'ye kadar olan dağlık kıyı bölgesinin tamamında, Venedik'in yanında İstria ve İlirya Krallığı olarak bilinen bölgelerde; Carniola'nın tamamında ve Styria ile Karint'in büyük bir bölümünde onlar yaşıyordu. Bu bölgelere ilaveten bütün Hırvat Krallığında, Askeri Hırvatistan'da, Küçük Hırvatistan'da, Slavonya krallığında, Sırbistan'ın Voyvodina'sında, Bohemya'da, Moravya'da, Silesya'da, Galıçya'da, Krakov'da ve Polonya'nın bir kısmında da yaşıyorlardı. Ayrıca Karpat ve Riesen-gebirge Dağlarının bütün geçitleri ve güçlü bölgeleri, Transilvanya'dakilerle, Moldova ve Eflâk'ın dağlık bölgeleriyle birlikte onların elindeydi. Aynı zamanda bu kalabalık halk dağların dayanıklı çobanları, vadilerin ve ovaların çalışkan ziraatçıları Avrupa Türkiye'sindeki kardeşlerinden sadece Tuna ve onun kolu Sava nehirleriyle ayrılıyorlardı ve burada Sırbistan, Bosna, Yukarı Moesia, Balkanlar, Karadağ, Hersek, Dalmaçya ve Makedonya ile Trakya'daki dağlık bölgenin neredeyse tamamı gibi ülkenin en kuvvetli yerlerinde yaşıyorlardı.

Hepsi birlikte ele alındığında belki de Avrupa'nın hiçbir yeri bu kadar çok doğal savunma bölgesine sahip değildir ve hiçbirisi bir gerilla savaşı yapmaya daha uygun değildir. Bu geniş ülkede gezerken, bu müstesna yapıyla sanki doğa tarafından, farklı boylara ev sahipliği yapmak üzere geniş ovalardan ve vadilerden oluşan ayrı bölgelere bölünmüş olduğunu fark ettik. Ama aynı zamanda hepsi genel bir konfederasyona davet eder gibi komşusuna derin bir geçitle bağlıydı. Bu uçsuz bucaksız bölgelerin bütünü bir bakışta görebilseydik, onları çevreleyen bir dağ, deniz ve nehir zinciriyle korunduklarını da görebilirdik. Kendi başlarına veya Rusya'nın yardımıyla Alman ve Türk boyunduruğundan kurtulduklarında – bunu başaracaklarına hiç şüphe yok – bu halkı ne ihtişamlı bir gelecek bekliyor!

Sağlığa yararlı bir iklimle – yarıküremizde insanın fiziksel gelişmesi için daha uygun ve sağlıklı bir iklimi olan bölge yok – neredeyse bakir bir verimliliği olan topraklara sahipler; dünyayla ticaret yapmalarına olanak tanıyan üç denize ve özellikle Orta Avrupa'nın asil damarı Tuna başta olmak üzere deniz taşıtlarının seyrine uygun birkaç nehre hâkimler. İklimi, konumu, verimliliği ve ülkenin farklı ve değerli ürünleri göz önüne alındığında Slav ırkının yerleşmesi için en uygun yer olduğu kabul edilebilir. Hatta, verimsiz stepleri ve yaşanması zor donmuş bölgeleriyle bütün Rus imparatorluğuna bedeldir. O zaman Rusya'nın aralıksız entrikalarına veya bu gözde toprakları elde edebilmek ve üzerinde yaşayan enerjik, savaşçı insanları tebaası yapabilmek için Panslavist ajanlar eliyle milyonlar harcamasına hayret edebilir miyiz? Aslında amacına ulaşmasına ne kadar az kalmıştı! Türkiye'nin gücünü sifıra indirdikten sonra Avusturya'yı bağımsız bir güç mertebesinde tehlikeli Macaristan toprakları üzerindeki bir derebeyliğe düşürdü.

Türkiye'de süregelen savaşın nedeni ne olursa olsun ve bitmesi o hükümet için ne kadar iyi olursa olsun, fırtınayı sükûnetin takip edeceğine inanarak kendimizi kandırmayalım. Emin olalım ki daha büyük tehlikeler gelecektir ve onlara karşı hazırlıklı olmak için temkinli bir politikacının dikkati ve sağgörüsü gerekmektedir. Şüphesiz Türkiye haklarını korumak için asil bir duruş sergilemiştir ama yara hâlâ yerindedir, tebaası din ve ırk açısından bölünmüştür; aynı kötülükler, önsezinin en parlak arzusu eşliğinde bütün niyetlere ve amaçlara rağmen Avusturya'yı Rusya'nın esiri yapmıştır.

Bu iki imparatorluğun, Avusturya ve Türkiye'nin politik ve sosyal şartları ile ilgili daha olumlu bir resim çizemediğimiz için üzgünüz; kriz birkaç yıl daha ertelenebilir ama mutlaka gelecektir. İlişya Panslavizminin her yerde sessizce büyük rakibi ve muhalifi Rus Tatar propagandacılığına karşı çıktığı doğrudur. Ama kendi planlarına uygun gördüğü en ufak olaydan faydalanmaya hazır temkinli bir düşmanla mücadele etmek zorunda; ve hepimiz bir halkın nasıl kendi tarafına çekileceğini, onları güvenmemek ve nefret etmek için her türlü nedenleri olan prenslerin yönetiminden kurtaracak her değişikliğin kimler için bir lütuf olduğunu biliyoruz. Her iki imparatorlukta da epey dolıştığımız ve her ikisinde de yönetim sistemini gördüğümüz için, eğer bir seçim şansımız olsaydı, hoşgörüsüz rahipler ve Cizvitler ordusu ile haraçları ve zulümlerinden kaçış olmayan baskıcı polisleriyle Avusturyalı danışmanlar grubu yerine kanunlarını Kuran'dan alan ağırkanlı Osmanlı'yı tercih ederdik.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1850 Yılında Buharlı Gemiyle Tuna'da Seyahat
Presburg Manzarası
Macar Kralı Ferdinand'ın Taç Giymesi
Son Savaşın Üzücü Etkileri
Komorn Kalesi
Wissegrad
Peşte'ye Varış
Terörün Saltanatı
Kadınları Kırbaçlamak
Avusturya'nın Macarları Almanlaştırma Çabası
Macarların Milli Gururları
Buda Kuşatması
General Görgey'in İhaneti
Görgey ve Kossuth Arasındaki Düşmanlık
Kossuth'un Hükümetinde Kararsızlık
Macaristan'ın Düşmesi

Bu noktada okuru Macaristan'ın ve Aşağı Tuna üzerinde Avusturya ve Türkiye'nin Slav bölgelerinin politik, manevi ve sosyal durumları hakkında bir ölçüde bilgilendirdiğimize inandığımız için, onu bizimle birlikte yarıküremizdeki en ilgi çekici ülkelerden birine yapacağımız gezintiye davet ediyoruz. Onları, Roma imparatorluğunun çöküşünden beri dünyanın şahit olduğu en olağandışı ihtilallerden birine neden olacağı belli olan bir savaşın harekât alanı haline geldiğinden bir kat daha ilgi çekici olan bir ülkeye götüreceğiz. İster bir kavganın uzlaştırıcısı veya ister Türkiye'nin müttefiki olarak, dünyadaki en medeni ve girişimci iki kudretli milletin, beklenmedik bir şekilde birleşmesini, insan ırkının bu kadar büyük bir kısmının medenileşmesi için yapılan büyük planı uygulamak için yüce gönüllü Tanrı'nın takdirinin vasıtası olmaktan başka bir şekilde görmemiz mümkün mü? Onların müdahalesi olmadan barbar Türk ve Rus göçebeler yüzyıllar boyunca, milli düşmanlık ve önyargıyı körüklemekten başka bir etki yaratmadan, birbirlerini yok etmeye devam edebilirlerdi. Halbuki şimdi savaşanlara medeni ülkelerdeki disiplin, insanlık ve zekâ aşılacak; alışkanlıklara, adetlere, maneviyata ve asırlardır yarı barbar durumda yaşayan milyonların davranışlarına, sonuçları hakkında spekülasyon yapmanın anlamsız olduğu tohumları ekilecekti. Sadece kesinlikle son derece faydalı olacağı ve tıpkı Hristiyanlığın ilk zamanlarında Roma imparatorluğunun farklı kolonilerinde Roma birliklerinin bu inancı yaydıkları gibi Hristiyanlığın Doğu'da yayılmasına yol açacağı söylenebilir.

Ama şimdi gezimize devam edelim. Macaristan topraklarına girdiğinde bir seyyaha sunulan en ilgi çekici resimlerden biri güzel ve eski bir şehir olan Presburg'dur. Yolculuk yapmak için Tuna nehrinde seyreden buharlı gemilerden birini seçtiğini farz edersek, güverteden bir tepenin dibine yayılmış, Tuna kıyılarını çevreleyen, sonra Macaristan krallarının Karpat dağlarının zirvesine kurulmuş saraylarına doğru tekrar tepelere çıkan bu güzel şehri görür.

Presburg Macarların kalbinde önemli bir yer tutmaktadır. Kurultay toplantılarını burada yapmıştı ve Avrupa'nın geri kalanı esaret zincirleri altındayken, senatörleri buradaki geniş salonlarda bir despotun etkisi olmadan hürriyeti telaffuz etmişti. İngiltere'nin hür kurumlarını tam olarak yerleştirmesi bile Macaristan tarihi kadar geriye gitmez.

Macar krallarının Rakos düzlüklerinde bağımsız insanların oylarıyla seçildikten sonra, ilk Macar kralı St. Stephen'in tacını ve onun mor pelerinini giydiği yer de burasıydı. Bir tesadüf olarak Avusturya hanedanının ilk ve son Macar kralının adı Ferdinand'dı. Bir Ferdinand daha olabilir mi?

Avusturya imparatoru iradesiz Ferdinand'ın Macaristan'ın son kralı olarak tac giymesine şahit olduk, St. Stephen'in tacını ve pelerinini giydiğini, Macaristan'ın anayasasının, kanunlarının, bağımsızlığının ve dininin devamını sağlayacağını, halkını bütün düşmanlardan ölümüne koruyacağına yemin ettiğini duyduk. Ancak bu krala haksızlık etmemek için, o sırada Avusturya'nın kaderini elinde bulunduran Viyana'daki savurgan kabineye uyararak yeminini bozmaktansa tahttan feragat ettiğini söylemeliyiz. Bu hareketiyle Macar halkını Avusturya hanedanına bağlayan iplerden kurtardığını söylemeye gerek yok. Artık bir kralları yoktu ve daha evvel belirttiğimiz gibi Macaristan tacı soydan geçmiyor seçimle veriliyordu. O zaman nasıl isyancı olarak adlandırılabilirlerdi? Veya şimdiki Avusturya imparatoru kendi topraklarında hiçbir saldırıdan suçlu olmayan, uluslararası haklarla ilgili hiçbir kanunu ihlal etmeyen, ona hiçbir bağlılığı olmayan bu halka boyun eğdirmek için hangi hakla Rusların desteğini istiyordu? Bunlar gelecek kuşaklar tarafından cevaplandırılacak ciddi sorulardır.

Presburg son Macar savaşının dehşetinden kurtuldu ama ülkede attığımız her adım korkunç bir perişanlığı gözler önüne seriyordu. Özellikle Raab kasabası civarlarında, Schütt veya Cyakollos adasında ve Komorn kalesinde. Asil nehir ve güzel kıyıları muhteşem güneşin ışınlarıyla parlıyordu; ama buradan Peşte'ye kadar her kasaba, köy ve mezra bu korkunç mücadelenin izlerini taşıyordu. Hisarın sağlam surları ve kale yerle bir olmuştu, manastırların ve kiliselerin çatıları yok olmuştu, görkemli çan kuleleri ikiye ayrılmıştı; yüzyıllardır var olan güçlü meşe ağacı bile sanki onu yok etmek için göklerden bir yıldırım düşmüş gibi parçalanmıştı. Sadece sağlam Komorn kalesi onu yok etmek isteyen insanın gücüne karşı koymuştu, orada bataklığın ortasında, çevresindeki her şey paramparça yerlerdeyken, o dokunulmamış ve zarar görmemiş bir şekilde dimdik duruyordu.

WISSEGRAD

Yüksek bir kayanın tepesine konmuş ve bir zamanlar Macaristan'ın iyi kralı St. Stephen'in sarayı olan yıkıntı halindeki kalesiyle, güzel ve eski Wissegrad kasabasını geçtikten sonra buharlı gemimiz niha-yet Peşte'ye demir attı. Birkaç gün burada kaldık ancak 1847'de bu şehri son gördüğümüzden beri ne kadar değişmiş, görüntüsü ne kadar kasvetli olmuştu! O zamanlar asillere ait en güzel saraylarla birlikte şehirdeki en güzel binalardan biri olan, artık var olmayan birçok dostumuzla buluşmaya alışık olduğumuz o harika Gazino, Buda kalesinden atılan aralıksız bir top sağanağı altında harabeye dönmüştü. Bu, nedensizce binaları yok eden Alman kumandan General Henzi'nin gereksiz olduğu kadar kindar davranışı yüzünden olmuştu.

Peşte'nin görüntüsü ne kadar melankolik olsa da bizim asıl dikkatimizi çeken bu durum değil, karşılaştığımız ve çıkarları Avusturya'nın kilerle ortak olmayan herkesin yüzünde gördüğümüz derin hüzüdü. Çatılmış kaşları, kenetlenmiş dudakları ve Asya'nın ateşiyle parlayan gözlerindeki somurtkan hoşnutsuzluk; bütün bunlar Macaristan'ın her tarafında bir dizi adli cinayetle vatandaşlarını katleden zorbalardan intikam almak için bekledikleri fırsata duydukları derin ama aynı derecede şiddetli bir arzuyu gösteriyordu.

Süngüleri takılmış Avusturya askerleri ve kılıçları ellerinde zırhlı süvariler sokaklarda boşuna dolaşıyorlardı. Sıkıyönetim boşuna ilan edilmişti ve polis ajanları ve gizli casuslar boşu boşuna söylenen her

kelimeye dikkat ediyorlardı. Halk her zamanki gibi kamuya açık yerlerde buluşuyor, sonuçlarını umursamadan politika tartışıyor, kendi askerlerinin cesareti ve Almanların korkaklığı hakkında, kendi ülkesinde sınırsız konuşma özgürlüğüne alışık bir İngiliz'i bile şaşırtacak kadar korkusuzca fikir beyan ediyorlardı.

Ancak fikirlerini belirtirken belli ölçüde önlem almayanlar toplumu dehşete düşürmek umuduyla sürekli tutuklanıyordu. Bu özellikle öfkelerini bastıramayan bu nedenle sık sık askerlere hakaret eden, majestelerini küçümseyen hatta alay eden kadınlar için geçerliydi. Bu tip suçların cezası, rahiplerin yönettiği zorba Avusturya hariç medeni Avrupa ülkelerinde sadece azarlanmak olduğu halde, buradaki acımasız zalimler onları hapse atmakla kalmıyor, aynı zamanda herkesin gözü önünde kırbaçlayarak Avusturya askerleri adına sonsuza dek kalacak bir damga bırakıyordu.

Bu gaddar yönetim şekli Macaristan'da ilk kez görülüyordu ve sadece Peşte veya Buda ile sınırlı değildi. İçinde ister Macar ister Slav ister Eflâk nüfusu yaşasın, geçtiğimiz her kasaba aynı durumdaydı.

Şimdi Macaristan'da hüküm süren Avusturya danışmanlar grubunun siyasete aykırı birçok fiili arasında en öne çıkanı, halkı Almanlaştırma çabasıydı: bu konuda milli renkleri ve halka kaybettikleri bağımsızlıklarını hatırlatan her amblemi yok etme savaşı başlatacak kadar ileri gittiler. Bu önlem, gereksiz olduğu kadar saçma bir işlemdi ve savaş heyecanının sakinleşerek bir tür barış ve sosyal düzene doğru gittiği insanlar arasında huzursuzluğu arttırmaktan başka işe yaramadı. Bunun sonucunda, milli renklerini kıyafetlerinin her yerinde, hatta evlerindeki mobilyalarda bile kullanma çılgınlığı esas olarak aşırı demokratik partiye aitken şimdi bütün sınıflar arasında geçerli bir davranış haline geldi. Öyle ki ülkede seyahat eden bir yabancıнын tek bir kelime Almanca konuşması veya Avusturya yandaşı olduğu şüphesini uyandıracak bir şey giymesi son derece tehlikeli olmuştu.

Bunları örnek olarak gösterilebilecek birçok delilin yanında devletin yanlış yönetim politikalarına ve bu halkın Avusturya için hissettiği derin ve acı duygulara bir gösterge olması açısından anlatıyoruz. Bunlar aynı zamanda 1848 yılındaki siyasi sarsıntıların tekrarı halinde ne beklenebileceğini de gösteriyor. Gerçekte bir Macar için Macaristan'ın

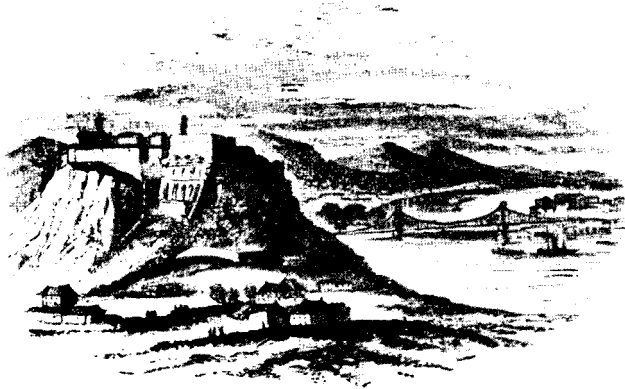
bir Alman prensin imparatorluğu içinde yok olması ihtimalini ima etmek kadar büyük bir hakaret olamaz. Halk tabakasından gelen Kossuth ve partisine olan nefretleriyle son savaşta kendi ülkelerinin özgürlüğünü ve bağımsızlığını yok etmek için alet edildiklerinin farkında olmadan Avusturya'nın egemenliğine bağlı kalan etkin işadamları bile şimdi Avusturya'nın en büyük düşmanı olmuşlardı. Bu da Makyavel politikasının dostu düşmana çevirebilme gücüne örnektir.

Daha yüksek sınıflarla, özellikle Macar bağımsızlık savaşında su-bay olarak görev yapanlarla yaptığımız sohbetler sırasında, ırklarının gururu ve vatanseverlik söz konusu olduğunda Macarların nereye kadar gidebileceğine pek çok kez şahit olduk. Bu karakterlerindeki asil bir özellikti ve bunu korudukları sürece sadece fethedilmez değillerdi, aynı zamanda yabancı bir prensin kölesi olarak kalacak kadar alçalamazlardı. Bu duygu en çok, bütün dünyanın onun ülkesine ihanet ettiğini bildiği General Görgey'in durumunda ortaya çıktı. Gene de bunun sadece ileri sürülmesi bile en azından bir yabancı tarafından gururlu Macarlar tarafından kesinlikle küçümsenerek reddedilir; eskiden bir asil, bir asker ve bir Macar olan bir adamın ırkına ve doğduğu topraklara ihanet edebilmesini asla kabul etmezler. Bir aristokrat olarak onun ve o sıralarda orduda ve senatoda oldukça güçlü olan partisinin, Kossuth ve yandaşlarından nefret ettiği söyleniyordu. Ayrıca, bir politikacıdan ziyade bir asker olduğu ve Vilagos'ta ordusu teslim olduğunda asıl ona karşı günah işlendiği, ihanet etme niyeti yoksa asla müzakere etmeyen bir düşmanın, yani Rusya'nın becerikli politikasıyla aldatıldığı ileri sürülüyordu.

Böyle de olsa General Görgey Macaristan'ın kötü ruhlu dâhisiydi ve eğer üstlerinden, kaçan Avusturyalıları Viyana'ya takip etme konusunda emir almasına rağmen, Buda'yı kuşatmak için durarak itaatsizlik ettiğini düşünürsek, en azından ordunun komutasını kaybetmeyi hak etmişti.

O sıralarda Macar hükümetinin her üyesi vatanseverdi, en lekesiz karakterde, asla şüphe edilmeyen doğruluk ve dürüstlük sahibi adamlardı. Senatonun diktatör yetkileriyle donattığı Louis Kossuth hak ettiği üzere, ordunun ve halkın güvenine sahipti. Elbette her halükarda itaate zorlamalıydılar ve bunu yapmayı ihmal ederek ulusa, yöneti-

min acil durumlar söz konusu olduğunda çok zayıf kaldığını göstermiş oldular.

BUDA

Buda'nın savaş sırasında Macar kahramanlığının en parlak başarılarıyla alındığı doğrudur. Her hatırlandığında o anın heyecanı yeniden canlanıyordu. Macaristan'ın kalbi, merkezi, ırklarının birçok kahraman reisinin, Attila, Arpad, St. Stephen ve daha yüzlercesinin evi olan Budavar, kraliyet kalesi ile yeniden onların olmuştu. Ama maalesef algılaması en az olan insanlar bile, kısacık bir haftada ülkenin altı ayda parlak zaferlerle kazandığı bütün üstünlükleri kaybettiğini görmüştü. Görgey'in kaçan Avusturyalıları Viyana'ya kadar sürmesi gerekirken, Buda'yı kuşatmakta inat etmesi Avusturya'ya bir başka ordu teşkil edebilecek, yıkımlara başlayacak zamanı tanımıştı ve daha da kötüsü Rus müdahale ordusu büyük bir güçle sınırları aşmıştı. Olan olmuş, elverişli durum sonsuza dek yok olmuştu. Doğal olarak Görgey'i harekete geçiren gerekçeler üzerinde şüpheler oluştu; bunun sonucunda ordu da çekişmeler başladı, bazıları tarafından kahraman, bazıları tarafından vatan haini ilan edildi. Hükümetin becerisi ve gücü konusunda istenen bu güven, kısa sürede Macarların ezilmesiyle sonuçlanan felaketi hızlandırdı.

Kossuth bu olayda yetki talep ettiği için vatandaşları tarafından çok suçlandı. Derhal Buda'ya gelmesi, inatçı askerleri Viyana'ya yürümeye zorlaması ve ülkelerinin hatalarının öcünü almak üzere yaklaşanların korkusuyla titreyen hükümdara kendi şartlarını dikte etmesi gerektiği

söyleniyordu. Ordunun çoğunluğu tarafından sevilen Görgey, milletler topluluğunun valisinin emirlerine itaati reddetmeyi bir saniye bile düşünmezdi. Kossuth, bu olağanüstü adam, konuşma sanatını o kadar iyi biliyordu ki ve sadece görünmesi bile bütün kalplere öyle etki ediyordu ki, hem generaller hem de askerler ona itaat etmek için dünyanın sonuna bile uçarak giderlerdi. Kısacası söylendiğine göre, enerjisi ve sözlerinin ikna gücü o kadar karşı konulmaz, görünüşü ve davranışları o kadar etkileyiciydi ki, ne kadar gözü pek ve hırslı olursa olsun Görgey onun karşısında dayanması mümkün değildi.

Ama böyle olmadı! Buda'nın ele geçirilmesinden sonra felaketler birbirini izledi ve vatan haini kendisi için diktatörlük yetkilerini sağladıktan sonra felaketler daha da arttı. Arkasından denetimsiz bir şekilde, savaş alanlarının en cesur ordusunu birkaç hafta içinde yok etti ve bir iblisin Makyavel tarzı kurnazlığıyla şerefi ve çıkarları için son nefesine kadar savunması gereken şanssız ülkeyi merhametsiz bir zalimin demir topuklarının altına bıraktı. Görgey adını sonsuza dek hainlikle damgaladı, dünyada tek başına kaldı bütün insanlığın uzak durduğu yaşayan bir Kabil aşağılığın da altında bir yaratık olarak yaftalandı.

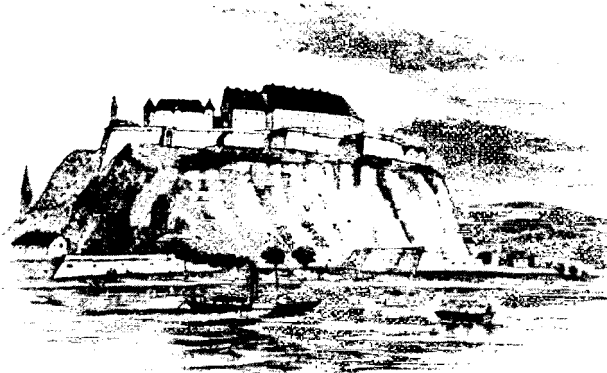
BEŞİNCİ BÖLÜM

Peşte'den Ayrılış
Son Savaşın Etkileri
Neusatz'ın Tamamen Yok Olması
Hırvatistan Valisi
Ordusu
Zulümleri
General Mayerhoffer ve Hırsız Çeteleri
Avusturya'nın İntikamı
Askeri Kordon Hakkında
Karlofça
Sırp Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi
Savaşçı Alışkanlıkları
Sırpların Karakteristikleri
Cumhuriyetçi Eğilimleri
Sırbistan'daki Türk Garnizonları
Sırpların Sultana Sadakatlerinin Önemi
Son Yorumlar

Bir zincir gibi çevresini saran muhteşem tepelerini arkamızda bırakarak Peşte ve Buda'dan ayrıldığımızda Tuna kıyıları her iki yanında göz alabildiğine uzanan uçsuz bucaksız düzlüklerin monotonluğunu gözler önüne serdi. Bu geniş alanın tamamında bir tek ekili alan görülmüyordu, ortada nadiren bir davar sürüsü görülebiliyordu ve hâlâ bir zamanlar mutlu köyler olan evlerinin yıkıntılarına tutunmaya çalışmış birkaç köylü korkunç yoksulluğun ve mahrumiyetin bütün izlerini taşıyorlardı.

Savaşın tahribatını gösteren ne korkunç bir resim! Irkların önyargılarıyla uyarılan cahil, fanatik askerlerin tutkusunun ve bunların yol açtığı nefretin yadigarı!

Bizim gibi bu topraklardan en son 1847'de geçmiş olan, halkın çalışkanlığına, iyi işlenmiş topraklarına, Macaristan'ın en zengin otlaklarında dolaşırken görülen sürülerinin güzelliğine ve çokluğuna hayran olmuş seyyahlar için bu manzara garip bir hüzün veriyordu. Ancak bu Peterwardein'e vardığımızda şahit olacaklarımız karşısında önemsiz kalıyordu. Burada koca bir şehrin sanki gökyüzünden inen alevler tarafından tahrip edilmiş gibi tamamen yok olduğunu gördük. Burası son savaştan önce 15.000 kişinin yaşadığı zavallı Neusatz'dı.

PETERWARDEIN

Neusatz hem Peterwardein kalesindeki toprakların tam altında olduğundan, hem de yağmacı Avusturya yandaşları Avrupa'nın en güçlü kalesini yok etmeye karar verdiğinde Hırvatistan Valisi tarafından mevzi olarak seçildiğinden, iki kat şanssızdı. Şüphesiz Valinin görüşü

doğruydı: Bütün komşu devletlerdeki serseri kalabalıklar onu talan etmek umudundaydılar ve bu umudun gerçekleşmesi için bir fırsat peşindeydiler; zengin ve bereketli Neusatz da arzu edilen her şeyi sunuyordu. Üstelik orada yaşayanlar Macarların coşkulu hayranları ve bağımsızlık çabasının sempatizanları olarak tanındıkları için, bu zorbalık yandaşlarının gözünde acı çekmeyi hak ediyorlardı.

Beklendiği gibi kalenin topları bu zavallı şehri vurmuş ve onların yarım bıraktığını da asıl amaçları yağmacılık olan kanunsuz askerlerin çıkardığı yangınlar tamamlamıştı. Macaristan Kralı veya daha doğrusu onun adına Avusturya entrikacısı olarak yöneten Avusturya hükümdarlığının, cesaretleri ve bağlılıkları ile sık sık ve göze çarpan bir şekilde Avusturya imparatorluğunu tamamen yok olmaktan kurtaran bir halka karşı, onları tamamen yok etmeye yönelik bir savaşı yürütme şekli buydu. Bu hareketin rezilliğini arttırması açısından, o sıralarda Macar ordusunun büyük bir kısmı kendi ülkelerinden uzakta, İtalya'da Avusturya tebaası olan İtalyanların isyanını bastırmaya çalıştıkları bir ölüm kalım savaşındaydılar. Bunun da ötesinde, anlaşmazlığın bu ilk zamanlarında Macarlar ülkelerinin haklarını ve özgürlüklerini savunmak için henüz ellerine silah almamışlardı.

Neusatz'ın, Hırvatistan Valisinin hırsız çeteleri tarafından yok edilmesi münferit bir olay değildi; Nagy Enyed, Zalathna, Thordan gibi bazı kalabalık şehirler de aynı kaderi paylaşmışlardı. Macar kahramanı General Klapka "Macaristan'daki Bağımsızlık Savaşının Anıları" adlı kitabında, "Eflâkların ve Saksonların, Hırvatların, Sırpların ve Çingenelerin, Avrupa Türkiye'sinin her yanından ve komşu ülkelerden gelen haydut sürüleriyle birlikte, kıyafet değiştirmiş Avusturya subaylarının yönetiminde, Avusturya dükkânlarından sağlanan para, silah ve mühimmatla, bu özverili topraklar üzerine sel gibi yayılmalarından sonra yaşanan dehşeti anlatmaya ne kelimeler yeterli olur ne de kalemler yazabilir" diyor. "İrkların bütün önyargılarıyla hareketlenen ve talan etmeye niyetli bu barbar sürülerinin nedensiz yok etme arzusu öyle bir boyuttaydı ki" diyor aynı yazar, "krallığın her yerinde Macarların yaşadığı bütün şehirlerin ve köylerin alev alev yakılması yüzünden gökyüzü aylarca kırmızı bir renk aldı." Ama bu Avusturya'nın acımasız öç alma duygusunu tatmin etmedi; çünkü Macarlar ırklarının eski yürekliliğini bütün güçleriyle ortaya koyup bütün ülkeyi haydut

sürülerinden ve Avusturya askerlerinden temizlemeyi başardıklarında, Avusturya imparatorluğunun ve vahşi komşularının bütün ordularıyla yapmayı başaramadıklarını tamamlamak için Rus Tatar Çarı çağırıldı. O zaman bile, son anda, eğer Macaristan'ın Kossuth'un taktiklerine ve konuşmalarına askeri becerisiyle destek olacak bir kahramanı olsaydı, bütün düşmanlarını dize getirebilirdi.

Macaristan savaşı hakkındaki kısa açıklamalarımızı bitirmeden önce Avusturya Hükümeti tarafından Macarların yağmalanması için çağırılan bütün soyguncu çeteleri arasında, Belgrat'taki Avusturya Konsolosu Mayerhoffer tarafından temin ve organize edilenlerin, şiddet ve gereksiz zulümleriyle öne çıktıklarını belirtmeyi unutmamalıyız. Bu adamlar çoğunlukla Türkiye'nin Slav bölgelerindeki reaya köylüleriydi; cehalet ve batıl inançlarla vahşileşen bu köylüler, rahipleri ve Avusturya ajanları onlara Tuna'nın öbür tarafında Macarların onlarla aynı ırktan ve inançtan gelen bütün kardeşlerini öldürdüğünü söyledikleri zaman hemen inandılar. Türk hükümetinin ve Sırbistan'daki voyvodanın onları durdurmak için gösterdikleri bütün gayrete rağmen kalabalıklar nehrin öbür yakasına geçti. Onlar kadar cahil rahipler tarafından yönlendirilen bu çılgın taraftarların zulümleri inanılmaz boyutlardaydı. Gözleri yobazlıktan kör olmuş halde ve sadece onlarla aynı inançtan olan kardeşlerinin katillerinden intikam aldıklarına inanarak, yollarının üstündeki ve Latin haçı olan kilise gördükleri bütün köy ve mezraları yaktılar ve Rum Kilisesinin istediği şekilde istavroz çıkaramayan bütün halkı katlettiler. Avusturya ihanetinin kurbanları olan ve sayıları birkaç bine ulaşan bu zavallıların hemen hepsi, ülkelelerini bu korkutucu ziyaretçilerden kurtarmak amacıyla birleşen Macar, Hırvat, Sırp ve Eflâklar tarafından yok edildi.

Bunları halkın hazırladığı bir raporu tekrar eder gibi değil, Belgrat'taki kendi konsolosumuz Bay Fontblanque'ın tanıklığına ilave olarak, Türk ve Sırp yetkililerin doğrulamasıyla söylüyoruz.

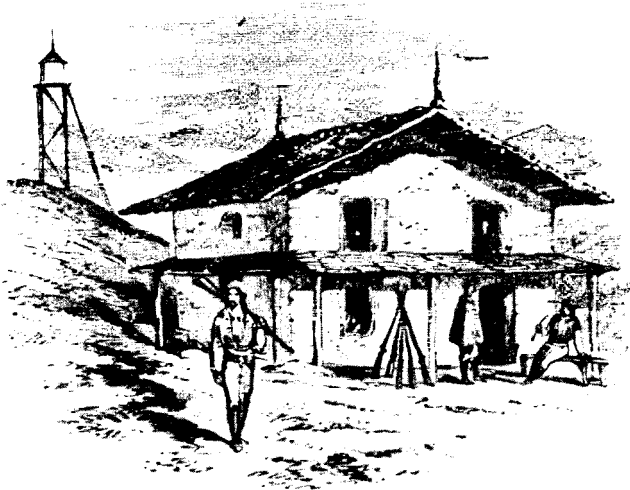
Peterwardein'den ayrıldıktan sonra, Macaristan'ın en ilgi çekici bölgelerinden biri olan eski Slavonya krallığına girdik. Ülkenin Macar savaşı sırasında zarar gördüğüne dair hemen hemen hiçbir işaret göremedik. Bu bizim şimdi askeri kordonun tam ortasında olmamızla kolayca açıklanabilir; burada on beş yaşın üstündeki bütün erkekler si-

lah kullanmayı öğrenirler, bu da çağrıldıklarında evlerini ve yurtlarını savunabilmelerine imkân sağlar.

Bu meşhur askeri kordon yıllar önce Avusturya ve Macaristan Hükümetleri tarafından kurulmuştu ve amacı, imparatorluğun bu bölümünü Türklerin yağmacı akınlarına karşı korumak ve vebanın ülkeye girmesini önlemek için bir karantina zinciri oluşturmaktı. Adriyatik kıyısında Dalmaçya'daki Bocca de Cattaro'dan Rus ve Polonya sınırlarına kadar uzanıyordu. Avusturya imparatorluğundaki neredeyse her millettten oluşan bu askeri kolonilere toprak verilmişti ve belirli haklara ve özgürlüklere sahiptiler. Bunun karşılığında onların sorumluluğuna bırakılan sınırları korumak için gereken askeri görevleri yerine getiriyorlardı.

Bütün nüfusları bir buçuk milyon kadardı; on sekiz piyade alayı, bir süvari alayı ve bir de bahriyeli taburu vardı. Ancak acil bir gereksinim duyulduğunda kırk elli bin iyi eğitilmiş adam toplayabiliyorlardı. Her alay kendi albayını seçme hakkına sahipti ve albaylar da görevleri gereği, ait oldukları askeri bölgenin sulh yargıçlarıydı.

Her iki alay bir tuğgeneralin ve her iki tugay Viyana'daki Savaş Bakanlığının emri altında görev yapan bir *general commando*'nun kumandası altındaydı.

AVUSTURYA SINIRINDA ASKERİ KARAKOL

Bütün hat boyunca düzgün karakollar inşa edilmişti ve gerektiğinde her biri on iki adamı barındırabilecek kapasitedeydi. Bu zincirin arkasında subayların alarm zilleri olan evleri vardı ve bu sayede bir istila durumunda herkes dört saatten kısa bir sürede silahlarını kuşanmış ve yürümeye hazır bir şekilde kendi kışlalarında toplanabiliyorlardı.

En yakın istasyondaki askeri amirin iznini taşımayan hiçbir yabancı bu hattı geçemezdi ve savaş zamanında veya bir salgın sırasında eğer hattı geçmeye çalışırsa vurulabilirdi. Bir sınır için bundan daha etkili bir savunma olabileceğini veya bizim Cape'deki komşularımız gibi vahşilerin saldırılarına karşı koyabilmek için daha iyi bir uygulama olabileceğini sanmıyoruz. Bunun hükümete maliyeti çok az olurdu çünkü her asker çocukluğundan itibaren silah eğitimi aldığı ve aynı zamanda toprak sahibi olduğu için istilacıları geri püskürtmede iki misli hevesli olacaktır.

Kordondaki askeri kasabalardan biri olan ve Sırp ırkının boylarından birinin yaşadığı Karlofça bir sonraki durağımızdı. Asmalarla kaplı bir grup tepenin dibinde yer alıyordu ve Tuna'nın bu kısmındaki manzarada hoş bir resim çiziyordu. Macaristan'daki şarapların en iyilerinden biri burada üretiliyordu; aynı zamanda iştah açıcı özelliğiyle ağzının tadını bilenler arasında meşhur olan apsent de büyük ölçüde burada imal ediliyordu.

Karlofça'nın adı Macar bağımsızlık savaşı sırasında Sırp Voyvodina'nın diğer bütün şehirlerinden fazla kötüye çıkmıştı çünkü Macarlara karşı ayaklandıklarında burası Sırp asilerin en önemli mevzilerinden biriydi. Sonunda genellikle Macarların ve Alman kolonicilerin yaşadığı Tuna ve Tisza arasındaki o geniş bölgenin tamamı muazzam bir çöplüğe dönüşmüştü. Daha sonraki zamanlarda Macar generaller Kiss, Vetter ve Perezell bu toptan yıkımın mimarlarına korkunç bir misillemede bulundular; asilerin hemen hepsi paramparça edildi ve ülkeleri teslim olduğunda öfkeli askerler tarafından yangın ve kılıçlarla tahrip edildi.

Burada, isten kararmış köylerin ve mezraların neredeyse Semlin'e kadar her yerde karşımıza çıkmasıyla, bu zalim savaşın yarattığı hasara bir kez daha şahit olduk. Komşuları Hırvatlar gibi Sırp da, ırkları karşı karşıya getirmekteki tek amacı Macarların gücünü parçalamak ve

hür insanların hakları ve özgürlükleri üzerinde kontrolsüz bir yönetim sağlamak olan hükümete nasıl haince alet edildiklerini anladıklarında çok geç olmuştu. Ama bu, insanların kalbinde acısı geçmeyen anılar bıraktı ve bir gün korkunç bir misilleme yaptılar.

Karlofça ve Semlin arasında kayda değer tek yer Romalıların Ritum'u Slankaman'dır; burada Macaristan'ın en önemli nehirlerinden biri olan Tisza bütün ülkeyi ve Transilvanya'yı dolaştıktan sonra Tuna'yla birleşir. Bu nehrin kıyıları birkaç istisna hariç biraz yavaş aktığı, biraz da geri çekilirken geniş bataklık alanlar bırakan seller nedeniyle sağlıklı kabul edilir ama insan sağlığına ne kadar zararlı olursa olsun, pis havası burada mükemmel yetişen o çamur aşığı hayvan, bizon üzerinde aynı etkiyi yapmaz. Tisza'dan ayrıldıktan sonra sayısız küçük ada arasından Belgrat'ın karşısındaki Semlin'e doğru yol aldık; burada Sava ve Tuna nehirleri birleşiyor ve Türkiye ile Macaristan'ın Slav bölgeleri arasında sınır oluşturuyordu.

Bu aralar Aşağı Tuna'daki geniş ülkelerde Türkiye ve Rusya arasındaki savaşın sonucu nedeniyle önemli değişiklikler beklendiğinden, belki de, Slav ırkının en cesur ve girişimci milleti olan Sırp'ların kökenleri ve tarihi hakkında biraz bilgi vermemiz okurun ilgisini çekebilir. Savaşan devletlerin hür Sırp beyliğine son derece önem verdiğini zaten görüyoruz; her biri bu savaşçı halkın yer alacağı tarafın son zafere kazanacağı fikrindeydi. Yaradılışları ve fikirleri hakkındaki bilgimizle, eğer savaş devam ederse Sırp'ların bu kavgaya seyirci kalmaya çağını söyleyebiliriz; aynı zamanda bu kadar tedbirli ve uzağı gören bir halkın mevcut topraklarına ve kendi bağımsızlıklarına bir ilave elde etmeden bu güçlerden herhangi birinin yanında yer alacağına inanmıyoruz. Rusya'nın samimiyetine güvenmemek için zaten yeteri kadar nedenleri vardı; şimdi Moldova ve Eflâk'tan o gücün ona boyun eğmek zorunda kalanlara ne tür bir hükümet sunduğunu öğrenebilirler.

Bu mücadeleci ırk, yani Sırp'lar, ananelerinden anlaşılacağı üzere eski İliyalılardan ve şimdi Avrupa Türkiye'si denilen geniş alanda Cadmus'un Yunanistan'a gelmesinden önce egemen olan farklı İskit boylarından gelmektedirler. Piesmaları ve milli şarkıları da onların Makedonya krallığıyla bir şekilde bağlantılı olduklarını ve Asya'daki savaşları sırasında Büyük İskender'e asker verdiğini gösteriyor.

Makedonya imparatorluğunun düşüşünden sonra, hemen hemen dördüncü yüzyıla kadar Sırların millet olarak varlıklarına dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Bu tarihte Bizans vakanüvisleri Razi adı verilen korsan bir ırkın Yunanistan'ı ve çevredeki diğer milletleri dehşete düşürdüğünü; Adriyatik kıyısında ve Yukarı Moesia'nın erişilmez dağlık bölgeleriyle yaşayarak korsanlık yaptıklarını söylüyor.

Sonunda medenileşmişler ve Bizans imparatorluğunun çöküşüne kadar, bir dereceye kadar bağımlı kaldıkları Bizans Rumları tarafından Hristiyanlaştırılmışlardı. İmparatorluğun çöküşünden sonra ayrı cumhuriyetler kurmuşlar ve zaman içinde tek bir lidere bağlı monarşi haline gelmişlerdi. Bundan sonra, Sırbistanlı veya Sırp adını aldılar ve girişimci cengâver kralların yönetiminde güçleri artmaya devam etti; sonunda en cengâver kralları Stephan Douschan bölgeleri birer birer ele geçirip Bizanslı Rumların yumuşaklığından istifade ederek Sırp İmparatoru; Rumların, Bulgarların, Arnavutların Kralı ve Adriyatik kıyısındaki değişik bölgelerin diktatörü unvanını aldı. Bir zamanlar Sırp monarşisini oluşturan ülkelerde gördüğümüz şimdi camiye döndürülmüş güzel kiliseler, muhteşem kalelerin, şehirlerin ve kasabaların harabeleri, Türklerin Avrupa'ya gelmesinden önce bu insanların yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmış oldukları konusunda yeterince kanıt sunuyor.

Sırları fetheden Osmanlı'nın savaşçı oğlu Sultan Murat'tı. Birbirini takip eden kanlı savaşlardan sonra en sonuncu büyük çatışma 15 Haziran 1389 tarihinde Yukarı Moesia'daki Kosova'da meydana geldi. Kral Lazar öldürüldü ve onunla birlikte Sırların Müslüman istilacıların ordusunu teslim alma ümitleri de sona erdi.

Eğer önemli reislerinden birinin, Milosh Obilitseh'in hatalı vatan-severliği olmasaydı, gene de Sırbistan haraç ödeyen bir ülke olarak varlığını sürdürebilirdi; ama o, esir takası yapacakmış gibi kahramanın çadırına kabul edildi ve bir anlık dikkatsizlikten yararlanarak hançerini Sultan'ın göğsüne sapladı.

Sırp krallığı Sultan Murat tarafından ortadan kaldırıldıysa da halkı asla tam olarak fethedilmemişti; sadece ovaları Türklere bıraktılar ve dağlara çekilerek Karadağ ve ülkenin diğer ulaşılmasız alanlarında Ha-

iduck'lar ve Ouskok'lar adıyla her fırsatta, günümüzde bile, yağmacı saldırılarla Türkleri rahatsız etmeye devam ettiler.

Bu söndürülemeyen nefret, Sırpların kaybettikleri bağımsızlıklarını tekrar kazanma konusundaki bu coşkulu arzuları, bu insanların zihinlerine kazınmış durumda, tıpkı Kosova savaşından sonra atalarının hissettiği gibi. Sonraki yıllarda nerede Türklere karşı bir savaş varsa, Arnavutluk'ta, Hristiyan kahraman Scanderbeg'in komutası altında, Venedik devletlerinde veya Macaristan'da ülkelerini fethedenlere karşı savaş alanlarında mutlaka bir Sırp gönüllüler grubu bulunuyordu.

Savaşçı atalarının yiğitliğinden bugün bile hiçbir şey kaybetmedikleri ve bir zamanlar özgür bir halk olduklarını unutmadıkları, 20 yıllık savaş boyunca Tzerni George komutasında ezeli düşmanları Türklere karşı yaptıkları ve kazandıkları savaşlardan belli oluyor. Bir halkın kendilerini yabancı bir prensin baskıcı yönetiminden kurtarmak için verdikleri bu mücadele, herhangi bir milletin tarihindeki cesaret ve bir nedene bağlılık açısından tektir. Özellikle de, güçlü bir imparatorluğun bütün gücüne karşı mücadele edenlerin, bu ırkın çok küçük bir parçası, bir avuç domuz çobanı ve hayduttan oluşan yarım milyonu geçmeyen sayıda insan olduğunu hatırladığımız zaman.

İster baskıdan ister Müslüman bir hükümdar tarafından yönetilmenin aşağılanmasıyla kurtulmak için olsun, bu ırkın çok sayıdaki mensubu atalarının yurtlarından göç edip, Sırbistan'ın fethinden sonra çok eski bir devirde Macaristan'a yerleşti ve burada onlara toprak verilip Macarlarla aynı haklar ve ayrıcalıklar tanındı. Ülkenin Karlofça'dan Semlin'e giderken geçtiğimiz bölümüyle birlikte, Sava üzerindeki Slavonya'nın büyük bir bölümünde, Hırvatistan, İstria ve Syrmia'nın bir kısmında yerleştiler ve Avrupa Türkiye'sindeki kardeşleriyle birlikte nüfusları 6.000.000'a ulaştı. Önemli ölçüde Bosna bölgesinde yaşayan 600.000 – 700.000 Müslüman ve Roma Katolik inancındaki 300.000 kişi hariç tutulursa, geri kalan nüfus Yunan Kilisesine bağlıydı.

Yeterli eğitim görmemiş, Türklere karşı yaptıkları uzun mezhep savaşlarıyla vahşileştirilmiş her halk gibi, Sırplar da son derece fanatikler ve akıllı bir demagogun veya entrikacı bir rahibin elinde iyi veya kötü amaçlara alet olmaya kolaylıkla ikna edilebiliyorlar. 1848 – 1849 yıllarında zararsız komşuları Macarlara yaptıkları zulümler bunun en

kederli örneklerinden biridir. Gene de Macaristan Voyvodinası Sırp-
larını Avusturya konsolosu Mayerhoffer'in değerlerini uygulayan 20,000
veya 30,000 acımasız haydut ve katille sınırlandırmayalım.

Bu zamana kadar Voyvodina Sırp-
ları hür kurumların en hararetili
savunucularıydı; Macarlardan çok daha cumhuriyetçi eğilimleri vardı:
Avusturya hükümetinin aldığı gereksiz tedbirlere Macar senatosunun
hiçbir üyesi onlar kadar karşı çıkmamışlardı ve hiçbiri reformları veya
halkın yaşam şartlarını geliştirecek herhangi bir şeyi onlar kadar des-
teklememiştir. 1848'de asillerle köylülere aynı hakları ve ayrıcalıkları
sağlayan yeni Macaristan anayasasının maddeleri ilan edildiğinde bü-
tün ülkede birlik ve özgürlük! Birlik ve özgürlük! çığlıkları yükselmiş-
ti. Ama yazık ki, Rusya'nın beslediği Sırp Başpiskoposu Rajachich'in
Kutsal Makamından, Yunan Kilisesinin tehlikede olduğu, Macarların
Sırp tebaalarının milliyetini ve dinini yok etmek üzere yürüdükleri ha-
beri yayıldığında, bu rakip ırklar arasında oluşacak mutlu birlik bek-
lentisi tamamen yok oldu. O andan sonra cahil kalabalıkları mantıklı
olmaya ikna etmek mümkün olmadı Macaristan'ın kaderini belirleye-
cek iblis serbest kalmıştı.

Neyse ki, zihni ne kadar karanlıkta bırakılırsa bırakılsın, insanla-
rını özünde adalet ve doğruluk aşkı vardır ve bu da zaman içinde, ona
söylenmiş olan yanlış bilgileri düzeltmesini sağlamaktadır. Şimdi iyi
niyetleri hak ettikleri gibi takdir edilen Macarlar lehine her yerden
fışkıran dostluk duygusunda bunu görebiliyorduk; öte yandan Başpis-
kopos Rajachich ve yalancı demagoglarla rahiplerden oluşan entrikacı
danışmanları her yerde aşağılanıyor ve hor görülüyordu. Bu duygular
sadece eğitimlilerde değil bütün sınıflar arasında görülüyordu.

Aynı duyguları Tuna'nın öbür yakasındaki Sırbistan prensliğinde
yaşayan kardeşlerinde de gördük; bu insanların, kendilerine ait ve öz-
gürce tartışmalarına olanak tanıyan bir hükümetleri vardı. Böylece her
gün din konusunda daha medeni ve hoşgörülü oluyorlardı. Bunu bü-
yük ölçüde Avusturya imparatorluğunun her yerinden gelen, kendi-
leriyle aynı ırktan iyi eğitilmiş siyasi sığınmacılara borçluydular. Bu
sığınmacıların yayılan fikirleri ve zekâları, yetişen nesil üzerinde son
derece faydalı oluyordu.

Milli karakterlerinde, çok uzun süre Yunanlılar gibi uzun süre hem fanatik hem de ayrıcalıklı bir şekilde Kilise rahipleri yönetimindeki esirler halinde yaşamış olmalarından kaynaklanan, ancak insanlar Batı medeniyetiyle daha yakından tanıştıkça ister istemez yok olması beklenen bu kusurlarına rağmen, Sırların birçok da üstün erdemleri vardı. Bir gün kudretli bir millet yaratabilecek unsurlara haizdiler ve halkın karakteri hakkında bilgi sahibi hiçbir seyyah, taraf tutmadan veya önyargılı olmadan bunu inkâr edemez.

Bu insanların medeni bir topluluk olmaları yönünde ne kadar kolaylıkla eğitilebileceğine örnek olarak, Sırbistan'da dolaşan seyyah bir sınırdan diğerine en ufak bir saldırıya uğramadan gidebilir ve eğer misafirperverliklerini talep ederse en fakir kulübede bile nezaketle karşılanacağından emin olabilir. Alışkanlıkları ne kadar ilkel olursa olsun, büyük Avrupa konusunda ne kadar bilgisiz olurlarsa olsunlar, o önemli sosyal erdemleri doğruluğu ve dürüstlüğü takdir ederler ve uygularlar. Yolcular aynı zamanda, kasabalarda ve köylerde kurulmuş okulları, başşehirlerinde yetenekli ve iyi yetişmiş profesörlerin ders verdiği liseleri ve spor salonlarını da görebilir.

Bağımsızlık için verdikleri uzun ve korkunç mücadelenin henüz bitmiş olduğunu göz önüne alırsak bunlar daha da takdire şayandır; buna bir de zalim Milosh'un egemenliği sırasında bu insanların çektikleri sıkıntıyı da ekleyebiliriz. Milosh'un sınır dışı edilmesiyle birliğin dağılması ve farklı çıkarlar, ülkenin gelişmesinin ve refahının önünde önemli engellerdi.

Bu insanlarda var olan doğal sağduyu etkin bir şekilde siyasi tecrübe yerine geçebiliyor; inanıyoruz ki bu duygu, içinde bulundukları yorucu ortamda, vergi verdikleri Osmanlı Devletine ve ortak dinleri nedeniyle bir şekilde Rusya'ya bağlı olmaktan utanç duyuyor olsalar da, onları terk etmeyecektir. Şimdiki Sırbistan Prensinin tahtını Avusturya ve Rusya'nın gösterdiği adaya, yani Prens Milosh'a karşı ve savaş tehlikesine rağmen, halkın seçimini desteklemeye kararlı Sultan'a borçlu olmasının elbette bir etkisi vardır.

Ancak öngörülmesi gereken başka ihtimaller de var; bunların arasında eğer savaş devam ederse Sırlar gibi savaşçı bir milletin bu mücadelede yer alma isteğini dizginlemenin imkânsızlığı veya belki de

bir yolunu bulduklarında kendileri için hücum etmek de yer alıyor. Bir zamanlar birbirini takip eden parlak zaferlerle özgürlüğüne kavuşmuş bir halk atalarının topraklarını yabancı bir prensin pençesinden kurtarma umudunu kaybetmez. Bu duygunun varlığı birçok kez gözlemlemek fırsatını bulduk. İster domuz çobanıyla, ister bir rahip veya askerle konuşalım hepsi, en büyük kralları Stephan Douschan'ın egemenliği altındaki toprakların tümü Sırp imparatorluğu sınırları içine girmeden, bir Sırp'ın asla kılıcını kınına koymaması gerektiği hususunda hemfikirdi.

Türklerin, kalesi olan bütün kentlerde ve müstahkem yerlerde garnizon kurarak Sırbistan'ı askeri açıdan ele geçirdiği doğrudur; sayıları ancak 1.000.000'u bulan bir halkın düşmanlığından korkmalarını gerektirecek bir şey olmadığı sonucuna varabiliriz. Ancak o zaman kendilerine düşman bir halkın ortasında bulundukları için, genel bir ayaklanma durumunda, malzeme ikmali kesileceğini, garnizonların teslim olmaya mecbur kalacağını veya açlıktan öleceğini de hatırimızda tutmalıyız. Ayrıca on sekiz yaşından elli yaşına kadar sağlıklı her erkeğin silah eğitimi aldığı, bir anda savaş alanına 60.000 kişilik hazır bir ordu toplayabilecekleri, acil bir durumda bu sayının 100.000'e çıkabileceği bir ülkede, bu insanların iyi bilinen cesaretlerini ve ülkenin doğal gücünü de göz önüne alırsak, Sırp'ların son derece zorlu bir düşman olduğu ve kendi çıkarları veya Rusya adına ayaklanmalarının Türkiye açısından büyük felaketle sonuçlanacağını kabul etmeliyiz.

Rusya bunu gayet iyi biliyor ve emin olabiliriz ki, bu savaşçı milletin çıkarları üzerinden dostluğunu kazanabilmek için uygun düşen her entrikaya, hatta daha fazla toprak ve tam bir bağımsızlık sözüne bile başvurulacaktır. Sonra yeni uluslar topluluğunun koruyucuları olarak önce anlaşmazlıkları alevlendirmek; ardından da silahlı bir müdahaleyle araya girmek ne kadar basit olacaktır. Böylece, daha önce Polonya, Kırım Tatarları, Gürcistan ve diğer birçok devlet üzerinde başarıyla oynanan oyun tekrarlandığını, bu toprakların, zaten aşırı derecede büyümüş olan Rus imparatorluğuna ilhak edildiğini göreceğiz.

Bu zamana kadar Sırbistan'ın vergi ödeyen Sırp'ları, ırk ve inanç gibi zayıf bir neden ileri sürerek Rusya'nın saldırganlarına karşı Türk hükümeti ile ortak bir çıkar üzerinde anlaşmayı reddetti. O halde, şartların zorlamasıyla Avusturya'nın tarafsızlığını kaybetmesi ve müttefiki

ile bir ittifak oluşturması sonucunda başarılı Rus ordusunun Kalafat ve Batı Eflâk'ı ele geçirmesine, Kladova'dan Türkiye'ye girmesine veya Avusturya güçlerinin Belgrat'a girmesine ne engel olabilir ki? Bize göre Rusya'nın bu kadar etkisi altındayken elinde tutabilmesi de mümkün değil.

Böyle bir istilayı çabuklaştırmak için Sırp Prenslğini bir uçtan bir uca kat eden geniş yollar var ve bu yollar bir ordunun, bütün gerekli teçhizatıyla birlikte, Nissa'ya oradan bir yönden Irajai geçidiyle Balkanları aşarak Sofya'ya, öte yandan Sigenitza yoluyla Novi – Bazar'a yürümesine olanak sağlıyor. Bu iki bölge istila eden bir ordu için önem sırasındaki ilk iki askeri mevki çünkü İstanbul yönündeki bütün yollara hâkim noktalardalar ve buralarda, Müslümanlığın en kötü düşmanı Sırlar gibi savaşçı Hristiyan boyları yaşadığından, onları Türk egemenliğinden kurtarmayı garanti eden her istilacı heyecanla karşılanacaktır.

Avrupa Türkiye'sinin en önemli askeri mevzilerinden biri olan Novi – Bazar'ın, dağlarındaki platolar ve muhkem geçitleriyle düşman tarafından ele geçirilmesi Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir felaket olurdu. Tuna'daki Sırları, Karadağ'daki hür kardeşleriyle birleştirecek zinciri tamamlaması bir yana, Yukarı Arnavutluk'un bir bölümüyle Bosna ve Hersek'in Avrupa Türkiye'sinde Sultan'a ait diğer Osmanlı bölgeleriyle tüm iletişimi de kesilir ve aynı zamanda düşmanın Makedonya ve Tesalya'ya doğru inmesine ve oradaki Yunan milletini silahlanmaya çağırmasına olanak sağladı.

Sırbistan'ın kahramanı Tzerni George 1809'da Nissa'yı aldığında ve reayaları silahlandırarak Novi – Bazar'ı kuşattığında, Sırbistan Krallığının bu kalesinin askeri öneminin gayet iyi farkındaydı ve Sırp Prenslğinin Türkler tarafından istila edilmesiyle dikkati başka yöne çekilmeseydi burayı alabilirdi de. Özellikle söylemek gerekir ki, 1851'de bu kenti ziyaret ettiğimizde, duvarlardaki delikler tamir edilmemişti.

Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, bu ülkeyi ve insanların duygularını son derece iyi bildiğimizden, Türklerin Avrupa'daki hâkimiyetlerinin sona yaklaştığını görebiliyoruz çünkü hem içeride hem dışarıda tamamen yok olmalarını isteyen düşmanlar tarafından çevrilmiş bir durumdayken kendilerini nasıl koruyabileceklerini bi-

lemiyoruz. Gene de Sırp milliyetçiliğinde, birleşik güçler tarafından doğru yönetilirse, gelecekte Rusya'nın Avrupa'nın bu bölgesine yapacağı bir saldırıya karşı bir engel teşkil etmek için gereken bütün unsurların var olduğunu düşünmek bir teselli oluyor. Bütün eğilimleri cumhuriyetçi olan, aristokrasiyi, kalıtımsal unvanları hiç kabul etmeyen ve bütün insanları eşit gören bir halkın isteyerek Rusların kölesi olabilmesi pek mümkün değildir.

Kendi kendini yönetmeye olan bu bağlılık Avrupa Türkiye'sinde, kökenlerinin, çok uzaktan bile olsa İliya ırkından geldiğini düşünen bütün milletler – Bulgarlar, Arnavutlar ve Eflâk'ın ve Moldova'nın Romanları – için geçerlidir. Bu milletlerin hepsi birleşerek İsviçre'deki gibi güçlü bir konfederatif hükümet teşkil edebilir. Ama biz bu konuya Avrupa Türkleri hakkındaki son kitabımızda yeteri kadar yer verdiğimiz için şimdilik Sırları kendi kaderlerine bırakıyor ve yolumuza devam ediyoruz.

ALTINCI BÖLÜM

Belgrat
Sırp Köylüleri
Semendire
Tuna'daki Manzara
Demir Kapı
Kendine Has Özellikleri
Tehlikeli Seyirler
Girdaplar
Buharlı Geminin Kaybedilmesi
Vidin ve Kaleleri
Kalafat'ın Önemi
Balkanların İlk Görünüşü
Nicopolis Şehri ve Kalesi
Sestova
Rusçuk ve Kaleleri
Turtukai ve Oltenitza Kalesi
Müstahkem Mevki Olarak Silistre'nin Önemi
Rassova Şehri ve Kalesi
Tchernawoda
Karadenize Açılması Düşünülen Kanal
Rusya'nın Bu Kanalin İnşasına İtirazı
Tuna'daki Utanç Verici Seyir Şartları
Hirsova Kalesi
Matschin
İsakçı
Tulça – Tuna Deltası
Türkiye ve Rusya Arasındaki Savaş Üzerine Gözlemler

Resim gibi eski kalesi, kubbeleri ve minareleriyle Belgrat, Aşağı Tuna'daki seyyaha Türk gücünün değişmeyen ve değişmeyecek Hilal bölgesine girdiğini ilan etmektedir. Sava ve Tuna'nın birleştiği yerdeki göze çarpan tepede inşa edilmiş olan kale, askeri açıdan aşılması son derece zor bir kaledir. Eğer iyi bakıldıysa ve yeterli sayıda asker barındırıyorsa, aşağıda iki nehrin birleştiği noktada yer alan ve deniz veya kara yoluyla gelenleri tam olarak kontrol altında tutan kalelerin de yardımıyla burayı ele geçirmek isteyen düşmanın bütün gayretine karşı koymaktadır.

Ayrıca Sırbistan, Semendire, Sehabats, Sokoll, Adakall, Uschitza ve Febzlau'da altı kale daha Türklerin elindedir ve bu nedenle aslında, askeri açıdan prenslik onların elindedir. Babıali'ye haksızlık etmemek için söylememiz gerekir ki Sırplar özgürlüklerini ellerinde tutmaktadırlar ve sanki bu kaleler yokmuş gibi ülkenin yönetiminde kontrol altında tutulmamaktadırlar.

Belgrat'tan ayrılırken Tuna'nın Sırp tarafında manzaranın güzelliği daha da artmaya devam etti. Birbiri ardına ormanlar, hububat tarlaları, otlaklar ve asma bahçeleri gördük. Oysa Avusturya – Macaristan tarafı, daha evvel anlattığımız askeri kordona ait karakollardan başka bir şey görülmeyen uçsuz bucaksız bir düzlüğü gözler önüne seriyordu.

Sırpların yarı askeri kıyafetleri, haki renkteki ceketleri, kırmızı gömlekleri ve aynı canlı renkteki şapkaları, tabancalarını ve hançerlerini soktukları kuşakları onlara canlı bir görünüm veriyor ve aynı zamanda savaşçı zevklerini ve eğilimlerini açığa vuruyordu. Kadınların kıyafetleri bile Amazonlara benziyordu, şık, şeritlerle süslenmiş ceketleri, büyük ve mavi ipekten püskülü rüzgârda sallanan kırmızı şapkaları vardı. Nehrin Avusturya tarafındaki insanlar kıyafetlerinde Sırplara tezat teşkil ediyorlardı. Erkeklerin kıyafeti kaba ketenden yapılmış basit bir tunik ve aynı kumaştan bol şalvardan ibaretti. Deri şeritlerle ayaklarına bağladıkları tabaklanmamış deri parçaları ayakkabı yerine geçiyordu ve sapı olmayan saçaklı süpürgeye benzeyen yün şapkaları vardı. Kadınların kıyafeti oldukça garipti çünkü birçok kattan oluşan eteklerine tutturulmuş geniş kıvrımlı rengârenk bir püskülleri vardı ve adım attıklarında veya rüzgâr estiğinde bir arabacıya daha uyabilecek bir çift kalın bileklik çingirdiyordu.

SIRP KÖYLÜLERİ

Çocuklarının ve ev işlerinin gerektirdiği bütün işleri yaptıkları gibi görünüşte tarla işlerini de onlar yapıyorlardı. Ancak beyleri tembel olsa da, en yakın ülkelerde olduğu gibi, kadınların emeklerinin karşılığında kötü davranışlarda bulunmuyorlardı, çünkü özellikle Slav ırkındansa bu bölgedeki hiçbir erkek rüyasında bile bir kadına el kaldıramazdı.

Dikkatimizi çeken bir sonraki şey Türk – Sırp tarafında yer alan Semendire kenti ve kalesiydi. Kale üçgen şeklinde, kesintisiz bir duvarla birbirine bağlanmış sayısız küçük kuleleri olan bir binaydı ve günümüzdeki kalelere hiç benzemiyordu. Gene de burayı elinde bulunduran Türk askeri birliğinin kendileriyle düşman arasında herhangi bir duvar parçası olduğu müddetçe inatla burayı savunacaklarından hiç şüphemiz yok. Orsova'ya varıncaya kadar, yıkılmaya yüz tutmuş birçok bu tür küçük kalenin yanından geçtik ve her ne kadar ciddi bir savunma aracı olmasalar da nehri geçmeyi denemeye kalkan düşmanı rahatsız edecek kadar sağlandılar.

Bütün Macar ve Slav toprakları boyunca bize eşlik etmiş olan bu asil nehrin görüntüsü artık tamamen değişmişti. Şimdiye kadar eni

bir ila üç İngiliz mili arasında değişiyordu, farklı büyüklüklerde sayısız adayla doluydu ve savaş gemisini yüzdürecek derinliğe sahipti ama şimdi meşhur Demirkapı'nın endişe verici girişine gelmiştik. Bu noktada çatık kaşlı Karpatların ulu tepeleri sanki onun kadar ulu komşusu, karanlık ve bulutlar içindeki Balkanlara meydan okuyormuş gibi bizi karşılarken önünden akan coşkulu nehrin kaynayan sularını rakip dağın granit yamaçlarına itiyordu. Nehir orada daha da büyük bir öfkeyle dönüyor bir çıkış yeri bulamayıp köpüren sularını kızgın bir kükremeye dar geçitten akıtıyordu; bir fırtınalı denizdeki dalgalar gibi kabarıyor, korkutucu bir girdapta çırpınıyor, çok geçmeden hiddetli sularını ona yol vermeyen karanlık kayalara püskürtüyordu. Aynı zamanda manzaranın vahşi görüntüsü, tepelere konmuş harabeler, çırpınan suların üstünde süzülen veya sarp kayalıklara tünemiş yalnız kartallar hep birlikte görülmemiş bir ihtişam resmi çiziyordu.

Nehirdeki seyri bu kadar tehlikeli kılan şey, bu asil nehrin daralan geçitten akarkenki vahşetinden çok, zıt akıntıların yarattığı girdaplardı. Hiçbir tekne bunlara dayanamazdı çünkü bir kez bitmeyen girdaba yakalandı mı kaçınılmaz olarak merkezine çekilecek ve altındaki bilinmeyen boşluk tarafından yutulacaktır.

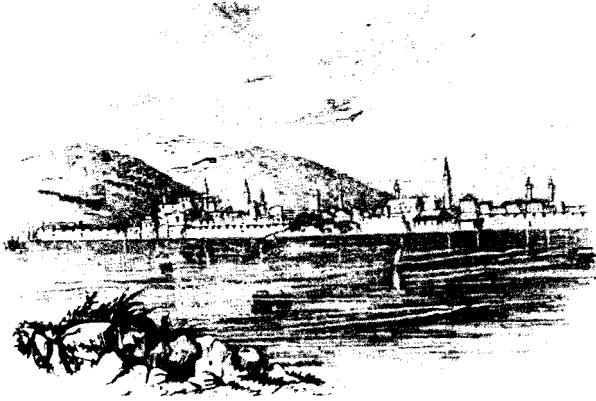
Burada buharlı gemiyi terk ettik ve yolumuza Kladova'nın kayalıklarından geçen yoldan devam ettik çünkü Buharlı Seyir Şirketi yöneticileri en tehlikeli kayalardan bazılarının patlatılmasını sağlamış olsa da, geçit özellikle su seviyesi düşük olduğunda buharlı gemiler için hâlâ tehlikeliydi. Bu nedenle ağır yükler ve yolcular indirildikten sonra gemi kıyı boyunca atlarla çekilerek en tehlikesiz kanaldan geçiriliyordu.

Birçok yolcu bize birkaç yıl önce batan ve pek bilinmeyen bir buharlıdan bahsetti. Anlaşılan gemi bir kayaya çarpmış ve kontrolden çıkmıştı. Arkasından bir girdaba yakalanmış ve bir anda batarak gözden kaybolmuştu. Mürettebat, yolcular, hepsi sulara gömülmüştü. Büyük bir ihtimalle bu felaketin detaylarını kamuyla paylaşmak yöneticilerin ve ortakların işine gelmemişti.

Kladova'da tekrar buharlımıza kavuştuk ve şimdi artık Tuna'nın bütün tehlikelerini geride bırakmış olarak burada Sırbistan ve Aşağı Eflâk arasında sınır teşkil eden dağların arasından rahatça süzüldük.

Kladova, nehrin kıyılarında gördüğümüz toprak duvarlarla, derin hendekler ve tabanca ve tüfekten daha güçlü bir silahla saldırılmadığı takdirde düzensiz çetelerin saldırılarına karşı koyacak kadar sağlam meşe kazıklarla çevrilmiş o küçük Türk Sırp köylerinden biriydi. Ancak bir adaya yapılmış çok sağlam bir mevzi olan Yeni Orsova kalesini iyi durumda bulduk. Burası birkaç yüz askerden oluşan bir birliğe kumanda eden bir paşanın eviydi.

Tuna burada son derece geniş bir kavis çizerek bizi neredeyse başladığımız noktaya, Yeni Orsova adasının karşısına geri getirdi. Surlarla çevrili küçük bir kasaba olan Burzo – Palanka’da Balkanlardan doğan Timok nehri vergi veren Sırbistan ve Bulgaristan prensliği arasında bir sınır oluşturarak Demir Kapı’da verdiği mücadeleden sonra sakinleşen, uçsuz bucaksız bir düzlüğün ortasından, oraya buraya serpiştirilmiş her tür kanatlı av hayvanının buluşma yeri olan ve suya kadar inen içine girmesi imkânsız sık çalılıklarla kaplı küçük adacıkların arasından görkemli bir şekilde akan Tuna’ya kavuşuyor.

VİDİN

Sonunda Aşağı Tuna’da Türkiye’ye ait olan en önemli kale kentlerinden biri olan Vidin’e ulaştık. Buranın nüfusu 25.000’in üzerindeydi ve askeri birlik barış zamanında 5.000 kişiden oluşuyordu. Tahkimat son derece sağlam ve iyi bir savaş düzeninde gözükiyordu. Nehrin kıyısı boyunca belli aralıklarla konmuş sağlam burçlar, güçlendirilmiş

bir kale, geniş bir bataklık alanla birlikte adaların üstündeki iki tabya ile korunan heybetli bir cephesi vardı.

Stratejik açıdan düşünürsek, Vidin, Türklerin karşı kıyıdaki Kalafat'a yerleşmeyi başarmasından sonra büyük ölçüde güçlendirilmişti. Buranın ele geçirilmesi çok önemliydi çünkü hem Rusların Sırbistan ve Avusturya'daki Panslavist dostlarıyla iletişimini engelliyordu hem de orduları Tuna'yı geçmeye kalkıştırlarsa bu iki müstahkem mevkiindeki silahların ateşi altında geçmek zorundaydılar.

Son zamanlarda çok meşhur olan Kalafat aslında çiftlik evleri, köylülerin kulübeleri, toprak sahiplerinin malikâneleri ve ticari kuruluşlardan oluşan dağınık yerleşim birimlerinden biriydi. Bu tip yerleşimler Aşağı Tuna kıyıları boyunca oraya buraya serpiştirilmişti ve seyyahlara oranın bir kasaba mı yoksa köy mü olduğunu belirtecek bir yolları veya herhangi başka bir göstergeleri yoktu.

Vidin'e geri dönersek: onu gördüğümüzde sakın bir görünümü vardı. Birkaç büyük Türk ve Yunan yük gemisi kaledeki topların altında demirlemişti; bazıları yüklerini boşaltıyorlar veya yüklüyorlardı; bunların hepsi, uzun zamandır cehalete ve tembelliğe ev sahipliği yapan bir ülkenin, yavaş yavaş ticaret ve endüstrinin nimetleriyle tanıştığını düşünmemize yol açan bir hareketlilik görüntüsü veriyordu. Macar bağımsızlık savaşından beri Eflâk ve Moldova'da askeri mevzilere sahip Rusların bile kendi çorak steplerine geri dönmüş olmaları, buradaki halkı rahatlatmış ve mutlu etmişti. Buraya kadar her şey uzun bir barış süreci olacağını gösteriyordu ama insanların hesaplarının ne kadar boşa çıkabileceğini görecektik!

Vidin'den ayrıldıktan sonra keyifle muhteşem Kazan'ın bütün haşmetiyle tepesinden baktığı Balkanların uçsuz bucaksız görüntüsünü seyrettik. İmparator Trajan döneminde Romalılar tarafından inşa edilen Nicopolis (*Niğbolu*) kentine ve kalesine gelinceye kadar Eflâk'ın tekdüze düzlükleri ve nehrin kıvrımları hariç kayda değer bir şey görmedik.

Bir kısmı kireçli kayalıklar kümesinin yamaçlarında, bir kısmı ortasından Oswa nehrinin geçtiği dar bir vadinin meyilli kıyılarında bulunan Niğbolu'nun görüntüsü resim gibiydi. Askeri birliği hariç nüfusu takriben 10.000 kişi civarındaydı. Çok iyi korunmuş bir yer olarak ka-

bul edilmese de Grahova geçidi yoluyla Balkanlardan gelebilecekleri karşılama görevini yapıyor ve bir gözlem noktası olarak Tuna'nın karşı kıyısındaki Eflâk'ın Turna kentinde düşmanın bütün hareketlerini takip ediyordu. Gerçek inananın ebedi düşmanı Ruslar burayı 1810'da ve sonra tekrar 1829'da almışlardı.

Nehrin biraz aşağısında kulelerle kuşatılmış ve bir kalenin komutası altındaki ama savunma açısından önem arz etmeyen büyük bir ticaret şehri olan Sestos'a veya Sistova'ya geldik.

Sestos'tan sonra Tuna genişlemeye devam etti ve Rusçuk'a varınca-ya kadar genişliği en az bir fersahı buldu. Türklerin Aşağı Tuna'daki en önemli askeri mevkielelerinden biri bir olan bu şehrin çok sağlam bir kalesi vardı ve bu yönde Balkanlara tek geçit olan Grahova aynı zamanda nehrin karşı yakasındaki büyük bir Eflâk kentinin, Giurgevo'nun önünde bir köprübaşı görevi yapıyordu.

Rusçuk'un nüfusu 50.000 civarındaydı, bu sayıya her zaman oldukça dikkate değer büyüklükte olan askeri birlik dâhil değildi. Tuna'da Türklere ait olan şehirlerin çoğu gibi Rusların yağmacı savaşları nedeniyle hiç durmadan zarar görmüşlerdi; özellikle 1828'deki saldırıda kaleleri tamamen parçalanmış ve öfkeli askerler tarafından talan edilmesini ve yakılmasını önleyebilmek için şehir büyük bir para cezasına çarptırılmıştı.

Rusçuk'u geçtikten sonra, buraya kadar düzgün bir kanal içinde akmaya devam eden Tuna birçok kola ayrılıp Eflâk tarafındaki toprakları sular altında bırakmıştı. Burada sadece bataklıklar, durgun su birikintileri ve üstleri sazlıklar ve sukamışlarıyla kaplı küçük adacıklar görölüyordu. Hâlbuki nehrin Bulgaristan'daki Türk tarafı aynı ana hatları sergiliyor, hatta bazı yerlerde küçük bir dağ yüksekliğine ulaşyordu ve tehlikeli olduğu düşünülen yerlerde çok sayıda top görölüyordu.

Vardığımız bir sonraki kale, kent kıyıları son derece alçak olan ve nehrin istilacı bir ordunun geçişine imkân tanınması nedeniyle Türkler ve Ruslar arasında birçok kanlı savaşa sahne olan Turtukai'ydi. 1810'da ve sonra 1829'da tekrar Ruslar tarafından ele geçirilmişti ve her seferinde geriye bu istenmeyen ziyaretlerin hüznü anıları kalmıştı. Son savaşın başında Türkler Eflâk tarafındaki Oltenitza'ya nehrin bu bölümünden geçtiler ve düşman kampına saldırdılar.

Artık Silistre'ye varmıştık; burası surlarının sağlamlığı ve büyüklüğü ile Tuna'nın kalesi olarak adlandırılabilir ve Rusçuk ve Schoumla ile birlikte, herhangi bir düşmanın bu yönden güvenle Balkanlara geçebilmesi için kırılması gereken bir üçgen oluşturmaktadır.

Silistre 1829'da dokuz ay süren uzun bir kuşatmanın ardından Ruslar tarafından ele geçirilmişti. O zamanlarda surların uzun zayıf perdelere ve kötü planlanmış ve daha da kötü yapılmış birkaç burçtan oluştuğunu hatırlarsak, bu kadar uzun bir süre, 50.000 asker gibi ezici bir çoğunluğa karşı burayı savunan 12.000 yiğit Türkün kahramanlığını takdir etmemek mümkün değil. 1835'de ilk kez Tuna'da yolculuk yaparken onu işte bu durumda görmüştük. O zamandan beri şehir surları iyice sağlamlaştırılmıştı ve şimdi topraklarla dolu kalesi istilacı bir orduya karşı cesur bir cephe sunuyordu: Geniş, iyi inşa edilmiş kışlaları ve 20,000 nüfusu vardı. Evlerin düzgünlüğüne, konfora veya lükse hizmet eden mallarla donatılmış malzeme dolu dükkânlarına ve limanda mal yükleyen veya boşaltan gemilerin sayısına bakarak, Tuna üzerindeki en zengin ve ticari yerlerinden biri olduğunu varsayabiliriz.

Silistre'den sonra Tuna bir kez daha birkaç kola ayrılıyor; Bulgaristan'ın tepeleri artık monoton bir düzlüğe dönüşmüştü ve şimdi sayısız adacıklarıyla nehirden çok bir denize benzeyen engin sulardan geçiyorduk. Bu, önündeki geçilmesi imkânsız bataklık tarafından savunulan küçük bir kale şehri olan Rassova'ya varıncaya kadar devam etti.

Bir sonraki durağımız küçük Tchernawoda limanıydı. Bataklıklardan gelen sivrisineklerden ve sıtmadan uzaklaşmak isteyen buharlı gemi yolcuları burada karaya çıkabilirler ve Karadeniz kıyısındaki Köstence'ye kadar karadan devam edebilirler. Bu şekilde Tuna'nın gemilere uygun tek çıkışı olan Soulina kanalında yapılacak uzun ve sıkıcı yolculuktan kurtulabilirler.

Söylendiğine göre imparator Trajan buradan Karadeniz'e bir kanal açmayı düşünmüştü ki yapılsaydı Tuna'nın bu noktasından İstanbul'a olan tekne yolculuğunu hemen hemen 100 fersah kısaltacaktı. Aynı zamanda kanalın uzunluğu otuz mili geçmeyecekti ve arazinin oldukça düz ve ortasındaki Karasu gölünün bu projeye yardımcı olacak derinlikte olduğunu da göz önüne alırsak, bu işin fazla bir maliyeti olmayacaktı. Yetenekli ve enerjik bir sultan olan Mahmut, 1835'de biz

buradayken araziyi ölçmüş ve işaretlemişti ve eğer Rusya ile savaş tehdidi altında olmasaydı işi bitirebilirdi. Böylece bir yandan Rusya'nın, Avusturya ve Türkiye'nin Aşağı Tuna'daki ticaretlerini yok etmeye çalışan bencil politikaları, öte yandan bu güçlerin onun emirlerine uymadaki zayıflıkları yüzünden, zavallı denizcilerin Soulina kanalının uzun ve dolambaçlı yolunu kullanmaktan başka şansı yoktu ve kumların nehir ağzında birikmesi nedeniyle sadece 100 tonluk gemilerin geçmesi mümkün oluyordu. Üstelik eğer yolunun üstündeki sayısız kum yığınlarından birine çarpmayacak kadar şanslıysa bile onu hiç terk etmeyecek sıtma mikrobunu taşıyacağı kesindi.

Rusya'nın barbarlığının bundan iyi bir göstergesi olabilir mi? Bir Pagan kral ve bir Müslüman kral birlikte bütün dünya ticaretinin faydalanacağı bu kanalı yapacaklardı ancak kendisinin sadece Hristiyan bir hükümdar değil aynı zamanda ruhani bir lider olduğunu söyleyen Çar bunu bir savaş nedeni yapmayı bile denedi. Türklerin tembelliğiyle alay edebiliriz ama Almanya'nın kalbinde doğup kendi toprakları üzerinde akan bu asil nehrin ticari kullanım açısından neredeyse işe yaramaz hale getirilmesine, milletlerin haklarının böyle çiğnenmesine uysallıkla izin veren güçlü bir imparator ve Almanya'nın bütün dukleleri ve seçmenleri, beyleri, kralları ve diğer prensleri için duyduğumuz küçümsemeyi nasıl anlatabiliriz? Bu şartlarda Almanya'daki ve insanların kendilerini atalarının bütün cesaretlerini ve vatanseverliklerini kaybetmiş, halklarını sadece kendi çıkarları için çalıştırılacak makine-ler olarak gören prenslerin tebaaları gibi gördüğü diğer bütün ülkelerdeki genel hoşnutsuzluğa hayret edebilir miyiz?

Şimdi yolculuğumuza geri dönelim. Rassova'da güçlü nehir bir kez daha yatağını terk ediyor ve sularını devasa bir bölgeye yayıyor, orada burada durgun su birikintileri oluşturuyor ve karayı ufak adacıklara bölüyordu; bütün bu alan sazlıklar ve kamışlarla örtülüydü ve sıtma-ya, sivrisineklere ve bütün zehirli böceklere ev sahipliği yapıyordu.

Sonunda Hirsova'ya geldik; burası inişli çıkışlı bir tepeye kurulmuştu, sağlam kalesi ve büyük askeri birliğiyle çölün ortasındaki vaha gibiydi; asıl önemi düşmanın şanssız Tatar boyu Nogay'lardan hayatta kalanların yaşadığı dikdörtgen yarımada, Dobrouji'ye çıkmaya çalışacağı her noktaya hâkim olmasıydı. Ruslar Kırım'ı ve Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki uçsuz bucaksız ülkeleri aldıklarında Nogay'ların

hemen hemen tamamını yok etmişlerdi. Zavallı Tatarlar burada atalarının işini, at yetiştiriciliğini devam ettiriyorlardı ve bu konuda çok meşhurdular. Birkaç yıl önce bir av turu sırasında bu insanların arasında birkaç gün geçirdik ve onların son derece dürüst, doğru ve güvenilir olduğunu gördük.

Bir sonraki durağımız nehrin Türk tarafındaki Matschin'di ve Eflâk bölgesindeki büyük şehirlerden biri olan Brailov'un tam karşısında olduğu için oldukça önemli bir şehirdi. Hirsova ile birlikte Tuna nehriyle, Varna'ya ve Schoumla'ya giden karayolunu koruyordu.

Brailov'dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra Moldova ve Eflâk arasında sınır teşkil eden Szereth nehrini geçtik. Nehir burada yeniden birleşerek tek kol olarak akmaya devam ediyor ve biz kısa bir sürede Moldova'nın Tuna üzerindeki tek limanı Galatz'a ulaştık. Bu şehri geçtikten sonra nehir tekrar birkaç kola ayrılıyor ve Prut nehri üzerindeki küçük Reni kasabasına gelinceye kadar böyle devam ediyor; burada Rus bölgesine giriyoruz. Biraz aşağıda Türk şehri Isakçı'nın karşısında Türkler için Aşağı Tuna'daki en uğursuz nokta olarak kabul edilen Kartal var çünkü geçmişte Ruslar, kâfirlerin topraklarına ateş ve silah taşımak istediklerinde, burada teknelerden bir köprü oluşturuyorlardı. Hem nehir yatağının daralması hem de sığ akarsular ve adacıkların çokluğu nedeniyle diğer kıyıya geçmek için burası gerçekten çok uygun bir nokta.

Bu nokta ondan daha da önemli komşusu Toultscha ile birlikte son derece iyi korunuyor ve oldukça kalabalık bir askeri birliği var. Çünkü Aşağı Tuna'da Türklere ait son kale olduğu için burası aynı zamanda, biraz güçleriyle ama asıl hileyle buradan Tuna'nın Deltası olarak bilinen Karadeniz'e uzanan çok geniş bir alanın neredeyse tamamını ele geçiren Rusları gözetleme vazifesi de görüyor.

Buradan sonra Karadeniz'e kadar altı çıkış noktası veya kanal var; bunlardan sadece bir tanesinde seyir yapılabilir ve orası da, Rusya'nın nehir ağzına kum birikmesine izin vermesi nedeniyle hafif tekneler hariç artık neredeyse geçilemez durumda. Rusya'nın bu davranışının nedeni özellikle Avrupa'daki en önemli nehirdeki gemi trafiğini yok etmek; ancak Avrupa hâlâ son derece övgüye değer bir sabırla bu durum izliyor!

Herhangi bir ülkenin sınırlarında olabilecek en muhteşem savunma hattını takip etmiştik; bu hat Belgrat'tan Tuna Delta'sına kadar bir-biriyle bağlantılı ve genelde altından geçilmesi gereken bir hendek gibi geniş ve derin Tuna'nın aktığı yüksek tepelere inşa edilen kalelerden oluşuyordu. Bu arada derin geçitleri ve kaleleriyle göklere yükselen Balkanlar, yeryüzündeki Cenneti fethetmeyi denemek cüretini gösteren istilacı bir ordu için zorlu bir engel daha oluşturuyordu.

1851 yılında Aşağı Tuna'ya yaptığımız yolculuktan beri bu kalelerin ve hisarların tamamının onarılmış olduğunu ve modern fen prensiplerine uygun ilave savunma imkânları inşa edildiğini de gözlemledik. Şimdi Türkler Asyalıların müthiş enerjisiyle silkinerek daha önceki uyumsuzluklarından kurtulmuşlar ve Türk ordusunda görev alan bir takım zeki Avrupalı subayların disiplinli yiğitlikleri sayesinde, Rusların başlattıkları korsanlıktan pişman olacaklarını ümit edebiliriz. Gene de Rusya gibi güçlü ve tehlikeli bir düşmana karşı bu kadar uzun bir sınırı korumanın zorluğunu inkâr edemeyiz. İhtiyaç duyulan askeri birlik sayısı binlerce askere ulaşıyor; buna ilaveten bir de, ne kadar güçlü olursa olsun, her imparatorluğun uzun süren bir savaşı devam ettirebilmek için büyük miktarlardaki kaynaklara ihtiyacı var.

Vidin, Silistre, Rusçuk, Varna ve Schoumla'daki askeri birliklerin olağan bir cesarettten daha fazlasına sahip olduğu kabul edilirse, uzun ve sürekli bir kuşatma hariç sarsılamaz. Tuna yoluyla Eflâk tarafından Türk tarafına geçmek özellikle zor, çünkü anlattığımız gibi Türklerin müstahkem mevkillerinin hemen hemen tamamı nehre ve Moldovya Eflâk arazilerine hâkim olabileceği yüksek kıyılara inşa edilmiştir. Ayrıca saldırgan Ruslar da kendi bölgelerinde, asker dolu bir kalenin gözü önünde nehri geçmek gibi zor bir harekâta koruma sağlayabilmek için, köprübaşı olacak müstahkem mevkiiler istiyorlar. Ancak bu kadar sık yaptıkları şey artık olanaksız değil.

Vidin'in harekât üssü Sofya ve Balkanlar'daki Sumagh geçitleridir. Eğer Kalafat'taki askeri kampla birlikte bu müstahkem mevki düşerse Sırbistan ve Avrupa Türkiye'sinin bütün batısı Rusların eline düşecektir. Onlara yardıma hazır bir Rus ordusu ile birlikte Sırpların silahlarını kuşanacaklarından ve savaşçı kardeşleriyle birlikte, aralarında sadece otuz beş İngiliz mili uzunluğunda küçük bir arazi parçası, yani Prejepolje (*Akova*) olan Karadağ dağlıklarını bağımsızlıklarına kavuştur-

mak üzere birleşmelerinden korkuluyor. Böyle bir olay Türkler için her açıdan bir felaket olur çünkü bu durumda Bosna'daki Müslümanlarla Türk imparatorluğu arasındaki bütün iletişim kesilir ve Bosnalılar, şüphesiz son derece cesur olsalar da, kendilerinin iki katı sayıdaki fanatik Hıristiyan ordusuna boyun eğmek zorunda kalacaktır.

Tuna'nın daha aşağılarında Türkler, istilacı bir orduya karşı koymak için çok daha iyi bir durumdalar; Rusçuk ve Silistre kaleleri arka taraftan Shoumla ile destekleniyor, Schoumla'nın arkasında, Balkanların diğer tarafında daha evvel bahsettiğimiz gibi Tatar Pazarcık ve Edirne gibi, İstanbul'a giden yolu koruyacak yedek bir ordu için çok uygun yerleri var.

Rusçuk, Silistre kadar düzenli bir şekilde korunmuyor çünkü Tuna kıyılarında bir düzlükte yer aldığı ve arkasında yüksek dağlar olduğu için bunları ele geçirmiş olan bir düşmana karşı Rusçuk ne kadar cesurca savunulursa savunulsun bir kuşatmaya dayanamaz. Bu nedenle son ziyaretimizden beri bu tepelerin güçlü tabyalarla tahkim edilmiş olduğu ümit edilebilir. 50.000 kişilik nüfusuyla Rusçuk, Tuna Hükümetinin merkezi olduğu için tam bir savunma sağlanmış olması özellikle önem taşımaktadır. Eğer bu yapılsaydı, Rusçuk Türkler için daha evvel Schoumla ve Silistre'de anlattığımız üçgenin sağlam bir köşesi olurdu. Rusların Vidin ve Kalafat'ı alması Türkiye için hâlâ çok büyük bir tehliktir çünkü Türklerin Sırbistan'daki diğer kalelerinin hiçbirisinin, istilacı bir ordunun yürüyüşünü engellemede yararı olmayacaktır.

Beklenmeyen olaylara hazırlıklı olabilmek için Fransız ve İngiliz askerlerinden oluşan bir birliğin görevlendirilmesi Rassova kalesinden Karadeniz'deki Köstence'ye kadar uzanan dağlık burunlarda fayda sağlar. Oraya deniz yoluyla götürülebilir ve eğer Tuna geçidini zorlayıp, Edirne'ye doğru ilerledikleri takdirde, Rusları arkadan ele geçirebilecekleri bir şekilde yerleştirilebilirler.

Her halükarda şimdiki savaşın sonucu ne olursa olsun, Türklerin 1828'dekinden çok daha fazla karşı koyacaklarından emin olabiliriz. O sırada Türk imparatorluğunun en etkili askeri gücünü oluşturan Yeniçeriler kaldırılmıştı; Navarin savaşı Türkleri donanmasız bırakmıştı ve birkaç Arnavut ve Bosnalı reis açıkça isyan etmişlerdi. Gene de Ruslar Edirne'ye ulaşınca kadar on sekiz ay savaşmak zorunda kaldılar. Gü-

nümüzde bu çok daha güç olacaktır! Şimdi Ömer Paşa gibi son derece tecrübeli bir kumandanın komutasındaki disiplinli bir orduya karşı mücadele etmek zorundalar; ayrıca Sultan'ın savunmasına koşan Asyalı göçebe aşiretler Avrupa tarzında bir eğitim görmemiş olsalar da, heyecanları ve kendi vahşi cesaretleri bu eksikliği giderebilir.

YEDİNCİ BÖLÜM

Rusya'nın Cesaret Kırıcı Etkisi

Moldova Eflâkları

Kökenleri

Tarihçeleri

Eski Daçyalılar

Gotlar, Hunlar ve Türklerle Yaptıkları Savaşlar

Türk İmparatorluğuna Nasıl Bağlandılar

Rusların Prenslikleri Elde Etmek İçin Entrikaları

Rus Hamiliğinin Felaket Getiren Etkileri

Ülkenin Rus Askerleri Tarafından İstila Edilmesi Sırasında

Moldova Eflâklarının Çektiği Acılar

Türklerin Aşağı Tuna'daki savunma mevkiileri hakkında bilgi verdiğimiz ve onları devletlerin tarihindeki en adaletsiz ve hoş görülmez saldırıların kurbanı olarak görmekten duyduğumuz üzüntüyü belirttikten sonra, şimdi okurun Eflâk ve Moldova'da yaşayan mutsuz insanların acısını paylaşmasını istiyoruz. Hiç değilse Türklerin düşmanlarını ellerinde silahla karşılaması mümkün olmuştu ama bu zavallı insanlar ülkelerini istila eden askerleri doyurmak, giydirmek ve barındırmakla mükellef olmaları haricinde, bir de kendi hükümdarlarına karşı onlarla birlikte savaşmak veya bir vatan haini gibi vurulmak zorunda kalmışlardı.

Neyse ki böyle cesaret kırıcı bir sistem, gücün böylesine suiistimali en barbar toplumlarda bile çok nadiren görülmektedir. Ancak sonunda kamuoyu harekete geçer ve Avrupa'nın zorba prensleri savaşı önlemek telaşında olsalar da, halkın haklı öfkesi ateşlendiğinde engelleyemezler ve kılıçlar bir kez çekildiğinde, bizim düşüncemize göre, dürüstlüğü en iyi politika olduğu Rusya'ya öğretilinceye kadar bir daha kınına girmez.

Hemen hemen her savaşta, hatta en barbar milletler arasındakiler için bile, haklı olsun veya olmasın görünürde bir neden vardır. Ancak bu durumda hiçbir neden görülüyor, kendi hâkimiyeti altındaki Yunan Kilisesi hariç diğer bütün dinlere karşı tahammülsüz olan bir güç tarafından Avrupa Türkiye'sindeki Hristiyanlar adına müdahale etme mazereti, üstünde bir an bile düşünülemeyecek kadar zayıftır. Make-donyalı Philip ve kahraman oğlu, Yunanistan'ın haklarını yok ettiyse en azından düşüncelerini ılımlılık yönlendirmişti ve oğlu, Yunanlı askerleri vasıtasıyla bilinen dünyanın en uzak köşelerine kadar medeniyet yayacak kadar şerefliydi. Aynı ilke Romalıların kazandıkları bütün zaferlerde de yol göstermişti. Ama şimdi kendi kanunlarını dünyaya zorla kabul ettirmeye çalışan bu küstah güç, medeniyet söz konusu olduğunda Avrupa'daki milletler arasında en alt seviyedeydi; sadece beceriksiz, dışlayan Müslümanlardan daha gurur kırıcı bir zorbalık yapmak için fetheden, bütün ferdî ve dinî özgürlükleri kökünden yok eden bir güçtü.

Eğer Rusya, her denizde gemileri bulunan, ticareti bütün ülkelere yayılmış, halkı medeni ve bütün hak ve özgürlüklerine sahip büyük bir denizci devlet olsaydı, biz de böyle bir gücün, uzun egemenliği süre-

since hiçbir şey öğretmeyen, hiçbir müessese kurmamış olan ağırkanlı Türklerin yerini almasından mutlu olurduk. Ama onun bütün bunların tersi olduğunu bildiğimiz için, yarıküremizdeki en güzel ülkelerden bazılarını ele geçirmesi ihtimaliyle titriyoruz. Böyle bir durum Avrupa ve Asya'nın anahtarlarını eline almasına olanak tanıyacaktı ve bu da olabilecek en büyük felaket olarak görülmelidir. Karadeniz, Hazar ve Baltık denizleri o durumda gerçekten Rusya'nın gölleri olacaktır; Orta Avrupa'nın o güzel yolu Tuna tamamen onun olacaktır ve bir tarafta Adriyatik diğer tarafta Ege, Çanakkale ve Akdeniz dünyadaki savaşçı ırkların çoğundan gelen milyonların da ona katılmasıyla gerçekten dünyanın yarısına kendi kanunlarını dikte edebilecek duruma gelecektir.

Ama şimdi Moldova ve Eflâk'a geri dönelim. Bu prensliklerde yaşayan halkın şanssızlığı, Macaristan'daki Macarlar gibi karşı karşıya kaldıkları bütün değişiklikler ve devrimlerin arasında, asla komşularıyla dostça ilişkiler kurmamış, sürekli taciz eden güçlü bir düşmana karşılık verebilecekleri ittifaklar kurmamış olmalarıydı. Aynı kökten gelmelerine ve aynı lisanı konuşmalarına rağmen son derece akılsızca bir şekilde ülkelerini farklı devletlere bölmüşler, farklı hükümetler kurmuşlar, farklı çıkarların peşinden gitmişler ve bu bölünmenin doğal sonucunda bağımsız bir halk olarak güçlerini zayıflatmışlardı.

Bugün bu millet kendi hesaplarına göre 10.000.000 civarındadır. Moldova Eflâk'ta 4.000.000; Avusturya'nın egemenliği altındaki komşu ülkelerde – Macaristan, Transilvanya ve Bukovinya'da 3.000.000 kişi yaşamaktadır. Geri kalan 3.000.000 kişi de Rus – Besarabya'sına ve Tuna'nın karşı kıyısında Türkiye'ye ait bölgelere dağılmış durumdadır.

Herodot bu halkın, Hıristiyanlığın ikinci yüzyılında imparator Trajan tarafından ele geçirilmeden önce Daçya'nın tamamında ve Pannonia'nın bir bölümünde yaşayan yerliler olduğunu söylüyor. Diğer Romalı tarihçilere göre de bir dereceye kadar medeni idiler ve savaş sanatını o kadar iyi biliyorlardı ki onları zapt etmek için Roma imparatorluğunun bütün ordusu ve en iyi generallerinin yetenekleri gerekmişti. Son kralları Decebalus'un yiğitliği ve şanssızlığı, Roma ordularının çok uzun süren dehşeti hâlâ hikâyecilerin anlattıklarında, ozanların şarkılarında naklediliyor ve bizim Caractacus'umuzun hatırası gibi, tarihin sayfaların da sonsuza dek yaşayacak.

Neyse ki Romalılar medeni insanlardı. Silahlarını nereye götürseler, direniş biter bitmez medeniyet çalışmaları başlıyordu. Onların vesayeti altında en büyük şehirler kuruldu, yollar inşa edildi ve baktıklıkla stepler gösterişli çayırllara ve gülümseyen bahçelere dönüştürüldü. Aynı zamanda, egemenlikleri altına aldıkları insanlarla mümkün olduğunca karışacak kadar da bilgediler.

Güzel ve bereketli Daçya, Romalıların gözde kolonilerinden biri olmalıydı çünkü Roma tarihinde, Roma imparatorluğundaki bölgelerin en gelişmiş ve ticarisi olarak sık sık bahsedildiğini görüyoruz. Ama maalesef bu sıralarda Roma imparatorluğunun parlak devri sonuna yaklaşıyordu ve Daçya, Roma'yı yağmalamak için yürüyen Kuzey Avrupa ve Kuzey Asya'daki sayısız ırk ve aşiretin yolu üstünde olduğundan tarihe kaydedilmiş en ciddi savaşıllara sahne oldu, halkı sıra ile Gotlar, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar ve İskitlerle savaşmak zorunda kaldı.

Macarların Pannonia'ya saldırdıkları sırada, Daçyalılar tekrar güçlerini kazanmış ve birleşmişlerdi, kendi prensleri tarafından yönetiliyorlardı ve şimdi Moldova ve Eflâk denilen yerlere ilaveten Transilvanya, Bukovinya, Besarabya, hemen hemen Semlin'den Karadeniz'e kadar Tuna'nın bütün sol kıyısı onların topraklarının içindeydi. Ancak egemenlikleri kısa süreli oldu çünkü Macarların boyunduruğu altındaki Pannonnia halkı gibi hızla düştüler. Bu durum adının Wallah olduğu tahmin edilen bir reisin ortaya çıkmasına ve bu halkın ırklarının beşiği olduğuna inandığı toprakları silah zoruyla fethedenlerden geri almasına kadar sürdü. Hâlâ bu topraklar üzerinde yaşıyorlar ve o zamandan beri Wallacks (*Eflâklar*) olarak anılıyorlar. Daha sonraları çıkarları açısından üzücü olacak şekilde bölündüler ve Moldau nehri, prensliğin bir bölümüne kendine özgü bir isim verdi: Moldova.

Eski Daçya'nın bu bölümünün iki prensliğe ayrılmasına rağmen halkları çok küçük farklarla aynı hükümet şeklini, lisanı ve Yunan dinini sürdürdüler ve bugün de milli karakteristiklerinde çok küçük farklar vardır. Karşılıklı düşmanlıklarda bulunduklarına dair hiçbir bilgi yok. Aralarındaki çıkar birliği nedeniyle güçlü olduklarından, Macar ve Polonya kralları onlarla ittifak yapmışlardı ve Türklerin Doğu Avrupa'ya gelişine kadar bağımsız bir devlet olarak yapılarını korudular.

Bu korkunç savaşçılara, coşkun heyecanıyla bütün Hıristiyan âlemine Türk ordusunun dehşetini yayan Yıldırım Beyazıt komuta ediyordu. Anadolu'yu, Konya'yı, Sırbistan'ı ve Bulgaristan'ı fethettikten sonra Tuna'yı geçerek Moldova ve Eflâk'ta yeni düşmanlar aradı. Bu bölgelerin halkı heybetli düşmanları tarafından dört bir yanlarından kuşatılmış durumdayken, Macaristan ve Polonya'daki Hıristiyan kardeşlerinin yardımını istedi. Ama mertlik dönemi bitmiş, dini hoşgörüsüzlük başlamıştı; bunu üzüntüyle, Hıristiyanlığın ortak düşmanına karşı bir haçlı seferi emri vermesi için rica etmek için Papanın Hıristiyan iyilikseverliğine başvurduklarında anladılar. Papa onlara gerçek Kiliseye dâhil olmadıkları ve onun üstünlüğünü kabul etmedikleri takdirde kâfir olarak ölüme terk edilmeleri gerektiği cevabını verdi.

Böylece sadece kendi imkânlarıyla baş başa kalınca, bu zavallı insanların acımasız istilacılara karşı verdikleri uzun ve kanlı savaş, eğer aynı düşmana karşı Arnavutluk dağlarında ve dar boğazlarında sürdürülen Kutsal Scanderbeg Savaşını hariç tutarsak, belki de sergiledikleri kahramanlık ve inatçı direniş açısından tektir. Yıllar boyunca tarlalarının harap edildiğini, ürünlerinin israf edildiğini, kasabalarının, şehirlerinin, köylerinin yağmalanıp yakıldığını, karılarının ve kızlarının esir alındığını gördüler. Gene de kılıcını çekebilecek tek bir adam kalıncaya kadar direnmeye devam ettiler. Görünüşe göre sanki eski Daçya kanı asil Romalıya aşılansak, ancak yok edildiğinde boyun eğecek bir ırk ortaya çıkmıştı. Anlaşılan Türkler de bu fikirdeydi çünkü en sonunda Muhteşem Süleyman'la Eflâklar arasında savaş sona erdirildi. Eflâklar her konuda bağımsızlıklarını koruyacakları, sadece her yıl Osmanlı Sultanına belli bir miktar para ödeyecekleri bir anlaşmayı kabul ettiler.

Bu tarihten sonra Moldova – Eflâk halkı on sekizinci yüzyıl başlarında Sultan Ahmet'in saltanatına kadar rahatsız edilmeden bütün ayrıcalıklarından faydalandılar. Ancak Sultan Ahmet, gerçek veya asılsız, Türkiye'nin II. Peter idaresindeki Rusya tarafından işgaline yardım ettikleri gerekçesiyle onları sadece kendi hükümdarlarını seçme hakkından yoksun bırakmakla kalmayıp, yönetimdeki prensleri keyfi olarak görevden aldı ve ülkeyi haraç ve aşağılamanın her türlüüne maruz bırakarak hürriyetlerinin ve ulusal kuruluşlarının neredeyse tamamını yok etti.

Sınırlarındaki sağlam kalelerde konuşlanmış güçlü bir ordunun baskısıyla bu zamandan sonra Türk Sultanlar prensliklerin yönetimini en yüksek ödemeyi yapana, genelde Fener’li bir Rum’a kiralamaya başladılar ve kira süresince bunlara Hospodar (*Voyvoda*) denildi. Bu gaddar yabancılar tehlikeli ve genelde kısa süren yönetimleri boyunca kendilerini zenginleştirmekten başka bir şeyle ilgilenmiyorlardı, sefalet içindeki tebaalarının son paralarına kadar almak için bir Rum’un icat edebileceği her türlü hilekârlığa ve eziyete başvuruyorlardı.

Deli Petro Çar olarak tahta geçtiğinde, Moldova ve Eflâk halkının sıkıntıları en üst seviyeye ulaşmıştı ancak o, bu yarı bağımsız devletleri Türk egemenliğinden tamamen ayırmak için daha zaman olduğunu görece kadar zeki bir hükümdardı. Ancak Osmanlı İmparatorluğuyla yaptığı savaşlarda Rus ordularının topraklarından geçmesine göz yuman Hospodar’larla yaptığı gizli pazarlıklarla, onların kendi çıkarlarına hizmet etmesini sağladı. Ancak Rus imparatorluğunun gücü arttıkça ondan sonra gelen çarlar bu kadarla yetinmedi; halkın maruz kaldığı haksızlıkların telafi edilmemiş olması, Rus hükümetinin insanlık ve din adına onlara hami kabul ettirmesi için mantıklı bir bahane teşkil etti. Bunda o kadar başarılı oldular ki çok kısa bir süre içinde Sultanın bu topraklardaki hâkimiyeti neredeyse sadece kâğıt üzerinde kaldı. Korumacı sıfatı bulunan Rus hükümetinin onayı olmadan ne bir Hospodar atayabiliyor veya görevden alabiliyor ne de, kendini korumak için bile olsa, bir anlaşmayı ihlal etmeden hatta silahlı bir müdahaleyle karşılaşmadan prensliklere bir ordu gönderebiliyordu.

Hâlbuki bir taraftan da, entrikalar öyle bir beceriyle sürdürülüyordu ki, ister kendilerini savunmak ve yerel bir isyanı bastırmak için, ister egemenliği altında oldukları Sultanın dinlerini, ayrıcalıklarını, haklarını ve özgürlüklerini ihlal olarak yorumladıkları bir taarruzunu geri püskürtmek için olsun Hospodar’ların her talebinde, Çar kendi ordusunu prensliklere gönderebiliyordu. Ancak bütün bunlar asıl amacı buraları tam olarak ele geçirmek olan bir hükümeti tatmin etmiyordu. Elbette dikkatle ilerlemek gerekiyordu. Ruslar ve köklerinden gurur duyan Romalı Daçyalılar arasında bir din ortaklığı olsa da, ırk veya dil birliği yoktu. Yine de ülkelerinin Çarın orduları tarafından işgal edilmesine alışmaları gerekiyordu ve bu, hem komşu güç Avusturya’nın kıskançlığını hem de hüküm süren Sultanın düşmanlı-

ğını tetiklemeden etkin bir şekilde yapıldı. Bunun için de, arada sırada Hospodar'ları (*Voyvodaları*) ve Boyard'ları (*Aristokratları*) güçlü hamilerinin yardımını isteyecek kadar telaşlandırmaya yetecek bir ayaklanma düzenleniyordu.

Ancak ileri görüşlü bu hükümetin en zeki manevrası Eflâk ve Moldova için St. Petersburg'da üretilmiş liberal bir yapılandırmayı ilan etmesiydi ki, hükümlerinin arasında aşağıdakiler de vardı: Her prenslik için, belli sayıda senatörden oluşan, yönetici prensi seçme ve hükümetin yaptıklarını kontrol hakkına sahip bir meclis. Ticaret özgürlüğü, vicdan hürriyeti, bakanların sorumlulukları, halk sağlığını korumak için karantina ve sağlık kordonu uygulanması, Avrupa esaslarına göre bir ordu kurulması, adaletin daha iyi uygulanması için sivil ve ceza mahkemeleri.

Bütün Avrupa St. Petersburg'daki sarayın tarafsızlığına ve Osmanlı imparatorluğundan bu kadar çok ve önemli ayrıcalıklar koparabilen ve son derece yüce gönüllü bir şekilde kendisini prensliklerin hamisi olarak seçen genç Çar Nicholas'ın olağanüstü özgürlükçülüğüne hayran oldu.

Boyard'lar coşkusunu hiçbir şey sindiremezdi; köylüler bu mutluluk karşısında – ülkelerinin üzerine doğmak üzere olan altın çağ karşısında sevinçten havalara uçuyorlardı. Toprağın bereketinin cezp ettiği ve bu kadar çok güzel şeye söz veren bir hükümetin yönetiminde yaşamak isteyen komşu bölgelerdeki yabancılar vatandaşlığa kabul edildiler ve toprak satın aldılar. Aynı zamanda İngiltere'den ve kıtanın diğer bölgelerinden gelen tüccarlar ve üreticiler ticari spekülasyonlar yapmak ve fabrikaların kurulması için uygun yerleri seçmek için sürekli olarak ülkede seyahat ediyorlardı.

Her ikisi de Tuna üzerinde olan Eflâk'taki Brailov ve Moldova'daki Galatz hemen en tercih edilen yerler olarak kapışıldı. Bu prensliklerdeki toprakların müthiş bereketini ve kalabalık Batı Avrupa şehirlerinin artan talebini göz önüne alan bu girişimci adamların genel düşüncesi zaman içinde ticarete, Ceneviz ve Venedik'lilerin güçlü ve refah dönemlerinde oldukları kadar büyük rakipler olmaı.

Milletlerin umutları ne kadar hayalidir! Milletlerin beklentileri ne kadar temelsizdir! Osmanlı İmparatorluğu ve St. Petersburg hüküme-

ti arasındaki bütün bu güzel şeylere söz veren anayasayı garanti eden anlaşmanın mürekkebi daha kurumadan Rus orduları 1828’de Türkiye’yi istila etmek üzere Prut nehrini geçti. O andan itibaren Moldova ve Eflâk halkları Rus Çarının himayesini kabul etmenin gerçek bedelini öğrendi!

Çeşitli detaylara, Rusya’nın kendi çıkarlarını arttırmak ve sözde anayasanın her maddesini hükümsüz kılmak için yönetimin bütün dallarında yolunu bulduğu çapraşık entrikalara girmek tek başına bir kitap doldurur. Bu ilkesiz hükümetin asıl niyeti insan severlik – din-daşlarını Müslüman bir hükümdarın baskıcı yönetiminden kurtarma arzusu – maskesi altında, gözleri boyanmış bu halktan gizlenmişti; gözlerindeki perde kalktığında pişmanlıkla gördüler ki artık sahnede esaret zincirlerini daha da sıkıca bağlayan bir değil, iki despot vardı.

Ancak 1854 yılında Rusya’nın hamiliğinin etkilerini anlatmanın en iyi yolu, bu memleketlerle ilgili olarak 1836² yılında yazdığımız bir kiptan alıntı yapmak. Okuyucu bu çalışmada, iki büyük Batılı gücün ortak müdahalesiyle olmadığı takdirde, bu mutsuz insanları o kadar uzun süre baskı altında tutan şeytandan kurtulma ihtimali olmadığını ve şimdi böyle bir fırsatın ortaya çıktığını görecektir.

Adını söylemek istemediğimiz bir Boyard bana şöyle demişti, “Ülkemiz zalim hükümdarlarımız Türklerin esaretiyle yok olma sınırına dayandıysa da, böylesine bereketli topraklara ve özgürlüklerimizi garanti altına alan bir anayasaya sahip olduğumuzdan geleceğe güven ve umutla baktık. Beklentilerimiz ne kadar hayalmiş! Rus himayesiyle lanetlendiğimiz andan itibaren – bu güç kendi içişlerimizin idaresine müdahale ettiği andan beri – senato veya hükümet tarafından alınan her karar onun görüşlerine ve çıkarlarına hizmet ediyordu. Ama hepsi bu kadar değil; ülke aleni veya gizli Rus ajanlarla dolmuştu; hiçbir halk toplantısı, küçük bir köy kulübesinden prensin sarayına kadar hiçbir mesken onların entrikacı etkilerinden muaf değildi. Ticaret yapan sınıflara, büyük imparatorlukla birleşmediği sürece ülkenin asla refaha erişemeyeceği söyleniyordu. Köylülere feodal beylerini despot gibi görmeleri öğretiliyordu. Zengin adamın kibri mücevherlerle süslü haçlarla pohpohlanıyor, zavallı ve parayla satın alınabilen asiller ülke-

² *Batı Kafkaslar*, cilt II, s. 253, yayıncı Colburn & Co.

nin zenginliklerini ve bağımsızlığını rüşvetle değiş tokuş ediyorlardı. Hospodar'larımız ise diktatörün arzularına göre hareket eden aşağılık kölelerden başka bir şey değillerdi. Son olarak çok övündüğümüz ve birçok menfaat sağlayacağımız anayasamızın da hükmü kalmadı, çünkü senatonun aldığı her karar, koruyucu güçler Rusya ve Türkiye'nin uygun görmemesi durumunda yönetimdeki prens tarafından onaylandığı halde hükümsüz sayılıyordu. Bu fikir ne kadar küçük düşürücü olsa da, prensliklerimiz zaten çok büyümüş olan imparatorluğuna katılmadığı sürece Rusya'nın entrikalarını ve dolaplarını asla durdurmayacağına inanıyoruz. Aslında buna sadece büyük Batı güçlerinin böyle rezilce bir adaletsizliği önlemek için müdahale etmesi engel olabilir çünkü bizden gelebilecek herhangi bir itirazın bir yararı olmayacaktır.”

Ülkelerinin Rusya ve Türkiye arasındaki savaşın asıl sahnesi olması neticesinde Moldova ve Eflâk halkının çektiği acı son derece ağır olabilir. Fakat bu durum onlara ileride fayda sağlayabilir çünkü istisnai duruşlarını – iki yabancı güce sadakat göstermek zorunda olan ama gene de zayıflıkları nedeniyle kuzeyin kuvvetli diktatörlerinin kuklalarından başka bir şey olamayan yerli prenslerin yönetimine boyun eğen bir halk olduklarını – Avrupa'nın politik dünyasının önüne etkili bir şekilde sergileyebilir.

Ülkelerinin son elli yılda Rusya ve Türkiye ile bulaştığı bütün anlaşmazlıklar, kavgalar ve savaşlara ilaveten, önce bir gücün, arkasından diğerinin çekirge sürüsüne benzer ordularının yarattığı tahribatı görmek talihsizliği de yaşadılar.

Ama tek talihsizlik bu değildi. Bunun sanayinin her noktasındaki felç edici etkisini, Çar ve Sultan'ın standardındaki yarı barbar çetelerden çok daha gelişmiş ordulardaki moral bozukluğunu göz önüne almalıyız. Bu öyle kötü bir moral bozukluğuydu ki, bu mutsuz insanlara bir anda bütün haklarını ve özgürlüklerini geri verseniz bile, Rusya ve Türkiye gibi iki gücün hamiliğiyle bu kadar uzun süre lanetlenmiş bir ülkede güven ve emniyete benzer bir şeylerin tekrar yerleşmesi için yarım yüzyıldan fazla bir zaman geçmesi gerekecekti. Yönetimin her alanında düzeltilmesi gereken sayısız kötülükten bağımsız olarak köylüler o kadar vahşileştirildi ki yerlerde sürünen yaşam şartlarına karşı neredeyse tamamen duyarsızlar ve yüksek tabakadakiler de doğamızın bütün değerlerini unutmuş durumdalar.

Bu ülkelerde önce 1835’de, sonra tekrar 1851’de yaşanan Rus askeri işgalinin etkilerine bütün dehşetiyle şahit olma fırsatını bulduk. İlkinin korkutucu detaylarını bir önceki çalışmamızda olduğu gibi anlattık. İkincisi o kadar kötü olmamakla birlikte neredeyse kıtlığa varacak erzak azlığına neden oldu. Bu durum, Rus ordusunu oluşturan unsurları ve büyük bir askeri birliğin kumanyasının hazırlanması için imparatorluk talimat yayınladığında Rus levazım sınıfının başvurduğu aşırı yolları bilenler tarafından kolayca anlaşılabilir. Böyle bir durumda her talep süngü ucuyla yapılır ve her şey yiyip bitirildiğinde ekilmek üzere ayrılan her tahıl tanesine de el konur.

O zaman bu prensliklerin toprak, iklim ve konum açısından – ticari açıdan rahatlıkla kullanılabilen asil Tuna ile birlikte – sahip oldukları bütün avantajlara rağmen, şimdi toprağı sürmek isteyen halktan dolayı öylece kalmış olmasına hayret edebilir miyiz? Veya savaşlar, salgınlar ve kıtlık nedeniyle nüfusun son yüzyılda neredeyse yarısına inmiş olmasına; bir zamanlar Türklerin dehşet duyduğu ve savaş alanına 200.000 silahlı adam getirebilen bir halkın günümüzde esirden de esir duruma gelmesine, asil atalarının isminin birlikte anıldığı cesaret, vatanseverlik ve özgürlük aşkının kırıntısının bile görülmemesine hayret edebilir miyiz?

Bu sözleri söylemeye yetkili olmayabiliriz. Ancak, ülkenin resmi istatistikleri, Rus hamiliği eziyeti başladığından beri, nüfusun neredeyse dörtte bir oranında azaldığını ispat edecektir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Moldova Eflâk'ın Zirai ve Ticari Kapasiteleri Açısından
Değerlendirilmesi

Seyahat Şekli

Moldova Eflâklılarının Özellikleri

Eflâk Hanları

Köyler

Manastırlar

Büyük Servetleri

Halkın Batıl İnançları

Yunan Dininin Moral Bozucu Etkileri

Moldova Eflâk'ta Yaşayan Çeşitli Irklar

Aristokratlar ve Köylüler

Kıyafetleri

Dilleri

Roma Kökenlerine İlişkin Göstergeler

Çingenelerin ve Yahudilerin Göze Çarpan Özellikleri

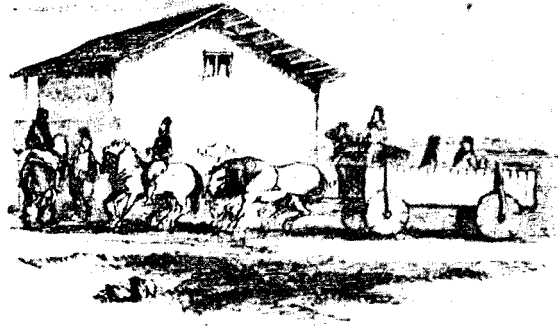
Alışkanlıkları, Davranışları ve Gelenekleri

Tuna nehrinin aşağılarında ziyaret ettiğimiz hemen hemen her ülkede, kalabalık bir koruyucular! topluluğu ile lanetlenmiş talihsiz beylikler haricinde, son gittiğimiz 1835–1836 turundan beri, iyiye giden büyük değişiklikler gördük. Tuna üzerindeki Galatz, Brailov ve bir iki liman da aslında bir şekilde ilerlemiş; Bükreş ve Moldova'nın Yaş kentinin ilerleme aşamasında olduğu söylenebilir ama genelde ülkenin kendisi ve oturan halkı, bütün bu araya giren zaman esnasında sanki kendinden geçmiş, gözle görebileceğimiz herhangi bir gelişme göstermemiştir.

Tarım, sanki çiftçiler her an yağmacı akıncılarla karşılaşacakmış gibi hâlâ aynı özensizlikle devam ediyor; gerçekten işlenmiş alanlar ise diğer ülkelerinki gibi birbirini izleyen aralıksız araziler şeklinde değil de, sanki yabancılardan gizlenmek istemiş gibi ormanlarla çevrilmiş, çölleşmiş bölgelerde ya da geçilemez bataklıklarda saklı kalmışlar. Nerdeyse hiç işçilik gerekmeden, fevkalade geri dönüşü olan hububat, hâlâ en gözde mahsulleridir. Moldova ve Eflâk ovaları o kadar verimli ve o kadar muazzam boyutta ki, bu ülkeleri Romalılar zamanlarındaki gibi Avrupa'nın temel tahıl ambarına döndürmek için ihtiyaç duyulan tek şey yeterli sayıda işçi ve mülk güvenliğini sağlayabilecek bir devlet. Bütün her yer, Macaristan'da bazı bölgelerde gördüğümüz, Mississippi bölgesindeki arazileri anımsatan, bir ziraatçı için en avantajlı olan, hiçbir gübre ve neredeyse hiç işçilik gerektirmeyen en verimli, yoğun, siyah toprakla kaplı.

Ülkedeki gezilerimiz süresince hiçbir kamu aracının en ufak bir değişimden geçmediğini gördük. Sadece Kerontza adı verilen, üstü deri kaplı, içerisinde gece gündüz yaşanabilecek kadar ferah bir çeşit yük vagonu ile Karouchor denilen, posta müdürünün yolcusu için döşediği, kapaksız uzun, ince bir kutuya benzeyen, dört tekerleğin üstünde dengelenmiş, çoğunlukla tahtadan yapılmış, üstünde herhangi bir çivi, metal parçası ya da yay olmadan inşa edilmiş araç arasında seçim yapmak zorundaydık.

Atların kayışları hem Karouchor hem de daha büyük rakibi olan Kerontza için, olabilecek en ilkel şekildedeydi; tek bir gövdeye dört, yolun durumuna göre bazen on ya da on iki uzun ip bağlanmıştı ve bunlar eyerden, at başlığından ya da etriyeden geçirilerek sürücüler tarafından kullanılıyordu.

BİR EFLÂK HANINA VARİŞ

Yolculuğumuzda bir adet Karouchor, bir çift at, koyun derisi ceketli, Tatarları anımsatan yükselen kuzu derili şapkalı, dağınık sürücümüz ile gayet mutluyduk. Sanki benzerliği tam olarak canlandırabilmek için ortasında, gündüzleri koltuk, geceleri yatak olarak kullanılan bir balya saman vardı. Yollara gelince, 2000 sene önce Romalılar tarafından inşa edilmiş olanların kalıntılarını saymazsak, ya da yazın tozdan dayanılmaz hale gelen, yağmurda çamur yığınınına dönüşen tarla ve ormanlar içinden geçen harap olmuş izlere yol demezsek, yol yoktu.

Güneşin her şeyi yakıp kül ettiği döneme denk gelen yolculuğumuz sırasında tozdan göz gözü görmüyorduysa bile, en azından birçok talihsiz yolcudan daha şanslıydık. Zira bizim arabamız çamura batmadı, kurtlara yem olmadık, bataklıklardan kurtarılmak için ilave at gerekmedi. Ama aynı derecede endişe verici bir tehlikeyi, bir yangında yok olmayı tamamiyle unutmuştuk. Çim saha kadar dümdüz bir ovada gayet hızlı bir şekilde ilerlediğimiz için, dingiller birden fazla kere alev aldı; her ne kadar bu kaza bizi endişelendirdiyse de, Daçyalı arabacımız istifini hiç bozmadı. Arabayı ilk karşısına çıkan bataklığa sürdü; sonra da sanki hiçbir şey olmamış gibi piposunu içerek kendi kendine söylenip durdu. Zaman zaman bu olayın bir daha tekrarlanmasını engellemek için bu işlemi tekrarladı.

İçlerinden geçtiğimiz ve çoğu yarısına kadar toprağa gömülmüş külibelerden oluşan köyler, on yedi sene önce gördüğümüz gibi sefil hal-

deydiler, oturanlar da daha az perişan sayılmazdı. Zavallı insanlar! Bu kulübe türleri, Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Gotlar ve Hunlar tarafından talan edilip yakılan görkemli köy ve kasabalarının yerine ataları tarafından benimsenmişti. Bu akınlar Macarlar, Bulgarlar, Tatarlar, Türkler ve şimdi de Ruslar tarafından aralıksız olarak devam ettiği için, kulübeleri saklamaktan hiç vazgeçmemişlerdi. Hatta, bazı bölgelerde bu gizli toprak altı kasabaları, üstlerinde çim yetiştirilerek öylesine etkili bir şekilde gizlenmişti ki, sönmüş bir volkan gibi topraktan yukarı çıkan gammaz dumanı görmesek orada, aşağıda birkaç insan yaşadığından hiç şüphelenmeden geçip gidebilirdik.

Bu insan barınakları yakınlarında, yerden yaklaşık iki metre yüksekliğinde ve 100 – 150 metre kadar genişleyen dikkate değer bir bina görünür. Bu bina hububat kurutmak amacıyla açık çift örgülü telden yapılmış şehir ambarıdır. Sırası gelmişken, Tuna birliklerinden alınan hububatın çok iyi durumda kalmasının ve ihracat sırasında bozulmasının en önemli nedenlerinden biri bu ambardı.

Kasabalara gelince ki bunlar sayıca az ve birbirlerinden uzaktı. Nihayet birine vardığımızda, ana yolları haricinde, sokakları aynı yolları gibi taş döşeli değil, toprak olduğunu gördük. Rusya'daki gibi ana yollar genellikle tahtalarla döşenmişti ancak altlarından gök gürültülü yağmur haricinde asla temizlenmeyen bir açık kanalizasyonun geçiyordu. Dolayısıyla bir Moldova – Eflâk kasabasının yerlilerinin son altı ayda ateşli hastalıkla kırıp dökülmesine başka bir açıklama aramaya gerek yoktu.

EFLÂK HANININ İÇİ

Hanlara gelince, Tuna'nın öbür tarafındaki Türk hanlarından daha üstün olmadığı gibi, kişisel rahatlık için olan tertibatı da daha iyi değildir. Yerden birkaç metre yükseltilmiş bir mukavva, üzerinde yuvarlak bir parça tahta ya da yastık niyetine bir çantaya tıkıştırılmış saman yatak görevini görür. Kilerde ise, mısır unundan yapılmış bir lapa olan mamalingadan daha lezzetli bir şey yemek bulunmaz. Daha iyi olan hanlarda, gerçekten de birkaç sandalye ve bir masa var; dindar bir yolcu, odanın sonunda adak taşının üstüne asılmış olan Meryem resminin altında ona olan bağlılığını gösterebilir ya da duvarda asılı olan Yunan takvimindeki ünlü azizlerin cırtlak renkli resimlerini hayranlıkla seyredebilir.

Herhangi bir ülkede bulunabilecek en zengin manastırların bazıları Moldova – Eflâk'ta yer almaktadır; ülkeleri Ruslar ve Türkler tarafından defalarca tahrip ve talan edilmişken nasıl böyle kaldıklarının açıklaması zor.

Yunan kilisesinin rahiplerinin, gezdiğimiz tüm diğer ülkelerde olduğu gibi, konuşmalarında sergiledikleri cehalet burada da dikkate değerdir. İşin doğrusunu söylemek gerekirse eğitim seviyeleri, Hristiyan kilisesinin diğer herhangi bir mezhebinden çok daha aşağıdadır. Zaten de bu kadar aşağılayıcı batıl inançlarla yüklü olan başka bir tapınma şekli ve aklı daha fazla küçülten ya da bir insanı kendi iradesiyle köleliğe indirgeyen başka bir inanç biçimi bilmiyoruz.

Gönlü alınmış bunca aziz ve meleklerin arasında, Tanrı tamamen unutulmuş gözüküyordu. Günah çıkartma ve rahibe yapılan bir ödeme, bir insanı, suçu ne kadar kötü olursa olsun, vicdanının yükünden kurtarmaktadır.

Mucizelerin, azizlerin yansımaları tarafından gerçekleştirildiğine inanılmaktadır. Kutsal su, nazara, büyüye, vebaya ve insanın tabi olduğu herhangi bir hastalığa karşı çare olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kırlardaki sürüleri yıldırım ve şimşeklerden, ağaçları çürümekten, evleri yangından ve gemileri de denizde kaybolmaktan korur. Yine de, halkın ahlak değerlerini yozlaştıran tüm etkilerin arasında hiçbir uygulama, kilisenin evlilik bağının – özellikle de üst sınıflarda – bozulmasını onaylamasından daha kötü tesir edemez.

Bu ülkelerde gezinen bir yabancı, ne zengin boyardların arasında – Modern İspanyol Asilzadelerinin öncüllerinden ayrıldığı gibi, Boyardlar da savaşçı atalarına göre epeyce yozlaşmıştır – ne de karışık olarak yaşayan Yahudiler, Germenler, Yunanlar, Ruslar, Ermeniler ve Babil'in kurucuları kadar çok dil konuşan, festival balosu figüranları kadar değişik kıyafetteki, yüzlerce farklı ulusların yaşadığı kasabalarda eski Roma – Daçyalı ırkından bir örnek aramalıdır. Bu örneği, ormandaki oduncu olarak, geniş çayırliklardaki çoban olarak, her yerde toprağı işleyen bir çiftçi olarak ve dağın zirvesinde soluduğu hava kadar özgür ve bağımsız biri olarak rastlayabilirsiniz. Zira Hun, Got, Tatar ve Türkler, onların savaşçı atalarını asla bu son mazbut kahramanlık mekânına kadar kovalayamamıştır. Ayyaş aristokratları ve tembel papazları destekleyen servet işte bu insanların aralıksız çabasıyla elde edilmektedir. Koruyucu hükümdarları Rusya ve Türkiye, bitmek bilmeyen savaşlarının mekânı olarak bu düzlükleri seçtikleri zaman, yarı aç ordularını bu insanlar beslemektedir.

Her ne kadar yüzleri fırtınayla hırpalanmış, koyun derili ceketleri yırtık pırtık olsa da, rüzgârda dalgalanan saçları ne kadar vahşi ve hoyrat olsa da, bu çiftçilerin kesinlikle kusursuz askerler ve savaşın yorgunluklarını gidermeye yardımcı olan insanlar olduklarını gösteren erkeksi vücut yapılarına, geniş omuzlarına, ifadeli çehrelerine ara sıra hayranlık duymamak mümkün değil. Bazı kırsal bölgelerde, eski dönemlerin asilzadelerine hâlâ rastlanmaktadır. Bunlar, kentin Fransız züppeliğini küçümseyen, milli kıyafetini giymeye devam eden atletik, yakışıklı insanlardır. Kıyafetleri siyah astragan kürkten yapılmış kocaman, türbana benzeyen bir kalpak, kürkten veya kuzu derisinden yapılmış ve genellikle kürk kısmı içe doğru giyilen, dış kısmı, özellikle kolları, sırtı ve yakası en canlı renklerle, Yunan haçı, çiçek demetleri gibi çeşitli şekillerde işlenmiş bol bir pelerinden oluşmaktadır.

Erkek ya da kadın, eğer bu köylülerin kıyafetlerini ayaklarındaki sandaldan başlarındaki örtüye kadar inceleyecek olsak değişimin, ister istemez insanın tabiatında olduğu yolundaki varsayılan gerçeklere ters düşebilir. Zira bu insanların kıyafetleri, bugün bile, çok az değişikliklerle, Roma imparatorluğundaki köylülerin giydiklerine çok benzemektedir. Moldova – Eflâklıların kullandığı dil olan Latince, bu yozlaşmış

lehçesiyle dahi, Roma kökenli olarak değerlendirilmeleri gerektiği konusunda iddialarında haklı olduklarını kanıtlamaktadır.

Aslında, köylülerin yüz hatları bize sürekli olarak eski Romalıları, özellikle dağlık kesimlerde yaşayanları hatırlattı. Ancak aralarında büyük bir karışım olduğu ülkeden geçen, bir süre elinde tutup sonra kaybolan muhtelif yağmacı göçebelerin torunları oldukları çok bellidir. Zira sık sık Gotların açık mavi gözlerini ve kumral saçlarını, ya da avlarına kapanırken Attila'nın parlak kara gözlerini ve çıkık elmacık kemiklerini görebilirsiniz.

Bu beyliklerde yaşayan diğer insanlar arasında, Çingeneri de sayabiliriz. Ülkenin her tarafında görüldüklerine göre sayıca epey fazla olmalı ve zaten ülkede 200.000'den fazla Çingene olduğu söylenmektedir. Başka yerlerde olduğu gibi burada da kendilerine özgü bir jargon konuşuyorlar ve Firavun'un halkı olduklarını söylüyorlar. Moldova – Eflâk hükümetleri, zararlı meyilleri olduğunu bildiklerinden, onları yerleşmeye teşvik etmiyor, müsamaha gösteriyorlar. Yine başka ülkelerde olduğu gibi, burada da topluma yük olmadan, kendi başlarının çaresine bakıyorlar. Hava ne kadar soğuk olursa olsun, bu yarı terk edilmiş ülkelerde ne kadar çok kurt dolaşırsa dolaşsın, bu Çingeneri hep açık alanlarda kamp kurmaktadır. Ayrıca bedevi Araplar gibi, çadırlarını yarım daire şeklinde dizmekte, reislerinin çadırını ortaya yerleştirmektedir. Sadece devlete yıllık haraç ödeyenlerin, yani ergenlik çağına erişen her erkek için belirli bir ücret ödeyen Çingeneri gezgin hayatlarını sürdürmelerine izin verilmektedir. Diğerleri Aristokratlara ait olup, evlerde hizmetkâr ve tarlalarda işçi olarak kullanılmaktadır.

Göçmen Yahudiler de bölgede yaşayanlar arasında önemli bir yer tutuyor, ama genellikle kentlerde ikamet ediyorlar ve ticaretle uğraşıyorlar. Doğulu kıyafetleriyle kolayca tanınıyorlar, yüksek bir kürk kalpak ve belinden şalla bağlanan içi kürklü uzun bir manto giyiyorlar. Zengin oldukları söyleniyor ve geleneklerine göre İran'dan geliyorlar. Pers İmparatorluğunun yıkılmasından sonra buraya yerleşmişler. Hükümet onlara, *tolerans* adı verilen bir vergi uyguluyor. Bu vergiyi ödeyerek, ülkede yaşama imtiyazını satın alıyorlar.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Türkiye'nin Mevcut Durumunun İncelenmesi
Türk İdaresi Altındaki Hristiyan Nüfusun Durumu
Onlarla İlgili Kanunlarda Reform Yapma İhtiyacı
Hristiyan Düşmanlığı
Demokratik Eğilimleri
Türkiye'nin Kritik Konumu
Türk Mevzuatı
Rus Hükümetiyle Türkiye'nin Karşılaştırılması
Türkiye'nin Sömürgeleştirilme Önerisi
1848 Yılında Moldova Eflâklıların İsyan Hareketleri
Liberal Partinin Papazlık Çıkarlarına ve Etkilerine
Düşmanlığı
Macarlarla İttifak Kurma Girişimleri
Yunanlı Papazların ve Rus Aristokratların Rusya'ya Doğru
Eğilmeleri
Ömer Paşa ve Türkiye'deki Yabancı Mülteciler
Bunların Muhtemel Etkileri

Politik dünyanın dikkati sonunda Aşağı Tuna'da, Türkiye'ye ait olup bugüne kadar bilinmeyen ülkelere çevrildiğine göre, nihayet daha parlak bir geleceğe sahip olabilecekleri konusunda bir ümit ışığı oluştuğunu, Roma İmparatorluğu yıkıldığından beri paylarına düşen o kesintisiz kötülükler zincirinin hafiflemesi ihtimali olduğunu söylerken haklı olduğumuzu düşünüyoruz. Hatta, aklımıza bile getirmek istemiyoruz ama, savaşan taraflar arasında ne tür anlaşmalar yapılırsa yapılsın, umarız bu insanların çıkarları unutulmaz. Her durumda, bundan sonra bir daha Rus himayesinin moral bozucu boyunduruğuna teslim olmayacaklarına inanıyoruz.

Tabii, Türklerin kurtulup yeniden doğmaları, onların savaşını savasarak ve sonra onları kendi hallerine bırakıp, eski uyusuk barbarlıklarına geri dönmelerini sağlayarak değil, kendilerini onların sosyal ve politik sistemleriyle, hükümetlerinin etkisi altına girme talihsizliğini yaşayan bütün mutsuz insanların lanetlenmesine neden olan o muhtelif kötülüklerle bağlarını tamamen koparacak bir budama bıçağı kullanılarak gerçekleşecektir.

Seyyah olarak amacımız hiçbir zaman gerçekleri saptırmak veya abartmak olmadığı için, Türkleri liberallik ve hoşgörü modeli olarak sunan yazarlarla aynı fikirde olamadığımız için üzgünüz. Medeniyet ne yazık ki şimdiye kadar Batı Avrupa'da yaşayanlarla sınırlı kaldı. Doğu hâlâ en acımasız baskının boyunduruğu altında – aynı, 3,000 yıl önce olduğu gibi, barbarlığın ve fanatizmin batıl itikatların ve iflah olmaz despotluğun yoğun etkisi altında.

Son yıllarda Türkiye'nin idari sisteminde gözle görünür düzelmeler olduğu doğrudur. Ayrıca hükümetin, reform düzenlemelerini uygulama gücünü bulduğu yerlerde, racanın durumu da epeyce düzeldi. Çile yönetimi de sona erdi ve şahsi hürriyetler kanun koruması altına alındı. Her nasılsa, mecburi sorumluluğa benzeyen bir durum kabul edildi. Buna bir de, daha medeni kuruluşların bazı suiistimallerin feshedilmesi eklenince, bütün bunlar, eski barbarlık günlerine göre kararlı bir ilerleme olduğunu göstermektedir ve bunlar için minnettarız. Ancak ne yazık ki, Türkler hâlâ bir ülkenin yeniden doğmasına önderlik edemeyecek kadar cahil ve fanatik. O kadar uzun süredir Hıristiyanlara kontrolsüz baskı uyguluyorlar ki, bir anda bütün önyargılarını bir kenara atıp, çocukluğundan beri ve gelenekleri doğrultusunda hor

görmek üzere eğitilmiş olduğu bir sınıfa eşit adalet vermesine imkân yok.

Hizipsel önyargının acısını ve bunun kendi ülkemizde bile sebep olduğu kötülükleri hepimiz biliyoruz. Ancak cehalet ve en alçaltıcı batıl itikatlar birleşip bunu zehirlemeye kalkınca duygular çok daha fenalaşıyor. Padişah ve hükümeti, iyi niyetle her dinin mensuplarını, Hristiyanlar ve Müslümanları eşit haklarla donatabilir ama kötülük – bugüne kadar dünyaya gelen en adil ve eşitlikçi hükümdarın planlarını bozan sınıf ve din önyargıları baki kalacaktır. Bütün bunlara ilaveten, işleri daha da zorlaştıran bir şekilde, devlet mekanizmasının tamamı Müslümanlar tarafından yürütülüyor. Oysa Hristiyanların çalışmasına izin verilen kadrolar yalnızca kölelerin yapacağı işler. Bu nedenle, bütün düzenin değişmesini, Hristiyanların yine ayaklar altına alınmasını sağlamak için yönetimin ilerlemesi ve eski fanatik Osmanlı partisinin gücü gerekiyor. Bu durum dinlerini değiştirenleri ikna edip, böylece güçlerini ve iktidarlarını artırmak arzusuyla, her Müslüman'ı hürriyetine kavuşturup, zavallı Hristiyanları, gelecekte hiçbir ümidi kalmadan ve doğduğu ülkede hiçbir çıkarı olmadan, köle olarak kalmaya mahkûm eden eski padişahların fermanlarının kaçınılmaz sonucuydu.

Bu açıklamaları, sebepsiz saldırganlığa direnmek zorunda kalan bir halk için her aydın insanın ifade ettiği sempatiyi zayıflatmak amacıyla yapmıyoruz – aksine – ancak Türkiye'nin düşmanları tarafından gayet iyi bilinen konular, İngiltere'deki dostlarından gizlenmemeli. Padişahın Hristiyan tebaalarının acılarını açıklamaktaki tek amacımız, kriz artık başladığına göre, bundan sonra Rus müdahalesi için bahane olabilecek hiçbir gerekçe bırakmamak için, onların uzaklaştırılmasını sağlamaktır. Bu aslında Rusların, Türk monarşisini devirmek için bel bağladığı fırsat. Şu andaki tartışmanın temelini oluşturuyor. Buna kutsal bir savaş niteliği kazandırarak, kilisesinin standart milyonlarca fanatik üyesini çekmeyi ve sonunda, onların yardımıyla, Avrupa Türkiye'si denilen ve nüfusunun büyük bölümü Yunan Kilisesinin inançlarına uyan bu güzelim ve bereketli ülkelerin tamamını kendi egemenliği altına almayı umut ediyor.

Bu nedenle, detaylı bir reform yapılmadığı, Sultan'ın Hristiyan tebaalarının politik, dini ve sosyal durumuyla ilgili her şeyde kapsamlı

değişiklik yapılmadığı sürece, Ruslar entrikalarından asla vazgeçmeyecek, Müslüman hükümdarlarının hükümetine karşı nefretlerini körüklemeyi asla bırakmayacaktır. Yarın Rusya ile Türkiye arasında barış sağlansa bile, bu sadece savaşın askıya alınması anlamına gelecektir ve daha uygun bir fırsatta Rusya'nın başarılı olma ihtimalini daha da artıracaktır. Fransa ile İngiltere'nin – Rusya'nın saldırganlığını durdurmakla en çok ilgilenen iki devletin – bunu idrak edip, gerekirse Sultan'ın Hristiyan tebaalarına, tercih hakları olsa bile, hükümdar olarak despot Moskova çarını seçmelerini engelleyecek özgürlükleri ve ayrıcalıkları vermesinde ısrar etmesi gerekir.

Bu tehlikeli dönemde Türk imparatorluğunun kaderinin, Fransa ile İngiltere'nin politikasının dirayetine bağlı olduğunu söylersek abartmış olmayız. Bütün hesapların ötesinde güce sahip olan ve gücünü hükümdarlığına itaat eden o milliyetin – dünyadaki en kalabalık milliyetin – barbarlığından ve fanatikliğinden alan, Avrupa'daki sanat ve gelişmeler hakkında, onları planlarının kölesi yapmasına yetecek kadar bilgi sahibi olan kurnaz bir düşmanla başa çıkmak zorundalar.

Moskovalıların hırslı projeleri artık tamamen anlaşıldığına göre, bu milliyeti parçalamak politik çıkarlarını çeşitli aşiretlerinin asla birleşemeyeceği bir şekilde bölmek, her zamankinden daha gerekli hale gelmiştir. Slav Lehler zaten Rusların ezeli düşmanı. Avusturya'nın egemenliğini tanıyan 17.000.000 Slav, kaderleri kılıçla idare eden ve onları kendi kölelerinin seviyesine indireceklerini bildikleri bir gücün kontrolü altına girdiği zaman başlarına neler geleceğini anlayacak kadar eğitilmiş. Macaristan'ın yıkılmasından gereken dersleri aldılar – aralarında Ilirya konfederasyonu kurma çabalarının nedeni buydu. Moldova ve Eflâk'taki Romanyalılar ezelden beri kaderlerini Macarlarla birleştirme arzusu gösteriyordu ve eğer Rusya olağanüstü bir orduyla ülkelerini işgal ederek önlem almasaydı, Macarların son bağımsızlık savaşında kesinlikle onlara katılırlardı. Fakat Avrupa Türkiye'sindeki 7.000.000 Slav, Rusya'yla din ve ırk bağları bulunduğu ve büyük ölçüde cahil ve fanatik olduklarından, uzun zamandan beri papazları ve Rus ajanları tarafından, Çarı hamileri – onları kafir bir hükümdarın köleliğinden kurtarmak amacıyla Tanrı tarafından gönderilen biri – olarak görmek üzere eğitilmişlerdi.

Avrupa Türkiye'si hakkındaki son çalışmamızda, bu halk arasında her yerde şahit olduğumuz yaygın memnuniyetsizlikten ve sıkıntıları giderilmediği takdirde yani, politik ve medeni hakları açısından Müslümanlarla eşit duruma getirilmedikleri sürece, ya kendi çabalarıyla, ya da Rusların yardımıyla, Babıâli'nin boyunduruğundan tamamen kurtulma konusundaki değişmez kararlılıklarından bahsetmeye çalışmıştık. Ayrıca "United Service Magazine"³ dergisinde bir dizi makaleyle halkın dikkatini bu konuya çekmeye çalıştık ve bu akım, Türk ordusunun sürekli başarısıyla kontrol altına alınmış olsa da, bu kalabalık milliyetin yalnızca planlarını gerçekleştirmek için uygun zamanı kolluyor olmasından korkuyoruz.

Şu andaki savaş, Fransa ile İngiltere'nin, Hristiyanların hamiliğini ve dolayısıyla Doğu'nun kaderini Ruslara teslim etmeyi reddetmesi yüzünden çıktığı için, bu devletler Osmanlı imparatorluğundaki Hristiyan nüfusun gelecekteki güvenliğinin ve iyi yönetilmelerinin sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Bu nedenle, şu anda yaşanan krizde, Babıâli'den her türlü tavizi almaları son derece önemlidir. Kısacası Hristiyanlar sosyal, politik ve dini durumlarıyla ilgili her konuda Müslümanlarla eşit hale getirilmelidir. Bu yapılmalıdır ve eğer bir ayaklanmanın engellenmesi isteniyorsa, hemen yapılmalıdır. Zira böyle bir ayaklanma kesinlikle, desteklemeyi üstlendikleri davaya ölümcül düzeyde zarar verecektir.

Şu ana kadar, Türk imparatorluğuna istikrar sağlamaya yönelik her girişim başarısız oldu. Çünkü devletin en önemli unsurlarını yavaş yavaş kemirmekte olan yara – sadece Reayaları azat ederek, onları hür insanlar seviyesine çıkararak ve Batı Avrupa'yı, Rusya'nın gelecekteki muhtemel saldırılarına karşı siper oluşturacak şekilde devasa boyutlarda sömürgeleşmeye teşvik ederek tedavi edilebilecek yara – hâlâ iyileşmemiştir.

Türkiye, bereket ve bolluk sağlayan, sağlıklı iklimi ve insanların mutlu olmasına katkıda bulunan en geniş ülkelere sahip olsa da, üzerinde insan olmazsa ne yararı olur? Buraları bir çöl ve Türk yasaları Hristiyanlar lehine hiçbir düzeltme yapmadığı sürece çöl olmaya devam edecek.

³ United Service Magazine: Birleşik Hizmetler Dergisi [ç.n.]

Batı Avrupa, aşırı derecede fazla sayıda aktif, akıllı insandan oluşan nüfusuyla, kendi yarım küresinde bir çıkışa ihtiyaç duymaktadır. Ve bir demiryolu katarı ya da buharlı gemi evlatlarını, birkaç günlük veya haftalık eğlenceli bir seyahat sonrasında dünyanın en bereketli, güzel ve sağlıklı ülkelerine götürebilecekken, neden yeni yerleşim yerleri arasın? Eğer bu proje hayata geçirilirse ve yerleşenlere güvence, koruma ve özörlük sağlanırsa, Türk çölü birkaç yıl içinde akıllı tarımcılardan, girişimci satıcılardan ve aktif tacirlerden – sanayileriyle Türk imparatorluğunun kaynaklarına katkıda bulunmakla kalmayıp, kendi hayatlarıyla ve enerjileriyle, oralarda kalan az sayıda insana örnek oluşturabilecek görmüş geçirmiş insanlardan – oluşan bir nüfusla dolabilir. Böylece bir daha Slav – Tatar hamiliği lafını bir daha duymayız. Tabii eğer yardımımız tehlike anında isteniyorsa, ayakta tutmaya katkıda bulunduğumuz bir ülkenin hükümetinde biraz etkili olmamıza izin verilmeli, gelecekteki refahı için gerekli görölen önlemlerin alınması hakkı sağlanmalıdır.

Türkler, sıkıntıdan ders alacak olurlarsa, düşmanları Ruslara karşı şimdiki savaşta bugüne kadar elde ettikleri bütün zaferlerin, ordularındaki yabancı subayların yorulmaz bilmez çabaları, cüretleri ve askeri yetenekleri sayesinde olduğunu anlamış olmalılar.

Türkiye’de hakkındaki son çalışmamızda, Türk imparatorluğunun durumuna daha detaylı bir şekilde girdik ve burada bazı önerileri sadece akıllı okuyucuların dikkatini Türkiye’nin, konumlarının gücüyle, karadan ve denizden savunulabilmeleri açısından bütün olarak ele alındıklarında Doğu Avrupa’nın Cebelitarık’ı olarak adlandırabileceğimiz bu ilginç eyaletlerinin bugünkü durumuna çekmek amacıyla tekrar ediyoruz. Ayrıca politik önemleriyle medeni ve dini özgörlüklerin maruz kalacağı tehlikeyi öne çıkaran görüşümüzü aktarmaya çalıştık. Ancak, doğanın bu kadar sevdiği ölkeler, sorunlar silsilesinde beklenmeyen bir olay sonucunda Osmanlı ırkının saltanatından, bugüne kadar sadece özgörlü düzeni yok etmek için fetheden bir devlete geçtiği takdirde büyük bir tehlike yaşanacaktır. Çünkü ne hoş görebildiği, ne de takdir edebildiği bu özgörlü düzen, sınırındaki devletlerden herhangi birine yerleştiği zaman, kendi milyonlarca aşağılanmış tebaası arasında tarihteki en korkunç ihtilallerden birinin patlak vereceğini düşünecek ve bunu yok etmeye çalışacaktır.

Bunu ve Türk imparatorluğunun riskli durumunu bilerek, bir takım hayalperest yazarın Rusya'nın askeri güç olarak zaafı hakkında yaptığı açıklamalardan etkilenmememiz gerekir. Ayrıca, Türklerin davasına duyduğumuz sempatinin, mücadelenin muhtemel sonuçlarıyla ilgili görüşlerimizi köreltmesine de izin vermemeliyiz. Rusya uzun zamandan beri kararlı bir şekilde kötülük yapmaktadır. Bu nedenle, Türklerin sorunlu tarihlerinin en kritik dönemlerinden birine girdiği sonucuna varabiliriz ve zaman, bu görüşün doğruluğunu ispat edecektir. Kısacası, Fransa ile İngiltere'den en etkin desteği almadığı sürece, Türkiye'nin Rusya'yla uzun süreli bir savaşta en ufak bir başarı şansı bulunmamaktadır. Ayrıca iç yönetim şeklini tamamen değiştirmeden, gelecekte refahını sağlam temellere oturtma umudu da yoktur. Türklerle seçilerek gelmediklerinin öğretilmesi gerekmektedir. Daha az kaynaklara sahip ülkeler servetlerine servet, güçlerine güç katarken, onlara uyukladığını da öğrenmeleri gerekiyor.

Önceki bölümlerden birinde Hristiyanların ülkenin iç kesimlerinde, çiftçi, çoban ve dağ haydutları olarak çalıştıkları önemli görevlerden ve silahlanarak Rus subayların komutasına girdikleri zaman gerilla olarak Türk hükümetini ne kadar ciddi bir şekilde sinirlendirebileceklerinden bahsetmiştik. Eğer Ruslar Tuna nehrinin sağ kıyısına yerleşmeyi başarırlarsa, böyle bir facia kesinlikle imkânsız olmayacaktır. Zira Türk ordusu iki ateş arasında kalıp, kritik bir duruma düşecektir. Ayrıca, Avusturya hücumu geçmeye karar verirse veya gizlice Ruslara yardım etme arzusu duyarsa, Dalmaçya, Hırvatistan ve Macaristan Sırbistan'daki cephaneliklerinden – sınırlarında bulunan eyaletlerden – ihtilalci Hristiyanlara silah ve mühimmat sağlaması son derece kolay olacaktır. Böyle bir acil durumda, Fransa ve İngiltere'nin donanması Babıâli'nin hiçbir işine yaramayacaktır. Ayrıca bu devletler yapmak istese bile, ne yolu ne köprüsü bulunan ve her tarafı yoğun ormanlarla, korkunç boğazlarla ve dar geçitlerle dolu olan – bir avuç kuvvetli dağcının en iyi orduyu yok etmeye yeteceği – bir ülkenin içinden ordularını yürütemeyeceklerdir.

Bu nedenle, Türk imparatorluğunun kaderi, en azından egemenliği altındaki toprakların bu bölümünde, Padişahın Hristiyan tebaalarının sadakatine bağlı olduğu konusundaki kesin inancımızı tekrar ediyoruz. Hristiyanların ne kadar uzun zamandır Müslüman yöneticileri-

nin kötülüklerine tahammül ettiğini hatırladığımızda kurtarıcı olarak, ne kadar despot olsa da Çarın veya başka herhangi bir Hıristiyan maceraperestin peşinden gittiklerinde şaşırabilir miyiz? Bu, Kuran'ın bir dini mezhebi göklere çıkarıp, diğerini umutsuz bir köleliğe mahkûm etmesinin ürünüdür. Hıristiyanların aleyhine olan bu ve Müslüman fanatizminin temelini oluşturan diğer tüm benzeri kurallar kaldırılmadığı sürece, görkemli Rusya hiç olmasaydı bile, Sultan'ın hükümdarlığı patlamaya hazır bir yanardağın üstünde gibidir.

Babıâli'nin yasama sistemindeki bu büyük kusurun, Hıristiyan tebaalarının politik ve sivil yetersizliklerin farkında olduğumuzdan ve Türk hükümet mekanizmasının yöneticiler tarafından ne kadar kötü işletildiğini bildiğimizden, Rusya kadar ahlaksız bir düşman çok istediği toprakları ele geçirmek için pusuda beklerken hep, Avrupa'daki Türklerin hükümdarlığının ani bir darbe ile sona ereceğinden endişelendik. Bu olayın çok seri bir şekilde gerçekleşeceğini tahmin ettiğimiz için, politik mültecilerin Türkiye'den iadesi sorunu dünyaya Türk imparatorluğunun ne kadar zayıf olduğunu gösterdikten birkaç yıl sonra, "Türkiye'yle ne yapacağız?" başlığını taşıyan bir broşürle okuyucularımıza çağrıda bulunduk. O dönemde bazıları görüşlerimize karşı çıkmış olsa da, en azından gözlemlerimizin etkisiz kalmadığını, o zaman ifade ettiğimiz görüşlerimizin, şimdi Fransa ve İngiltere'nin ileri gelen politikacıları tarafından belirtilen görüşlerle örtüştüğünü görerek tatmin oluyoruz. O broşürün içeriği şu mealdeydi: "Avrupa Türkiye'sinde yaşayan 12.000.000 Hıristiyan, yine Sultan'ın hükümdarlığı altında olmak kaydıyla, milliyetlerine göre ayrı devletlere yerleştirilmeli, kendi kanunlarıyla idare edilmeli ve sivil, dini ve politik haklarına kavuşturulmalıdır." Şu andaki kriz, bu tür önlemlerden bazılarını yürürlüğe sokmak için gerekçe oluşturmaktadır. Çok sayıda hevesli insanın işgal halinde, ülkelerini, kanunlarını ve kurumlarını korumaya hazır ve istekli durumda olduğu görülecektir.

Eğer bunlar, Çar kurnaz ve hırslı projelerini bu kadar şahane bir akıllılıkla olgunlaştırmaya zaman bulamadan yapılmış olsaydı veya Hıristiyanların kurtuluşu için buna benzer planlar yürürlüğe konsaydı, Türk imparatorluğu şu anda Rusya'nın ihtişamı ile Türkiye'nin hakkı arasında titreyip durmazdı. Ancak Türk kanunları ne kadar hatalı olursa olsun, Çar'ın taviz vermeyen despotizminin yanında, Sultan'ın

hükümeti kat kat tercih edilmektedir. Türkler, en kötü zamanda bile hüküm sürdükleri topraklarda köleliğe göz yummadılar; inanç açısından kendilerinden farklı olanları politik ve sivil haklardan mahrum bıraktılsa da, kişisel hürriyetlerine müdahale etmediler. En azından, kaçak köleler gibi yakalanıp, öldüresiye dayak yeme veya Rusya’da olduğu gibi, en yüksek teklif verene satılma cezası olmadan istedikleri gibi bırakıp gidebiliyorlardı.

Aslında Türkiye’deki Hristiyanların büyük çoğunluğunun, Müslüman yönetiminden nefret etseler de, Çar’ın ezici despotluğuna mücadele etmeden teslim olmayacaklarına inanmak için birçok nedenimiz var. Bunu daha da rahat bir şekilde söyleyebiliyoruz çünkü aralarında yaşadığımız için, Sultan’ın ılımlı yönetiminin aydın, dürüst ve insafli bir Müslüman tarafından icra edildiği yerlerde bir dereceye kadar rahatsız edilmeden, kendi tuhaf yönetim şekillerine – gayet ataerkil ve cumhuriyetçi eğilimlere sahip – duydukları güçlü bağlı biliyoruz.

Moldova – Eflâklılar, pek savaşçı bir ırk olmadıklarından, aşırı derecede Rus karşıtıdır ve aslında Yunanlılarla Arnavutlar da öyledir. Fakat buradan, Türkler bir dizi yenilgi yaşadığı takdirde, kendi çıkarları için hamlede bulunmayacakları sonucuna varmamak gerekir. Ayrıca Rusya’nın, ajanlarına yozlaşma imkânı sağlamadan hiçbir girişimi üstlenmediğini de biliyoruz.

Moldova – Eflâk’ta 1848 yılında yaşanan isyan hareketinden ve liberal partinin, devletin manastırlara ait devasa arazili gayrimenkullerle ilgili isteklerini benimseme niyetini açıkça belirtmesinden beri, papazlar despot Rusya’nın egemenliğini desteklemeye çok daha meyilli hale geldi. Bütün beyliklerdeki toprakların, üzerlerinde yaşayan köylülerle birlikte, en az üçte birinin sahibi oldukları dikkate alındığında, buna şaşkırmamak gerekir. Zengin Boyardların çoğu, liberal partinin üstünlük kazanması karşısında duydukları korku yüzünden, Rusya’nın çöküşü partizanları haline gelmişlerdi. Diğer taraftan, nüfusun büyük bir kısmı, Rusların kölesi oldukları takdirde kaderlerinin nasıl olacağını farkında olduklarından, Türklerden medet umuyorlardı. Zira Türkiye onların kurtarıcısı olarak, sivil ve dini hürriyetlerinin savunucusu olduğunu ilan etmişti ve şimdi, ülkenin sürekli olarak Rusya’nın askeri işgaline uğraması yüzünden köylülerin sıkıntıları dayanma sınırını aştığından, liberaller onları Babîâli lehine silahlandırmayı başardığı

takdirde, günün neler getirebileceğini tahmin etmek imkânsız. Gerçekten de, harika bir dönemin bütün mucizeleri arasında, on dokuzuncu yüzyılda bir Hristiyan'ın kendisini bir Hristiyan prensin köleliğinden ve zorbalığından kurtarmak için bir Müslüman'dan medet umması, küçümsenecek bir olay değil. Her şey dikkate alındığında, Ömer Paşa'nın ve Padişahın hizmetindeki diğer Polonyalı ve Macar subayların niyeti de kesinlikle bu olabilir. Bir de, Avusturya'nın patlamak üzere olan bir volkan durumunda olduğunu hatırladığımız zaman – zavallı imparatorluğun her yerinde patlayıcı maddeler bulunuyor – Moldova – Eflâk'ta demokratların ayaklanması kısa sürede Macaristan'a, İliıya Slavlarına, Polonya'ya ve İtalya'ya yayılabilir. Osmanlı ırkını, Avrupa'nın hoşgörüsüz papazlarının ve inatçı despotlarının korkulu rüyası olan Osmanlı ırkını bir de o zaman görmek gerek. Ayrıca, diğer bütün çareler başarısız olursa, Türklerin, şimdi olduğu gibi, mülteci generaler tarafından yönetildikleri için, imparatorluklarının ezeli düşmanları Rusya'ya ilhak edilmesini önlemek için, son çare olarak bu planı kabul etmesi de mümkün. Her durumda, eğer Rusya, despot iktidarın büyük devi yıkılırsa – zira Türkler artık eski dünyanın yegâne iki liberal hükümeti tarafından desteklendiği için – despot yönetim şekli, bir daha asla kendini toparlayamayacağı bir darbe yemiş olacaktır.

ONUNCU BÖLÜM

Ticari Açıdan Moldova Eflâk
İhracatları
Üretimleri
Rusya Tarafından Kurulan Hükümet
Yönetimdeki Hataları
Ajanlarının Rüşvet Alması
Voyvodalar
Eflâk Prensi Bibesco Stirbey
Moldova Prensi Gregory Ghika
Karakterleri
Moldova
Eflâk'ın Büyük Bereketi
Ülkenin Kasvetli Görünümü
Sömürgeleşme İmkânları ve Avantajları
Galatz'dan Jassy'e Gezi
Jassy'nin Görünümü
Moldova'da Yollar
Menziller
Kar Fırtınasına Yakalanılması
Gece Savaşı
Boyana'ya Varılması
Prut Vadisi
Tzarnowitz
Avusturya Bukovina'sından Gözlemler

Türk imparatorluğunun politik ve sosyal durumu hakkında yaptığımız yorumlarda, ticaretle uğraşan okuyucularımızı unutmamalıyız. Bu nedenle, Moldova ve Eflâk'tan ayrılıp, bir bölümü, İngiliz sanayisine açık olan bu ilginç ülkelerin – ürünlerinin çeşitliliğiyle, takdir edilecek durumlarıyla ve topraklarının inanılmaz bereketiyle, eninde sonunda Avrupa'nın küçük devletleri arasında önemli bir konuma yükselecek olan ülkelerin ticari avantajlarına ayıracağız. Onlar açısından olumlu görüş olarak, demiryolu veya buharlı gemi vasıtasıyla, Orta ve Batı Avrupa'nın kalabalık şehirlerinde yaşayan insanlara büyük erişim imkânları sunduklarını da ekleyebiliriz. Bu nedenle, onlara Batının aktif sanayi ruhunu aşılamamış olmamız bizim kendi hatamız; çünkü bir devletin sosyal durumundaki her gelişme, refah ve anlayış doğrultusunda atılan her adım, ihtiyaçlarını katlayarak çoğaltma, ticaretini artırma eğilimi gösterir ve bize, büyük medeniyet çalışmasında bir müttefik daha sunar.

Moldova – Eflâk'ın nüfusunun 4.000.000 civarında olduğunu söylemiştik. Ülkenin bereketini göz önüne aldığımız zaman, bu rakamın, Batı Avrupa'da aynı büyüklükte topraklarda yaşayan insan sayısının yaklaşık dörtte biri kadar olduğunu görüyoruz.

İhracat esas olarak hububat, yün, içyağı, keten tohumu, kenevir, bal, balmumu, tütün, öküz derisi, koyun, keçi ve tavşan postları, tuz, et, potas, karbonat, sülük ve peynirden oluşmaktadır. Eflâk'ta Braila ve Moldova'da Galatz – ikisi de Tuna nehri üzerinde – liman olarak çok uygundur, zira 250 ton yükü olan gemiler büyük imkânlarla buralara girebilmektedir. Ayrıca adalarla korunduklarından, kentler arasındaki yer, kışın gemiler için güvenli bir liman oluşturmaktadır, zira baharda nehirde süzülen büyük buz kütlelerinin çarpması ihtimali bulunmamaktadır. Ancak, nehir üzerinde gemicilik donma yüzünden iki üç ay boyunca kesilmektedir. Bu süre çok ender olarak daha uzun olmaktadır.

Gümrük vergisi yaklaşık yüzde üç civarındadır. Para Türkiye'dekiyle aynıdır: para ve kuruş. Galatz'daki duka altını, biz oradayken, otuz dokuz kuruş; Bükreş ve Brailow'da ise otuz bir buçuk kuruş değerindeydi.

Yabancı bir tacirin, yerlilerle ticaret işlemleri sırasında, Glatz'ta ve Brailow'da kurulan ticaret mahkemelerinde sözleşme imzalamaları normaldi. Aynı işlemi, ülkede yerleşmiş olan yabancılarla da yapabiliyorlardı ama görüşmeler sırasında kendi konsolosları da bulunuyordu. Herhangi bir anlaşmazlık olduğu takdirde, yabancı tacirin mümkün olduğu takdirde dostane bir anlaşmaya varması tavsiye ediliyordu, zira Rusya'da olduğu gibi, çok sayıda temyiz mahkemesi vardı ve hukuk süreçleri hem uzun, hem de pahalıydı.

Hububat şu anda ülkenin en önemli ihracat maddesi. Buğdayın kalitesi, Odessa'da satılana eşit. Mısır, İran'da yetişenle aynı türde. Arpa ve yulaf, Rusya'dakiler kadar kaliteli değil ama çiftçinin bakım ve dikkatli ekim eksikliğinden kaynaklandığı söyleniyor.

Ancak son yıllarda bu ürünlerin yetiştirilmesinde epey ilerleme kaydedildi, çünkü bu eyaletlerde, toprağın verimliliğini geçmek mümkün olmadığından, diğer ülkelerdekilerle yarışabilecek kalitede her çeşit hububat yetiştirilebiliyor.

İkinci derecede önemli ürün, yün ve esas olarak Avusturya'ya gönderiliyor. Aynı şeyi içyağı için de söylemek mümkün. Bu ürünlerin Fransa'ya ve İngiltere'ye ihracatı artış gösteriyor ve Rusya ülkeyi sürekli olarak askeri olarak işgal etmese ve Karadeniz'le bütün iletişimi kesmeye çabası içinde Tuna'nın ağzında seyir güzergâhına engeller atmasa, daha da artacak.

Kenevir ve keten tohumu her yerde yetişiyor ve Odessa'da satın alınanlardan üstün olduğu düşünülüyor. Bal ve balmumu da önemli ticaret malları; burada, özellikle Moldova'nın dağlık kesimlerinde üretilen balmumunun, Avrupa'da en iyi balmumu olduğuna inanılıyor. Balmumu parfüm olarak kullanan Türkler buna çok değer veriyor. Macaristan'dakine benzeyen tütün, genellikle Yunanlılar tarafından yetiştiriliyor ve puro üretiminde kullanılıyor.

Öküz ve keçi derilerinin büyük bir kısmı, Avusturya'da satış imkânı buluyor, fakat köylüler tarafından kıyafet olarak kullanılan koyun derisi, tacirler açısından kârlı olmayabilir. Ancak onlar değişik kalitelere istedikleri kadar tavşan derisi satın alabilir.

Potas ve karbonat ihracatı hâlâ önemsiz düzeyde ve daha önceden anlaşma yapılmadıysa alınamıyor. Ancak eğer tacir sülük istiyorsa, is-

tediği miktarda alabilir. Peynire gelince, çok çeşitli türleri olan peynir, Doğu Akdeniz'in pazarlarına mal sağlamaktadır. Bağcılık sanatı epey ihmal edilmiş durumda olsa da, Moldova'da üretilen şarap çok kalitelidir ve Odessa ile Karadeniz'deki tüm Rus limanlarında kolaylıkla alıcı bulmaktadır.

Bütün bu yerli ürünlerin yabancı mallarla takas edildiği dikkate alındığında, ticaret ne kadar kârlı olmalı!

Kibar veya entelektüel zevkleri bilmeyen tüm insanlar gibi, zengin aristokratlar ve ticaret sınıfı kıyafete müsrifçe para harcıyor. Bunun sonucunda Rusya'nın gösterişli kürkleri, en iyi kumaşları ve muslinleri, gümüş ve altın işlemeleri, en cafcıflı satenleri, ipekleri, kadifeleri ve baskılı basmaları, mücevherler, inciler, saatler ve biblolarla birlikte, kolaylıkla alıcı bulmaktadır. Kaliteli yünlü kumaş ve keten talebi de çok fazla. Buna demir eşyalar, kahve, çay, şeker ve başka muhtelif malzemeyi de ekleyebiliriz.

Rusya bu beyliklerin hamiliğini üstlendiğinden beri, kendi ezici ve birçok durumda moral bozucu yönetim sistemini yavaş yavaş uygulamaya başladı. Rusya'da olduğu gibi, her mahalleye bir *Ispravnick* – üstün yetkilerle donatılmış hâkimler tayin etti. Ofisinde çok sayıda personel bulunan bu hâkimlerin görevi huzuru sağlamak, yönetimin emirlerini uygulamak, vergileri toplamak, kamu ve hukuk davalarıyla ilgili konuları araştırmaktır.

Bu değersiz tiranların halka uyguladıkları baskı olmasaydı, bu tayinler gayet iyi olabilirdi. Ancak, Rusya'da çalışanlardan örnek alan bu insanlar, hükümetin kendilerine verdiği sıradan maaşla yürütemediği makamını desteklemek için aynı rüşvet ve yozlaşma işlerine girdiler.

Yüksek adalet mahkemeleri de, Rusya'dakilerle aynı temele dayanırıldı ve orada olduğu gibi, davada ilerlemek için her adımda ücret ve rüşvet ödemek gerekiyor. Bu olay çoğu zaman sık sık davacıları mahvediyor veya hâkime en yüksek rüşveti verenin, adalete uygun olsa da olmasa da, istediği kararı çıkartabilmesini sağlıyor.

Ruslar bu şekilde egemenlik sağladığı her insanın moralini bozuyor ve akıllı maceraperestlerden başka bir şey olmayan – yalnızca şeref veya vatanseverlikten mahrum paralı askerler olan – çok sayıdaki sivil ve askeri görevlilerinin sadece ilkesizliği yüzünden, çirkin plan-

larını uygulayabiliyor. Bu ülkeleri ziyaret ettiğimizde Rus konsolosu Budberg ve yardımcısı Halehinsky – Biri Alman, diğeri de Polonyalı – Çar'ın sadık ve uzun zamandır ajanları olup, bu ülkeleri tamamen onlar yönetiyordu. Eflâklı Prens Stirbey'le Moldovalı Prince Ghika, yalnızca Voyvoda unvanını taşıyordu.

Eflâk Prensi Voyvodalık makamına yükselmesini 1848 ihtilaline borçlu. İhtilalden sonra ağabeyi George'nin yerine geçmişti. Stirbey ailesi Eflâk'ta hiçbir şekilde popüler değildi. Bunun nedeni belirsiz kökenlerinden çok, St. Petersburg sarayına tam anlamıyla yaranma çabaları ve iktidara gelirken kullandıkları aşağılık entrikalar.

1848 ihtilali aynı zamanda Prince Ghika'nın da Voyvodalığa yükseliş yolu oldu. O da Michael Stourdza'nın yerine geldi. Kökenlerini eski Dakya prenslerine kadar sürebilen Ghika'lar oldukça popüler. Bu ailenin temsilcisi Gregory Ghika, kısa hükümdarlığı sırasında, eski Roma Dakya milli ruhunu yeniden canlandırmak amacıyla okullar açarak önemli reformlar yaptı. Fakat Dakyalı prensin yenilenme çalışmasını sürdürmesine izin verilmesinin, hem papazların hem de Çar'ın etkisinin sonu anlamına geleceğini düşünen rahipler ve Rus partisi tarafından sürekli olarak engellendi.

Eflâk'ın tamamı, özellikle Tuna nehri kıyılarından Karpatların eteklerine kadar uzanan geniş ova, aşırı derecede bereketlidir ve böyle bir enlemde bulunabilecek her türlü tahıl ve meyvenin yetiştirilmesi için çok uygundur. Köylüler şarap yapma sanatında biraz daha becerikli olsaydı, dağların güneşli yamaçlarını süslediğini gördüğümüz üzümden mükemmel şaraplar yapılabilirdi. Bu topraklarda zenginliğin güvensiz bir hak olarak görülmesinden mi yoksa halkın tembelliğinden mi bilinmez ama toprak sahibi olma şansına ulaşan biri, sadece kendisi için gereken miktarda – yani sadece kirasını ve vergilerini ödemesine yetecek miktarda (*ki bu da ağır bir yük değildi*) – ürün yetiştiriyor, daha fazla hububat yetiştirme zahmetine girmiyordu.

Bu beyliklerin hükümetlerinin son düzenlemelerine göre, her aile reisinin, ürününün onda birini aynı olarak toprak sahibine vermesi gerekiyor. Buna ilaveten ona yılda on iki günlük işgücü veya otuz altı kuruş vermek zorunda. Bunun karşılığında, istediği veya kendisini hazzır hissettiği kadar toprağı işlemesine izin veriliyor.

Tuna kıyısı sınırındaki bazı bölgelerde, çobanın kulübesi haricinde tek bir yerleşim yerinin bulunmadığı, tamamen otlak olarak ayrılmış, Alman krallığı büyüklüğünde arazi parçaları bulunmaktadır. Dağların çevresinde, Avrupa'nın en iyi meşe ve kayın ormanları yer alıyor. Bunların arasında, bazıları son derece büyük olan ahlat, elma ve kiraz ağaçları, akağaç, sinameki ve porsuk ağaçları bulunuyor, hep birlikte girift olmuş bir orman oluşturuyorlardı, kimi şiddetli rüzgarla devrilmiş, kimi sağanak yağmur yüzünden savrulmuştu. Bütün bunlar seyahatlara, Avustralya'nın bilinmeyen bir bölgesinde dolaştığında göreceği kadar ıssız ve vahşi bir manzara sunuyordu.

Rusya ve Türkiye kadar dünyanın ilerlemesine ve aydınlanmasına bu kadar karşı olan iki devletin, bu ülkenin ve yarımküremizdeki en iyi ülkelerin bazılarının egemenliğini ele geçirmiş olması Batı Avrupa için büyük bir talihsizlik! Onların emrinde olduğu sürece bereketleri, asil nehirleri ve limanları ne işe yarayacak? Birinin doyumsuz hırsı ve bilimsel despotluğu sürekli olarak medeniyetin ilerlemesini engellerken, diğeri uyuşuk barbarlığı, ayrıcalıklı olması ve fanatikliğiyle aynı derecede düşmanca davranıyor. Dolayısıyla bu güzel ülkeler Batı'da yaşayan girişimci ve enerjik insanlar açısından pek değer taşıyor. Burada kalan az sayıdaki nüfus, asırlardır süregelen kölelikten o kadar bezmiş ve genel zekâdan o kadar mahrum ki, onlarla ticari ilişki kurup yararlanmaya başlama umuduna kapılmadan önce, kaçınılmaz bir gereklilik olarak sömürgeleştirme uygulamasına geçilmelidir ve halklarının yüksek medeniyet seviyelerine ulaşmış insanlar haline gelmeleri sağlanmalıdır.

Birkaç yıl önce Moldova – Eflâk Hükümeti, yabancıların tarafsızlaşmasına ve toprak almasına izin veren *reglement organique* – organik düzenleme uygulamasını yürürlüğe koydu. Bu uygulama yabancılara son derece cazip geliyor, arazinin neredeyse Amerika'nın varoşlarındakilerle aynı fiyata olabileceği bir ülkeye yerleşme konusunda güçlü bir istek uyandırıyordu. Fakat medeni Batıda yaşayan hangi insan, Rusya'nın hamisi olduğu bir ülkeye yerleşirdi? Veya mevzuatı Hristiyanları politik ve sosyal haklarından mahrum bırakmakta ısrar eden Türkiye'ye kim giderdi? Bu nedenle Batılı güçlerin, savaşan devletlerin yapacağı her türlü anlaşmada, o ülkelerde yaşayan insanların en

azından bağımsızlıklarını sürdürebilecekleri bir çözüm bulunmasını sağlamalarını umuyoruz.

Bu insanların uzun zamandır istedikleri şey bu iki beyliğin, Ghika ailesinden yerli prenslerden birinin yönetimi altında birleşmesi. Sayılarının, birleşmelerinin ve coğrafi pozisyonlarının, en azından hükümdarları Padişah onlara yardım etmek için asker gönderinceye kadar, Rusya'nın gelecekte yapacağı her türlü saldırıyı püskürtmeye yetecek kadar zorlu bir engel oluşturmalarını sağlayacağını söylüyorlar. Böyle bir şey yapılacak olursa, büyük ihtimalle, medeni Batıdan, ticaretin her dalından, her meslekten çok sayıda faal insan, bu kadar avantaj sunan ülkelere yerleşecektir.

Moldova ve Eflâk'taki turunu, Tuna nehrinden aşağı buharlı gemi seyahati ile kısıtlayan ve tek bir tepecik, hatta manzaranın monotonluğunu bozacak tek bir çakıl taşı bile olmadan, sadece bitmek bilmeyen izlenimi veren bir düzlük gören bir gezgin, bu manzaranın ardında ne kadar güzel bir ülke yattığını anlayamaz. Karpat dağlarının en yüksek zirvesine kadar kat kat uzanan çarpıcı, göz alıcı dağları, bu dağlarda uzun zamandır zorbalığın ve baskının kurbanı olan, ovalardaki mutsuz kardeşlerinden çok farklı bir köylü sınıfı yaşadığını göremez.

Birkaç yıl önce, Doğudan eve dönüş yolculuğumuz sırasında Yukarı Moldova'dan ve Bukovina'dan geçtik. Bu yolculuk kışın başında, ağaçların yapraklarını döktüğü ve dağlarla tepelerin karla kaplı olduğu bir zamanda gerçekleşmişti ama göl, nehirler, ormanlar, vadiler, geçitler ve dağlar silsilesinden oluşan, arada sırada en güzel kent ve kasabaları, köyleri ve medeni bir toplumun çeşitli sanayi kuruluşlarını sunan bu ülkenin romantik güzelliğine hayran olduk.

Rusya'da olduğu gibi, yolculuğun başlangıç noktasından, gideceğiniz yere kadar olan ücretin tamamı, başında ödeniyor ve bunun karşılığında bölgenin Ispravnik'i, seyyaha yazılı bir alındı belgesi veriyor. Bu kâğıt aynı zamanda ona, gerektiği takdirde, gördüğü ilk köylünün atlarını kendi hizmetinde kullanmasını sağlıyor. Aynı şekilde, yolculuğun tehlikeli olabileceğini düşündüğü takdirde, parasını ödeyerek, kendisini korumak üzere bir grup atlı nefer kiralayabiliyor. Moldova'nın bu ilçesi Rus sınırında, Avusturya Transilvanya'sında ve Buko-

vina'da bulunduğundan, yol soyguncularına her türlü kaçış imkânını sağlamaktadır, yani bu önlem kesinlikle gereksiz değildir.

Seyahatimiz için seçtiğimiz açık Moldova arabası en azından etrafımızı görme fırsatı veriyordu. Hava soğuktu; ancak damarları hâlâ Asya'nın ateşiyle alev alev olan biri için, bu hava sıcağa nazaran çok daha iyiydi. Ayrıca Galatz'da bir yığın güzelce tabaklanmış, yünü üzerinde koyun postu satın almıştık ve bunlar bizi Sibiry kışının etkilerine karşı yeterince sıcak tutuyordu.

Galatz'dan ve Tuna'nın monoton ovalarından çıkınca, şahane bir inişli çıkışlı bölgeye geldik ve Moldova'nın başşehri Jassy'e (Yâş) yaklaştıkça manzara giderek daha da güzelleşti. Bazı kasabalar uzaktan, bir zamanlar çok ünlü olan Jassiorum Municipium'dan çok daha avantajlı durumda görünüyor. Büyük bahçeleriyle çevre çok güzel bir manzara teşkil ediyor. Oysa Jassy kısmen yükselen bir tepenin üzerine kurulduğundan ve kısmen de güzel bir vadinin üzerinde olduğundan, etraftaki tepelere yayılan geniş varoşlarıyla ve birbirine karışan şirin kubbeleri ve çan kuleleriyle, seyyaha zengin ve kalabalık bir şehre giriyor olduğu inancını veriyor. Ama heyhat! Jassy eski Romalıların döneminde belki çok ihtişamlıydı ama şimdi Türk imparatorluğunda gördüğümüz diğer sefil kasabaların ve şehirlerin seviyesine inmişti.

Bir iki ana yol haricinde sokaklar hâlâ asfaltsız. Bunlar da yalnızca tahtayla kaplanmış. Yine de tahta kaldırımların, iyi bakıldıkları takdirde, bazı avantajları var. Arabalar üzerinden hızla geçebiliyor ve kesinlikle sakatların rahatına çok katkıda bulunuyor. Fakat altından pis su kanalı geçiyor ve bu kanal, sağanak yağmur yağmadığı sürece hiç temizlenmiyor ve bunun sonucunda, yaşayanların sağlığı açısından son derece zararlı. Zira hava bu pislikle zehirlenmiş ve Jassy'de, Bükreş'te ve aslında hemen hemen bütün büyük şehirlerde yıl boyunca yaygın bir şekilde görülen hafif ateşe ve sıtmaya neden oluyor. Ancak Jassy'de iyileşme belirtileri görünüyor çünkü orada burada yeni yapılmış zarif malikâneler görüyoruz. Bazıları da inşaat halinde. Hükümdar prensin güzel sarayını ve gerçek hükümdarın, yani Rus konsolosunun sarayını da beğendik. Fakat bu ihtişamlı binalar bir mum üreticisinin ya da eski kıyafetli satıcının kulübesiyle yan yana olduğundan, bu tutarsız manzarayı gören, medeniyetin barbarlıkla mücadele ettiğini anlar. Bütün bu ülkelerin, Osmanlı topluluğu ve Moskova guruğu arasında yaşanan

savaşlarda uzun zamandır perişan olan Aşağı Tuna'daki kentleri ve kasabaların gerçek karakteri budur. Ancak, kentin yollarının kaplanması düşünülüyor (!); etrafta gerçekten yollar yapılıyor ve bütün beylikte bir şebeke oluşturması planlanıyor. Sonra, subayları Ruslar tarafından tayin edilen ve büyük disiplinci, bütün Rusların Çarı tarafından en çok onaylanan sistem doğrultusunda eğitilen küçük ordu seyyaha, yalnızca silahlı yoldaşlarının daha uygun bir zamanda gelip kendilerine katılmalarını beklediklerini hatırlatıyor.

Sonuç olarak Jassy farklı farklı insanlardan oluşan sakinlerine bir bakma dışında yabancılara fazla ilginç gelmemektedir. Boyardlar ve Türkler, Yunanlılar, Ermeniler, Slavlar ve Yahudiler bulunuyor ve hepsi de katı bir şekilde kendi dillerini konuşuyor, kendi kıyafetlerine bağlı kalıyor, sanki mevcudiyetleri kıyafetlerinin kesimine ve biçimine bağılıymış gibi davranıyorlar.

JASSY (YAŞ)

Bu milletlerin her biri kentte farklı bir mahallede oturuyor. Yahudiler sayıca o kadar çok ki, bütün nüfusun üçte birini oluşturuyorlar, diğer halklardan daha çekiciler, özellikle kadınları, yarı oryantal kıyafetleriyle daha da güzel görünüyorlar. İnciler ve değerli taşlar işlenmiş kadife taçlarının, Kral Solomon döneminde saraydaki güzeller tarafından takılanlarla aynı biçimde olduğu söyleniyor ve bu durum, İsrail'in güzel kızlarının o günlerde, kendilerine has güzelliklerine çok uyan

saç modelleri icat edecek kadar cilveli olduklarını ispatlıyor. Zira kesinlikle güzel bir yüzü daha da çekici hale getiriyor ve Jassy'de kaldığım zaman misafiri olduğum Yahudi bankacı bana, bu taçların çoğu zaman beş yüz sterlin değerinde olduğu ve aile yadigarı olarak çocuklara geçtiği konusunda güvence verdi. Hatta, diye ekledi bana bilgi veren kişi, bu pahalı taçlardan birisi muhtemelen en akıllı krallardan birinin saray mücevhercisi tarafından yapılmıştı! Buna ilaveten, düğün ziyafeti ve benzeri özel günlerde, kolyelerin, bileziklerin ve yüzüklerin yanı sıra, yine inciler ve değerli taşlar işlenmiş sırma şeritli korse takıyorlar.

Sanayileri ve tüccar, satıcı ve dükkân sahibi olarak işletmeleri nedeniyle devletin geliri açısından ve ülkenin geriye kalan az miktardaki ticaret yüzünden büyük ölçüde borçlu olduğu bu zavallı insanlar, Yahudiler bazen, olabilecek en saçma raporlara inanacak kadar saf olan halkın fanatizmi yüzünden şiddetli sıkıntı çekmektedir. Kurtarıcılarını çarmıha geren halkın torunları için hiçbir şey çok kötü, hiçbir suç yeterince iğrenç olmamaktadır. Yine de, bu ülkenin Yahudileri, genelde kavgaya ne kadar karşı olsalar da, her zaman kesime götürülen koyunlar gibi davranılmasına izin vermemektedir; gerekirse güce gücle karşılık vermeye hazırlardır. Ne yazık ki, hem burada hem de Rusya'da, Yunan Kilisesinin Hristiyanlarıyla yapılan bu çelişmeler çok sık ve kanlı olmaktadır. İşin tuhafı, toplandıkları zaman haykırdıkları *Gewalt! Gewalt!*⁴ Almancadır ve bu duyulduğu zaman bütün Yahudi nüfusu, kadın, erkek ve çocuklar, ellerine bir savunma silahı alıp, olayın olduğu yere koşmaktadır.

Soğuklar ve don şiddetli bir şekilde etkili olmaya başlayınca, at arabamızın sürücüsü zamana karşı yarışmış gibi hızla Jassy'den ayrıldık. Atlar küçük olmalarına rağmen saatte on beş verst⁵ hızla koşuyordu. Kentin birkaç kilometre uzağında sırayla ekili tarlalar, köyler ve mezralar, düzenli bahçeler ve bağlar manzaramızı süsledi. Fakat bu güzel manzara bittikten sonra, daha önce de gözlemlediğimiz nüfus eksikliğiyle karşılaştık ve dağ bölgesine girince etrafı, giderek ıssızlaşan bir vahşilik sardı.

⁴ Gewalt : Şiddet [ç.n.]

⁵ Verst: 1.067 km uzunluğunda Rus ölçüsü [ç.n.]

Seyahatin bir bölümünde yolumuz sık bir ormanın içinden, sonra da güzel bir gölün kıyısından geçti. Sonra dik bir uçurumun kenarından dolaştık, sonra karanlık ve kasvetli bir yarıktan indik ve karşımıza, doğanın toprağı bereketlendirmek amacıyla sunduğı dolambaçlı dereyle veya şiddetle yağan sağanak yağmurla sulanan şahane bir vadi çıktı.

Bu çok gözde ülke, Batı Avrupa'dan bizim bilimsel çiftçiler kolonisi tarafından işgal edilseydi, burada neler yapılmazdı! Bu güneşli yamaçların her birinde üzüm bağları kurulurdu; vadi mısır tarlalarıyla, çayırlarla ve meralarla kaplanırdı ve dağlarla tepeler erişilemeyen ormanlarından arındırılarak, çok sayıda sığır ve koyun sürüsüne yer açılırdı. Buna rağmen ülkenin kasvetli yönü birçok Boyard'ın, bu dağ bölgesinin nehirlerinin ve bataklıklarının bazılarında bulunan sülükleri satarak gelirini epeyce artırmasına engel olmuyor.

Buraya kadar yolculuğumuz çok güzel geçti. Ancak Moldova'yı Bukovina'dan ayıran geniş ormanlık bölgeye gelince, bu vahşi, soğuk bölgede yolcular için ölümcül olabilecek bir kar fırtınasına yakalandık. Neyse ki, at arabamız, gökyüzünün alçalmasından bizi tehdit eden tehlikeyi tahmin ederek, ileride bulunan ve bu yönde seyahat eden karavanların normal dinlenme yeri olan harap şaleye doğru dörtlüye koşuruldu.

Sığınacağımız yere geldiğimiz zaman burasının bakımsız çitlerle çevrili, yolcularla, çantalarıyla, atlarıyla ve bir koyun sürüsüyle dolu berbat bir ahşap kulübe olduğunu gördük. Bir sonraki durağımız olan Boyana'ya doğru yolumuza devam etmemiz söz konusu bile olmadığından, geceyi orada geçirmek üzere hazırlık yaptık. Zavallı atlarımıza sığınacak bir yer bulmamız gerektiğinden, ilk işimiz, ahır birkaç ke-resteyle kabaca tamir etmek oldu. bu işlem sırasında çatıyı yaparken kar bize yardımcı oldu çünkü düştüğü hızda donuyordu.

İnsanlar ve hayvanlara yiyecek durumuna gelince, bir kaza ihtimaline karşı bolca malzeme almaya itina etmiştik ve diğer yolcular da eğlenmek istediğinden, besili bir koyun seçildi ve pişirildi. Ayrıca hava da döndü ve geceleyin hava açtı, gerçi dondurucu soğuk devam etti.

Okuyucu yemeğimizi yediğimizi ve çubuğumuzu içtiğimizi tahmin etmiştir. Ancak yatmaya gitmeden önce, başıboş dolanan bir kurdun

gece vakti bizi ziyaret etme ihtimaline karşı çeşitli tedbirler aldık. Bu aksiliğe karşı korunmak için bütün grubun sırayla nöbet tutmasına ve hem hayvanlarımızı sıcak tutmak hem de her hangi bir tehlikeli davetsiz misafiri korkutmak gibi iki amaçla, kulübenin ortasında yakıtığımız ateşin canlı tutulmasına karar verildi.

Gece yarısına kadar işler gayet yolunda gitti. Ancak gece yarısında silah sesiyle rüyalar diyarından uyandık. İşte! Genç neferlerimizden biri koşarak kulübeye girdi ve bağırarak bir kurda ateş edip yaraladığını, hayvanın kanlar içinde ormana kaçtığını anlattı.

“Düşüncesiz çocuk!” diye haykırdı seyyah dostlarımızdan biri, koyun derisi yatağından fırlayarak. “Yarım saat içinde bütün aç kurtlar buraya doluşacak. Çünkü önce onu yiyecekler, sonra kan izlerini sürerek, yaralandığı yeri bulacaklar.” Ne yazık ki yaşlı adam haklıydı ve şimdi mümkün olduğunca hızlı bir şekilde bu olaya hazırlık yapmak zorundaydık.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, kaldığımız yer, yerden birkaç metre yükseklikte, berbat halde bir kulübeydi. Sonuç olarak yapmamız gereken ilk iş, tahta parçalarıyla barikatlar kurmak ve böylece, gerektiğinde, kurtların muhtemel hücumuna karşı olabildiğince dayanıklı hale getirmektir. Fakat zavallı atlarımız ve koyun sürüsü açık ahırda belirli oranda tahribata açıktı ve bir sonraki adımımız, onları korumak için tedbirler almak oldu.

Kalemizi incelediğimiz zaman, kulübeyi çevreleyen çitlerde birçok yarı olduğunu gördük. Bunları odun yığınlarıyla doldurduk ve sonra, çitlerin üzerinden aşmayı denedikleri takdirde kurtları geri püskürtmek amacıyla, küçük garnizonumuzu gözcü olarak farklı noktalara yerleştirdik. Grubumuz bizden başka yedi kişiden oluşuyordu: Kasap ve yardımcısı, koyun sürüsünün Tchernowitz’li sahibi; yün balyalarıyla Jassy’e gitmekte olan iki karavan sürücüsü; at arabası sürücümüz, nefer ve biz. Savunma silahı olarak, yolcu dostlarımızın elinde, bellerinde taşıdıkları uzun bıçak ve küçük baltadan başka bir şey yoktu. Bunu, tahta parçalarını hantal sopalara dönüştürerek gidermeye çalıştık. Neferle bize gelince, tepeden turnağa silahlıydık ve gerekirse, yanımızda bol miktarda mühimmat da vardı.

Sonunda, güçlü bir kurt, muhtemelen komutanları göründü. Bu kurt bizim konumumuz hakkında keşif yaptı. Hiç kuşkusuz, meleyen koyunlarla kışneyen atlar – zavalı hayvanların tehlikenin yakında olduğu konusundaki hatasız içgüdüleri iş başındaydı – şiddetle aklını çeldi ve hızla ileri atıldı. Bütün sürü peşindeydi ve sıçrayarak çiti yıkmaya çalıştılar. Ancak kahraman yüreklerle sağlam sopalar kısa sürede onları püskürttü ve birçoğu yere serildi. Hiç birisinin yine yaralı olarak ormana kaçmasını ve takviye getirmesini engellemek amacıyla, kesinlikle öldürme fırsatı ortaya çıkmadığı sürece silahlarımızı kullanmamamızı söyleyen liderimizin, yaşlı çobanın tavsiyesine uyarak ateş etmedik.

KURLARLA GECE SAVAŞI

Azılı saldırganlarımız, sopalarımızdan aldıkları darbelerden hiç hoşlanmayıp geri çekildi ve anlaşılan aralarında görüşerek, kulübeye farklı yönlerden saldırmaya karar verdiler. Çitlerin zayıf olduğu bazı yerlerde, iki üç tanesi çitleri aşmayı başardı ama anında silahlarımızla, savaşçı arkadaşlarımızın uzun bıçakları ve baltalarıyla öldürüldüler. Sonra leşlerini çitlerin ötelı tarafına fırlattık ve aklıktan kıvranan arkadaşları bir çırpıda yediler. Ancak ilk saldırganların kaderi, diğerlerinin onların izinden saldırmalarını engellemedi ve sabah olduğunda aşırı cesaretlerinin kurbanı olan sekiz dokuz tane iskelet saydık.

Neyse ki, gün ağarınca istenmeyen ziyaretçilerimizin ormana dönmelerine sebep oldu ve biz seyahatimize devam etme imkânı bulduk. Şansımız sayesinde ucuz kurtulduğumuz için birbirimizi tebrik ettik

ve bizim grup yola çıktı. Güzel bir gündü, kar, buz yatağı kadar sertti ve birkaç saat süren yolculuktan sonra, uzun zamandır görmek istediğimiz Boyana'ya ulaştık.

Avusturya'nın Bukovina kenti burada Moldova'dan, üzerine tahta bir köprü atılmış olan derin, dar bir nehirle ayrılıyor. Bu köprü'nün sonunda hantal bir kapı ve kapının üstüne iki boyunlu kraliyet kartalı arması işlenmiş. Bir yabancı, burada sınırı koruyan kraliyet kuşunun yırtıcı çehresinden, nasıl karşılanacağı konusunda tahminde bulunacak olsa, bu kadar şiddetle korunulan topraklara girme girişiminde bulunmadan önce bir kez daha düşünürdü. Pasaport bürosu, gümrük ve kafirlerin diyarından Avusturya'ya gelen herkesin geçmesi gereken dezenfekte işlemi çilesini aşınca, istediğimiz yere gitmekte serbest olduğumuz söylendi. Bu aşamada, geceleyin kurtlarla yaptığımız savaş, sürücümüzle neferimizin gevezeliği sayesinde duyulduğundan, orada konuşlanmış bulunan müfrezedeki subaylarla akşam yemeği yemeğe davet edildik. Aralarında bir vatandaşımızın, Teğmen Isaacson'un olduğunu görünce çok memnun olduk. Boyana'dan sonraki seyahat güzergâhımız çoğunlukla Prut vadisinden geçiyordu. Bukovina girişindeki yol, herhangi bir yerde gördüğümüz en güzel yoldu ve birkaç saat içinde, başkent Tchernowitz'e ulaştık. Türkiye'deki ahşap kulübeli dar sokaklara ve Güney Rusya'da bulunan aynı derecede dağınık, kötü planlanmış kentlere o kadar alışmıştık ki, bize göre burası çöplüğün ortasında mükemmel bir vahaydı.

İşin gerçeği, Tchernowitz'den daha güzel bir kente pek sık rastlanmıyor; binaların hemen hepsi yeni yapılmış, sokaklar doğru genişlikte ve bütün evlerin yanında küçük bir bahçe ve bağ olduğu için, bu uzantılar yazın kente harika bir kırsal karakter kazandırıyor olmalı. Prut'a bakan bir tepenin eteğine güzelce yerleşmiş olması ve böylece ekili tarlalarla, ormanla kaplı tepelerle çevrili olması da kenti çok avantajlı bir konuma sokuyor. Bütün bu avantajlara ilaveten, her yerde Alman temizliği göze çarpıyor. Bütün bunları görüp, Rusya'da ve Türkiye'de gördüklerimizle karşılaştırdınca içtenlikle, keşke Germen ırkı fethetmeye daha eğilimli olsaydı diye dilemekten kendimizi alamadık. Zira ister fatih ister sömürgeci olarak nereye giderlerde gitsinler, iyileşme sağlıyorlar, sanayi, temizlik ve düzen kuruyorlar. 1777 yılından önce Bukovina, Moldova Beyliğinin parçasıydı ancak o tarihte Galiciya

krallığına dâhil edildi. Orada yaşayanlar, birkaç yüz Alman sömürgeci dışında, Moldova Eflâk halkıyla aynı ırktan, aynı dilin farklı bir lehçesini konuşuyorlar ve alışkanlıklarında, tavırlarında neredeyse aynı derecede ilkeller. Yine de, bunların arasında bile her yerde, köylerin temizliğinde, kulübelerinin ve tarım alanlarının düzgünlüğünde Alman hükümdarın kurtarıcı elinin değdiği anlaşılıyor.

Bunların hepsi bir arada değerlendirildiğinde, Bukovina, vadilerle ve dağlarla bölünmüş olsa da ve yavaş yavaş yükselerek, Karpat dağlarının en yüksek zirvelerinden biri olan Luezina Dağına ulaşsa da, çok güzel bir eyalet. Toprak genelde verimli ve güneşli yamaçlarda fena sayılmayacak şaraplar üretilmektedir, fakat ülkenin nüfusu çok az ve iç kesimlerdeki mahallelerin çoğu doğal halini koruyor. Toprağın verimliliğine ilaveten Bukovina dağları mineraller açısından çok zengin. Kirlibaba'daki gümüş ve kurşun madenleriyle, Passoritz'a'daki bakır madenlerinin son derece bereketli olduğu söylenmektedir.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Buharlı Gemiyle Galatz'dan İstanbul'a Yolculuk

Tuna Deltası

Kazak Çadırı

Deltanın Sağlığa Aykırı Oluşu

Karadeniz'de Denizcilik Konusunda Gözlemler

Varna

Sizopoli

Trakya Boğazı

Karadeniz'in ve Azak Denizinin Her Yıl Azalması

Nedenleri

Büyükdere

Tarabya

İstanbul'un Sahil Görüntüsü

Yukarı Moldova ve Karpatlardaki Bukovina bölgesini kısaca anlattıktan sonra Galatz'a döneceğiz ve bir buharlı gemi yolculuğuyla, okuyucularımızı İstanbul'a götüreceğiz.

Besarabya ile Moldova arasındaki sınırı meydana getiren Prut'a vardığımız zaman küçük Reni kasabasını fark ettik. Rus egemenliği burada başlıyor. Biraz aşağıda Kartal var ve Türk kalesi İshakça'nın hemen hemen karşısında. İshakça Türk savaşlarının kaydında hayati bir önem taşıyordu, çünkü Ruslar kafirlerin diyarına ateş ve kılıç taşımaya karar verdiklerinde, Tuna nehrinin karşısına geçmeye alışkındılar.

Büyük Julburg gölünü geçince, talihsiz İsmail'i, General Suwarow'un ordusunun en parlak başarılarından birinin yaşandığı yeri gördük. Cesur ama barbar Kazak'ın, zararsız bir halka uyguladığı ve kayıtlara geçen en acımasız katliamlarından biri ile şöhretine leke sürmüş olması ne kadar acı.

Bu toptan yıkımdan önce İsmail, zarif sarayları, güzel bahçeleri ve camileriyle Doğu Avrupa'daki en güzel ve ticari kentler arasında yer alıyordu ve nüfusu 30.000'di. İsmail harabesini geçtikten sonra, Tuna Deltası başlıyor ve burada uçsuz bucaksız bakir doğadan başka görülecek hiçbir şey yok. Sadece birbiriyle bağlantılı Kazak karakolları sırası bu monotonluğunu bozuyor.

KAZAK KARAKOL BİNASI

Bu zavallı kurbanlar, Avrupa'daki en sağıksız bölgelerden birinin mikroplu havasına maruz kalmalarının yanı sıra sürekli sivrisinek ve diğer zehirli böcekler sürülerinin işkencesi altında oldukları için, Rusya'nın askeri despotluğu kim bilir onlara ne kadar melankolik bir kadar hazırlıyordur! Orada burada sürekli yaktıkları ateşlerin dumanı onları böcek düşmanlarından koruyabilirdi, ancak birkaç dakikalığına küçük askeri karakollarından birinde durduğumuz zaman gemimize yaklaşanların çehrelerinde gördüğümüz şişlikten, zehirli havanın sağlıklarını çoktan bozduğu ve yaşadıkları sürece bir daha asla tamamen iyileşemeyecekleri kolaylıkla anlaşıyordu.

Biz de sivrisinekler ve eşek arıları yüzünden epeyce sıkıntı çektik ama buharlı gemi ve saatte 6,000 metre hızdaki akıntı sayesinde hızla ilerlerken, tek sıkıntımız bu oldu. Sırf işkenceci böceklerimizden kurtulmuş olmanın mutluluğuyla bile olsa, Karadeniz'e çıkmayı dört gözle bekliyorduk.

Her zaman olduğu gibi, Tuna'nın ağzında bulunan karantina kuruluşunda görevli bir Rus subayı tarafından durdurulduk. Subay evraklarımızın tamam ve doğru olduğunu görünce, Rus karakolundan geçmemize izin verdi ve bir daha rahatsız edilmeden Karadeniz'e girdik.

Bütün ticari ve politik dünyada son derece önemli bir yer edinen bu engin su kütlesi yaklaşık 1015 kilometre uzunluğundadır ve en geniş yeri 31° Doğu meridyeninde olup, 550 kilometredir. Türkler buraya Karadeniz derken, Ruslar Tchernemor adını vermiştir. Bu isim antik çağlarda yaşayan Yunanlılar ve Romalılar tarafından, çevredeki dağların denizin yüzeyinden yükselen buharları engellemesi yüzünden sık sık oluşan kara sisler nedeniyle verilmişti. Bu denize dökülen çok sayıdaki nehirden akan şaşılabilecek miktardaki tatlı su sebebiyle, denizin suyu az tuzlu. Bu nedenle hafif soğuk olduğu zaman donuyor ve şiddetli kışlarda, kuzey kıyısının tamamında, özellikle Odessa civarında geniş buz alanları oluşuyor.

Karadeniz'de gemicilik, özellikle yazın ilk aylarında, sürekli olarak Avrupa'daki en büyük nehirlerden bazılarıyla beslendiği için şiddetli akıntılar oluşuyor ve küçük yelkenli tekneler açısından biraz tehlikeli oluyor. Gemimizin hızla ilerlemesinden, şu anda Tuna'nın yarattığı akıntıyı biz de gözlemleyebiliyorduk. Oysa bizi bu kadar uzun süredir

bizi taşıyan bu asil nehir, denizin berrak lacivert sularına doğru yuvarlanırken, epeyce geniş bir alanda sarı bulanık karakterini sürdürmeye devam etti. Bu akıntıların kötü yapılmış gemilere yarattığı tehlike, ters yönden gelen ve öfkeli, sivri dalgalar yaratan bir rüzgârla daha da artıyordu.

Bir gemi kuvvetli bir fırtınada faça edip bekleyemediği veya rüzgârın önünde ilerlemek zorunda kaldığı ya da komutanın cehaleti yüzünden bir limana sığınması mümkün olmadığı zaman, parçalanma tehlikesinin daha yüksek olduğu da unutulmamalıdır. Zira deniz – her hangi bir sıklık, kayalık ya da Odessa yakınlarında Yılan Adası dışında ada olmadığından – kendi başına onun güvenliğini tehlikeye atacak bir engel oluşturmaya da, yine de özellikle Kırım ve Çerkezistan sahilindeki kayalık kıyılar tehlikelerle doludur. Kafkas Alplerinin mağrur yüksekliği de, bazen buralarda son derece şiddetli olan yıldırım fırtınaları çekerek, denizciler için başka bir tehlike kaynağı oluşturmaktadır. O korku dolu sahile yaptığımız üç farklı seyahatte ve üçünde de geminin parçalanmasından kıl payı kurtularak anladığımız üzere, çoğu zaman olacağına dair hiçbir işaret olmadığı için fark etmiyorsunuz bile.

Gemimiz bir saat kadar Varna'da kaldı. Varna, 1828 – 1829 Türk savaşında garnizonunun sergilediği muhteşem savunmayla ve aynı zamanda, belirli bir para karşılığında şehri Ruslara teslim eden Valisi Yusuf Paşa'nın ihanetiyle tanınıyordu. Vali ülkesinin kanunlarına istinaden idama mahkûm edildiyse de, zavallı Sultan, Çar Nikolai'nin emriyle onu affetmekle kalmayıp, Belgrat Paşalığına getirmek zorunda kaldı. Rus ahlakı ve Türklerin bağımsızlığı buraya kadarmış!

Varna'dan ayrıldıktan sonra Karadeniz sahili son ilginç bir hale geldi. Balkan Dağlarının muhteşem tepeleri uzakta, ufukta belirmeye başladı ve vadilerle, ormanlarla, koylarla ve burunlarla süslenen kademeli tepeler de değişik ve şahane manzaralar oluşturuordu.

Bundan sonra Burgaz'dan ve Sizopoli'den, antik çağdaki Apollonia'dan geçtik. Bu kentin son derece ferah ve kullanışlı bir limanı var. Ayrıca Tuna nehrinin ağzından İstanbul Boğazına kadar bütün sahil hattı boyunca tek güvenli ve uygun demirleme imkânını sunduğundan, Türklerin dışında herkes uzun süredir burayı, Karadeniz'in bu

kesiminde donanma kuvvetleri için buluşma yeri olarak kullanıyordu. Küçük bir yarımadanın üzerine kurulmuştu ve bir surun kalıntılarına bakılacak olursa, bir zamanlar tahkim edilmişti. Varna, birçok küçük nehrin birleştiği yerde, daha doğrusu geniş bir bataklığın üzerine kurulduğundan, kesinlikle avantajlı durumda olduğu doğrudur ve düzgün bir şekilde tahkim edilip, iyi bir şekilde savunulduğu takdirde, Rusların işgaline karşı güçlü bir siper oluşturabilir. Fakat körfez büyük gemiler için güvenli bir demirleme limanı değildir.

Sizopoli'de İstanbul Boğazının akıntısını bariz bir şekilde hissettik. Saatte 6,4 kilometre hızla aktığı hesaplanmış ve kuzeyden güneye aktığı için, Rusya rüzgardan ve akıntıdan faydalanmaya karar verdiği takdirde, İstanbul'un Rusya tarafından işgalini fiilen kolaylaştıracaktır. Bütün mesafenin otuz iki kilometreyi geçmediği ve buharlı gemilerden oluşan bir filoyla bir saati biraz aşkın bir sürede ulaşılabileceği hatırlandığında, daha da cazip hale gelmektedir.

İğneada'yı geçince akıntının şiddeti artmaya devam etti ve sonunda bu çok ünlü boğaza girdik. Trakya dağlarını yaran bu boğazı görünce, bunun doğanın korkunç bir sarsıntısıyla meydana geldiğinden başka bir sonuca ulaşmamız imkânsızdı. Gerçekten de, dağları yararak Trakya'yı suyla dolduran ve Karadeniz'in sularının Akdeniz'e akmasını sağlayan kanalı oluşturan volkanik hareketin izleri hâlâ yarıklarda görülmektedir. Aynı zamanda meydana gelen ve şekilleri aniden güneye doğru yükselen, kuzeye doğru eğim yapan Ege Adaları, o bölgeden gelen sel sularının gücüne şahitlik etmektedir. Sadece reisleri Orpheus'un aslında Karadeniz'den Baltık Denizine gemiyle gittiğini – o zamanlar tek bir engin okyanusmuş – söyleyen Argonotların efsanesini esas almayan Diodorus Siculus, kendi yaşadığı dönemde bile, su basması geleneğinin Trakya'da ve Ege Adalarında yaşayanlar tarafından muhafaza edildiğini anlatmaktadır. Tabii, her yıl hacimlerinin azaldığına ikna olmak için sularını Karadeniz'e boşaltan nehirlerle bakmamız yeterli. Akdeniz'in Karadeniz'den çok daha derin olması, Trakya boğazından geçerek Akdeniz'e akan olağanüstü miktardaki suyla kanıtlanan bir gerçektir.

Elimizde, Karadeniz ve Baltık civarındaki bütün ülkelerin fiziksel şekillerinde meydana gelen ve o büyük baskından beri devam eden olağanüstü değişikliklerle ilgili çok sayıda delil bulunmaktadır. Bu

olaydan önce Kırım bir adaydı; şimdi bile Karadeniz ve özellikle Azak denizinde her yıl belirli miktarda alçalma yaşanmaktadır. Zira yalnızca birkaç yıl önce Taganrog'a ve Don'un ağzına seyredebilen gemiler şimdi ikisine de yaklaşmıyor. Bu durum özellikle rüzgâr doğudan estiği zaman daha da belirginleşiyor. Sular çekiliyor ve neredeyse kırk kilometre uzunluğunda kurak bir bölge ortaya çıkıyor. Taganrog'da yaşayanlar bu durumdan faydalanıp karşı kıyıya geçiyor.

Bizim gibi bu ülkeleri ziyaret eden her seyyah bu gerçekleri öğrendiği zaman şansını deneyerek, gelecekte bir zamanda hem Karadeniz'in hem de Azak Denizinin birer bataklık haline gelebileceği ve sonunda ekim yapılabileceği ihtimalini itiraf etmesi, nafile bir tahminde bulunması mantıksız olmayabilir.

Diğer taraftan, eğer bu denizlerin suları bir gün yeniden yükselip eski seviyelerine yükselecek olursa – ki bu ülkelerde, özellikle Besarabya'da, Kırım'da, Aşağı Tuna'da, Polonya'da ve Güney Rusya'nın büyük bir kesiminde bulunan deniz salyangozları tabakalarında bunun izini görebiliyoruz – Karadeniz'in Baltık'la birleştiğini görebiliriz.

Karadeniz'le Azak Denizinden Baltık denizine uzanan benzer bir tabakanın izleri belirgin bir şekilde Hazar Denzine, Aral gölüne ve geniş Doğu Tataristan ovasının tamamına uzanmaktadır. Buradan bu devasa bölgenin bir zamanlar okyanus olduğu sonucuna varabiliriz.

Bir yolcu doğudan, batıdan, kuzeyden, güneyden, hangi ülkeden gelirse gelsin, Trakya Boğazını ve büyüleyici manzarasını ilk gördüğünde şaşkına döner. Gördüğü her şeyde, ister peri masallarını andıran sarayı, ister kıyısındaki köşk ya da suyun üzerinde kayan küçük kayık olsun, hepsinde bir ferahlık, bir hafiflik ve bir neşe var. Meyve ağaçları, zeytin ağaçları ve üzüm bağlarının çiçek açtığı asma bahçelerinin ortasında son derece zarif biçimleriyle yükselen caminin şişkin kubbesini ve ince beyaz minaresini de görüyor. Çınar ve servi ağaçlarından oluşan koruyla birleşiyor. Kısacası, Trakya Boğazının güleç kıyılarının büyüsünü ne bir sanatçı ne de bir yazar hakkını vererek anlatabilir. Aslında burası görülmesi ve takdir edilerek seyredilmesi gereken bir Doğu ihtişamı panoraması ve rüya gibi bir manzara. Bir tarafı tarif etmeye çalışarak, diğer taraflara haksızlık ediyoruz. Bu nedenle, ilerlerken gördüğümüz en çarpıcı noktaları kısaca tarif edeceğiz.

Boğaza giren bir seyyahın gözüne çarpan ilk şey, Avrupa ile Asya'nın badanalı kaleleri. Düşmanı püskürtmek amacını taşıyan ürkütücü kalelerden çok, antik çağların anıtı olarak son derece muhteşem görünüyorlar. Ancak bu kaleler gemiciler için deniz feneri görevi görüyor ve heybetli görünüşleriyle muhteşem manzarayı süslüyorlar.

Biraz daha ilerleyince, Büyükdere'nin güzel boyalı evlerine geliyoruz. Bu evler, suyun kenarında yaklaşık üç kilometre boyunca uzanıyorlar ve arkalarında yemyeşil ormanlarla kaplı tepeler, çiçek bahçeleri ve gölgeli yürüyüş yolları görünüyor. Asya tarafı da aynı derecede pitoresk ve heybetli. Manzaranın romantik güzelliğine katkıda bulunmaya yardım edebilecek her türlü ağaç ve fundayla kaplı güzel bir tepe sırası sunuyor. Daha az insan yaşasa da, her şirin köşk, kendi park benzeri bahçesiyle çevrili ve bu nedenle manzara daha da çekici ve muhteşem.

Büyükdere, yabancı sefirlerin ve İstanbul'daki zengin Frenklerin birçoğunun dinlenmek üzere çekildiği sayfiye yeri olarak tanınıyor. Burada yaşayanların tamamı Hristiyan olduğu için, bu insanların zevkleri ve serveti, burasının Avrupa ve Doğu zarafetinin karışımıyla süslenmesine katkıda bulunmuş. Keyifli bir yaşam imkânı sağlayan binaların biçiminde ve düzenli bahçelerinde bunu görmek mümkün.

Sefirlerin ve zengin Frenk tacirlerin yerleşim yeri olarak seçilen bir başka bölge olan Tarabya da görenlere aynı derecede cazip gelmektedir. Derenin etrafını saran, orada teraslardan oluşan bir amfiteatr gibi yükselen, bütün olarak zengin bir ağaç ve funda çeşidinin içine gizlenmiş ve canlı renklere boyanmış evleri, Avrupa ile Asya'nın konforunun birleşimi izlenimi vermektedir. Her açıda görüntü değişiyor. Gemimizin ilerlediği her anda, manzarada yeni güzellikler veya manzarayla bütünleşen köşkların mimarisinde bir yenilik meydana geliyordu. Hepsi o kadar ferah, o kadar hafifti ki, sanki bir rüzgâr esintisi onları Boğazın karanlık sularına gömmeye yetecekmiş hissine kapılıyordunuz. Bu rüya gibi boğazda yaşayanları kendi Doğu kostümleri içinde ilk kez gören bir yabancı, bu insanların da aynı derecede neşeli ve ilginç olduklarını görecektir. Gerçek bir Doğulu gibi yerlerinde duramayan bu insanlar ya verandanın gölgesinin serinliğinde oturmuş hiç bitmeyen çubuğunu içiyordur, ya da hem çalışmaya hem de eğlenceye aynı oranda yabancıymış gibi bahçelerinde aylak aylak, aygın

baygın, sessizce dolaşıyorlardır. Aslında bazen bu monotonluk, yaldızlı kayıklarla aşağı yukarı gidip gelen kayıklarla bozuluyor ama içindekinin yerinde duramayan bir Frenk olduğundan emin olabilirsiniz.

Tarabya'nın bir buçuk kilometre kadar ötesinde eski Pithius'a geldik. Amycus Körfezinin tam karşısında bulunan bu bölgeye derin, yemyeşil bir vadi ve bu vadiyi süsleyen muhteşem kayın ağaçları dizisi damgasını vuruyor. Burası İstanbul civarındaki en güzel noktalardan biri ve halk tarafından en çok ziyaret edilen yer.

Bundan sonra küçük Baltalimanı koyunu geçtik. Burası, İstanbul'u fetheden Mehmet'in, şehri kuşattığı zaman boğazı geçmesini sağlayan gemi köprüsünü kurduğu yer olmakla ün kazanmış. Burası Boğazın en dar yeri. Aynı zamanda Medli Darius'un kaçan İskitleri kovalarken gemilerle köprü kurduğu yer. Günümüzde de, Doğu zulmünün birçok mutsuz kurbanının sulak mezarı olarak aynı derecede ünlüdür.

Buna rağmen, Trakya Boğazının sürekli değişen panoramasını ne kadar takdir edersek edelim, Dolmabahçe'yi geçtikten sonra bir yolcunun karşılaştığı ilk manzara, Sultan'ın hilal taçlı şehrinin Haliç'in berber mavi sularına akseden görüntüsü olunca bu güzellik önemini kaybetmektedir. Tüm şehirler arasında en pitoresk olan bu şehri en içten takdir duygularıyla seyrettikten sonra – saraydan hareme, camiler ve minarelerden köşklere ve parlak renklere boyanmış yazlık evlere, selvilerle, çınarlarla ve bağlarla kaplı tepelerden Üsküdar'ın uçsuz bucaksız mezarlığının esrarengiz oyuklarına, Bulgurlu'nun romantik bayırlarına ve Anadolu'nun mavi dağlarına baktıktan sonra – gönülsüz bir şekilde hafif kayığa bindik, Haliç'te hızla ilerleyerek Galata'ya vardık.

Yazık! Keşke güzelliklerini hayal ederek, büyülenmiş bir şekilde olmayı sürdürebilseydik. Zira Galata'da karaya çıkınca büyü bozuldu. Doğuya özgü şahane bir şehir vaatleri tamamen bozuldu ve yarı barbarlığın korkunçluğunu en canlı renklerle resmedecek insanın yapması gereken tek şey, resimlerini İstanbul'un sokaklarında aramak olacaktır.

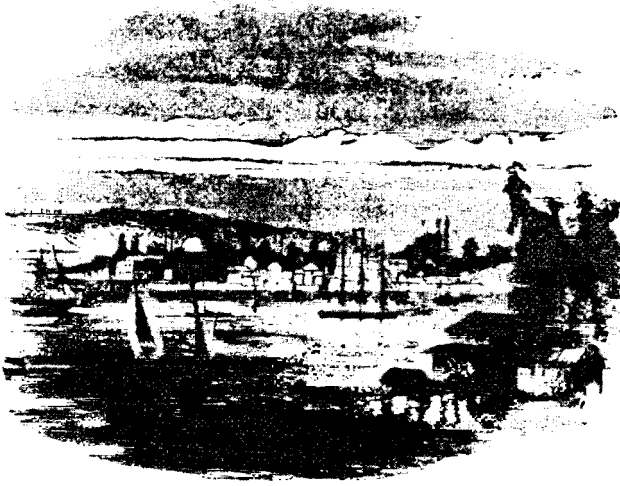
Gideceğimiz yer olan Pera'ya varmak için, bin bir zorlukla Galata'nın taş döşenmemiş, akla gelebilecek her türlü pislik ve kirle kaplı dar sokaklarında yürümemiz gerekiyordu. Bu yetmezmiş gibi, bütün köpek – nüfusu binlerce yarı aç, iğrenç, kurt benzeri it – havlayarak

ve topuklarımızı kapmaya çalışarak peşimizden geliyordu. Sanki bizi yiyip bitirmek istiyorlardı. Türkler bu sefil hayvanları cenabet olarak gördüklerinden, sokaklarda bırakıyorlar ve tek beslenme imkânları bulabildikleri artıklar ve şehrin diğer leş kargaları, yani akbabalar buna bile itiraz ediyordu.

Sonunda, mezar taşlarıyla dolu, çok sayıda mahzun serviden oluşan sık bir kuru olan Türk Pere Lachaise mezarlığının içinden geçerek, İstanbul'un en temiz ve en güzel yapılmış mahallesi olan Pera'ya girdik ve eskiden kaldığımız yere, Strada Santa Maria'da (*Santa Maria Sokağı*) Mösyö Guisepino'nun pansiyonuna yerleştik.

ONİKİNCİ BÖLÜM

İnanç Olarak İslamiyet
Halkın Medeniyeti Üzerindeki Etkileri
Türk İmparatorluğunun Nüfusu
Hristiyanlar ve Müslümanlar
Türk Sorununun Çözümündeki Zorluklar
Hristiyanlara Taviz Verilmesi Beklentisi
Türkiye'deki İlkel Hristiyanlar
Bu Hristiyanlar Vasıtasıyla Türklerin Hristiyan Yapılması
İhtimali
Şimdiki Savaşın Türkiye'de Neleri Etkileyebilecekleri
Konusunda Umutlar

İSTANBUL

Doğuyu gezenlerin çok iyi bildiği şeyi, yani ne Türklerin ne de diğer Müslüman toplumların ilerici ve gelişime açık olmadığını ve hiçbir zaman olamayacağını belirtmek gerekmiyor. Sultan Şehri güzel İstanbul'un, burayı ilk ziyaret ettiğimiz 1836 yılından bugüne kadar görünüşünde çok küçük bir gelişme olmuş; halkın da medeniyet konusunda göze çarpan bir ilerleme kaydettiği söylenemez. Öte yandan aynı süre zarfı içerisinde Hristiyan âleminin neredeyse tüm başkentleri – hükümetlerinin kötü yönetimi dillere düşen şehirler bile – büyüdü ve güzelleşti, bazı örneklerde nüfusları neredeyse ikiye katlandı. Gerçekçi olmak gerekirse insanlar, davranışları, gelenekleri veya karakterleri o kadar az değişikliğe uğramış ki İslamiyet'in Başkenti için 1836 yılında söylediğimiz şeyleri 1854'de aynen tekrar edebiliriz.

Her milletin ahlaki, sosyal ve dini geleneklerinin şekillendirdiği alışılmadık özellikleri ve eğilimleri vardır ve İslamiyet inancına karşı hiçbir önyargı beslemeksizin belirtmemiz gerekir ki dünyaya gelmiş en enerjik insanlar bile İslamiyet'in insanları adeta felç eden etkisine direnememişlerdir. Bu durum belirli bir seviyede medeniyete sahip biri için uygun olabilir. Aslında belki de başka hiçbir inanç sistemi İslamiyet kadar bu dünyada mutluluk, özgürlük ve eşitlik; öteki dünyada da insan aklının hayal edebileceği her türlü zevki sunarak birbirinden bu kadar farklı bireyleri tek bir ortak çatı altında birleştirme başarı-

sını gösterememiştir. Ancak bir Müslüman medeniyet ölçüsü olarak kendisinden üstte biriyle ilişki kurup aydınlandığında gerçekleri görmeye başlar, düşünür, şüphelenir ve çoğunlukla kendini bir kâfir gibi hissedip, başka inançları benimsemesi zorlaşır. İslamiyet inancının alışkanlıkları, davranış biçimleri, adetleri, yasaları ile örülmüş olan alışılmadık doğası doktrinleri açısından o kadar özel, yeniliklere o kadar karşıdır ki; sanki Müslüman toplumların medeni, büyük ve güçlü hale gelmelerinin önünde aşlamaz bir engel oluşturmaktadır. Belirli bir noktaya kadar düşünsel ilerlemeler mümkün olsa da, daha ileri gidilmesi mümkün değildir. Gerçekçi olmak gerekirse, Hristiyan inancının bile ruhuyla bilgi ve zihin konusundaki gelişmelere karşı olduğu zamanlarda Batı Avrupa'mızın insanlarının sanayisi ve enerjisi üzerinde kötü etkilerini gördüğümüz örnekler elimizde mevcut. Ama Kuran'ın hükümet işlerinde başvurulacak tek ve değişmez kaynak olarak kullanılmasında ısrarcı olan İslam dininin gerici etkisi bunun çok daha üstünde. İslamiyet'in ortaya çıkışından itibaren ilkelerini benimseyen çeşitli hanedanlıklarla ve bu hanedanlıkların belirli bir refah, güç ve etki seviyesine ulaşmalarıyla karşılaştığımız inkâr edilemez bir gerçek; fakat her türlü gerçek refah ve medeniyete tamamen karşı olan bir sistemin üzerine kurulan bu hanedanların hiçbirisi uzun soluklu olamamıştır. Çok da uzun olmayan bir süre önce Osmanlı İmparatorluğu dünyanın en güçlülerinden biriydi, ama şu anda Avrupa'daki en zayıf devletlerden biri konumunda. Zaten Hristiyan çocukları sanayi ve zihinsel gelişmeler sayesinde bilgilerine bilgi, keşiflerine keşif, gelişimlerine gelişim eklerken İslamiyet çocuklarının yerlerinde saymaları göz önünde bulundurulduğunda, başka durumda olması düşünülebilir mi? Ayrıca eğer aşıladığı gariplikler ve insanı entelektüel bir varlık olarak görmeme inadı ile var olan bu dine bağlı kalmayı sürdürürlerse, yerlerinde saymaya devam edecekler. Sadece kadercilik ilkesi bile insanın tüm zihinsel enerjisini bitirmeye yeter de artar bile.

Herhangi bir gezginin İslamiyet'e olumlu bakmaya meyilli olması gayet doğal. Sonuçta bir müezzinin minarenin tepesine çıkarak inanları dua etmeye çağırması kadar etkileyici ya da dindar bir Müslüman'ın namaz esnasında Yaratıcısına secde etmesi kadar büyük bir bağlılık örneği görmesi pek mümkün değil. Namaz esnasında dua eden kişi hiçbir şeyi görmüyor, duymuyor, dünya ve bütün dünyevi tasa ve zevkler namaz süresi boyunca unutuluyor. Tüm bunlara saygı ve

hayranlık duyuyoruz. Ancak üzüldüğümüz tek şey bu ateşli bağlılık halinin şehvet ve bireysellik içeren ve bunun yanında Hristiyanlığın bünyesinden çıkan her türlü gelişmeyi, sadece bu dinden nefret ettiği için, kesin olarak reddeden bir düşünce yapısına sahip bir dinin değil de, daha saf bir inancın içerisinde yer almaması. Tekrar belirtmek gerekirse İslamiyet, kendisini ve kurallarını benimseyen tüm ülkelerde yıkıcı, hatta felakete varan sonuçları beraberinde getirmiştir. Tarihte acımasızca önlerine gelen her türlü sanat eserini yakıp yıkmışlardır ve eğer Türkiye hükümetinde, yani Osmanlı hanedanında yönetimde köklü değişikliklere gidilmezse, Doğudaki diğer büyük fatihler gibi tarih sahnesinden çekilecek ve arkasında varlığına dair cami ve minarelerden başka hiçbir kanıt bırakamayacaktır.

Neyse ki son yıllarda Türkler arasında Kuran'ın kutsal kökenine karşı bir inançsızlık süratle yayılmakta ve hatta bazı çevrelerde sıkça dile getirilen söylentilere göre Padişah ülkenin dinini değiştirip kendisini ve halkını Batı Avrupa'nın Hristiyan devletleri ile daha uyumlu ve yakın hale getirmek konusunda hiç de isteksiz değil. Bu değişiklik, kısa süre bile olsa Müslümanlarla beraber olan her insan tarafından kim bilir ne kadar isteniyordur! Umarız bu dinin yıkılışı da yükselişi kadar hızlı olur! Güncel olaylara bakacak olursak; Doğu'nun kaderini belirleyen faktörün ölümlülerin kararlarından çok ilahi bir irade olduğunu söyleyebiliriz. Türkleri sonuna kadar anlamakla birlikte, hali hazırda Rusya ile aralarında bulunan anlaşmazlıkların, Osmanlı'yı batı medeniyetleriyle yakınlaştıracak, cahilce fanatikliklerinden kurtaracak ve ülkelerini doğanın onlara biçtiği rolü oynayacak seviyeye çıkaracak bir araç olabileceğini düşünmekten de kendimizi alamıyoruz. Yakın zamanda düşmanları karşısında tüm güvenlerini kazanmış bir komutanın önderliğinde sergiledikleri yiğitlik gibi, Türklerin atalarının defalarca sergilediği kahramanlık ruhuna hâlâ sahip olduğu konusunda çok sayıda kanıtımız var. Eğer amaçlarına bu kadar bağlı ve enerjik karakterli bir topluma birçok sosyal erdemi ekleyip bir şekilde Hristiyanlığın insancıl gerçeklerine uyacak şekilde adapte edebilirsek, Asya'nın karanlıkta kalmış çocuklarını yeniden canlandırıp aydınlığa kavuşturma emelimizde bize yardımcı olacak yorulmaz bir müttefik kazanmış oluruz. Böylece yarımküremizin büyük bölümüne medeniyet ışığı getirebilir, yeni ticaret kanalları oluşturabilir ve mil-

yonlarca insanı etkileyecek şekilde kurumlarını, davranışlarını ve ahlaki değerlerini geliştirebiliriz.

Bu tarz beklentiler gelecekte mümkün olsa da bizi asıl konumuzdan uzaklaştırmamalı; ufuk çok karanlık ve moral bozucu. Durum, uzun süredir cevap bekleyen bu sorunun halledilmesi için sıradan bir çözümden medet umulamayacak kadar karmaşık ve utanç verici. Artık – en azından Avrupa’da – Hilal’in Haç’ın bünyesi altında girmesinin zamanı geldi. Türk imparatorluğunun durumunu anlayan hiç kimse bunu inkâr edemez. Ancak son darbenin Rus diktatörlerden mi, Padişah’ın çevresindeki Hristiyan azınlıktan mı yoksa ikisinin ortak çabasıyla mı geleceğine kim karar verecek? Başka bir deyişle, sorun artık kesinlikle çözülmeli; çünkü Türkler belki bir süre kendilerini savunabilir ama Batı’nın güçlü devletlerinin desteği olmadan herhangi bir düşmanla uzun süre baş edebilecek ne kaynakları ne de insan gücü var. Tüm kolektif çabaları bir zaferle sonuçlansa bile, kendilerini yöneten devletten çok daha ilerde, çok daha fazla sayıda, çok daha aktif ve enerjik olan milyonlarca Hristiyan’ın Müslüman bir padişahın iktidarı altında olduğu bir anormal durumda kalıcı huzur sağlanmasını nasıl bekleyebiliriz? Aslında bu gerçekler asıl soruya cevap bulmanın ne kadar zor olduğunu da gösteriyor, “Türkiye’yle ne yapılmalı?” Gerçekçi olmak gerekirse bu sorun eğer birbirine rakip olan devletlerin çıkarları ve diplomatların “güç dengesi” dediği durumun korunması çabası olmasaydı çoktan çözülebilirdi. Tabii bu süre zarfı içerisinde bu zavalı Hristiyanlar Avrupa’daki tüm diğer Hristiyan topluluklara verilen haklardan mahrum bırakıldılar – en azından siyasi ve vatandaşlık hakları açısından – çünkü bir taraftan amacı onların özgürleşmesi değil sadece kendi egemenlik sınırını büyütme olan Rusya’nın baskıları, diğer taraftan da Batı’nın güçlü devletlerinin her ne pahasına olursa olsun Türk devletinin statükosunu koruma çabası ile karşı karşıya kalmasalardı, serbest bırakılsalardı, kendilerini yöneten İslamîyet Devleti çoktan Asya sınırları içerisine itilmiş olurdu.

Ruslarla aralarındaki savaşta bütün iyi dileklerimiz Türklerle; ancak bu durumdan en büyük zararı gören reayaları, Gayri Müslimleri de unutmamalıyız. İnsan doğası her yerde olduğu gibi burada da aynı ve Hristiyan inancına sahip yüksek entelektüellik seviyesinde birinin Müslüman bir devletin yönetimi altında olmasının ne kadar yorucu ve

üzücü olacağını tahmin etmek güç değil. Bu barbarca yönetim biçimi onu her türlü birey olma umudundan alıkoyuyor, siyasi ve sivil kölelikle geçecek bir hayata mahkûm ediyor, herhangi bir amaç veya itibar sahibi olmaktan men ediyor yani kendi şeriat yasaları çerçevesinde ona “ Sen bir reayasın ve reayalar ölmelidir!” diyor.

Uzun süredir baskı altında tutulan bu cemaatin artık haklarını silah zoruyla elde etmeye çalışacakları günün hızla yaklaştığından kuşku duyabilir miyiz?

Şu ana kadar Osmanlı hükümeti bütün iyi niyetiyle bazı reformlar yapma konusunda çalışıyor. Ancak halkın çoğunun Hristiyan, kanunların kaynağının Kuran ve yöneten gücün Müslüman olduğu düşünülünce bu reformların uygulanamaz olduğu açık. Sonuçta bir tarafta reayaların, tüm hayatları ve varlıkları konusunda karar verme yetkisinin seviyesi düşük, cahil bir Türk’ün elinde olmasıyla ilgili şikâyetleri var. Diğer tarafta ise bu reformlara karşı olan fanatik Müslümanların Padişah’ı kendi dininin ayrıcalıklarını baltalayan bir Gavur olmakla suçlaması ve silaha sarılarak tüm kinini savunmasız reyalardan çıkarması durumu var. Bunun sonucunda da zaten birbirinden ölümcül derecede nefret eden bu iki inancın mensuplarının arasındaki husumet daha da artıyor.

Bu yüzden gelişen kurumlarını, Türklerin hoşgörölü yapılarını göklere çıkartan ve Padişah’ı asil bir yenilikçi gibi gösteren taraflı yazarlar bizi asıl sorudan uzaklaştırmamalı. Hakkını vermemiz gerekir, Padişah çok samimi ve iyi niyetli bir hükümdar ve hükümeti halkın çok ilerisinde; ancak önümüzdeki birkaç yılın geçmişteki yüzyıllarca süren kötü yönetimlerin açtığı yaraları kapatmaya yetmeyeceğini onlar da biz de bilmeliyiz. Politik açıdan konuşacak olursak, kriz artık geldi, bizim çıkarlarımıza ve dünya barışına bu kadar büyük tehlike arz eden bir sorunun çözümü şansa bırakılamaz.

Bu sorunu çözmek için çeşitli planlar önerildi; bazıları Avrupa Türkiye’sinin geri kalanından ayrılmasını, bazıları ise başkenti İstanbul olan bir Yunan imparatorluğunun inşa edilmesini önerdi. İlk öneriye saygı duymakla birlikte bu Polonya’nın bölünmesine benzeyecektir ve tıpkı onun gibi sonu gelmeyecek isyanlara, savaşırlara ve devrimlere yol açacaktır. Birkaç klasik öğrenci ve meraklı Yunan’ın rüyası olan ikin-

ci önerinin de başarılı olma şansı aynı derecede düşük. Yunan ulusu zaten bağımsız bir devlet kurmuş durumda ve yönetimlerindeki sertlik ve yozlaşmışlık devlet yönetme konusunda bir yetenekleri olduğu söylememizi zorlaştırıyor. Ayrıca Yunanlılar Avrupa Türkiye'sindeki en az nüfusa sahip millet ve tüm geri kalan milletler tarafından da hiç sevilmiyorlar. Bütün bunlara ek olarak onlar için döktükleri onca kan ve harcadıkları servetin karşılığı olarak bu çağdaş Yunanlılardan pek bir şey alamayan Büyük Britanya'nın da desteğini alacaklarını düşünmek hayalcilik olur.

Türkler gibi cesur ve savaşçı bir milletin müthiş bir mücadele vermeden ellerindeki imparatorluğu vermeleri hiçbir koşulda düşünülemez. Bu durum göz önünde bulundurulursa başarılı olma ihtimali olan tek bir seçenek var. Daha önce de belirttiğimiz bu formülle hem Türklerin öz sevgileri tatmin olabilir hem de gelecekteki herhangi bir Rus Çarı'nın Türk hükümetinin işlerine karışmasını engellenir. Avrupa'daki Türkiye'nin Federal bir Eyaletler birliğine dönüşmesini ve Padişah'ın bir diktatör değil Hükümdar olmasını sağlayalım. Böylece her eyalet, tıpkı Sırbistan, Moldova ve Eflâk gibi, merkezi güce vergisini ödeyerek kendi kendini yönetebilir ve savaş durumlarında birleşerek özel bir askeri birlik oluşturabilir. Padişah da en iyi yaptığı şeyi yapar, orduların başına geçer ve meclisi yönetir.

Türk imparatorluğunda toplamda 27.000.000 kişi yaşıyor; eğer Asya'nın değişik yerlerine dağılmış olanları da sayarsak bunların yaklaşık 15.000.000'u Doğu Kilisesi'ne bağlı Hristiyanlardan oluşuyor. Yarım milyona yakın Katolik'i ve yine yaklaşık yarım milyonluk Ermeni, Yahudi ve Roman vatandaşları çıkarırsak geriye kalan toplam 11 veya 12.000.000'lük nüfus da Müslümanlardan oluşuyor. Bu iki karşı topluluğun güçlerini değerlendirmek gerekirse Müslümanlar dini inançları nedeniyle daha fazla birlik olmuş durumdalar ve çoğu silah eğitimi almış; Hristiyanlar ise sayısal olarak üstünler, Avrupa Türkiye'sinde neredeyse nüfusun tamamını oluşturacak kadar yoğunlaşmış halde. Ayrıca en önemli pozisyonlarda bulunuyorlar ve bu durum onlara olası bir uzun savaşı sürdürebilme gücünü veriyor. Avrupa Türkiye'sindeki Hristiyanların yaklaşık 7.000.000'u – Katolik olan Türk Hırvatistan'ını ayırırsak – Doğu Kilisesi'ne bağlı olan Slavlardan, yani Bulgarlardan ve Sırlardan oluşuyor. Tuna Nehri, Save nehri, Adriya-

tik Denizi ve Karadeniz'e sahip olan ve sınırlarını Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'nın dağlarının oluşturduğu bu halklar, Rus ajanlarının kendileri için yaptığı çalışmalardan dolayı tek bir millet olarak da değerlendirilebilir. Bu halklar birleşerek küçük, saygın bir krallık kurabilirler, çünkü ülke yönetme becerisine sahip oldukları, çağdaş Sırbistan eyaletinin yaptıklarıyla artık biliniyor. Sırp hükümeti, kurulmasının üzerinden çok fazla zaman geçmemiş olmasına rağmen fakülteler ve okullar açarak; bunun yanında yollar, köprüler ve binalar yaparak; ticareti, tarımı ve sanayiye destekleyerek halkı canlandırmak adına tembel Türklerin onlara hükmetmeye başladıkları günden bu güne yaptıklarından çok daha fazlasını yaptı. Ancak, Bosna Hersek sınırları içinde yaşayan yaklaşık 700.000 Müslümanın bu birliğin kurulmasına en büyük engeli teşkil etmesi olası. Ancak Doğu Kilisesi'nden ayrılanlarla aynı soydan gelen bu Müslümanların, kendilerine faydalı olacağına inanırlarsa, bir savaş durumunda Hristiyan kardeşlerine katılmaları da çok uzak bir ihtimal değil. Christos Nekoi! Christos Bassalevei!

Nüfusu yaklaşık 1.600.000 olan Arnavutluk'un çevresi ülkeyi bir taraftan Slavların yaşadığı eyaletlerden, diğer taraftan da Yunanlılardan ayıran sıradağlarla çevrili ve Adriyatik Denizi'ne uzun bir kıyı şeridine sahip olma avantajları var. Burada da kiliseden ayrılanların soyundan gelen, reformların her türüsüne karşı yaklaşık 600.000 kişilik bir Müslüman nüfusu var. Yine de eğer tekrardan bir ülke olma umudu doğarsa, bu insanların büyük bir bölümünün vatanseverliklerinin dindarlıklarına üstün gelebileceğini düşünmek imkânsız değil. Batı ve Latin Kiliselerinin üyelerinin oluşturduğu diğer bir milyonluk kesim için ise birlik olma umudu pek fazla yok. Miriditi adıyla bilinen Latin Kilisesi üyeleri yaklaşık 150.000 kişiden oluşuyor ve geçmişteki padişahlarla yapmış oldukları anlaşmaların dikkate alındığında ve verdikleri vergiler yüzünden, diğer Osmanlı halklarından daha çok düşünülebilirler. Karadağ'daki bağımsız dağ insanları gibi bu halk da Arnavutluk dağlarında kendi küçük bölgelerine sahipler, oturmuş bir hükümet biçimleri var ve kendilerinden olan bir prensin yönetiminde yaşamaktan memnunar. Bu durumdan yola çıkarsak Batı Kilisesi'nden olan kardeşlerine karşı olan kalıtsal nefretleri, eğer federal bir devlete dönüşürse bile Arnavutluk hükümetine müdahale etmelerine yol açmaz.

Yunanlılar; çağdaş Yunanistan bölgesi, Teselya, Epir ve Makedonya'nın dil, din, gelenek ve adetleriyle büyük ölçüde Yunanların yaşadığı bölgelerini birleştirerek yeni bir ülke oluşturabilirler. Osmanlı'nın nüfusunun büyük bölümünü oluşturması planlanan İstanbul ve Edirne – tüm Trakya ile birlikte – Asya'daki toprakları ve Ege'deki adalar yine de Türklere hatırı sayılır bir güç sahibi olma fırsatı tanıyacaktır. Ve daha küçük bir alana daha yoğun ve sık yerleşeceklerinden tek bir ortak dinin birleştirici etkisi güçlerine güç katacaktır. Ayrıca daha önce gördüğümüz gibi bu durumun gerçekleşmesi durumunda Hükümdar olarak görev yapacak olan Padişah tıpkı şu anda Sırp'lardan ve Moldovaya – Eflâk'tan aldığı gibi, bu federal devletlerden alacağı vergilerle çok büyük bir gelire sahip olabilir.

Bir hükümeti yeniden yapılandırmak yenisini kurmaktan her zaman daha kolaydır. Padişah saltanatını sürdürdüğüne göre, Türkiye'nin hâkimiyetinin sürmesinden yana olan iki büyük gücün, Büyük Britanya ve Fransa'nın müdahil olarak ve hatta Osmanlı'ya bu çözümü dayatarak sorunun çözülmesini sağlamalarının mecburiyetini görmeleri gerekir.

Seyahatleri odalarının dört duvarının içinde gerçekleşen bazı kapalı kapı gezginleri eğer taraftarları oldukları kesimlerin işine gelecektse Padişah'ın aydınlanmacı despotizmini, ülkeyi yönetim biçimini, reformlarının büyüklüğünü göklere çıkarabilir ve halkın medeniyet yolunda nasıl hızla ilerlediğini söyleyebilirler. Ancak herhangi bir tarafın önyargısıyla hareket etmeyen, bilgilerini çok daha derin kaynaklardan alan ve dürüstçe gezdiği ülkelerde gördüğü ve duyduğu şeyleri anlatan bir yazar bambaşka bir sonuca varacaktır.

Türkiye'ye defalarca yaptığımız kapsamlı ziyaretlerde Hristiyanların çektikleri acıları ve yöneticilerin onları rahatlatmak amacıyla herhangi bir şey yapma yeteneklerinin olmadığını, Hükümetin ülkeyi canlandırma ve halkın bağınaz önyargılarını azaltmak için gösterdiği tüm çabaların boş olduğunu gördük. Tekrar etmek gerekirse tek gerçek çözüm Hristiyan ve Müslüman halkları aynı seviyeye getirmekten ve Kuran'ın fanatik kanunlarından tamamen vazgeçerek Hristiyanların Hristiyanları, Müslümanların da Müslümanları yönettiği bir düzeni sağlamaktan geçmektedir. Bu yüzden İslamiyet'in hüküm sürdüğü bir devletin uzun sürmesinin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Eğer bu

durum devam edecek olursa sonucu ya bir iç savaş ya da Rusya'nın dindaşlarının çıkarlarını koruma bahanesiyle ülkeye müdahale etmesiyle sonuçlanacaktır. Biz bu görüşümüzü daha 1850'de, aşağıda alıntı yaptığımız “Avrupa Türkiye'sinde Seyahat” kitabımızda, herhangi bir Türk Rus savaşı ihtimalinin zerresi yokken belirtmiştik:

“Türk imparatorluğunun siyasi ve sosyal durumu, hükümetin güçsüzlüğü, bu kadar fazla ulus ve farklı dinlerden meydana gelen bir devletin düzenini sağlamanın zorluğu üzerine söylediğimiz ve yazdığımız bunca şeyle birlikte, dışarıdan gelecek müdahalelere karşı kendini savunamayacak oluşu da göz önünde bulundurulursa, bizce İslamiyet'in daha çok uzun yıllar hüküm sürmeye devam etme olasılığının olmadığını belirtmemiz gerekir. Doğrusu istenirse Osmanlı'nın yıkılışı, en azından Avrupa'da, şu anda kendi dertleri, öncelikleri ve aşağılık kıskançlıklarıyla uğraşan Batı Avrupa devletlerinin diplomatik kurumlarının bugün hayal bile edemeyecekleri kadar ani ve sonuçları bakımından karmaşık ve utanç verici olabilir. Çünkü Osmanlı bünyesindeki eyaletlerin şu anda içinde bulundukları durum; siyasi, sosyal ve dini etkilerinden; medeniyet ve insan ırkının gelişmesi yolunda yaptıkları siyasi değişimleri bu topraklara getirmeleri durumunda Hristiyan toplum içerisinde ne denli nüfuzlu olacakları ve hatta belki de Batı Avrupa devletlerinin çoğunun hâlâ önemseydiği güç dengesinde yaptıkları düzenlemeler konularında yeterince bilgileri yok.” “Böyle bir durumda bu kalabalık topluluğun geleceği diğer Avrupa ülkeleri için ne kadar önemli bir soru haline gelecektir! Şu anda, bu ülkeleri mecazi olarak da olsa kapımızda duran kor bir ateşe benzetebiliriz. Bu kaynayan topluluk, kalıplarından bir yanardağ gibi taşıp çevresini harap ve bitap etmeden asıl yazgısında olan tek, güçlü ve büyük bir cemaat olmasını sağlayacak yetenekli birileri bulunmalı!”⁶

“Avrupa Türkiye'sinde Seyahat” eserimizi okumayan okuyucularımız için bir alıntı daha yapacağız. Bu alıntının konusu olan Hristiyan cemaati pek fazla bilinmemekle beraber eğer istekleri ve gayretleri misyoner çevrelerimiz tarafından desteklenirse Batı Kilisesi'nden yurttaşlarının daha saf ve toleranslı bir inanç sistemine geçişleri konusunda katkıları hiç azımsanmayacak bir seviyede olabilir. Bugüne

⁶ *Avrupa Türkiye'sinde Seyahat*, cilt II. S. 393

kadar, Rus baskısı, kendi kilisesi olan Doğu Kilisesi'nin ne zaman bir yerde oluşumu baş gösterse gerek rahip sınıfı gerekse üyelerinin tahammülsüzlükleri aracılığıyla bu Hristiyanların kendi fikirlerini dile getirmelerini engelledi.

“Edirne ve Balkanlar arasındaki rotamızda bir gün kaldığımız Philippopolis ya da yerli halkın dediği şekliyle Filibe, dinlerini sadece kendilerinin Aziz Paul tarafından atalarına öğretilen şekliyle yaşadıklarını iddia eden Paulinistler adında bir dini cemaatin merkezinin bulunduğu yer. Çok kalabalıklar, şehrin büyük bir bölümünü kaplıyorlar ve söylenenlere göre zengin, üretken, ahlaklı ve iyi eğitim görmüş bir topluluklar. Bu cemaatin üyeleriyle çağdaş Yunanistan'da ve Avrupa Türkiye'sinin tüm büyük şehirlerinde karşılaştık. Öğrenebildiğimiz kadarıyla tapınma sistemleri ilkel Hristiyanlarınkıyla benzeşiyor. Bu eyaletler Türkler tarafından fethedilmeden önce Doğu Kilisesi ve Katolik Kilisesi tarafından çok büyük eziyetlere maruz bırakılmışlar. Dinin insanlar üzerindeki etkisinin özellikle Doğu'da ne denli büyük olduğunu bildiğimizden eğer Türkler siyasi sebeplerle bu cemaati desteklemiş olsalardı, Doğu Kilisesi üyeleri arasında bir bölünmeye yol açabilir ve bunun sonucunda Rus Çarı'nın Türk imparatorluğu bünyesinde bulunan milyonlarca dindaşı üzerindeki etkisini zayıflatabilirdi, diye düşünmekten kendimi alamıyoruz.”

Şu anda Padişah'ın bir Müslüman lider olarak Hristiyan halkı üzerinde herhangi bir etkisinin olduğunu söyleyemeyiz. Oysa bu cemaatin üyeleri devlet tarafından korunup desteklenmiş olsalardı hem nüfusları hem de siyasi etkileri kesin olarak artardı. Ayrıca, Meryem Ana'ya ve azizlere ettikleri dualarda aşağılanma ve hor görülme duygularını birleştirdikleri de düşünüldüğünde, Türklerin dinlerini değiştirmeleri konusunda çok yararlı olabilirler. Sonuçta bir Müslüman eğer Hristiyanlığın ilkelerini ve ritüellerini kucaklayacak şekilde kazanılacaksa, bunun Doğu veya Katolik Kiliseleri tarafından sağlanamayacağı kesin.

Belirttiğimiz fikirleri doğrulaması adına belirtmemiz gerekir ki; Müslüman halkla yaptığımız çeşitli dini tartışmalarda defalarca Hristiyanlığın Yunan ve Katolik Kiliseleri tarafından benimsenmiş olan ikincil ve alakasız adetlerinden bu kadar arındırılmış bir mezhebin, yani Protestanlığın, varlığına şaşırdıklarını gördük. Ve onlara Hristiyanlığın özünün basitliğinde ve sadeliğinde yattığını anlattığımızda

açıkça ve tereddütsüz bir şekilde en sıcak hayranlıklarını gösterdiler. Dolayısıyla, hiç de hayalperest düşünceler içerisinde olmadan, eğer İstanbul'un ve Türkiye'deki diğer büyük şehirlerin İngiltere ve Fransa orduları tarafından işgal edileceği süreçte sağduyulu ve akılcı politikalar uygulanmasıyla Türklerin Hristiyanlığa geçmelerinin gayet mümkün olduğunu söyleyemez miyiz? Sonuçta Fransızlar kendilerini Roma Katolik Kilisesi üyeleri olarak görseler de, tıpkı Batı Avrupa'daki diğer aydınlanmış Katolikler gibi onlar da inançlarını yaşayıp tatbik ederken barbarca zamanların şartları yüzünden dinlerinin parçası haline gelen barbarlığı uzun süredir tamamen göz ardı ediyorlar.

Ancak İslamiyet'in insanı küçülten aptalca garipliklerini kınamakla beraber, hayranlığımızı kazanan yönlerinin de olduğunu belirtmemiz gerekir. Dini tören ve ritüellerindeki sadelik, daha önce de gözlemlediğimiz gibi namaza çağırıldıklarında tüm toplumun büyük bir kendini adama hissiyle ilahi bir Tanrı'ya tapınmaları, ne yazık ki pek çok anlamsız ve hatta bazı örneklerinde putperestlik ihtiva eden Doğu Kilisesi seremonilerinin yanında daha güzel kalıyor.

Türklerin karakter yapılarındaki en büyük zaaflardan biri belki de batıl inançları. Bu özellikleri, onlara çoban olan atalarından miras kalmış ve artık doğalarının bir parçası olmuş gibi görünüyor. Batıl inançlara olan bu düşkünlüğü köylülerden Padişah'ın kendisine kadar her türlü sosyal sınıfta gözlemlemek mümkün ve Kuran'a göre putperestlikten sonra en büyük günahın astroloji olmasına rağmen, Padişah sarayında bir adet Müneccimbaşı (*Baş Astrolog*) bulunduruyor.

Her gerçek Osmanlı hâlâ muska takıyor, hatta bu muskaların ürettiği binlerce becerikli zanaatkâra kârlı bir iş imkânı; satışları ise bu muskaları dualarıyla takdis eden din adamlarına büyük bir gelir kapısı sağlıyor. Bu muskalar her türde, her alıcıya hitap edebilecek çeşitlilikte yapılıyor ve her türlü tehlikeye karşı koruma sağladığına inanılıyor. Evlerin kapısının üzerinde, çobanların sürülerinde, tüccarların mallarının üzerlerinde, süvarilerin atlarının boyunlarında, düşmanların mermilerinden koruması için askerlerin vücutlarında, dolgunluklarını muhafaza etmesi ve doğurgan birer eş olmalarını sağlaması için genç kızlarda; kısaca her kadın, erkek ve çocukta kem gözlerden, cadılardan ve büyücülerden koruması için bir muska mutlaka vardır.

SULTAN

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkler Arasında Fanatikliğin Azalması
İstanbul'un Genel Bir Tarifi
Kamu Binaları
Pazarlar
Camiler
Ayasofya
Sokaklar
Dükkânlar ve Dükkân Sahipleri
Türk Müziği
Yaygın Batıl İnançlar
Türk Mahkemeleri
Düğün

Şu ana kadar Türkiye’de seyahat etmek, hanlarda rahatlık konusunda pek çok sıkıntı içeriyor ama Hükümet’in yabancı ve yerli kişiler için uyguladığı düzenlemeler kesinlikle can sıkıcı ya da sorun yaratıcı nitelikte değil. Aslına bakarsanız kendi hükümetimizi bir istisna olarak kabul edersek, Avrupa ülkelerindeki hükümetlerin hiçbiri Türkiye’deki kadar az bürokratik ve az baskıcıdır diyebiliriz. Nereden geliyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz? Burada ne kadar kalmayı düşünüyorsunuz? Hangi dindensiniz? Ziyaretinizin amacı nedir? gibi sadece seyahat eden kişinin sinirini bozan ve katiyen bir suçlunun yakalanmasında yardımcı dokunamayacak kadar etkisiz yüzlerce soru sorarak sizi sorgulayan dar görüşlü yetkililerden eser yok.

Her gezginin sonuna kadar tadını çıkardığı bu serbestlik, bir bakıma konaklama konforunun yokluğuna tahammül etmesini daha kolay hale getiriyor, çünkü Türklerin bu kavramın ne olduğuna dair hiçbir fikirleri olmadığı açık. Aslında İstanbul’da yabancılar tarafından işletilen bir veya iki tane otel var ama bu oteller fazlasıyla pahalı olmalarının yanı sıra bizim Batı Avrupa’da ikinci sınıf olarak değerlendirdiğimiz otellerden bile kötü durumdalar.

İstanbul’a ilk kez gelişimizden bu yana, yoğun bir şekilde alt sınıf Müslümanların Gavurlara – yabancılar karşı fanatikçe ve nefretle yaklaşımlarına maruz kaldık; ancak sevinerek belirtebiliriz ki böyle bir durum artık yok. Yabancı biri bu günlerde istediği şekilde giyinerek şehirde ve çevresinde dolaşabiliyor. Yabancılar artık en ufak bir tacize maruz kalmadan Türk lokantalarına girebiliyor, bir Türk’le kahvehanede oturup tütününü içebiliyor, askeri geçitlere katılabiliyor, Topkapı Sarayının veya Camilerin etrafında gezebiliyor.

Bu muhafazakâr insanların arasında bile zamanın ruhu nasıl da değişmiş! Şimdilerde bir gezgin camiye girmek istediğinde tek yapması gereken Müezzine birkaç kuruş vermek ve dua edenleri rahatsız etmemek için ayakkabılarını çıkarmak. Sonuçta Padişah’tan özel izin almamış bir Hristiyan köpeğin sadece varlığıyla onları kirletme cesareti gösterdiği gerekçesiyle ya dinini Müslümanlığa değiştirmeye zorlandığı ya da öldürüldüğü zamanları da hatırlıyoruz.

Şimdi okuyucumuzu da yanımıza alarak ona bu Sultanların Şehri’ni gezdirelim. Burası öyle bir şehir ki, limanı, tarihindeki her dev-

letten kalıntıları, kubbe ve minareleri, sarayları ve kamu binaları olmasa birbirinden ayrı köylerin bir bütünü diyebileceğimiz yapısıyla hiçbir Avrupa başkentine benzemiyor. Tüm şehirde ve Galata, Beyoğlu ve Üsküdar gibi mahallelerinde gezdiğimizde dar bir yol diye tabir edemeyeceğimiz bir sokağa rastlamadığımızı söylersek daha rahat anlayabilirsiniz. Evlerin büyük çoğunluğu ahşaptan yapılmış ve tek katlı olmayan ev yok denecek kadar az. Her adımda karşılaşılan pislik, bu kadar kalabalık bir topluluğun bir araya gelmesine rağmen yayılan sessizliğin insan üzerindeki bunaltıcı ve moral bozucu etkisiyle birleşince bir yabancının buraya karşı kötü izlenimleri iyice artıyor. At arabaları ve faytonların yerine sokaklarda beygirlerin, katırların, eşeklerin ve develerin geçit törenini izliyorsunuz. Bazen Padişah, zengin bir paşa veya yabancı bir büyükelçi yaldızlı faytonlarıyla kendini gösterse de, en sık rastladığımız araçlar adeta cenaze arabası hızıyla ilerleyen mandaların çektiği eski usul Arabalar.

Bu halde korunmuş olmasını camiye dönüştürülmesine borçlu olan Aya Sofya ve eski Yunanlıların görkemli yapıları Sarnıçlar dışında, bir zamanların ihtişamlı İstanbul’undan eser yok. Heybetli bir bina olan Topkapı Sarayı eski Bizans mevkiinde bulunuyor, büyükbaş hayvan pazarı ise bir zamanlar Büyük Konstantin’in sarayının olduğu yerde. Eski Romalıların ve Bizans Yunanlılarının at yarışı yaptıkları Hipodromun artık tek ilgi çekici tarafı tam ortasında bulunan Mısırlılara ait dikilitaş ve adını şu anda hatırlayamadığımız bir padişahın kafalarını kesmeyi uygun gördüğü üç tane yılanın tunç bir sütuna sarıldığı ünlü eser. Boğaziçi manzarasına çok güzel bir katkı yapan su kemeri tıpkı eski Romalılar zamanında olduğu gibi hâlâ şehre en saf suyu sağlıyor. Zaten bu su kemeri, yüz mermerli sütun hamamı ile birlikte günümüz İstanbul’unda eski uygarlıklardan bulabileceğiniz tek kalıntı. Belki de Boğaziçi’nin ortasında bir kayaya konuşlanan romantizmi ve kendisine dair efsanesiyle bilinen Kız Kulesi’ni de belirtmeliyiz.

İstanbul’daki kamu binaları arasında bir yabancıya en ilginç gelebilecek olanlar muhtemelen çarşılar ve camiler olacaktır. Çarşılar ve pazar yerleri her türlü ürünün satılmasına uygun olarak inşa edilen, dünyanın dört yanından gelen ürünlerin Türklerin zevk ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazır bulunduğu yerler olarak tanımlanabilir.

Burada Hindistan ve İran'dan gelen en pahalı eşarpları, Bursa'nın dokuma tezgâhlarından gelen kadife, saten ve ipek kumaşları, Haremdeki güzel kadınların narin nakışlarını, Manchester'dan gelen basmaları, Sheffield ve Birmingham'dan gelen hırdavatları, Paris'in bijuterilerini, Almanya'dan gelen oyuncakları, her türlü halıyı ya da Bohemya'dan gelen cam ürünlerini tezgâhlarda alıcıların dikkatini çekebilmek için en göz alıcı şekilde sergilenirken görebiliriz.

Pazar yeri aynı zamanda revaçta olan bir gezi alanı olarak da değerlendirilebilir. Burada günün her saati tüm uluslardan yabancıları, iş kostümleri üzerinde olan sivil veya asker Türkleri, Ermenileri, İranlıları, Yunanlıları, Arapları, Mısırlıları, uçuşan uzun elbiseleri ve değişik renklerdeki sarıklarıyla Yahudileri ya da peçesinin altında bir cennet perisi mi yoksa tam tersini mi sakladığını yalnızca efendisinin bildiği kadınları görebilirsiniz.

Satıcıların çoğu da tıpkı sattıkları mallar gibi, uzak diyarlardan gelmişlerdir; ancak tecrübeli bir zengin için üzerlerindeki kostümler ne olursa olsun, nereli olduklarını ilk bakışta anlamak hiç de zor değildir. En dikkat çekici olanları ise tezgâhının kenarına çökmüş tütününü içen ciddi, kendisiyle meşgul gururlu Osmanlı'dır. Eğer sattığı mallardan herhangi birini satın alacak olursanız size sattığı ürünü çok yavaş ve temkinli bir şekilde uzatır, çünkü hiçbir zaman acelesi yoktur ve sizin bir şey satın alıp almamanız onun için hiçbir şey ifade etmemektedir. Bir Osmanlı tüccarı ile pazarlık yapılamaz ya da söylediği fiyata itiraz edilemez. Tıpkı bir Kuveykır gibi çok az konuşur, eğer istediği fiyattan daha az bir para teklif ederseniz malını hiçbir yorum yapmadan sessizce kaldırır, istediği parayı kabul edip satın alırsanız da kafasını eğip onaylama zahmetini bile göstermeden parayı alıp sattığı malı size verir.

Bir Türk'ün, Yahudi'nin ve Hıristiyan'ın karakterini, adetlerini ve davranışlarını kendi şahıslarında birleştirdiklerini söyleyebileceğimiz Ermeniler de tıpkı Türkiye ve Asya'nın para kazanma fırsatı veren diğer büyük şehirlerinde olduğu gibi burada da yerini alır. Aralarında yaşadığı insanların önyargılarına ayak uydurma konusundaki şaşırtıcı becerilerine rağmen, tıpkı Yahudiler gibi Ermeniler de milletlerinin ne olduğunu açık bir şekilde yüzlerinde taşırlar ve çevresinde gezen diğer insanlar gibi, onlar da birer gezgindir ya da başka bir deyişle bir

zamanlar çok güçlü olan bir toplumun bugün diğer milletler arasında dağılmış kalıntılarıdır.

Tüccar olarak, ister alırken ister satarken, Ermeniler kadar açık göz- lü ve zeki kimse yoktur, hatta ticareti bir bilim haline getirmişlerdir dersek yersiz olmaz. Pazar yerinde onun tezgâhı diğer rakiplerinin- kinden her zaman daha düzenlidir, daha iyi stoklanmıştır ve malla- rı daima muntazamdır. Bir Ermeni, tezgâhında tıpkı bir Osmanlı gibi sessiz ve asil bir şekilde oturur ve yine tıpkı bir Osmanlı gibi sizin satın alıp almamanız umurunda değilmiş gibi görünerek istediği fiya- tı söyler. Ancak yüzündeki yumuşak gülümsemesi, bir malını alıcıya takdim etmekteki sanatsal becerisi ve istediği fiyatı söylerken ellerini zarif bir şekilde göğsüne koyması ile alıcının sempatisini kazanmayı başarır. Bu sayede bütün pazarı dolaşıp Türklerin sessizliklerinden, bir dakikası değerine uymayan Yunanlıların gevezeliklerinden, Yahu- dilerin insanı rahatsız eden bir şeyler satma isteğinden yorgun düşen müşteri, dönüp tekrar saygıdeğer ve dürüst görünümlü Ermeni'nin tezgâhına geldiğinde almak istediği malı değerinden fazlasını ödeye- rek satın alır. Bu müşterinin, daha sonra tüm Hristiyan kardeşlerine Ermeni'den alışveriş yapmalarını, böylece asla kazıklanmayacaklarını tavsiye edeceği kesindir.

Pazar yerinin Yahudi satıcıları da çok önemli şahsiyetlerdir, soyu- nun diğer üyelerinin çoğunun olduğu gibi yardımseverdir ve birkaç dil bildiği için onun tezgâhı yabancılar tarafından daha fazla rağbet görür. Yabancılar ister müşteri olarak talepleri, ister Yahudi tüccarın diğer yabancı tüccarlarla olan işlerinde tercüman olarak işe alınma istekleri gibi konularda bu candan Yahudilere isteklerini daha iyi anlatabildik- lerini düşünürler.

İstanbul çarşıları, Doğu'daki diğer büyük şehirlerde olduğu gibi kubbelerle çevrilmiş, sütunlarla desteklenmiş heybetli binalardır. Mal alım satımı için ne kadar uygun olsalar da bu çarşıları bizim kalabalık kasaba ve şehirlerimizde görmek istemeyiz. Çünkü bu çarşı ve Pazar yerleri ne kadar iyi havalandırmaya sahip olursa olsun çok sağlıklı yerler olarak kabul edilir. İnsanların ihmalkâr halleri yüzünden bura- lar kolera, veba ya da diğer salgın hastalıkların yayılmaya ilk başladık- ları yerlerdir yani adeta birer hastalık yuvalarıdır.

Sadece birkaç yıl önce Hristiyanların girmeleri imkânsız olduğu Camiler ise artık yanında bir Müslüman'la gelen veya müezzine biraz rüşvet vermeyi tercih eden tüm Hristiyanların incelemelerine açık hale gelmiş. Biçim ve dekorasyon açısından hepsi birbirine benzediğinden ve aralarındaki farklar sadece şaşaa ve büyüklükleri olduğundan, bir tanesini betimlemek diğer hepsi için geçerli olacaktır. Hepsi minareler ve kubbelerle süslenmiştir ve duruma göre mermer, yeşim veya porfir taşlarıyla bezenmiş sütunlarla desteklenmektedir. Camilerin önündeki avluda bir tapınak gibi görünen bir çeşme, servi ve muz ağaçlarından dökülmüş yaprak öbeklerinin arasında gezen sayısız güvercin – Müslümanların en sevdiği kuş – ve yaz günlerinde ağaçların gölgesinde yavaşça ve kayıtsız bir şekilde gezinen dindar Müslümanlar görebilirsiniz.

En doğru zevklere hitap etmiyor olsa da, camilerin değişik mimarisi ve yüksek minarelerin zarafeti görenlerde samimi bir hayranlık uyandırıyor. Aya Sofya'ya gelince; Sultan Ahmet Camii kadar olmasa da, Kilise'nin eski dönemlerdeki tarihine, Doğu imparatorluğunun yıkılmasına ve Türklerin Avrupa'da hüküm sürmelerine tanık olmuş tarihiyle ondan çok daha ilginç olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'deki en önemli dini anıt ise Sultan Beyazıt tarafından Osmanlı'ya başkentlik yaptığı dönemde Edirne'de yaptırılan camidir. Avrupa dehası bu yapıdan daha cesur ve özgün bir mimari tarz ya da 30 metreyi aşkın yükseklikteki zarif minarelerinin göğe uzanarak insanlar üzerinde yarattıkları müthiş etkiyi yaratacak bir yapıt üretememiştir.

Ancak Aya Sofya'ya dönecek olursak; dışarıdan bakıldığında insanı etkilemekten hayli uzak olan bu bina, kubbesinden yükselen minareleri saymazsak, destek ayakları ve sütunların bir karışımı olan bodur bir bina izlenimi veriyor. İçerisi de porfir taşları, Mısır granitleri, yeşim ve mermerden yapılmış ve hepsi birbirinden farklı boylarda ve şekillerde olan sütunları ile dışarıdan görünüşünden çok da farklı bir izlenim uyandırmıyor. Hatta bu duruma tüm simetri ve tarz kurallarını hiçe sayan bir uygunsuzluklar bütünü diyebiliriz. Ancak içerideki heykeller, geçmişte çeşitli Pagan ayinlerine tanık olmuş olan müthiş güzellik ve zarafetleri açısından ilgi çekiyor.

İçeri giren birini ilk etkileyen şey çok geniş olması. Sunak, oturak, dua odası gibi mekânın devasa boyutunu olduğundan daha küçük

gösterecek bir şeyin olmaması da bu genişlik etkisinin hissedilmesine yardımcı oluyor. Binanın kubbesinin çevresine oranla çok yüksek inşa edilmiş olması mimari açıdan hakkında yapılabilecek belki de yegâne olumlu yorum. Tıpkı diğer camiler gibi süs eşyalarının olmaması ve vaiz kürsüsü dışında hiçbir dini ögenin bulunmaması insanda buranın bir ibadet yerinden çok devasa bir lahit olduğu hissini uyandırıyor. Yine de kubbeden sarkan çeşitli renklerdeki cam lambalar yakılınca ve bu geniş dini yapı inananlarla tıka basa dolunca etkisi etkileyici olmalı.

Kasvetli binayı gezerken gözümüz vaiz kürsüsünün üzerinde, çökmüş bir imparatorluğun anısına kendi eliyle asılmış haliyle duran İstanbul'un fatihi Mehmet'in solmuş resmine takılıyor. Dünyanın çok az tanık olduğu büyüklükte bir katliamın ardından, İslamiyet'in öfkeli savunucularının komutanlarının önderliğinde katlettikleri kurbanlarının ezilmiş bedenlerinin yanına çökerek, zafer için Tanrı'ya şükrettikleri o acı gün gözlerimizde canlanıyor!

İstanbul sokakları da aşağı yukarı birbirinin aynısı, tıpkı camiler ve çarşılar gibi bir tanesini anlatmak hepsini anlamanız için yeterli olacaktır.

Eğer gözünüzde ortasındaki oluktan pis suların aktığı, her iki tarafında ahşaptan yapılmış ve nadiren bir veya iki kattan yüksek olan evlerin olduğu, kötü zeminli, yağmurlu havalarda çamurdan, kuru havalarda ise tozdan ve kötü kokulardan geçilmeyen dar bir sokak canlandırırırsanız, İstanbul'u ve hatta Türk imparatorluğundaki diğer tüm şehirleri anlayabilirsiniz. Çünkü hepsi aşağı yukarı birbirinin aynısı.

Evlerin çoğunun dışında gece evde oturanları koruyan, gündüz ise direklerle desteklenerek veranda vazifesi gören geniş tahta kepenkler bulunuyor. Eğer bina dükkân olarak kullanılıyorsa, içine, hem satıcının mallarını sergilemesine yarayan, hem de tüm Doğu ağırlığı ve tembelliğiyle üzerine oturup muhtemelen tütününü içerek herhangi bir mal satıp satmadığıyla ilgilenmediği bir divan olarak kullanılan, yaklaşık yarım metrelik bir platform yerleştirilmektedir.

Eğer bir gezgin bu evlerden birine girebilmeyi başarırsa – ki bu gerçekten son derece zordur; çünkü hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar mahremiyetlerine çok önem verirler ve yabancı birine kapıları

nı açmaya yanaşmazlar – ev halkını, haremi ve bir Doğu ailesinin her zamanki odalarıyla çevrelenmiş küçük kare bir avlu görecektir. Evin sahibinin zengin olması ve evin daha güzel olması durumunda; avlunun dört tarafında altında divanlar, halılar ve yastıklar olan verandaları, ortasında ise güzel bir çeşme ve çiçek bahçesi görebilir.

İSTANBUL'DA BİR SOKAK

Bir gezgin sokakları arşınlarken pazarda türlü alışverişlerin gerçekleşmesini izleyerek kendini oyalayabilir, ya da bir ustayı iş üstünde izleyerek istediği dal hakkında çıraklık yapmasına gerek kalmadan bilgi toplayabilir. Eğer durup dinlenmek veya tütün içmek isterse, neredeyse her dört evden biri bir lokanta ya da kahvehane olduğundan bunu rahatça yapabilir. Yemekler hiç de kötü değil ve kesinlikle buradaki kahve dünyanın en iyisi. Tabii salata yapmak ve eşsiz kebabları pişirmek konusunda hiçbir aşçının, hatta bir Fransız'ın bile Türklerin eline su dökemeyeceğini de unutmamak gerekir.

Tahmin edileceği üzere yukarıda betimlediğimiz sokakların sağlıklı oldukları söylenemez. Ve buna kanalizasyon sisteminin olmamasını, köpekler ve akbabalar dışında hiçbir şeyin dönüp bakmadığı her türlü sakatatın sokağa atılmasıyla oluşan pisliği eklersek, İstanbul'un nüfusunun artmıyor olması hiç şaşırtıcı değil. Aslında sadece halkın bir deri bir kemik kalmış yüzlerine bakarak bile sağlık koşullarının ne denli kötü olduğunu görülebilir. Kolera veya hummanın pis su birikin-

tilerinde, üstü kapalı çarşılarda ve havalandırması kötü evler ve sokaklarda ortaya çıkma ihtimalinin çok fazla olmasına şaşmamak gerek. Eğer bir salgın olursa can kaybının çok büyük olmasına da.

Küçük alışverişler bazen ilk başta beklediğimizden çok daha büyük öneme sahip olabiliyor. Eğer sokaklarda her türlü ticaret yapılmıyor olsaydı, İstanbul dayanılmaz bir yer olurdu. Sokaklarda yapılan bu alışverişler herhangi bir eğlence, entelektüel aktivite veya sosyal yaşam olmamasından kaynaklanan monotonluğu bir nebze olsun azaltıyor. Çeşitli farklı ırkların karakterleri, davranışları ve adetlerindeki özgünlük – adeta doğunun sakinlerinin oluşturduğu bir sergi – ortadan kalkınca burası bir yabancı için hayal edilebilecek en sıkıcı yer haline geliyor. Eğer neşeli bir kahkaha veya bir haykırış duyuyorsanız bu büyük ihtimalle yarı akıllı bir Deliden kaynaklanıyordur. Ayrıca eğer bir kadın görürseniz, hangi ırk veya dinden olursa olsun mutlaka yüzünü bir peçeyle örtmüştür – eğer güzel bir kadınsa, ki siz öyle umarsınız, etkileyici gözlerini sergiler ve belki de inci gibi dişlerini gösterir – ve ona bol gelen ayakkabıları, ayaklarını sürüyerek yürüyüşü ve zarafetten tamamen yoksun oluşunun sizin ona olan hayranlığınızı yok etmesini saymazsak, çekici sayılabilir.

Diğer tüm ülkelerde insanları neşelendiren bir olgu olan müzik bile burada bir ağıt gibi geliyor, çünkü Türklerin ses perdeleri sadece iki notadan oluşuyor – yüksek ve alçak – ve bu notalarla öyle nağmeler yapıyorlar ki sadece duyunca anlayabilirsiniz. Şarkı söyleyip dans etmek gurur kırıcı bir olaydır ve eğer birileri bunu yapıyorsa, Türkler onların akıllı insanlar olmadıklarını, yani özetle kuş beyinli bir Frenk olabileceğini düşünürler.

Reaya, Yahudi, Ermeni veya Roman, hepsi atalarının ciddi sessizliğini almışlardır. Paşalarda da görülen bu soğuk sessizlik iş yerinde bağdaş kurup oturan zanaatkârda da görülür. Hareketli bir Yunan ya da gamsız bir Arnavut bile bu etkiden kurtulamamışlardır. Belki de Kuran'ın gerçek inananların günde beş vakit namaz kılmalarını emretmesi, artık ulusal bir karakter özelliği haline gelen bu yorucu sessizliğin sebebi olarak görülebilir. Tıpkı manastırda yaşayanlar gibi bu kadar zorlayıcı ve kısıtlayıcı olmayan dinlerin mensuplarının zevk aldıkları küçük şeyler onlara çekici gelmiyor.

Yine de Türklerin kendilerini bu denli adaması beraber yaşadıkları ve hiç birisi, kendini aşmadan, ne kadar önemsiz olursa olsun günlük bazda hiçbir şey yapmayan Hristiyanlara da bir ölçüde örnek olmuştur. Ve bu duruma her iki tarafın batıl inançlarını – şeytan korkusunun her hareketlerini etkilemesi, şanssız günlerin sayısı, kaçınılması gereken şanssız saatler, karşılarına çıkabilecek her türlü uğursuz kuş ve hayvan, nazar, büyücüler ve vampirler, dağlar, vadiler ve nehirlerdeki kötü kalpli cinler ve hepsinden önemlisi Şeytan'ın ta kendisi – ekleyince, doğal veya doğaüstü düşmanlardan korunmak için Hristiyanların durmadan haç çıkarmalarına, Müslümanların da sürekli muska taşımalarına ve İstanbul'un hatta tüm imparatorluğun üzerindeki kasvetli ortama şaşırmıyoruz.

Bir Osmanlı günlük hayatını yaşarken bile ne kadar karanlık ve batıl, ne kadar sessiz ve içine kapanık olsa da aslında karakteri çelişkilerle doludur. Küçük halısının üzerinde bağdaş kurmuş otururken gördüğümüz, sabahtan akşama kadar tütününü içen bu sessiz, sakin, içine kapanık bu adam aslında içinde çok büyük tutkular yaşıyor olabilir. En erdemli davranışlarda da bulunabilir, en karanlık suçları da işleyebilir; en güvenilir arkadaş ya da en azılı düşman olabilir; çok cömert biri de olabilir çok paragöz de. Hareketleri ne kadar ağır olursa olsun, zevklerini ne kadar derinden yaşarsa yaşasın bir kere tahrik olduğu zaman korkunç bir düşmana, kanın tadını alınca sakinleşmek bilmeyen bir kaplana dönüşür.

Tüm Asyalılarda olduğu gibi Osmanlıların hareketlerinde de zaman zaman romantik unsurlar görülmektedir. Haremdeki bir kadından etkilendiği zaman kendini öne çıkarmak için yaptığı şeyleri başka hiçbir zaman yapmaz. Karşı cinslerin birbirlerine bu kadar uzak olduğu, sadece birbirlerini tanımadan karşılaştığı bir ülkede, birbirini severek evlenenlerin çok nadir olduğu düşünülebilir; ancak bu durum Batı Avrupalıların sandıklarından çok daha sık yaşanır.

Genç bir Efendi bir kadının güzelliğinden – sadece tahmin ederek tabii ki – etkilendiğinde bir aşk mektubu yazmak yerine – Türklerin okuma yazma konusunda çok başarılı olmadıkları unutulmamalı – geniş beyaz kumaşlarla sarılmış bu genç kadın, köleleriyle gittiği hamamdan adeta sudan yeni çıkmış bir kuğu gibi küçük seri adımlarla dönerken, yoluna duygusalca bir demet sümbül bırakır.

Bir para kesesi sayesinde kadın hizmetlilerden biri artık Aracı haline getirilir; çiçek buketini hanımına verir ve ona bir kelebeğin güzel güle sahip olmayı istediğini ya da benzetmeleri bir kenara bırakacak olursak yakışıklı ve zengin bir Efendinin onunla evlenmek istediğini söyler. Eğer gül buna razı olursa buketi kabul eder ve kelebeğe nakışlı bir mendil içine sarılmış karanfiller gönderir ve hatta daha da cesaret verici olmak adına, hamamı bir sonraki ziyaretinde, yüzündeki peçe beklenmedik bir kaza sonucu yere düşer ve tüm cazibesıyla, hayranı olan adamın karşısında bir an için de olsa durur.

Böyle bir güzellikle büyülenen kelebek, utangaç gülün babasına doğru kanat çırpıp, ya onun istediği meblağı ödemeyi kabul eder ya da pahalı hediyeler ve kendisiyle bir aile olmaları durumunda yararlanabilecekleri olanaklarından bahsederek kızın ailesinin onayını alır.

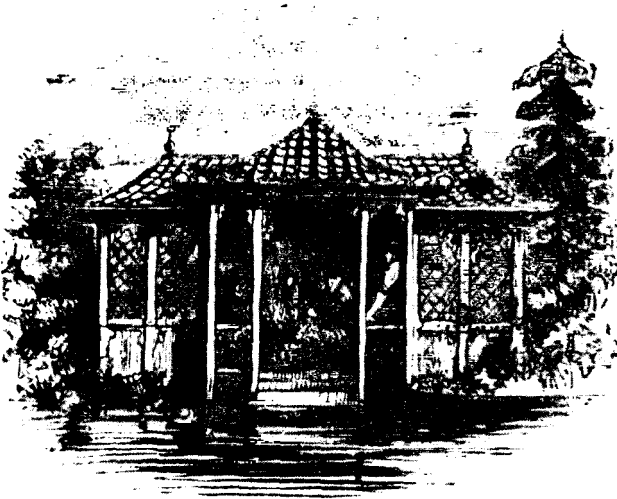
Bu ilk adım tamamlandıktan ve ödenecek mihir üzerinde anlaşıldıktan sonra – bu ülkede bir erkek karısını sadece satın almakla değil, aynı zamanda üzerine bir mülkünü yapmakla da yükümlüdür – damat camiye giderek niyetini birkaç uygun dua okuması için İmama bildirir. Bu da Müslümanların bile bu törene dini bir şekilde yaklaştıklarının göstergesidir. Evlilik, aynı zamanda iki tarafın aileleri ve arkadaşlarının önünde bir Kadı tarafından kayıt altına alınan sivil bir sözleşme olarak da değerlendirilmektedir.

Tüm formaliteler tamamlandıktan sonra gelin, kokular ve değişik yağlarla hazırlanacağı yer olan hamama şaşıla bir şekilde götürülür. Hamamdan çıkan gelin daha sonra mandaların çektiği, şatafatlı bir gölgesi olan renkli bir arabanın içinde vücudu altın renkli kumaşlarla sarmalanmış haliyle, tıpkı kutusunda duran bir mücevher gibi oturarak damadın evine getirilir.

Bu coşkulu törenlerde her zaman atlı süvariler, soytarılar, dans eden kızlar ve müzik grupları gibi öğeler de bulunur. Dolayısıyla bu curcuna ve şamata dan doğan gürültü tam anlamıyla insanı sağır edecek cinsten olur. Gelin, yeni evinde kocası veya kocasının ailesi tarafından karşılanır ve emrine verilecek haremle tanıştırılır. Tören, biri gelinin biri de damadın onuruna olan iki büyük eğlenceyle son bulur.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İstanbul'un Çevresi
Kayıklar ve Kayıkçılar
Bulgurlu Dağı Ziyareti
Muhteşem Manzara
Yansımaları
Bursa'ya Gezi
Bölge Manzarasının Harap Yarı
Bursa Hakkında Gözlemler
Türkmenlerin Karargâhı
Tatlı Su Vadisi Ziyareti

BOĞAZ'DA BİR KAHVEHANE

İstanbul'un ilginçliklerinden yorulan gezgin eğer doğa manzarasından hoşlanıyorsa İstanbul çevresindeki ne bir yazarın dolma kaleminin, ne de bir ressamın kurşun kaleminin hakkını vererek betimleyemeyeceği kadar güzel yerler onu hayal kırıklığına uğratmayacaktır. Ancak bu doğal güzelliklerin tadını yorulmadan çıkarmak ve Haliç'in masmavi sularında süzülme için bir kayık ve birkaç sandalcı ayarlamalıdır. Yapımlarında Türklerin hem zevk hem de ustalıklarını sergiledikleri kayık adı verilen bu tekneler son derece şık görünürler. Genellikle meşe veya sedir ağaçlarından yapılan bu kayıklar, güzelce şekillendirilip cilalanır. Uzunlukları genelde dokuz metre, genişlikleri ise bir metre civarındadır ve uzun, sivri pruvası sayesinde suyu adeta bir ok gibi yararlar. Günün her saatinde bu zarif taşıtların değişik büyüklüklerde binlercesi Haliç'te yüzerken görülebilir. Kayıklar ebatlarına göre dört ila on kişi taşıyabilirler.

Toplam sayıları 60,000'i aşan sandalcılar adeta donanmaya hizmet etmek için hazırlanan bir gruptur. Ve benzerlerini herhangi başka bir ülkede zor bulacağınız kadar iyi insanlardır. Yazın bellerine kırmızı ipek bir kuşak bağladıkları pamuktan yapılmış beyaz şalvarları, geniş kollu ipek ceketleri ve parlak mavi renkli püskülü olan kırmızı feslerinden oluşan kostümleri sayesinde çok şık görünürler.

Haliç'in, Boğaziçi'nin ve Marmara Denizi'nin berrak sularında ilerlerken şehrin ve büyüleyici çevresinin harika manzarasına ne kadar hayran kalsak da tüm heybetleriyle hepsini aynı anda görmek istiyorsak Üsküdar'ın yaklaşık iki mil uzağındaki Bulgurlu Dağı'na çıkmalıyız.

Muhammet aşkına! Dünya muhafazakâr Türkiye'de bile ileriye gidiyor. Yorulmak bilmeyen mucitler, İngilizler ve başka yarımkürede onlar kadar ilerici olan evlatları zaten alışkanlıklarını, adetlerini, fikirlerini, demiryollarını ve buharlı gemilerini Kıta Avrupa'sına çoktan sundular. Eğer bu yeni icatlarının İslamiyet'in topraklarını da istila etmesine izin verilirse birkaç sene sonra haremın gizemlerine kadar Doğu'nun tüm büyüü tarih olacak. Pek inanılacak gibi olmamakla beraber tamamen gerçek – Üsküdar'dan ayrılmak üzere olan gezgin bir anda kendisini Türk ve Yunan gençlerinden oluşan küçük bir ordunun arasında buluyor. Bu gençler, bozuk İngilizceleri ve hararetli ısrarlarıyla gezginin, sanki bir Fransız kaplıcasında veya Alman hamamındaymış gibi, midillileriyle onu dağın tepesine çıkarmak üzere tutmasını istiyorlar. Gezin, Harem'in güzel kadınlarından birkaçını siyahi korumaları eşliğinde mavi gözlü İngiliz kızlarıyla at binerken gördüğünde şaşkınlığı bir kat daha artacak.

İstanbul'a yaptığımız ziyaretlerin kim bilir kaçında Bulgurlu Dağı'na çıkıp, yüksek zirvesinden her seferinde daha da güzelleşen muhteşem manzaranın keyfini çıkardık. Güzellikleri o kadar çeşitli ki; ister bu manzarayı oluşturan materyalleri tek tek ele alalım, ister çok nadir bulunabilecek birlikteliklere değinelim, buranın dünyanın hiçbir yerinde eşi benzeri olmadığını ve bir şairin yazıp bir ressamın çizebileceği tüm güzelliklerle dolu olduğunu söylemeliyiz.

Tek bir bakışta Galata, Beyoğlu ve Üsküdar gibi tüm mahalleleriyle İstanbul'u adeta bir harita gibi görebiliyoruz. Saraydan köşklere, haremnden camilere, minarelere, her ülkeden gemilerin geçtiği Haliç'in berrak sularına şöyle bir baktıktan sonra, sadece kafamızı sola çevirerek bu sefer de romantik Marmara Denizi'ni, şirin adaları, kasabaları ve asmalarla kaplı tepeleriyle uzaktaki Çanakkale Boğazı'nı görüyoruz. Ayrıca sanki manzara yeterince mükemmel değilmiş gibi Uludağ'ın karlı zirvesi bu resmi çerçeveleyiyor. Sağ tarafa döndüğümüzde manzaranın etkileyiciliği ya da ilginçliği katıyen azalmıyor. Anadolu'nun

dağları uzaktan kendini gösterirken, güzeller güzeli Boğaziçi'nin izleyenleri kendine tutsak edebilecek her türlü öğeye sahip geniş manzarası eşliğinde görkemli bir nehir gibi uzaktaki Karadeniz'e doğru akışını izliyoruz. Dünya tarihinde yaşanmış en önemli olayların bazılarında sahne olan bu muhteşem coğrafyayı izleyen gezginlerin derin düşüncelere dalmaktan kendini alamıyor. Aklına savaşçı çobanlarıyla buraya gelip çadırlarla yayılan ve bu şehri kurarak kendi adını veren yarı barbar lider Byzas ve ilerleyen yıllarda burayı imparatorluklarının merkezi yapan güçlü Yunan ve Roma hükümdarları geliyor. Ve soruyor; Güçlerinden geriye ne kaldı? Amfi tiyatroları, zaferler kazandıkları silahları, meydanları, tapınakları, heykelleri nerede? Ardından Kuzey İran'ın kırsal kabilelerinin Asya'yı boydan boya geçerek liderleri Osman'ın komutasında kasaba kasaba, şehir şehir ele geçirdiklerini ve tıpkı bir karsırga gibi önlerine çıkan her sanat eserini yerle bir ederek, Roma'nın en kudretli imparatorlarından birinin zulüm görmüş Hristiyanlara bir sığınak olarak verdiği bu gururlu şehri kendi evleri haline getirdiklerini hatırlıyor.

Yine de düşünmeden edemiyor; acaba şu anda kumsaldaki kum taneleri kadar kalabalık ve ilk Haçlılar kadar istekli başka bir topluluk bu güzel toprakları kâfir Müslümanların elinden almak için karlı bölgelelerinden hareket etmeye başlamış olabilir mi?

Peki, konum ve iklim olarak bu kadar uygun bir bölgeye sahip olan herkesin sonunun felaket olmasını nasıl açıklayabiliriz? Yoksa buranın insanı gevşeten havası yavaş yavaş insanların güçlerini ve enerjilerini zayıflatarak derin bir umursamazlığa mı yol açıyor? Sakın bunun sebebi birbirini ardına gelen tüm hükümdarların yeterli derecede medeni olmamaları, yönetsel becerilerden yoksun olmaları, fetihlerini sadece yağma uğruna yapmaları ve yalnızca sömürü üzerine yoğunlaşmış bir düzeni benimseyerek kendi sonlarını kendilerinin hazırlaması olmasın?

Ne yazık ki Osmanlı ırkının yönettikleri bu topraklarda bıraktığı miras o kadar açık ki, bu gezginin kaleminden bir yorumu gerekli kılıyor. Ellerindeki çok çeşitli avantajların hepsi boşa gitmiş vaziyette. Yarımküremizin en iyi yerinde konuşlanmış olmaları sayesinde dünyaya kurallar dikte etmeyi veya ticareti tekellerine almış olabilirler, ama yine de çoban olan ataları 400 yıl önce dünyaya ne kadar yabancılarsa

günümüz Osmanlıları da aynı derecede uzak kalmış durumdalar. Denizleri, ulaşımına uygun nehirleri, kapıları ve limanları ile denizcilikle uğraşan her ülkeden gemileri çekebilecekken, güç olarak zayıf, ticaret hacmi olarak da önemsiz bir haldeler. Cahillikleri ve önyargıları yüzünden ne fethettikleri toprakların insanlarıyla kaynaşabildiler, ne de komşu ülkeleriyle herhangi bir sosyal veya siyasi ilişki içine girebildiler. Hal böyle olunca daha az kaynakları olan diğer ülkeler medeniyet, ticaret, sanayi ve politik güç olarak hızla gelişirken onlar tembelce uyusukluklarına gömüldüler. Yine de tehlike anlarında müthiş enerjik davrandıkları tecrübeyle sabit olan bu insanlardan tamamen ümidimizi kesmedik. Milli ruhlarının ciddi derecede uyandığı, eski bağnaz kanadın hızla yok olduğu ve dinlerine, davranışlarına, alışkanlıklarına ve âdetlerine yabancı unsurların derinlemesine girmeye başladığı bu günlerde, ulusal karakterleri tamamen canlanmasa da en azından ahlaki, siyasi ve sosyal koşulların iyileşmesi adına büyük ve önemli değişiklikler yapılmasının mümkün olduğunu söylemekte haksız mıyız?

Buraları gezmemiş okuyucuları her gün ilginç olaylara sahne olan ve büyük olasılıkla yakın zamanda hükümeti ve kurumlarında değişikliklerle karşılaşacağımız bu ülkenin fiziki özellikleri hakkında bilgilendirmek için İstanbul çevresinde bulunan en dikkat çekici yerlerin bir kaçını daha anlatmalıyız. Ve bu bağlamda Homer'in Tanrılar toplantısının ev sahibi olan Uludağ'ın eteklerinde bulunan güzel Bursa'dan daha çekici ve ilginç bir yer bulmak mümkün değil.

Marmara Denizi'ni geçtikten sonra Mudanya'da kendimize bir rehber ve bir çift at bularak bu bereketli ama kendimizi ıssız bir yerdeymiş gibi hissetmemize sebep olacak kadar vahşi topraklardaki seyahatimize devam ettik. Her adımda çevremiz daha güzel, daha ihtişamlı oluyordu. Yolda ilerlerken çok sayıda dere ve pınarla bezenmiş, zirvesine kadar zeytin ağaçları, asmalar, dut ağaçları ve her türlü güzel kokulu otlarla kaplanmış ve meşe ağaçlarıyla dolu zarif tepelerle çevrelenmiş bir vadiden geçtik ve binlerce çiçekle kaplı halı gibi dümdüz yeşil çimenlere sahip bir bölgeye geldik.

Bu bölge, gezgin Türkmenlerin en sevdikleri konaklama yeri. Zaten atalarından kalan alışkanlıklarıyla etrafında hayvan sürülerini otlattıkları kamplarıyla karşılaşmamız da çok uzun sürmedi. Bizi bu zararsız ırkın yabancılara her zaman gösterdiği misafirperverlikle karşıladılar.

Süt ürünlerinin tadına bakarken, ekmeklerini yerken, beraber tütün içerken en sıcak gülümsemeleriyle; makas, iğne, iplik gibi İngiliz malı birkaç parça hediye ettiğimizde ise en sıcak teşekkürleriyle karşılaştık. Kamplarını terk ederken tırmandığımız bir tepenin zirvesinden bir an için Bursa'yı gördük ve en zor beğenen gezginlerin bile bayılacağı muhteşem manzarasının tadını çıkardık. Minareler, kubbeler, köşkler ve kuleler, bahçeler ve ormanlardan oluşan bitki örtüsüyle buluşuyor, hepsinin üzerinde ise beyazlamış başını cennete doğru uzatan Uludağ görünüyordu.

Doğunun gökyüzünü aydınlatan güneşin ışıklarının yansıdığı bu güzel manzaraya bakarken eski Bitinya kralının Kartacalı kahraman Hannibal hakkında söylediklerini hatırlamamak olası değil.

“Neden,” dedi, “Neden kendimi ülkelerin çıkar çatışmalarının ortasına atayım? Neden düşmüş bir komutanla işbirliği yapayım? Neden onun kavgalarının tarafı olarak her türlü zevki tattığım evrendeki en güzel ülke olan Bitinyamı tehlikeye atayım ki?”

Bursa da diğer Türk şehirlerinden pek farklı değil; sokaklar daracık ve evler ahşaptan yapılmış. Çeşmeler ve çarşılar şehrin ana merkezi, ayrıca buradaki birçok kaplıcanın belirli hastalıkların tedavisinde çok etkili oldukları söyleniyor; ama şehrin en büyük cazibe kaynağı kadiife, ipek ve pamuk ürünleri. Bursa bu açıdan Türkiye'nin Lyon'u veya Manchester'ı olarak değerlendirilebilir.

Bursa Osmanlı halkınca çok sevilen bir şehirdir ve hemen hepsi hayatlarında bir kere de olsa Türk imparatorluğunun neresinde olurlarsa olsunlar Bursa'ya gelerek burada gömülü olan Osmanlı'nın kurucusu Osman Bey ve Yiğit oğlu Orhan Bey'in mezarını ziyaret ederler. Bursa, zamanında Osmanlı'ya başkentlik yapmış bir şehir; ancak sınırlar genişleyince başkent önce Edirne'ye son olarak da İstanbul'a taşınmıştır. Bir gezgin içinse asıl ilgi çekici olan bu şehre olan tarihsel ilgi ama ne kadar da değişmiş! Şu deyim ne kadar da doğru; “Padişahın atlarının ezdiği yerde çiçek bitmez!” Bir zamanların İznik'inden bugüne kalan tek şey birkaç küçük harabeyken, İzmit – muhteşem İzmit – de bir zamanlar burada olduğuna dair tek bir kanıt bırakmadan kaybolup gitmiş.

İstanbul'un yüksek sosyetesinin favori mekânı romantik Kâğıthane'ye, ya da batılıların tercih ettiği ismiyle Tatlı Sular Vadisi'ne değinmeden İstanbul ve çevresinin tasvirini tamamlamış sayılamayız. Bu iş için Türklerin tatil günü olan bir Cuma gününü seçeceğiz.

Bizi o yöne doğru götürmesi için pek çok farklı ülkeden gelen değişik büyüklükte gemilerin arasından geçmesi gereken bir kayık ayarladık. Rotamızda ilerlerken önümüze bir Amerikan ticaret gemisi, devasa bir savaş gemisi ve bizi girdabına çekmesinden son anda kurtulduğumuz İngiltere menşeli buharlı bir gemi çıktı. Sonunda Haliç'ten çıkıp iki tarafı tepelerle çevrili dar bir vadiden yavaşça Barby-ses'e (*Kâğıthane deresi*) doğru indik. Gideceğimiz yere varıncaya kadar bu tepelerdeki servi ağaçlarında eşine öterek duran ve gerçek inananların en sevdiği kuş olan kumruları izledik.

Çağımızın artık ciddiyet ve gerçeklikle dolu, sistemli ve romantizmden uzak olduğu gerçeği bize sıklıkla hatırlatılıyor. İster karadan ister denizden olsun, buhar, artık her gün dünyanın iki ucunu birbiriyle iletişim kurar hale getiriyor, çeyrek yüzyıl önce birbirlerinin varlıklarından bile haberdar olmayan uzak diyarların insanlarını günlük ilişkiler kurmalarını sağlayarak kaynaştırıyor. Böylece ırklar arasındaki belirgin karakter farklılıklarını ve gariplikleri önemsiz hale getirerek tüm insanlığı tek ve büyük bir aile haline getirme yolunda ilerliyor. İtiraf etmek gerekir ki, günümüzde bile, hatta Avrupa'mızın sınırlarının bitişiğinde, İstanbul'un Tatlı Suları'nda karşılaşılacak olan görüntüler Batı'dan yeni gelmiş birinde büyük etkiler yaratacak nitelikte. Gezgin, burada, tüm çeşitliliği ve görkemiyle Asya hayatının ne olduğuna dair canlı ve somut bir örnekle karşılaşır. Harun el Reşit ve Muhteşem Süleyman'ın etkilerinin tamamen geçmediğini ve Bin Bir Gece Masalları'nın sadece masallardan ibaret olmadığını gözlemler.

KÂĞITHANE VADİSİ

Göz alabildiğine uzanan canlı renklere boyanmış köşkler, kar beyaz çadırlar ve sonu gelmeyen servi koruları, parıldaayan Doğu'nun binlerce değişik milletin rengârenk giysilerinin üzerinde adeta parıldayarak burayı çeşitli kostümler ve tiplerden oluşan bir çiçek bahçesine çeviriyor – hepsi Doğulu, gerçekten ve tamamen Doğulu. Tüm bu sahnenin tadını yeterince çıkardığımıza göre artık küçük halılarında oturan, şerbetlerini veya kahvelerini yudumlayan ve bu ikisine eşlik etmeyi hiçbir zaman bırakmayan tütünlerini içerek tamamen Doğu'ya özgü bir sükûnet hissiyle Kâğıthane'den esen serin rüzgârların keyfini çıkaran insanları inceleyelim.

Dikkatimizi ilk çeken grup tamamen sarıklı, sakallı eski usul Türklerden oluşuyor. Üzerlerine giydikleri bol ve dökümlü kıyafetler, adeta dar ve dügmeli Avrupa kıyafetleri ve hatta yarı Doğulu fesin bile giyilmesinin hayal dahi edilemediği İstanbul'un mağrur fatihlerinin zamanından kalmış gibi görünüyor. O dalgın, yarı bilinçsiz pasif zevk haline gömülmüş ve Doğu'nun kusursuz dünyevi huzur anlayışının örneğini oluşturan bir şekilde, gerçek birer Osmanlı gibi *ağırbaşlı aylaklıklarının* tadını çıkarıyor gibi görünüyorlardı. Çevrelerindeki diğer canlılarla aynı dünyaya mensup olduklarına ilişkin tek işaret, kalın bıyıklarının altından düzenli aralıklarla üfledikleri sigara dumanıydı.

Çok da uzak olmayan bir mesafede oturan bir grup Nizam memuru artık zamanın Padişah'ın Şehri için bile bir dereceye kadar değiştiğini bize hatırlatıyor. Ama dürüst olmak gerekirse onların Avrupai giysilerinin, özellikle askeri pantolonların hiçbir şekilde Doğu'da yaygın bir

şekilde tatbik edilen enteresan oturma biçimine uygun olarak tasarlanmadıkları ve bacaklardaki dışa doğru kıvrımı kapatacak şekilde dikilmedikleri düşünülüyöünde, gerçek bir Doğu kıyafetinin büyük rahatlığıyla çelişiyor.

Birkaç adım sonra İstanbul'un güzel kızlarıyla karşılaşılıyor; güzel dememiz aslında kibarlıktan çünkü üzerlerindeki beyaz kumaştan kıyafetleriyle tam bir tezat yaratarak parıldayan bir çift koyu renk Doğulu gözden başka hiçbir şey görmemize imkân tanımayan bir peçe takıyorlar. Az önce birkaç manda tarafından çekilen bol oymalı ve yaldızlı bir Arabadan indiler. Süslü püslü bir şekilde halılarını yere sererek erkeklerinkine benzer bir şekilde buranın tadını çıkarmaya hazırlanıyorlar. Erkekler ne kadar suskun olsalar da Havva Ana'nın kızlarının dünyanın her yerinde aynı olduğunu görünce etkilendiğimizi söylemeliyiz. Sanki hepsi "söz gümüşse sükût altındır" ilkesini tersine çevirmek ister gibi. Böylece Doğu'nun kızlarının da Batı'daki kardeşleri gibi durmaksızın konuşabildiklerini, neşeli kahkahalar atabildiklerini ve büyük ihtimalle dedikodu yapabildiklerini görmüş olduk.

Kuşkusuz biraz para kazanmak için buraya gelen dünya yüzündeki tuhaf gezginler, her yerde rastladığımız Çingeneler, esmer tenleri, parlak siyah gözleri ve cinlere benzeyen kapkara saçlarıyla bir açık hava konseri vermeye hazırlanıyorlardı. Ellerindeki gitar benzeri iki telli biçimsiz çalgı ve bir çeşit çok gürültülü tefle ortaya çıkarttıkları sesler o kadar rahatsız ediciydi ki, çok geçmeden orayı terk etmek zorunda kaldık.

Dikkatimiz daha sonra geniş bir gölgeğin altında boylu boyunca uzanarak ya da dirseklerine dayanarak dinlenen ve gerçekten kömür kadar siyah olan Etiyopyalıları takıldı. Çölün bu vahşi ve yabani çocuklarının abartılı hareketleri, öfkeli bakışları ve burunlarıyla kulaklarına taktıkları altın küpelerde kendini gösteren berbat takı zevkleri hemen kendini belli ediyordu. Muhtemelen uzaktaki yurtlarının yanan otlaklarından yeni gelmişlerdi ve Padişah'ın muhafızları arasına kabul edilmeyi umuyorlardı.

Osmanlıların ciddi ve ağırbaşlı hallerine tam bir tezat oluşturanlar, bir grup hareketli ve şık Arnavut'tan başkası değildi. Altın işlemelerle süslenmiş kıpkırmızı ceketleri, bol beyaz fistanları ve renkli taytları ile

buradaki müthiş kostüm çeşitliliğine çok büyük bir katkı sağlıyorlar. Bu grubun bir bölümünü oluşturan kadınların yüzlerinde peçe olması dikkatimizi çekti. İçlerinden bazıları şaşırtıcı derecede güzeldi, hatta bir tanesi “Atina Bakiresi” şiirindeki kızın modeli bile olabilirdi.

Tüm değişik grupları – Çerkezleri, Gürcüleri, Acemleri, Suriyelileri ve hatta Arapları – tek tek saymak ve bu *uluslararası kıyafet balosundaki* kıyafetlerin hepsini tarif etmek ne yazık ki imkânsız bir görev, tamamen anlaşılabilmesi için görülmesi gerekiyor. Yine de kâh gecenin karanlığında servi ağaçlarında kaybolan, kâh gün ışııyla çayırardan ortaya çıkan işportacıları, meddahları, müzisyenleri, dansözleri ve şerbet, buz, su veya şekerleme satıcılarına değinmemek olmaz. Bunların arasından göze çarpanlar olarak, dikkat çekici yüz hatları, uzun sakalları, bol elbiseleriyle İsrail’in çocuklarını, kürklerle süslenmiş ipek cübbesi ve külahıyla Ermenileri ve son olarak batıdan gelen içten ziyaretçileri sayabiliriz. Batıdan gelen bu ziyaretçilerin çoğu belli ki Batı Avrupa’nın ve Amerika’nın büyük şehirlerinden daha yeni gelmişler ve ilk defa gördükleri bu harika manzaraları büyük bir şaşkınlık ve hayranlıkla izliyorlar. Gördüğü ve duyduğu her şey onu şaşırtıyor, aklını karıştırıyor, ilgisini çekiyor ve eğlendiriyor. Ama şaşkınlık nidaları, saf ve özgün yorumları, bu “Güneş Diyarı” çocuklarının arasında gezerken hiç de eğlenceli gelmiyor çünkü bu çocuklar koyu renkli elbiseleriyle muhabbet ve cennet kuşları sürüsünün arasına karışmış kargalar gibi görünüyorlar.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin Askeri Bir Güç Olarak İlerleyişi

Sultan Abdülmecit

Karakteri

Türk Askerleri

Disiplini

Donanımı

Türk Ordusunun Teşkilatı

Donanma

Mecburi Askerliğin Moral Bozucu Etkileri

Padişahın Reformları

Hükümetin Mücadele Etmesi Gereken Zorluklar

Yabancı Uyrukluların Türkiye'deki Etkisi

Merhum Hüsrev Paşa

Yönetim Kademelerindeki Olağanüstü Yükselişi

Halil Paşa

Ömer Paşa

Paşanın Askerlik Yaşamının Kısa Bir Tasviri

TÜRK ASKERLERİ

1836'da İstanbul'u ilk ziyaret ettiğimizden bu yana, Türk ordusunun Avrupalı disiplinde gösterdiği hızlı ilerlemeye şahit olmak bizce çok ilginçti. Fakat Türkler tabiatları ve alışkanlıkları itibarı ile zaten savaşçı insanlar ve rahmetli Sultan Mahmut onların İslami önyargılarını yenmekte oldukça zorlandıysa da, Nizam ı Cedid ordusu, bir zamanlar acemice gösterdikleri gelişmeleri görenlerin o dönemde tahmin edebileceğinden çok daha etkileyici birliklere dönüşmüş.

Zavallı Sultan Mahmut! O kusursuz şarklı savaşçı görünümüy-le acemi askerlerine manevra yaptırdığını ne çok gördük. Oğlu Abdülmecit, kişisel görünüm açısından asil babasının çok altında. Yine de, doğuya özgü yay gibi kaşları, ciddi bakışlı iri gözleri, dudağındaki mağrur ifade ve haysiyetli tavrına bakınca, Avrupa'ya ilk hilali diken ırkın izlerini görebilirsiniz. Pek çok prens gibi o da hayran olunacak bir binici, özellikle bir süvari birliğine manevra yaptırırken. Gerçekten de yumuşak, kibar ve insancıl biri hatta belki de mevcut kriz için biraz fazla insancıl – savaştan hoşlanmıyor, ve fısıltılara bakılırsa, Rusya ile süren kavganın çözümünün bile, ona kalsa barışçıl olacağı söyleniyor. Savaştan bu derece nefret etmesinden şüphe edilmesi, tebaasının gözünden düşmesine neden oldu. Hatta muhtemelen, Boabdil El Chico (*Gırnatalı XII. Muhammed*) benzeri biri ile tartıştığını zannedip tehditkâr davranarak puan kazanacağını sanan Prens Menschikoff'un seviyesiz küstahlığını bile körüklemiş olabilir. Türkiye daha henüz Musalarından mahrum kalmadı ve eğer gerçekten büyük bir yanılğı içinde değilseniz, Türklerin ümitsiz cesareti, kaderlerinde kaybetmek olsa bile,

bunun korkunç bir direniş göstermeden gerçekleşmeyeceğini savaş bitmeden o kendini beğenmiş Moskovalıya öğreterek bir ders verecek.

Batılı bir gezgin hayalinde Türk askerini kocaman şalvarı, örgülü ceketi, kat kat sarılmış türbanı ve içi tabanca ve hançerlerle dolu kırmızı kuşağı gibi Oryantal giysileri içinde görmeye alışıktır. Bu yüzden, hantal ve üstüne tam oturmeyen Avrupalı üniforması içindeki modern hali ile karşılaştığında, onu ateşli ve yakışıklı atalarının silik bir hayaleti olarak değerlendirmeye kalkar. Oysa aynı asker eski savaş giysileri içinde olsaydı, peygamberin sancağı arkasında koşan her hangi bir asker kadar savaşçı görünecekti.

Hyde Park ve Champs de Mars standartlarında olmasa da, bu asker de kendine özgü iyi hasletleri var. Zorluklar karşısında daha sabırlı, alışkanlıklarında çoğu Avrupalıya kıyasla daha dayanıklı. Aynı zamanda, hayatın konforlarını küçümseyişi ne kadar ödüllendirilse azdır. Bir halı parçası ya da hasırdan oluşan yatağı kolayca taşınabiliyor ve hem çadırdadır, hem de barakada işini görüyor. Çok az asker, onu günboyu hava koşullarına karşı koruyan, geceleri de sıcak bir battaniye yerine geçen bu kukuletalı, kaba pelerine sahiptir.

Tekrar belirtmeliyiz ki, Türk askeri, medeni Avrupa ordularında sıkça rastlanan, kalabalık kentlerin dışladığı hüküm giymiş hırsızlardan veya serserilerden biri değil, tarlasını süren çalışkan bir köylü ya da dağda sürüsünü güden bir çoban gibi, sade ve basittir. Dürüst bir Müslüman olarak, onu babaevinden koparan zorunlu askerliğe içinden ne kadar lanet etse de, Maşallah dedikten ve Kuran'a el basarak Padişahına sadakat yemini ettikten sonra, kaderine boyun eğerek erkekçe vazifesini yapar.

Üstelik, bizim paramızla ayda yaklaşık 4 şilin eden net maaşı ve en sevdiği yemek olan pilav, arpa ekmeği ve yoğurdu bolca bulabilmesi, yeni görevine kolay alışmasını sağlıyor. Aslına bakarsak, kıta Avrupa'sındaki pek çok askerden çok daha iyi para kazanıyor ve besleniyor.

Müslümanlardan oluşan bir ordudan bekleneceği gibi, asker de içeceği ayran olunca, Hristiyan Avrupa'nın ordularında sıklıkla rastlanan sarhoşluk ve ayaklanma manzaraları hiç görülüyor. İster alkollü içkilerden uzak durmaları, ister düzgün adetlerinden, ya da her ikisinden olsun, kesinlikle daha seyrek hastalanıyorlar, iklim koşullarından ve

asker yaşamının olağan parçası olan zorlanma ve yorgunluktan daha az etkileniyorlar. Ayrıca, Frenk eğitimcilerin çoğu kez söylediğine göre, hangi memleketten olursa olsun hiç kimse savaşçı uğraşlara ne bu kadar yatkınlık göstermiş ne de üstlerinin emirlerine bu derece şevkle itaat etmiştir. Üstelik dayak ve işkencenin Türk ordusunda tamamen kaldırıldığını düşününce bu durum büsbütün hayret uyandırıyor. Aslında, sokaklarda rastladığımız o ayaklarını sürüyerek yürüyen, yeni gelen Frenk gezginlerin çokça hor gördüğü pasaklı adam, süklüm püklüm dış görünüşüne rağmen içinde mükemmel bir askerin nüvesini taşımaktadır. Gerçekten de hem davranışlarında, hem de yaptıklarında o kadar uysal ve içtendir ki, doğru eğitildiği takdirde herşeyin üstesinden gelebilir. Başka hiç bir asker taburdaki hareketlerini onun kadar doğru ve çabuk yapamaz; hiç biri ondan daha düzenli şekilde sıraya giremez; ayrıca, subaylarla erler arasında görülen yakınlığa bakarak, disiplin eksikliği ve bunun sonucunda da itaatsizlik olduğu kanaatine varsak da, bu doğru değildir; disiplinsizlik olduğu zaman da, bunun nedeni genellikle subayın cesaretsizliği ve askeri beceriksizliğidir.

Askerin donanım tarzı, fes haricinde, tüm silahlarına kadar Fransızdır. Zorunlu askerlik hizmeti ve aktif hizmetin süresi de aynıdır; onsekiz yaşında başlar ve yedi yıl sürer. Tek farkla, savaş halinde, bir Türk askeri tekrar çağrılarak ilave beş yıl hizmet verir. Topçu sınıfı Prusya sistemine göre, Redif teşkilatı da Nizam ı Cedit ile aynı sisteme göre düzenlenmiştir.

Redifler, sonbaharda tarladaki çalışma sona erince, bağlı oldukları paşalığın merkez şehrine çağrılarak silah ve teçhizatlarını teslim alıp, bir ay boyunca düzenli olarak eğitimden geçer, çadırlarda kalarak muvazzaf askerlerin hayatını yaşar ve maaşını alırlar. Bu sistemin sonucunda, Türkiye'deki muvazzaf asker sayısı yalnızca 150.000 olmasına rağmen, ihtiyaç halinde Padişah, Başbozuklar da dâhil, 500.000 askeri aktif göreve çağırabilir. Biraz Prusya'daki *ihtiyat askerlerini* andıran bu sistem için Türk hükümeti Prusyalı askeri eğitimcilerine teşekkür borçludur; ayrıca, Türk topçularının etkin seviyesini ve yakın zamanda inşa edilen çeşitli güçlü istihkâmı da yine bu becerikli subaylara borçludur.

Türkiye'deki faal ordu, altı büyük kolorduya bölünmüştür. Her kolorduda, tüm kuvvetlerden oluşan 30.000 asker olup Fransız ordusun-

daki altı askeri bölüme tekabül etmektedir. Türk ordusunun tamamen Müslümanlardan oluştuğunu tekrarlamaya gerek bile yoktur. Üstelik 400 yıllık bir saltanattan sonra bile, Hristiyanların da Müslümanlar kadar eşit vatandaşlar olup memleketin de, evleri ve ocaklarının da korunması ile ilgilendikleri görülmesine rağmen, fethedenler ile fethedilenler arasında hala bu iğrenç engelin varoluşu teessüf vericidir.

Daha önceki bir çalışmada değindiğimiz gibi, iyi organize olmuş tıp mensuplarına duyulan ihtiyaç, Padişah'ın Avrupalı meslek sahiplerine sunduğu teşvikler sayesinde Müslümanların sahip olduğu tüm ayrıcalıklardan, dini görüşlerinden vazgeçmek zorunda kalmadan faydalanmaları ile bir ölçüde giderildi. Aynı hoşgörü, Hristiyan olmaları sebebi ile Türk ordusunda eğitmen veya talim çavuşu dışında hiçbir rütbeye sahip olamayan Avrupalı subaylara da gösterilmiş olsaydı, Türk ordusu Ruslarla karşılaştığında, şu an olduğundan çok daha üstün bir konumda olurdu. Ayrıca Türkler, bir eğitmenden asla öğrenemeyecekleri, organizasyon ve iyi işleyen kurmay heyetinden kazanılacak pratik avantajları da öğrenmiş olacaktı. Bunun eksikliği şimdi ciddi olarak hissediliyor ve Polonya ile Macaristan'dan çok sayıda tecrübeli mülteci subayın tam zamanında Türk ordusuna katılması sayesinde feci sonuçlara yol açılmamış oldu. İnanılır gibi değil, ama savaşın başında Ömer Paşa'dan başka ordunun komutasını üstlenecek yeteneğe sahip bir tek subay bile yoktu.

Tabii, Padişah ve hükümeti, Rus Peter'den örnek alarak Batı'dan yetenekleri hizmetlerine alıp donanma ve orduya etkin bir kadro güvenesi temin etmezlerse, Rusya ile yapılacak bir harpte başarı kazanmayı ümit etmenin yersiz olduğunun artık herhalde farkına varmışlardır. Osmanlı Efendisi'ne gelince, zenginleşip haremi, karıları ve esirleri ile konforunu temin eder etmez, İngiltere'de dediğimiz gibi uysal, tembel ve ruhsuz, asalak bir tipe dönüşüyor.

Deniz kuvvetleri⁷ Navarin, ve artık ekleyebileceğimiz son Sinop katliamına rağmen, oldukça yeterli bir durumda. Yenilenmesini ünlü

⁷ Sinop katliamı öncesinde, Türk donanmasında 74 – 94 topu ve 600 – 900 askeri olan 6 adet gemi; 52 – 64 topu ve 150 – 500 askeri olan on bir adet firkateyn; 18 – 48 topu ve 100 – 250 askeri olan on iki korvet; on dört adet filika, çift direkli yelkenli, vb. altı adet 500 – 800 beygir gücünde buharlı firkateyn; sekiz adet korvet ve bir miktar çift direkli gemi ve daha küçük tekne vardı.

Tahir'e; disiplinini ise büyük ölçüde – bir savaş gemisinin güvertesine ayak basmış en yetenekli ve mükemmel iki subay olan – Sir Baldwin Walker ve halefi Kaptan Slade'e borçlu.

İstanbul'daki dikkate değer askeri kurumlar arasında, Üsküdar'da yüksek bir tepeye inşa edilmiş olan kışla var; hem çok güzel, hem de 10,000 askeri barındıracak kadar büyük bir bina. Muhafız Okulu da görülmeye değer. Kurucusunun, dönemin en hareketli ve zeki Osmanlılarından biri olan Namık Paşa olduğu söylenebilir. Bu okul, Avrupalı prensipler doğrultusunda kurulmuş diğer tüm kurumlardan daha fazla Türk ordusunu disipline sokmuştur. Öğrencileri askeri taktik eğitiminin yanı sıra liberal bir eğitim alırlar. Ancak Türk imparatorluğunun kaç farklı milliyetten oluştuğunu hatırlarsak, bunun zor bir girişim olduğunu anlaşılabılır. Müslüman nüfus bile Araplar, Mısırlılar, Kürtler, Arnavutlar, Boşnaklar vb. bölünmüş olup, hepsi farklı dilde konuşuyor ve hiç biri Türkçeyi yeterince bilmiyor başka faktör olmasa bile, sadece bu, bir halkın bilgi ve uygarlık yolunda hızla ilerlemesine büyük bir engel.

Askeriye ile ilgili en kötü ve askerlerin savaşçı görünümünü en çok bozan unsur, kötü dikilmiş, kötü biçilmiş ve en kaba kumaştan yapılmış olan giysileri. Ayrıca fes de bir askere uygun bir şapka değil; çünkü mavi püskülü ile bir Rum veya Arnavut'un başında ne kadar havalı ve ilginç görünse de, bir Türk tarafından uyarlanan şekli ile, alından yüksekte ve keçe ile kaplanmış olduğu için hiç de zarif ve şık değil. Bunun yanı sıra, fes kulakların üstüne oturuyor ve Türklerin kafasındaki bu uzantılar genellikle orantısız olup çıkıntı yaptığı için, aslında onları sergilemek yerine saklamak daha akıllıca olur. Ne olursa olsun, fes, Şark türbanının yerine konulmak için kötü bir seçenek. Hiç değilse türban, kat kat sarılarak başı hem güneşe, hem de kılıca karşı koruyabiliyordu. Halen, askeri giysiler arasında yegâne beğendiğimiz subayların, diz altına kadar inen ve bir pırlanta ile bezenmiş, altın bir toka ile boyundan tutturularak giydiği hem askeri görünümlü, hem de şık pelerin.

Müslümanların dertleri arasında en çok şikâyet ettikleri şey, zorunlu askerlik. Bu sorun en düzenli ülkelerde bile hem moral bozuyor hem de baskı yaratıyor. Hele yurttaşlık haklarına son derece bağlı olan Müslüman bir nüfusa, Kuran'ın ruhuna bu kadar aykırı bir sistemi da-

yatmak, son yıllarda sıkça görülen ve memleketin nüfusunun yavaş yavaş azalmasına yol açan ayaklanmalara sebep olmuştur. Yine de asıl sıkıntı yaratan, zorunlu askerlikten ziyade bunun gelişigüzel uygulanmasıdır. Örneğin bir Paşa'ya, bir yörenin valisine, belirli bir tarihe kadar belirli sayıda askeri hazır etmesi için hükümetten emir geliyor. Paşa da hem sivil hem de askeri yönetici olarak, yasal yoldan kura ile asker seçmek yerine, bir kıta askerin başına geçip bir köye saldırıyor. Şiddetli bir dövüşten sonra yakalayabildiği eli ayağı tutan tüm erkekleri, rütbesine veya koşullarına bakmaksızın, karargâhta teftişten geçmesi koşulu ile alıp götürüyor.

Türkiye üzerine yazdığımız önceki çalışmamızda, zorunlu askerliğin zararlı etkilerine daha derinlemesine değindik. Bu uygulamanın benimsenmesinden beri, köylerin tümü ile nasıl terk edildiğini, bir zamanlar ekili tarım alanı olan yörelerin nasıl tamamen çöle döndüğünü gösterdik. Yüzlerce zavallı askerin, suçlular gibi birbirine bağlanmış olarak, nasıl süngü ucunda en yakın depoya sürüldüğünü gördüğümüzü anlattık. Bir diğer soruna daha değindik: Toprağın kullanım hakkı sisteminde yapılan değişiklik ve miras yoluyla intikal eden Müslüman Arnavutlar ve Boşnaklara ait tımarların yok edilişi. Doğrudur, bu konuda kazanılmış haklar, her zaman ve her devirde, devlet politikası belirli bir önlem uygulanmasını gerektirdiğinde Asyalı hükümdar tarafından umursanmamıştır. Yeniçerileri yok eden Sultan Mahmut'un başlattığı şey, oğlu tarafından uygulamaya konmuştur. Ancak maalesef, bir dizi ayaklanmada korkunç sayıda can kaybına mal olarak, Ömer Paşa'nın bütün inceliğini ve yeteneğini kullanması ile bastırılmıştır.

Bu talihsiz önlemden evvel, devletin emrinde daima, toprağın askeri kullanım hakkını elinde tutan çeşitli Beyler, Kaptanlar ve Sipahilerin temin ettiği birliklerde yer alan mükemmel gayri nizami süvari kuvvetleri vardı. Geçmişte Türk padişahları kâfirlerle harp ettiğinde Hilal'in sancağı altında birleşip Avrupa'nın kalbine dehşet salanlar işte bu adamlardı. Şüphesiz, bu güçlü Müslüman partisi ülkedeki etkisini sürdürdüğü sürece, ne reform yapmak, ne de reayaların koşullarını iyileştirmek için hiç umut yoktu. Diğer taraftan, askeri açıdan Türkiye savaş alanına 150.000 asker getirmeye alışık olan ve imparatorluğu birkaç kez yıkılmaktan kurtaran bu kahraman savaşçıları kaybetmekle ciddi bir kayıp yaşadı. Korkarız ki onların eksikliği artık oldukça

hissedilecek, özellikle reayalar silaha sarılır ve dindaşları Ruslar ile birleşirse.

Her ne kadar Türkler hakkında iyi şeyler söylemeye çalışsak da, – çünkü şu anda bizim ve uygarlığın menfaatleri onlarınki ile aynıdır – yine de, okuyucularımıza yönetimdeki hataların neler olduğunu ve Türk imparatorluğunun gerçek zaafının neden oluştuğunu işaret etmememiz yanlış olur. Böylece ortaya çıkabilecek olasılıklara karşı hazırlıklı olabiliriz. Ayrıca emin olun ki, Türkiye’de bizim kadar çok seyahat etmiş olan ve ister Müslüman ister Hristiyan olsun her sınıftan insanın dertlerine şahit olan her gezgin, Osmanlı saltanatını kabul etmiş sayısız millet, din ve ırk arasında ahenge benzer bir şey oluşturmaya çabalayan yönetimin gayretlerine her taraftan karşı çıkanlarla birlikte, Türklerin olaylı tarihlerinin en tehlikeli dönemlerinden birine girdiğine kani olacaktır.

Dolayısı ile şimdiki Türkiye bildirimizi sonuçlandırırken, Türk hükümetinin asırlar boyu süren kötü yönetimi ıslah etmek için bugüne kadar neler yaptığını ve uğraştığı zorlukları özetleyeceğiz. Eğer mevcut savaş yüzünden çalışmalara ara verilmeseydi, bir kaç yıl içinde büyük olasılıkla, hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından kabul görececek bir idare kurabilecekti.

3 Kasım 1839, koca Gülhane çayırında Hatt – ı Şerif – i’nin ahaliye okunduğu gün, Padişahın Hristiyan tebası için muhteşem bir gün olmalıydı. Orada onlara söylenen, yaklaşık dört asır süren politik, sivil ve dini esaretten sonra, tüm insanların eşit olduğu ve bundan böyle hangi dine mensup olursa olsun, kimse arasında ayırım yapılmayacağı idi: Bu, Hükümdarın, Osmanlı Padişahlarının eski kuruluşuna dönme gayretiydi – ki özünde bir otokrat yerine teokrat tarafından yönetilen salt bir demokrasi yatıyordu. Zorluk iki karşıt din arasında anlaşma sağlayabilmekte idi – aynı kralın, hem Müslümanların Halifesi, hem de Hristiyanların Papası olabilmesiydi.

Osmanlı imparatorluğunun yakın tarihini bilenlere, böylesine hoşgörülü ve belli ki halkın iyiliğine yarayan bu ödünün, Müslümanlar arasında, nerede hırslı bir başkan ya da bağınaz bir molla varsa, etraflarındaki dincilerin fanatikliğinden faydalanarak ayaklanmalara yol açtığını hatırlatmaya gerek yoktur. Yine de, Gülhane Hatt – ı Şerifi

yönetim açısından çok sıkıntıya neden olduysa da ve birkaç kez imparatorluğu yıkılma noktasına getirdiyse de, politik ve sosyal ilerlemenin yolunu açtı ve uzun zamandır baskı altında yaşayan reaya nüfusu için bir nimet oldu. Müslüman ahali tarafından kötüye kullanılsa da, ülkenin yasaları onlara ceza muafiyeti ile çiğnenemeyecek bazı ayrıcalıklar sağlıyordu. Hepsinden önemlisi, idam cezası mahkeme olmadan ve Padişahın onayı alınmadan uygulanamıyor, özel mülke araştırma yapılmadan haciz konulamıyor ya da bir hristiyan tapınağı keyfi olarak kapatılamıyordu.

İdari yönetimin yapısı da daha Avrupai oldu. Maliye, ticaret ve bayırdırlık bakanlarının yanı sıra, Vezir – i Azam, Başbakanın yerini doldurdu; Şeyh – ül – İslam, adalet bakanı; Serasker, harp bakanı; Kaptan Paşa, denizcilik bakanı oldu. Taşra vilayetlerinin yöneticilerinde derbederlik, alt kademelerde de epeyce baskı ve haraç toplama yaygındı. Ancak bu tarihten itibaren, özellikle kahraman Ömer Paşa memnuniyetsiz Müslümanların çıkardığı çeşitli isyanları bastırmayı başardıktan sonra, kamu işlerinin idaresinde iyiye doğru bariz bir düzelme görüldü.

Nihayet sükûnet tesis edildi ve büyük olasılıkla bir kaç sene içerisinde, Hristiyan ve Müslüman, Türkiye’de yaşayan herkes ülkeyi ziyaret eden çok sayıda iyi eğitilmiş ve entellektüel yabancıların liberal görüşlerini daha yakından tanıma fırsatı elde edince, fanatik ayrımcılıklarını bir yana atarak büyük Avrupa ailesinin üyeleri olacaktı. Ancak bu Rus politikasında hiç yer almıyordu. Rusya için İstanbul’a ve hem İstanbul hem de Çanakkale boğazlarına sahip olmak sabit ve kalıcı hedefi idi. Türklerin rahatsız edilmemeleri durumunda, artan bilgilerinin yanı sıra, hükümetin hoşgörüsü ve liberalliğinin, onları çok güçlü bir rakip haline getireceğini görüyorlardı. Üstelik, Rusya’nın, Atilla’nın ve Alarik’in sancaklarının peşinden koşanlara benzer, yarı barbar göçebe sürülerinin, kendi buz kaplı, kısır steplerinden vazgeçip güneşli topraklarda daha rahat bir yuva arama dürtülerine de mutlaka izin verilmeliydi.

Türkiye’yi, alt sınıfların cehalet ve fanatizmini, zengin efendilerin ise ıslah olmaz tembelliğini bilenler, özellikle Rusya’nın aralıksız entrikalar ile kamu kuruluşlarına zeki bir yabancıların alınmasına engel olmasını hatırladığımız zaman, çok ihtiyaç duyulan reformlarda

ilerleme yapılmış olmasına şaşırmışlardır. Neyse ki, Padişah'ın emrinde bulunan çok üstün niteliklere sahip birkaç kişi, güçlü tavsiyeleri ve gayretleri ile farklı reformlarını uygulamasında ona yardım ettiler; zengin efendilerin entelektüel becerileri değerlendirildiğinde, o sadık bakanların her biri en alt sınıftan gelme olunca, söylenecek fazla bir şey kalmıyordu.

Hem vefat eden ve hem de şimdiki padişahların en güvendiği danışmanlarından biri olan ve İstanbul'a ilk ziyaretimizde bize pek çok sorumluluk verme nezaketinde bulunan Hüsrev Paşa Çerkez bir esirdi. Seraskerlik ve Vezir – iAzamlığa kadar devletin en yüksek makamlarında görev aldıktan sonra, çok ileri bir yaşta söylediklerine göre neredeyse yüz yaşında öldü. Onun evlat edindiği ve onun gibi en yüksek makamlarda görev yapan Halil Paşa da hayata bir esir olarak başladı. Sultan Mahmud'un damadı olmaya kadar yükselişi, Türkiye gibi demokratik bir ülke için dahi daha önce örneği görülmemiş bir olaydı. Aynı şekilde, bir kahvehanede garsonluk yapmaktan, yavaş yavaş padişahın damadı olmaya kadar yükselen Rıza Paşa'nın da adını anmalıyız.

Anlaşılan, Hristiyan anne ve babanın oğlu olan Halil Paşa önce zengin bir Ermeninin, sonra bir Türk efendisinin ve ardından da Hüsrev'in esiriydi. Çok üstün doğal yeteneklere sahip olduğunu gören Hüsrev tarafından büyük bir dikkatle eğitildi; davranışını düzgün ve iyi, mizacını nazik ve uysal bulan Hüsrev, onu evlat edinmekle kalmayıp, Padişah üzerindeki güçlü etkisi sayesinde en sevgili kızını *protégé*'si ile evlendirmesi için ikna etti.

Hüsrev insan karakterinden çok iyi anlayan bir insandı. Bunun diğer bir örneğini, hayatındaki çoğu başarıyı Hüsrev'e borçlu olan Ömer Paşa'da görüyoruz. Ruslara bugüne kadar Türkiye'yle yaptıkları savaşlarda hiç olmadığı kadar çok tükürdüklerini yalatan bu kahraman general, aslen bir esir değildi, ama Türkiye'ye hiç dostu olmayan bir mülteci olarak geldi. İslamı kabul ettikten sonra, o zaman Serasker olan Hüsrev tarafından subay rütbesi ile Nizama alındı. Patronunun keskin gözleri, kısa zamanda bu genç yabancıda ordudaki çoğu Müslüman subayda olmayan bir deha, yetenek ve girişimcilik olduğunu keşfetti; sonuçta, zamanı geldiğinde Sultan'ın değerli bir hizmetkârı olacağından emin olduğu bu genç insanın ilerlemesi için hiç bir fırsatı kaçırmadı.

1836'da İstanbul'da kaldığımız süre boyunca Hüsrev ile sık sık görüşerek, İngiliz subaylarının Türk ordusuna alınması teklifi hakkında konuştuk. Bu sırada Ömer, Serasker'in özel kadrosuna dâhildi. Yakışıklı görünümünden, centilmence davranışlarından ve Almanca, Fransızca ve İtalyancayı gayet akıcı şekilde konuşmasından çok etkilenerken, Osmanlının özellikle olumlu bir örneği olduğunu düşündük. Aslında, yüksek zekâsı ve Avrupai tarzda yürüyüşüne bakınca ona Osmanoğlu ünvanının verilmesini kuşkuyla karşıladık.

Bu çok olağanüstü insanı en son Üsküp,⁸ Makedonya'da gördüğümüzde, karışıklığın içinde Serasker Hüsrev'in emir subayını ve sekreterini tanımakta biraz zorlandık. O sırada, büyük bir ordunun başında Arnavut ve Boşnak Müslümanların ayaklanmasına karşı savaşa hazırlanmaktaydı. İlk olarak, Suriye ve Arnavutluk'taki isyanları bastırarak kendini gösterdi. Kürdistan'da da aynı derecede şanslıydı. Fakat Türk hükümetine verdiği en önemli hizmet, Boşnak beyleri ve sipahilerinin isyanını, çok az sayıda asker ile bastırması ve her çatışmadan zaferle çıkmasıydı. Kısacası, tüm çalışma hayatı boyunca çok üstün ve sıradışı askeri yeteneklerin yanı sıra, aydın bir yaşamacının inceliğini ve kıvraklığını sergiledi. Fakir reayanın daimi bir dostu olarak, hor görülen bu ırkın idolü haline geldi ve aynı zamanda Müslümanların da kendisine olan bağlılığını devam ettirdi. Gerçekten de, yüksek mevkilere geldiği günden itibaren, Türkiye'de farklı dinlere mensup insanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermek için, herkesten daha fazla çaba gösterdi.

⁸ Bakınız *Travels in European Turkey* 1851, cilt II. s.27. Colburn & Co.

ONALTINCI BÖLÜM

Rusya

Karadeniz

Çerkezistan

Rusya'nın Doğudaki İlerleyişi

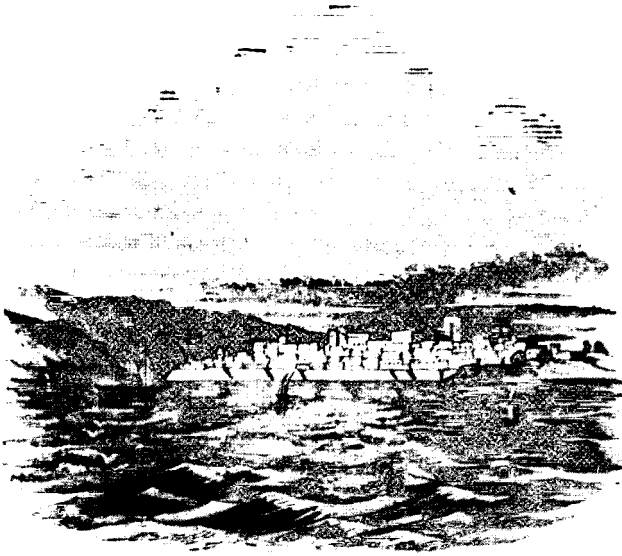
Kafkasya'daki Harp Hakkında Gözlemler

Karadeniz'de Rusya'ya Saldırmanın Olanağı

Avrupa'da Rusya Hakkındaki Kamuoyu

Avrupa Uygarlığına ve Bağımsızlığına Karşı Rusya'dan

Gelebilecek Endişe Verici Tehlikeler

VARNA

Tarih nadiren, son birkaç ayda Avrupa halkının zihninde gerçekleşen duygu değişimi kadar muhteşem bir şeyi kaydetmek zorunda kalmıştır. Hristiyan ve Müslüman, despot ve cumhuriyetçi, papaz ve liberal, Rusya'nın saldırganlığına en etkin şekilde nasıl veya hangi yolla karşı konulabileceği konusunda hem fikir oldu; hepsi bir noktada birleşti. Yüz yıl evvel adları dahi bilinmeyen Kuzeyli barbarlar için ne gurur verici bir an! Avrupa için de ne kadar küçük düşürücü! Şimdi artık tüm dünyanın korktuğu zorlu diktatörün hâkimiyetindeki topraklara girerken, öykümüze Karadeniz'e ve halen devam etmekte olan savaşla ilgisine bir göz atarak başlayacağız. "United Service Magazine"de Şark meselesi hakkında zaten bir dizi makale yazdığımız için, bunların arasından "Karadeniz"⁹ başlıklı yazımızdan bir bölümü alacağız. Çünkü görüşlerimizi daha iyi ifade edebilecek, ya da okuyucuya, Karadeniz sahillerinde yaşayan çeşitli ırkların politik ve sosyal durumları hakkında daha doğru bir fikir verebilecek ve Rusya ile savaşta Fransa'yla İngiltere'nin oynayabileceği önemli rolü anlatabilecek başka bir şey yazamadık.

⁹ Colburn's United Service Magazine dergisi, 1 Ocak 1854. Yazarın tekrar yayınlama hakkını kendisinde saklı tuttuğu bilinmelidir.

Sıklıkla değinme fırsatı bulduğumuz Türkiye ve Rusya arasında devam etmekte olan savaşın, Avrupa'nın genel çıkarları açısından, önem sırasında en son sırada olduğunu itiraf etmeliyiz. Zaten savaş artık Karadeniz'e kıyısı olan ve Rus politikası gereği, uygar Batı halklarının meraklı bakışından bunca zamandır özenle saklanan ülkelere de sıçradığına göre, yeni ve hemen hemen hiç keşfedilmemiş bölgelerin de araştırmaya açılmasını bekleyebiliriz. Gerçekten, ileride bu denizin her ülkenin gemilerinin serbestçe dolaşımına açılması sağlanarak Türkiye ve Rusya'nın bu deniz üzerinde iddia ettikleri hayali hakkın ortadan kalkması ile büyük bir avantaj elde edilebilir. Burada şüphesiz Çar'ın hâkimiyetindeki topraklar arasında en savunmasız olanları bulacağız ve belki de Rus imparatorluğunun hiç bir kısmına daha tesirli bir darbe de vurulamaz, daha şiddetli de hissedilemez. Şüphesiz çok güçlü bir yer olan Sivastopol hariç, Besarabya, Kırım, Çerkezistan, Immeretya, Megrel ve Gurya'dan Türk sınırı bitişiğindeki St Nicholas Kalesi'ne kadar olan tüm Karadeniz kıyılarının düşman saldırısına açık olduğu söylenebilir. Çerkezistan sahilinde bir dizi önemsiz kalenin bulunduğu doğrudur; fakat bu kaleler, savaş biliminden habersiz olan yarı barbar insanları kontrol altında tutmak için yapılmış olup, hiç biri Fransa veya İngiltere saldırıya geçmeye karar verdikleri takdirde yarım saatlik bir bombardımanlarına karşı koyamaz. Hatta, tek bir silah atılmadan, birkaç haftalık bir kuşatma yapılırsa bile garnizonun aç kalıp teslim olmasına yeter; çünkü erzak temini için tamamen Rus kruvazörlerine muhtaçlar ve arkalarındaki kızgın dağcılardan, imha olmanın dışında hiç bir beklentileri olamaz.

Kırım ve Besarabya'ya dönersek, Tatar nüfusu, Alman sömürgecileri, Bulgarlar, Eflâklılar, Fransızlar ve İsviçrelilerle, tümünün Çar'ın demir yönetiminden hoşnutsuz olduğunu görürüz. Aynı şey, Gürcistan ve İmereti, Megrel, Gurya ve Rus Ermenistan'daki nüfus için de fazlasıyla söylenebilir. Özellikle Tatarlar, ırk ve din açısından Osmanlı'nın dostu ve müttefiki oldukları için, kendileri ve ülkelerinin özgürlüğüne kavuşacağı hususunda en ufak ümitleri olsa, son ferdine kadar ayaklanacaklarından eminiz. Çerkezlere gelince, bir İngiliz savaş gemisinin varlığı bile, Karadeniz'den Hazar'a kadar eli silah tutan her erkeğin ayaklanması için yeterli olacaktır. Bu iddiayı, kulaktan dolma söylentilere göre değil, bu ülkelerdeki geniş kapsamlı seyahatlerimizde edindiğimiz bilgilere dayanarak söylüyoruz.

Rusya'nın şansına, Avrupalı devlet adamları şu ana kadar Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin üzerine çökmüş sis perdesinin gerisini görmeye çalışmadı. Bilindiği kadarı ile fırtına ve kasırgaların vatanı olan Karadeniz'in onlar için ne önemi olabilirdi? Ya da kıyılarında yaşayan y arı barbar halka boyun eğdirip onları imha ederek ne gibi bir menfaat sağlayabilirlerdi? Rusya farklı düşünüyordu. Asya'daki fetihlerine devam etmesini sağlayabilecek bir konumun önemini ve gücünü biliyordu. İleride Türkiye, İran ve Hindistan'a yapacağı tüm saldırılar için Kafkasya'nın hayati önemi olduğunu biliyordu ve bunu elde etmek, onun için şiddetli bir politik ihtiyaçtı.

Bu ülkeler hakkındaki ilk çalışmamızı yayınladığımızda, yalnız mecmualardaki yazılarımızla kalmayıp Majesteleri'nin bakanları ve zamanın seçkin bazı devlet adamları ile görüşmelerimizde de, kahraman Kafkasya dağcılar hakkında olumlu hisler yaratmak için gayret ettik. Maalesef uğraşlarımız boşunaydı. Çerkezistan'daki harbin yarattığı heyecan da geçti; Avrupa ve uygarlık adına savaşı k ahramanlar da, bu fedakârlıklarından en büyük yararı elde eden milletler tarafından umursanmadan ölüme terk edildiler. Kafkasya bastırılmadığı sürece Rus ihtirasının önünde yıkılmaz bir engel oluşturduğu gerçeğini ya itiraf etmediler, ya da etmemeyi seçtiler. O agresif gücün bu ülkelerde güttüğü açgözlü politikayı aktarmaya çalışsak da, Türkiye ve İran'ın, ardından da Hindistan'ın düşmesinden korktuğumuzu belirtsek de, bu kaygılarımızı kimileri abartılı, kimileri de saçma buldu; üstelik de böyle düşünenler, yetenekleri ve zekaları dolayısıyla fikirleri ağırlık taşıyan insanlardı.

İlişkilerin durumu nasıl da değişti, ve bu değişen koşullar soruna o zamanki bakışımızı nasıl da doğruluyor! "Batı Kafkasya'da Seyahat" (*Travels in the Western Caucasus*) kitabının 64. sayfasında önerdiğimiz, Osmanlı hükümetinin de samimiyetle arzu ettiği ve Karadeniz ile Tuna Nehri'ni dünya ticaretinde ana yollar olarak açacak önlemdaki gibi, ehil bir deniz kuvveti Karadeniz'e gönderilseydi, şu anda Çerkezistan bağımsızlığın huzurlu keyfini sürerken, Türkiye ve İran da ezeli düşmanından kurtulmuş olacaktı. Aynı zamanda, vatandaşlarının refahı ve zekâsını arttırmak yerine, onlardan vergi ve asker toplamanın peşinde olan bir gücün uyuşturan etkisi altında hareketsiz ve durağan

kalan Karadeniz'deki büyük ülkelerin halkları arasında endüstrinin, ticaretin ve uygarlığın nimetleri yayılmış olacaktı.

Kafkasyalı dağcılarının bağımsızlıklarını korumak için gösterdiği kahramanca gayret, o zaman Avrupa tarafından önemsiz bulunmuş olsa da, Osmanlı tahtının müttefikleri, günümüzde onların yardımlarının değerine duyarsız kalamazlar. Tanınmış liderleri Şamil Bey'in komutasında uyguladıkları önemli şaşırtmaca sayesinde, Rusya'yı Asya'daki topraklarını savunmakla meşgul ederek, Ömer Paşa'nın Türkiye'yi Avrupa'da korumasını sağlamakla kalmıyor, Rusya'yı bu bölgedeki topraklarında en feci sonuçlarla karşılaşmakla tehdit ediyorlar. Şunu unutmamalı ki, onlara göre Osmanlı Sultanı kiliselerinin ruhani lideridir, dolayısıyla tehlike anında her mümini birleştiren sempati ve sevgi zinciri ile Türkiye ile birleşmişlerdir.

İnsanların cesaretinden ziyade İslam dininin siyasi etkisi sayesinde, Kafkasların çevresinde bir siper oluşturulmuş ve bugüne kadar bağımsızlıklarını koruyabilmeleri sağlanmıştır; buna karşın komşuları, İmereti ve Gurya, Megrel ve Gürcistan'ın ahalisi, savunması kolay bir ülkede olmalarına rağmen, kısa zamanda saldırganların idaresi altına girdiler. Çünkü çoğunluğu Rum kilisesine bağlıydı ve tüm Rusya'nın kudretli hâkiminin cazip koruma teklifini kabul ederek kaderlerini mühürlemiş oldular. Bundan dolayı, dini bakış açısı ile İslam dinini ne kadar kınasak da, itiraf etmeliyiz ki üyeleri arasında fikir birliğini geliştirmekte ve esareti teşvik etmemektedir. Aslında Kuran, gerçek müminin özel haklarını belirleyen sözleşmedir – baskıya karşı bir kalkandır – anayasal hakların yerini almaktadır – herkesin ve her şeyin hükümdarı – her anlaşmazlığın hakemi – imanın bozulmayacağı'nın garantisi – üst, alt hangi sınıftan olursa olsun herkesin itaat ettiği kanun yapıcıdır. İnsanlar arasındaki farkları da dengeler ve imanının rehberi olarak Kuran'ı kabul eden en aşağılanmış köleyi, en zengin asilzade ile aynı sosyal seviyeye çıkartır. İslamiyet'in büyük başarısına azımsanmayacak derecede katkıda bulunan ve insan ırkının bu kadar büyük bir bölümünü sancağı altında toplayan, tüm sınıflar arasına yayılmış olan bu eşitlik ruhudur; ve belki de şimdi, bu tehlike anında, Türk imparatorluğunu muhafaza etmenin yoludur.

Bu kadar beğenilen yasama kurallarını içeren bir dinin, mensuplarına daha üstün düzeyde refah, uygarlık ve siyasi etkinlik getireceği

zannedilebilir; ancak tarih bize aksini söylemektedir ve yalnız belirli bir uygarlık düzeyindeki insana uygun olduğunu, bunun dışında hiç bir değeri olmadığını göstermektedir.

Kafkasya'da yaşayanlara dönelim. Aradaki bu din farkının, Rusya'yı, Kafkas halklarının din işlerine karışmak için her zaman kullandığı bahaneden mahrum bıraktığını söylemeye gerek bile yok – Haç'ı destekleyenler Hilal'in çocuklarının koruyucusu olamazdı. Dolayısı ile, bu halkları kendi egemenliğine boyun eğdirmenin yegane yolu, imparatorluğunun tüm kaynaklarını yavaş yavaş heba eden, hunhar ve pahalı bir savaştı. Oysa boşa harcanan onca kan ve hazineye rağmen, çatışmaya başladığından beri Kafkasya'yı fethetmeye bir adım dahi yaklaşmadı. Öyleyse bu kahraman dağcılarının bitmez çabası, ne muhteşem – içten hayranlığımızı ne kadar hak ediyor; hele de düşmanın devasa kuvvetini, bilimin, disiplinin ve entrikanın her çeşidini kullanan, dünyanın en zeki ve en ilkesiz kabinelerinden biri olduğunu hatırlarsak.

Karadeniz'e, Hazar denizine ve Aşağı Tuna Nehrine dayanan Rusya'nın çeşitli ülkelerine ve Türkiye'ye tekrar tekrar yaptığımız kapsamlı seyahatlerde, eski çalışmalarımızda sık sık belirttiğimiz gibi, bu toprakların er veya geç Eski Dünya'nın savaş alanı olacağı kanaatine varmıştık ve bugünkü hadiseler, vardığımız sonucun doğruluğunu kanıtıyor. O seyahatleri anlatan kitaplarımız yayınlanalı beri, ne çok değişiklik oldu! Sivil ihtilaf yüzünden ne korkunç manzaralar görüldü! Diktatörlüğün ve özgür kurumların destekleyicileri arasında ne çok ölümcül kavgalar çıktı! İnsanlık genel istihbarat ve uygarlıkta ne çok inanılmaz ilerleme kaydetti! Avrupa kamuoyunda ne kadar büyük bir değişim! Bir zamanlar Rusya, İlahi Hakkın savunucusu, sosyal düzenin muhafızı, demokrasinin sıkıntılı dalgalarının boşuna çarptığı kırmıldatılamaz bir kaya olarak görüldü. Bu inanış ve bu duygular geçmişte kaldı; şimdiki nesil başka fikirleri benimsedi, hazin ve meşum bir ders aldı. Şimdi artık Rus imparatorluğu denilen uçsuz bucaksız milliyetler kitlesinde yer alan büyük, zengin ve verimli çok sayıda ülkede, Rus arabuluculuğunun, Rus korumasının ne anlama geldiğini biliyor! Polonya'nın ve Kurlandiya'nın koruyucusu o değil miydi? Ya Kırım ve Gürcistan'ın? İmereti, Megrel ve Gurya'nın? Ve şimdi de Sul-

tan'ın Avrupa ve Asya'da bulunan 15 milyon Hıristiyan vatandaşının Hamisi olacak!

O halde, güvensizlik ve gelecek korkusunun yerine güvenin geçmesi gerekmez miydi? Veya irade sahibi, gelip geçen hadiselerden en az etkilenen insanların bile, uygar dünya üzerinde yanan meteorun geride bıraktığı kuyruk izinin asla kaybolmayacağı kanaatine varmasına şaşırabilir miyiz? Dileriz bu iz, kandan, perişanlıktan ve yıkımdan ibaret olmasın! Uygarlığın başına gelmiş en büyük felaketler, Rus Çarlarının mutlak hâkimiyetindeki ülkelerde yaşayan barbarların başlattığı akınlar yüzünden meydana gelmiştir. O halde, sayısız Sibiryalı yağmacının saldırısını ve Çin sınırlarına kadar uzanan uçsuz bucaksız toprakları hayal edin! Bu yağmacı askerlerin bir yandan Almanya, Fransa ve İtalya'ya, diğer yandan da Hindistan'a indiğini düşünün! Bu tür bir amaç için askeri eğitim aldıklarını kesin olarak biliyoruz ve yakın zamanda gerçekleşen olaylar, Atilla'nın, Cengiz Han'ın ve Timurlenk'in ruhunun Rusya'da yok olmadığını bize yeterince anlatıyor.

Bu sonuca, birkaç yıl evvel Güney Rusya ve Karadeniz ile Hazar'a sınırı olan çeşitli ülkelere yaptığımız kapsamlı seyahat sonrası vardık. O zaman söylediklerimiz şu andaki krize öylesine uyuyor ve Rusya'nın saldırgan emellerini öyle iyi tasvir ediyor ki, yaptığımız alıntıyı tamamı ile vermekten kaçınmıyoruz. Sivastopol'de şahit olduğumuz muazzam boyuttaki çalışmalara, cephaneliklerin kocaman ebadı ve kuvvetine, limanlar, kışlalar, şimdiki imparatorun savaşa ilgili en ufak şeyde etkisi görülen enerjisi, akli ve girişimci ruhuna ve ya da çok genişlemiş imparatorluğunun iç ve dış savunmasında sergilenmesine, ordu ve donanma için aralıksız askeri eğitim verilmesine, Sibiry ve doğu Tataristan'dan gelme vahşi kalabalıkların Don nehri Kazakları, Chernomorsky Kazakları ve eski Moskova yerlileri ile birleştirilmesine, gözü pek adetlerine ve asker olarak yeteneklerine değindikten sonra, bölüme şu sözlerle son verdik – ki bu, en azından gördüklerimizden ilham aldığımızı ve olacakları bir nevi önsezi ile hissettiğimizi gösteriyor.¹⁰

“Böyle adamlardan oluşan bir ordu, eğer iyi bir disipline sokulmuşsa ve hakiki bir askeri deha tarafından yönetiliyorsa, çok büyük işler

¹⁰ *Travels in Circassia*, II. cilt, s.20, 3. Baskı, 1839

gerçekleştirilebilir, bilhassa Kazakların şevk ateşiyle ve Asyalı cengâverler tarafından kızıştırılmışsa bu adamlar doğaları ve eğitimleri itibarıyla ağırkanlı Moskovalılardan tamamen farklı olup savaşçılık ve yağmacılık ile ün salmıştır.”

“Sivastopol ve diğer denizcilik merkezlerinde Rusya’nın ordu ve donanmasını geliştirmek ve savunma noktalarını güçlendirmek için gösterdiği muazzam gayretleri anlattıktan sonra, şu sonuca varmak zorunda kalıyoruz: Aldığı önlemler ile zekâsını ve uzak görüşlülüğünü daima sergileyen St Petersburg kabinesi, pek uzak olmayan bir dönemde, son derece önemli bir girişimde bulunmayı düşünüyor. Maalessen, evvelen Rus hükümeti tarafından İngiltere’ye gösterilen dost ve barışçıl tutum artık yok; güvenin yerini güvensizlik aldı ve bu iki güç, birbirlerine belli etmeden karşılıklı husumet güdüyorlar. Bu durum büyük olasılıkla, Rusya kendisini yeterince güçlü hissettiğinde, açık çatışmaya dönüşecektir. Sanki milletlere boyun eğdirecek şeytani emellerinin önündeki tek engel bizmişiz gibi, dünyanın her tarafında, ticari ve politik menfaatlerimizi baltalamak için sayısız zeki ajanları ve diplomatlarının çalıştığını görmüyor muyuz? Hükümetlerinden esinlenerek bizi Moskova gazetesinden aldığımız şu sözlerle tehdit eden basınını bile işitmiyor muyuz? ‘Devam et! Devam et! Borca batmış İngiltere; daha sıra sana gelmedi, ama emin ol yakında Calcutta’da sana bir ders vereceğiz!’”

“Gerçekten de zamanımızın göstergeleri, günümüzdeki pek çok Avrupalı ve Asyalı gücün menfaat çatışması, lakaytlığı, zayıflığı ve ahmaklığı tümüyle gösteriyor ki, *en azından bizi ezecek savaş atını frenlemek için yakında göreve çağırılma* olasılığımız var. O halde, son zamanlarda Rusya’nın takındığı tehditkâr tavrı – karanlık ve sinsî politikasını – diplomatlarının her rakibe karşı kendi menfaatlerini pekiştirmek için uyguladıkları hile ve kurnazlıkları düşünürsek, hükümetimizin, hatta bütün milletimizin yerinden kalkıp onların her hareketini izlemesi, dünyanın her yerinde onların haris emellerine karşılık vermesi, ama şartlar ihtiyaç doğurursa da silaha başvurulması gerekmez mi?”

“Aksine, hayali güven duygusuna kapılıp haklarımızı ve menfaatlerimizi koruyacak adımlar atmazsak, bir kaç yıl içinde, Polonya ve Kafkasya’da yaşayan ve bize korumamız için yalvaran cesur halklar

yok olduğunda, onları fethedenler Hindistan'a yürürken – Türkiye ve İran at arabalarının tekerleklerine zincirlerle bağlandığında, ticareti-miz başkalarının eline geçtiğinde, yapılacak hiç bir şey kalmadığında umursamazlığımız için pişman olacağız, kötülüğün alametleri gerçek-leştiğinde dar görüşlülüğümüz için yas tutacağız, zamanında kötülü-ğe karşı cesaretle ilerleyip önceden davranacağımıza, artan şiddetine başarı ile karşı koyma olasılığımız – nasıl ifade edeyim? – ümitsiz hale gelince ağıtlar yakacağız.”

Rusya'nın saldırgan politikası hakkındaki o zamanki görüşlerimi-zin doğruluğunu göstermek için, “Batı Kafkasya'daki Seyahatler” adlı başka bir çalışmamızdan bir alıntı vereceğiz (*1.cilt, s.53.*)

“Hükümetimizin (*İngiliz*) göz önüne aldığı hedef, barışın korunma-sı, savaş karşıtı parti ile uzlaşmak ve yabancı ülkelerin işlerinde araya girmeye karşı olan büyük çoğunluk tarafından duyulan nefreti yatış-tırmak. Ne kadar boş umutlar, ne kadar beyhude gayretler! Masaldaki adam ve eşeğin öyküsünden örnek almalılar, çünkü çekingен tedbir-leri ve barışı sürdürmek için sarf ettikleri çabalarla, kötülüğü ileri bir tarihe öteleyerek arttırıyorlar, zira ister yakın ister uzak bir tarihte, sa-vaş kaçınılmaz oldu: *Er veya geç Doğu imparatorluğumuzu savunmak zorunda kalacağız diyorum*, bir imparatorluk ki, her devirde ganimet peşinde yağmalama seferleri ile dünyayı perişan eden yarı asker, yarı vahşi kabileleri mıknaş gibi kendine çekmiş ve şimdi de Rusya'nın yarı barbar yağmacılarının çok arzuladığı bir ilgi odağı olmuş. Rusya bu arzunun muhtaç vatandaşları arasında yayılmasına özen gösteri-yor, Hindistan'ın adı bile, bir Kazak'ın ya da Tatar – Rus'un kulakların-da neşeli düğün çanları gibi çınlıyor. Biz kaç kez bu adamları Don ve Kuban nehirlerinin kıyısında Rus askerleri ile açıkta gecelerken gördü-ğümüzde, incilerin ve elmasların diyarına sefer yapma olasılığının lafı bile geçtiğinde yarı deli dervişler gibi hoplayıp sıçıyorlardı!

“Tekrar ediyoruz, Rus İmparatoru ilerlemek zorunda; en ufak bir tereddüt, zorunlu yöneticisi olduğu dev motorun ilerleyişindeki anlık bir duraksama bile, komplolar, gizli anlaşmalar ve belki de suikast içe-ren sarsıntılara, yani, memnuniyetsiz askerlerin yapabileceği her nevi dehşete yol açabilir. Ancak, kariyerinin sonunu kim öngörebilir! Her halükarda, hareketsiz kalamaz. Onun saltanatı boyunca Rus birlikleri, yozlaşmış komşuları Türkiye ve İran'a karşı defalarca zafer elde etti ve

bu ülkelerden aldıkları ganimetler hırslarını öyle körükledi ki, şimdi doğal olarak zengin bir hasat toplayabilecekleri her hangi bir güç ile savaşmayı istiyorlar. Elbette ilk önce İstanbul'u ve Doğu Akdeniz ülkelerini ele geçirecektir; ardından, bir yanda Herat, diğer yanda Ceyhun/Amuderya ile Hindistan'a ilerlemesinin önüne geçebilmek için bize de sessizce dua edip rüzgârın yön değiştirmesini beklemek düşer.

Eğer Rusya'nın durumu ve savaş partisinin düşünceleri bu yazıyı yazdığımız zaman böyle idiyse, – ki Güney Rusya'nın Genel Valisi Prens Worrenzow'un misafiri olarak, askerin istek ve eğilimleri hakkında oldukça doğru bir fikir edinecek epey fırsatımız oldu – bugüne geldiğimizde, uzun zamandır üzerinde düşünmekte olduğu fetih ve hakimiyet planlarını gerçekleştirmek istese, şimdi buna daha da fazlası ile hazır!

Aslında, en mühim ve öngörülemez sonuçlara yol açabilecek, büyük hadiselere gebe bir döneme girdik. Bundan bir yıl önce, herkes Fransa'nın İngiltere'yi istila etmesini beklerken ve Louis Napoleon'un tüm uygar dünyayı sarsacak bir savaş tasarladığına inanmışken, onun İngiltere'nin sağlam bir müttefiki olacağına ve barışı sürdürmek için her türlü desteği vereceğine kim inanırdı? Aynı şekilde, tüm Rusların Çarı'nın – Doğu Kilisesinin ruhani liderinin – Kutsal İttifak'ın başının – dünyanın büyük hükümdarları arasında savaş köpeklerini salan ilk lider olacağına kim inanırdı?

Prut nehrini geçerek Rusya kendini geri dönülmez bir yola adanmışlığında, hükümetimizin daha kararlı bir tutum sergilememiş olmakla suçlandığı doğrudur. Yine de, verimsiz müzakereler için harcanan say-falarca kâğıdın boşa gittiğini düşünemeyiz. Avrupa kamuoyunun yavaş yavaş oluşup Çar'ın politikalarını açıkça lanetlediğini söyleyecek zamanı oldu. Üstelik, her koşulda ve ne pahasına olursa olsun barış isteyenler bile, kerhen de olsa, pamuk ve demir satma ayrıcalığının fazlasıyla büyük bir fedakarlık gerektirdiğini artık kabul etmek zorundalar. Bu beyefendilere ve iyi niyetli çabalarına saygı duymakla birlikte, savaşla gelen üzüntü ve ıstırabın çok büyük olduğunu itiraf etmemize rağmen, bazı durumlarda, özellikle Ruslar ve Türkler gibi yarı barbar topluluklarda, harp uygarlığa yol açar. Dolayısıyla, savaş tam anlamıyla katıksız kötülük olarak görmemeliyiz. Şu anki durumda savaş kaçınılmazdır ve artık başladığına göre, korkarız ki muazzam bir mü-

cadele verilmeden sona ermeyecek. Rusya gücünün farkında ve onu nasıl kullanacağını biliyor. İngiltere ve Fransa gibi iki zorlu güce karşı kafa tutabilmesi hafife alınacak bir şey değil.

Soruna bu açıdan bakınca, tehlikeler öylesine fazla ve uzun bir mücadelede başarı şansı o kadar belirsiz ki, biz de yaygın görüşe katılarak Rusya'nın baştan itibaren kaderleri kendisiyle özdeşleşen Avrupa'nın despot prensleri ile anlaşmış olduğu fikrindeyiz. Böyle olsa bile, kendilerini açıklamak zorunda kalacakları zaman hızla yaklaşıyor. Avrupa'nın artık geldiği nokta şu – dünya tarihinde esir insanların, kozasını kırıp dışarı çıkma gayretine karşın, daha büyük bir kuvvet tarafından hapiste tutulduğu krizalitlere benzediği dönemlerden birindeyiz. Gelecek karanlık ve fırtınalı; ve korkarız diplomatların ve borsa simsarlarının tüm planları bu krizi – ölümcül fikir çatışmasını – durduramayacak. Bir ateşkes, hatta savaşı devletlerarasında ilk fırsatta bozulmak üzere koş bir barış da yapılabilir; fakat asıl tehlike – fikir çatışması – sadece ileri bir tarihe ertelenecektir.

Rusya'ya gelince, en ufak muhakeme yeteneği olan herkesin göreceği gibi, yalnız güç dengesi değil, İngiltere'nin, hatta tüm uygar dünyanın hayati çıkarları bu çatışma ile ilişkilidir. Zira kuzeyli barbarlar üstünlük kurmayı başarır, ardından kısa sürede tüm özgür kurumların imha edilmesi gelecektir ve çağdaş insanı, bugüne kadar olmadığı kadar zeki ve ahlaklı hale yükselten ilerici hareket muhakkak sekteye uğrayacaktır. Kendi kabahatimiz olan lakaytlık ve umursamazlık olmadıkça bu kadar melankolik bir sonuç çıkması mümkün değil ve milletçe sahip olduğumuz muazzam kaynakları, uluslararası yasaları açıkça ve defalarca çiğnemiş bir gücün saldırgan politikalarını durdurmak için kullanmalıyız. Şimdi insanlık bu derece ahlaki ve politik hovardalık karşısında şaşkına uğramışken ve bu barbar gücün saldırganlığını sürdürmesine izin verildikçe uygarlık, barış ve düzen için hiç bir umut olmadığına göre, her şeyin değişim eğilimi gösterdiği, olağanüstü ve beklenmeyen olayların hızla peş peşe gerçekleştiği bir dönemde, belki de bir yıl daha geçmeden Polonya'yı bağımsız, Kafkas Kıştağını – Asya'nın Helvetik Cumhuriyetini – ve bilmediğimiz daha nice krallıkları ve devletleri halen dünyanın özgürlüğünü tehdit eden devden kopmuş olarak göreceğiz.

Pek çok çıkarımızın söz konusu olduğu Doğu'da Rusya'nın ilerleyişinin ciddi endişe yarattığı şüphe götürmez. Şu andaki kriz çatışmaya yol açarsa, Karadeniz'e sınırı olan çeşitli ülkelerde önümüze devasa bir alan açılacak; fakat hangi eylem şeklini seçersek seçelim, geç kalınmaması şart. Zaten şimdiden o kadar taahhüt altına girdik ki, kazanırlarsa, ne Çar'dan ne de onun müttefiklerinden hiç bir merhamet bekleyemeyiz. Burada en savunmasız olan Rusya ve ona burada dağınık imparatorluğunu temelinden sarsacak bir darbe vurulabilir. Dolayısıyla, kendimizi iyi anlatabilmemiz için, okuyucudan Rusya'nın, tüm mevcut antlaşmaları hiçe sayarak her bir santimetresini sahtekârlıkla ele geçirdiği Trans Kafkasya yörelerinde bize eşlik etmesini dileriz.

Rusya'nın uçsuz bucaksız steplerinden ayrılınca önümüzde, göğeyi uzanan Elbruz ve Kasbek Dağları ile koca Kafkas Dağları sıralanır. Eskilerin inancına göre evreni çevreleyen bu görkemli sıradağlar, güney doğu yönünde ülkeyi yukarıdan aşağıya kadar kaplarlar – Kafkasya Kıstağı Karadeniz'i Hazar Denizi'nden tamamen ayırmaktadır. Kuzeyinde Astrahan'la, bir zamanlar Nogay Tatarlarının yurdu olan ve Azak Denizi'ne uzanan o geniş ova vardır. Güneyinde ise, Gürcistan vilayetleri ile Erzurum, Kars ve Ahıska Türk Paşalıkları yer alır. Dağ, geçit, ova, tepelik ve uçurumdan oluşan ortadaki bölgenin tamamı Çerkezlerin, Lezgilerin ve diğer birkaç savaşçı kabilenin yurdu. Bu kabileler aynı lisanın bir lehçesini konuşur ve yalnızca yaşadıkları yörelerin ismi ile birbirinden ayrılırlar; hiç bir zaman istila edilmemişlerdir ve zamanın başından beri atalarının topraklarında yaşamışlardır. Bunların arasına, Rusların Kırım'ı istila etmesinden sonra, reisleri ile yaşayan sayısız Tatar kabilesi yerleşmiş ve burayı kendilerine yurt edinmişlerdir.

Bu koca sıra dağların tamamında yalnızca iki yol Trans – Kafkasya vilayetlerini Rus imparatorluğunun geri kalan bölümüne bağlamaktadır. Bunlardan ilki Hazar Denizi sahilini takip ederek, çok kuvvetli bir yer olan ve eski zamanlarda Asya'nın kapılarından biri olarak bilinen Derbent limanına giden yoldur. Ağırlıkla Tatarların yaşadığı şehirde yaklaşık yirmi beş bin kişi vardır; göz alıcı bir konumu olup dağların meyili boyunca uzayarak denize inmektedir. Bir duvarla çevrilidir ve güçlü bir kale tarafından korunmaktadır. Diğer yol ise, Kafkasya vilayeti Kabartay sınırındaki Mozdok şehrinden çıkıp, Terek nehri ovası

boyunca dağlardaki Dariel kalesine ve oradan da Tiflis'e gider. Dünyanın en tehlikeli dar boğazlarından geçen bu yol, Ruslar tarafından yapılırken, her iki yandaki dağların hâkimi olan Çerkezler ve Lezgilerin bitmeyen düşmanlığından dolayı büyük can kaybına mal olmuştur. Halen, Ruslar bu yolu kullandıkları zaman, yükseklerdeki düşmanı tarayacak kuvvette ağır topları da beraberlerinde getirme gereği duyuyorlar.

Kafkasya ordusunun başkomutanı Prens Worronzow tarafından inşaatına başlanan bir yol daha var ki Karadeniz kıyılarını dönerek Anapa, Sucuk Kale (*şimdiki Novorossiysk*), Gelencik, Pchad, Bombora, Sohumkale ve bir iki kaleyi daha Rus vilayeti İmereti'ye bağlayıp, Kura nehri kıyısından Gürcistan'ın otuz bin nüfuslu başkenti Tiflis'e uzanacak. Aynı şekilde bu yol da, iki yandaki dağların hâkimi olan Çerkezler ve Lezgilerin bitmeyen düşmanlığına maruz kalıyor. Bu yol henüz tamamlanmadı ve eğer Ruslar Karadeniz'i bir Rus gölü gibi muhafaza etme hakkını kaybederlerse, hiç bir işe yaramayacak. Halen, bu kaleler dağcılar tarafından sürekli fethedilerek imha ediliyor ve yol da geçilemez hale getiriliyor.

Bu Trans – Kafkasya vilayetlerini Türkiye'den ayıran sınır oldukça iyi tanımlanmış ve her iki tarafta, takviye edilmiş kasabalar ve birkaç güçlü kale ile savunuluyor. Türk tarafında, Aras ve Fırat nehirleri arasında olan ve Bayramlı ile bir iki kaleyle daha bağlantısı olan Hasan Kale çok sağlam bir konumdur.

Kars nehri boyunca giden ve Ahıska ile birkaç önemsiz kale tarafından korunan Rus sınırı da aynı şekilde sağlam konumdur. On sekiz ila yirmi bin nüfusu olan bu kasabaya bir kale hâkimdir ve etrafı çok kuvvetli bir duvar ile çevrilmiştir. Eğer Türkler her hangi bir zamanda Ahıska ve Gürcistan'daki dar Şuram geçidini ele geçirmeyi başarsarlarsa, Gürcistan, İmereti ve Megrel'in Rus İmparatorluğu'nun geri kalanı ile iletişimi tümüyle kopacaktır. Çünkü bu takdirde dindaşları olan Dağıstanlı ve Çerkez dağcılarla el ele vererek ve Kafkaslara büyük miktarda silah ve cephane göndererek savaşa eşi görülmemiş bir ivme kazandırmayı başaracaklardır. Tek başına Gürcistan'ı kaybetmek dahi Rusya'nın başına gelebilecek en büyük talihsizliklerden biri olur zira Gürcistan, konumu dolayısıyla Rusya'nın Trans Kafkasya'da hükmetti-

ği toprakların tamamının anahtarı olup Türkiye ve İran'ı tehdit etmesine olanak sağlamaktadır.

Bu özet anlatımdan sonra, Rus imparatorluğunun haritasını eline alan zeki bir okura, Kafkasların kahraman nüfusu ile, şu ana kadar Rusya'nın kontrolden çıkmış hakimiyetini Asya'ya uzatması karşında bir engel oluşturduğunu hatırlatmamıza gerek yoktur ve o bağımsız insanlar kalesi boyun eğmedikçe, Hindistan'ı fethetmek gibi çok tehlikeli bir girişimde asla bulunmayacaktır. Öte yandan, eğer bu önemli toprakların tamamına sahip olmayı başarır, o zaman, ardında aktif bir düşman olmaksızın, denizden ve karadan her yol açık olunca, Türk Ermenistan'ını ve aradaki tüm Karadeniz kıyılarını ele geçirmek için ilerleyecektir. Bu fetihlerin hemen ardından da İran ve Türkiye'nin başkentlerine başarılı saldırılar gelecektir. Bu durumda öyle bir anlaşma dikte edebilir ki, her iki devlet de onun hırslı emellerine karşı koyamaz hale gelebilir. Dolayısıyla, bu coğrafyayı biraz bilen herkes bilir ki, Kafkas Kışağı Rusya'nın Asya'da gerçekleştireceği tüm fetihler için geçmek zorunda olduğu köprüdür. Bunu itiraf ettikten sonra, uzun zamandır anlaşmazlık konusu olan bu geçidi kazanmak için ne insan hayatından, ne de paradan kaçınılmayacaktır.

Bugüne kadar, savaş başlayalı çeyrek asırdan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen, Karadeniz, Hazar Denizi kıyısında ve Wladi Kafkas adı verilen büyük askeri yol boyunca birkaç çamurdan kale inşaatı ve siperin kazılması dışında Rusya başka hiçbir şey yapamamıştır ve yaptıkları da korkunç can kaybına mal olmuştur. Buna karşın, Çerkez ve Lezgi dağcılar bir çıkar birliği kurmakla kalmayıp, Kafkasya'nın doğu ve batı sınırlarında yaşayan ve eskiden Çar'ın hâkimiyetini tanıyan kabileleri de amaçlarına ortak etmişlerdir. Buna ilaveten, Karadeniz ve Hazar'dakilerin dışında, askeri yol üzerindeki evvelce değindiğimiz tüm kaleler sürekli olarak kuşatma altında tutulmaktalar. Ayrıca Gürcistan, İmereti, Megrel ve Rus Ermenistan'ında yaşayan gerek Hristiyan gerekse Müslüman, hoşnutsuz insanlara boyun eğdiren yegâne şeyin askeri güç olduğu herkesçe malumdur.

Elbette, şu anda birlikte hareket etmeleri durumunda dünyanın kaderini kontrol edecek güçte olan iki Batı devletinin kabinelerinde zerre kadar insanlık ve adalet varsa, bu son derece adaletsiz ve barbarca savaşa bir son vermenin zamanı gelmiştir. Düşüncelerine geleceğe aldır-

maksızın, yalnızca şu ana hizmet eden aynı cesaretsiz politikalar ege-men olmaya devam mı edecek? Kazandığı her inçlik toprak hem kendi ülkelerinin hem de Avrupa uygarlığının çıkarları ile doğrudan çatış-sa bile, insanlığın ilerlemesinin karşısındaki ortak düşmanın ilelebet hırsını sürdürmesine izin mi verilecek? Gelecek kuşakların iyiliği için farklı bir hareket tarzı gerekiyor dere taşıp sel olmadan barajın yapıl-ması gerekiyor. Rusya'nın Kafkaslarda hükümranlılık sürmeye en ufak hakkı olmadığını gayet iyi bilmelerine rağmen adil hareket etmekte te-reddüt ediyorlar. Fakat mademki meydan okunarak önlerine düelloya davet eden eldiven atıldı, her iki devletin onuru güçlü ve kararlı bir hareket tarzı gerektirmektedir ve ilk yapacakları şey – geç kalınmış, fakat uluslararası hukuk ile mükemmel bağdaşan adil bir davranış ser-gileyerek – Çerkezistan ve tüm Kafkasya Kistağı'nın bağımsızlığını ilan etmek olmalı.

Böyle bir kararın, Rusya'nın saldırgan politikalarının gayet iyi farkı-na varmış olan çevre ülke halklarının morali üzerinde yaratacağı etkiyi hesaplamak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle onu, Türkiye ve İran'ı istila etme yeteneğinden mahrum etmekle kalmayıp, cesur insanları, tarih sayfalarına kaydedilen en haksız ve eşitlikten uzak mücadele-lerden birinden kurtarmalıyız ve aynı zamanda Karadeniz, Hazar ve Tuna'da serbest dolaşımı sağlayarak Anadolu ve Orta Asya'nın verimli ülkelerini de Avrupa'nın endüstrisine ve uygarlığına açmalıyız. Eğer tam tersine, hayali bir güven içinde uyuklarsak ve mevcut krizin bizi zorladığı cesaretli politikayı takip etmekte tereddüt edersek, büyük olasılıkla bir kaç yıl içinde, Kafkasların kahraman halkı boyun eğdiği, ya da yok edilip, ülkeleri Rus imparatorluğuna katıldığı zaman ve İran ile Türkiye Hindistan'a ilerleyen fatihin at arabalarının tekerleklerine zincirlendiğinde, çocuklarımız atalarının pasif eğilimlerinden dolayı büyük pişmanlık duyacaklardır.

Ne mutlu ki, Şark meselesinde basının ruh haline ve gerek büyük şehirdeki gerekse imparatorluğun büyük ticaret merkezlerindeki de-ğişik toplantılarda ifade edilen duygu ve düşüncelere bakarak vardı-ğımız kanaate göre, artık ülkemizdeki tüm sosyal sınıflar bu bölümde işaret ettiğimiz tüm tehlikelerin farkındalar. Bu da, insanların büyük çoğunluğunun yabancı ülkelere giderek daha iyi tanıdığını ve bu ülke-leri hem kendi çıkarları ile, hem de genel uygarlık ile nasıl ilişkilendi-

receklerini bildiklerini kanıtlamaktadır. Bu durum aynı zamanda, hükümetteki bakanlara bir uyarı olup, yabancı ülkelere karşı cesur ve kararlı bir politik çizgi yürütmedikleri takdirde, bulundukları makamdaki görev sürelerinin kısacık olacağını hatırlatmalıdır. Ayrıca, hükümetin nicedir iplerini elinde tutanlardan, adalet ve akliselim namına, *Neden Karadeniz, Hazar Denizi ve aşağı Tuna Nehri – Avrupa ve Asya arasındaki o koca ticaret yolları – kıyılarındaki her karış toprağı ya hile ve ya da sebepsiz saldırganlıkla ele geçirmiş bir gücün kaprisi yüzünden kapansın?*

Büyük Britanya'nın maddi ve manevi kudreti hiç bir zaman şu andaki kadar güçlü olmamıştı; dolayısıyla, sorumluluğumuz da aynı oranda artmıştır. Çağımızın tüm huzursuz ve memnuniyetsiz ruhlarını bayrağımız altında toplamak istemesek de, kendi güvenliğimiz, bundan böyle ileride her hangi bir Rus hükümdarın dünyanın huzur ve sükûnetini bozmasına engel olacak her türlü önlemi almamızı gerektiriyor. Bunu ve savaşın – yalnızca savaşın – bu sorunu çözümleyeceğini bilerek, Rusya gibi bir güç ile yapılacak bir harbin sonuçlarını önceden hesap etmeliyiz; aksi halde, yapacağımız her hatadan faydalanmayı bilen bir düşmanın oyununa geldiğimizi anladığımızda çok geç kalmış olacaktır. Tehlikenin çok büyük olduğunu itiraf etmeliyiz ve her geçen gün çıkan haberlere bakılırsa, azalmayıp artıyor. Bu utanç verici soruna adil ve akıllı bir çözüm getirebilmek için becerikli bir siyasetçinin zekâsının yanı sıra cesur bir savaşçının gözü pekliğine ihtiyaç var. Eğer Rusları kendi sınırları çekmeyi başarabilirsek bile, yeni zorluklar ortaya çıkacak, çünkü her ne kadar Türklerin Avrupa'daki otoritesini desteklemek istesek de, korkarız bu imkânsız olacak. Yine, eğer mevcut durum temelinde bir barış sağlarsak, ileride mutlaka gerçekleşecek bir mücadeleye hazırlanması için düşmana sadece zaman tanımış olacağız.

Ne kadar aşılamaz görülürse görülsün, bir kötülükle boğuşurken kararsız kalmak, milletlerin ilişkilerinin sorumluluğunu üstlenenler için tehlikeli bir eksikliktir. Dolayısı ile, eğer ölümcül bir hata sonucunda ya da yanlış bir siyasi amaçtan dolayı, mevcut üstünlüğümüzü değerlendiremezsek, hiç şüphesiz Sultan'ın Hıristiyan kullarının kaderini Rusya'ya teslim edeceğiz. Türklerin gerçek yurdu Asya'dır ve orada, din kardeşlerinin arasında – öyle bir din ki, ona inanan herkesin arasında çıkar eşitliği ve özgürlük sağlıyor – son derece uygarlaşmamaları için hiç bir engel göremiyoruz. Giderek aydınlanıp, Hıristiyanlığın in-

sani eğilimlerini daha iyi tanıdıkça, sivil ve dinsel özgürlük gayesinin geliştirilmesinde çok yararlı bir müttefik olabilirler.

Oysa Avrupa’da, güven duymadığı insanlar ile her gün ilişki içindeyken ve putperestlik türünde dinlerden nefret ederken, laik meselelerde ne kadar adil davranırsa da, din farkı yüzünden duyulan husumet, Hristiyanların Türkleri tiran ve zalim olarak görmesine neden oluyor. Aradan geçen zaman ve Avrupa’nın uygar halklarını daha yakından tanımaları, hiç şüphesiz ki Türklerin fanatizmini, Hristiyanlara ve adetlerine duydukları küçümsemeyi yumuşattı. Biz kendimiz buna şahit olduk. Örneğin, Türkiye’ye ilk gelişimizde müminler üzerimize çamur ve çöp atarlar, bize Gâvur ve Pezevenk – yani, itlerin iti ve pis domuzun evladı – derlerdi! Bir sonraki gelişimizde, kadınlardan ve erkek çocuklarından bir kaç çirkin sırtıma ve homurdanma dışında şikâyet edecek bir şey yoktu. Ondan sonraki her gelişimizde durum giderek yumuşadı ve 1851’e geldiğimizde, Türk imparatorluğunda ziyaret ettiğimiz her paşa ve efendinin evinde makbul misafir olarak kabul gördük; hatta pek çok Türk kasabası ve köyünde, İngiliz bey hoş geldin nidaları ile karşılanır olduk. Yine de, Müslümanlardaki fanatizmin azalması en sıkıntı verici sorunu başarılı bir mesele haline getirmenin zorluklarını azaltmadı. Türkiye’nin kendisini tamamen yıkmak için sürekli fırsat kollayan bir düşmana karşı koruması gereken çok uzun bir sınırı var ve diğer sıkıntılı konulara ilaveten Avrupa’da daima büyük bir durağan ordu barındırmak mecburiyetinde çünkü bağımsızlıklarını elde edene kadar karışıklık yaratmaktan vazgeçmeyecek halkların devrimci ruhunu kontrol altında tutmak zorunda olduğunu biliyor. Oysa, eğer Avrupa’da bir İliro – Yunan konfederasyonu, Asya’da da bir Kafkas konfederasyonu gibi iki engeli olsaydı, Rusya’dan gelecek olan tüm saldırılara karşı koyabilirdi. Özetle, Kafkasya’nın savaşçı kabilelerinden oluşan bir Kafkas konfederasyonu ile Fransa ve Büyük Britanya’nın koruması altındaki bir Yunan İliro konfederasyonu devrin en büyük siyasi projelerinden biri olabilirdi. Bu proje başka hiçbir işe yaramasa bile, en azından birkaç yeni devletin var olmasına ve aynı zamanda yarım küremizdeki en verimli ve güzel ülkelere yeni ticaret kanalları açarak uygar Avrupa’nın zenginliği ve ticari refahını arttırırdı.

İtiraf etmeli ki Türkler, cehaletlerine ve dışlanmışlıklarına ilaveten, mevcut koşullardan yararlanma kabiliyetlerini pek geliştiremedi-

ler. Buna örnek olarak, Türk kuvvetlerinin Sinop'ta uğradığı bozgunu duyduğumuzda tekrar hatırladığımız bir şeyi anlatacağız.

Bir kaç yıl önce, zeki bir üst düzey Türk subayına eşlik ederek Anadolu kıyılarındaki güçlendirilmiş kaleler ve büyük şehirleri denetlemeye gittik. Amacımız, Rusya Türk imparatorluğunun bu bölgesine saldırmaya kalkarsa, Osmanlı hükümetini buradaki savunma olanakları hakkında bilgilendirmektir.

Bir burun gibi denize uzanan bir yarımadanın kasnağında inşa edilmiş bir şehir olan Sinop'un konumu özellikle dikkatimizi çekmişti. Öyle bir konumdaydı ki, bir bakışta anlaşılacağı üzere, zeki bir askeri mühendisin elinde ikinci bir Cebelitarık olmaya çok uygundu. Sivas-topol'un tam karşısında ve yalnızca 150 mil (240 km) uzaklıkta, kötü yapılmış ve çok bakımsız borda toprakları ile aynı şekilde harap haldeki eski bir Bizans kalesinden başka takviyesi olmayan bu yer, savaş halinde mutlaka Rus gemilerinin saldırısına uğrayacaktı. Ayrıca kaza ile Rusya gibi zeki bir gücün eline geçerse, Rusya'nın Karadeniz'in tamamına hükmetmesiyle kalmayıp, İstanbul'un Erzurum, Kars, Türk Ermenistan'ı gibi paşalıklar arasındaki her türlü haberleşmesini kesecekti. Gereken ilave güçlendirmelerin planları yapıldı ve bir bildiri hazırlanarak, hükümete bu kadar önemli bir yerin yeterli bir savunma seviyesine getirilmesinin gerekliliği izah edildi.

SİNOP

Bildiri ile planların umursanmadan Vezir'in çekmecesinde kaldığını söylemeye gerek bile yok ve bu ileri görüşlölük eksikliği Sinop'ta yaşanan faciaya bağlanabilir. Ancak, ümit ederiz ki Türkiye'nin müttefikleri Fransa ve İngiltere, yalnız başkentin değil, Karadeniz'deki tüm Türk kıyılarının güvenliğini sağlayan bir yerin mutlaka zapt edilemez hale getirilmesinin gerektiğini görürler. Ayrıca İstanbul'un da, Rus imparatorluğunun en güçlü deniz kıyısındaki konumlarından biri olan Sivastopol'den yalnız 160 mil (256 km.) uzaklıkta olduğunu; hem Karadeniz'de esen kuzey rüzgârının, hem de İstanbul Boğazı'ndaki akıntıların, Rusya İstanbul'a ani bir baskın yapmayı tasarlarsa ona yardımcı olacağını hatırimızdan çıkartmayalım.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

Karadeniz

Gemiciliği

Rusya Onu Nasıl Sahiplendi

Odessa'ya Varış

Varlıklı Şehir Odessa

Edirne Antlaşması

Rusya'ya Yararlı Sonuçlar

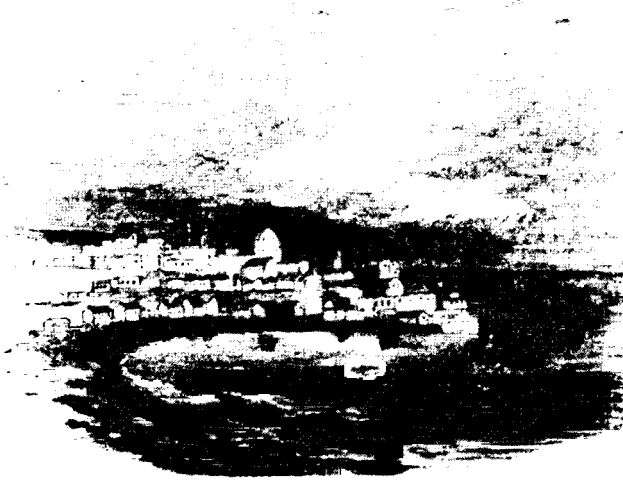
Rusya Tarafından Yabancılar Verilen Teşvikler

Rus Donanması

Rus Bahriyeliler

Rusya'da Zimmete Geçirme

Rusya'nın Mevcut Siyasi Konumu

ODESSA

Yeryüzünde, benzer büyüklükte ve önemdeki hiç bir deniz, sularında Karadeniz kadar az muharebeye şahit olmamıştır ve hiçbirisi, en azından modern çağda, kıyılarına sahip olan ırklar açısından onun kadar talihsiz olmamıştır.

Karadeniz'i özel bir göle dönüştürme fikri Ruslardan çıkmamıştır. Bu fikir, 15. yüzyılda Cenevizlileri püskürttükten sonra Türkler tarafından başlatılmıştır. Diğer devletlere duydukları kıskançlık, yalnız savaş gemilerine değil, her millettten ticari bayraklı gemilere de geçiş izni vermemeye kadar vardı. Sonuçta bu bölge bugüne kadar pek bilinmeden, sanki Çin'in ortasında yer alıyormuşçasına, ticaret dünyasında hiç bilinmeden, değersiz bir şekilde kalabilirdi ve ancak Ruslar kazandıkları bir dizi zaferden sonra, Osmanlı tahtını zorlayarak İstanbul Boğazı'nın her ülkenin ticari gemilerinin geçişine açılmasını sağladı. Fakat Ruslar, Osmanlıya zorladıkları liberal politikayı izlemek yerine, donanma gücü Karadeniz'de egemen olur olmaz, onu bir Türk gölünden Rus gölüne dönüştürme gayretine girdi. Tuna nehrinin ağzına da sahip olduktan sonra, gerek bu konuda gerekse diğer devletlerin ticaretine her türlü engeli çıkartmakta ne kadar başarılı olduklarını söylemeye hacet yok. Gerçekten bencil bir hedefleri vardı: Avusturya'nın ve Tuna Nehri'nin aşağısında, yörelerinin elverdiği kadar bol miktarda ve eşit kalitede mısır ve diğer ticari hammadde üreten Türkiye'nin

yarı bağımsız ülkelerinin ticaretini yok etmek. Ancak, Fransa ve İngiltere gibi iki zorlu gücün birleşmesi ile, onlar Karadeniz'den tekrar ayrılana kadar Tuna Nehrinin de, Karadeniz'in de, bütün denizlerde ve büyük nehirlerde olması gerektiği gibi, dünyanın büyük ticaret yolları haline gelmesini sağlayacak anlaşmaların yapılmasını bekleyebiliriz. Bütün ticareti kendi menfaati için tekeline alan güçlü komşuları yüzünden, bereketli topraklarının hiç bir değeri kalmayan bu ülkelerin zavallı halklarının önünde ne büyük fırsatlar açılacaktır. Şüphesiz, Rusya ile İngiliz ve Fransız deniz kuvvetleri savaşırsa, kendi kurallarını çok uzun zamandan beri dünyanın yarısına dikte eden o kudretli dev, kolay kolay atlatamayacağı kadar büyük bir şok geçirecek. Güney Rusya'nın ve Dinyester, Bug ve Dinyeper nehirleri tarafından sulanan devasa ülkelerin tüm ticareti anında sekteye uğrayacak – Odessa imha edilecek – ve kötü savunulan Kerson, Nikolayev, Kefe (*Feodosiya*), Taganrog vb. deki cephanelikler, liman ve tersaneler mutlaka yok edilecek. Sivastopol bile, denizden gelecek her saldırıya karşı korunsa da, kara tarafından ele geçirilemez değil.

Doğrudur, Rusya'nın donanma gücü henüz sınanmadı ve ne tuhaf-
tır ki, bugüne kadar İngiltere ile Rusya arasında hiç bir çatışma olmadı. Yine de, savunma pozisyonuna indirgenmiş bir ordunun konumu, Karadeniz'e hâkim olacak kadar güçlü bir düşmanın merhametine bırakılan bunca devasa toprakla, ister istemez gayet kritik olmalı. Karadeniz'de seyahat etmenin tehlikeleri Rus yazarlar tarafından çok abartılmıştır. Gerçekte, başka denizlerden daha fırtınalı değildir; fakat evvelce gözlemlediğimiz gibi, özellikle Tuna nehrinin ağzındaki bataklık kıyıda, Odessa'da, Taganrog'da ve akıntının kıyıya doğru vurduğu İstanbul Boğazı'nın girişinde ani ve yoğun sis bastırabiliyor ve kıyı, bütünüyle bakıldığında, bilhassa Çerkez ve doğu sahillerinde limanlar ve fenerlerle iyi donatılmamıştır. Buna karşılık, önemli bir tehlikeden de arınmıştır: tüm kıyı boyunca yalnızca Yılanlar Adası (*Serpents' Island*) – eski Achillis Insula – isminde küçük bir ada vardır. Kerpen Burnu'ndaki kayalardan başka yolculuğu aksatan başka engel yoktur ve tehlikeli sığıllara yalnız Dinyeper nehrinin ağzında rastlanmaktadır. Burada bir şey daha ilave etmeliyiz, Rusya, Tuna nehrinin ağzını ele geçirdiğinden beri, kasıtlı ihmal sonucu suyun derinliği 4.8 metreden 3.3 metreye indi. Oysa Odessa ve Sivastopol'de da şamandıralarla belirlenmiş kum tepeleri ve sığıllar var ve eğer bunlar savaş zama-

nı yerinden kaldırılsa, yöreyi iyi tanıyan bir gemici pilotluk etmediği takdirde yolculuk yapmak, özellikle bir savaş gemisi için, tehlikeli hale gelir.

Karadeniz'de kayda değer bir med – cezir yoktur, ancak bol miktarda şiddetli ve tehlikeli akıntı vardır. Fırtınalı hava, en fazla ona karşı koymaya çalışan bir gemide, özellikle İstanbul Boğazı yakınlarda hissedilir. Yazın, genellikle kuzeyden kuzeydoğu yönünde esen rüzgârlar Rusya'nın yararınadır; ancak ilkbaharda, yazın ve sonbaharda daha çok güneye ve güneybatı yönüne eserler. Karadeniz'in Rusya kıyısındaki bir diğer dezavantaj da kış boyu süren ve bazı koylarla nehir ağızlarının donmasına yol açan aşırı soğuktur. Odessa limanı her kış mevsiminde donmaz ama sürüklenen buzlar yüzünden seyahat etmek tehlikeli hale gelir. Sivastopol ve Kırım kıyılarındaki bütün limanlar ve iskeleler daima açıktır; Kefe de öyle, ancak Yeni Kale boğazı ile Azak denizi her yıl tamamen donar. Bütün Anadolu sahilinde pek çok liman vardır: aynı şekilde Çerkezistan kıyılarında da; fakat doğuda yalnız, Çoruh ırmağının taşıdığı tortular ile oluşmuş bir burnun koruduğu Batum limanı bulunmaktadır.

Yunan, Roma, hatta Cenevizliler zamanında uygar dünyanın en önemli yerlerinden biri olan bu harikulade denizin günümüzde düşüğü önemsiz konum, kıyılarına yerleşen hükümdarların barbarlığının kesin kanıtıdır: Aslında kaleleri ve limanları, Tuna nehri ile birlikte haritalarımızda gösterilmektedir, fakat sanki başka bir yarım küredeymişçesine, üzerini büyük bir gizem gölgelemektedir. Oysa Eski Dünyadaki tüm denizler arasında daha avantajlı bir konuma sahip olan, kara yolu, tren yolu ya da su yolu yardımıyla Avrupa ve Asya ticaretini birleştirecek başka bir deniz yoktur. Ancak, bunu daha kullanışlı hale getirmek için, önceki bölümlerde değindiğimiz gibi, Tuna nehri ile Karadeniz'i birleştirecek kanalın¹¹ mutlaka açılması lazım ki aslında bu,

¹¹ Bildiğimiz kadarı ile, gerek ticari, gerekse politik açıdan, yeryüzünün iki çeyreğini birleştirecek, üstelik kesme, setleme, tarakla temizleme ve istifleme dâhil 200,000 sterlini geçmeyecek kadar küçük bir miktara mal olarak tamamlanabilecek başka bir taahhüt veya girişim yoktur. Mütteahhitlerin kârının ne kadar büyük olacağından, ya da tabii, Rusya'nın dışındaki her ülkenin ticari çıkarları açısından ne kadar önemli ve değerli olduğundan söz etmeye gerek dahi yok; çünkü Tuna'nın bu bölümünde tehlikeli kumluklardan ve miyasmadan döne döne en az bir ayda geçilecek yolculuk, yaklaşık iki güne düşecek. Ayrıca bu girişimin şansına, Köstence'de bir burun doğrudan denize uzayarak gemilerin ihtiyacı olan sığınağı oluşturuyor. Buna ilaveten çapa tutması iyi; burada sahil yüksek ve belirgin olduğu için Tuna Delta'sında görülen sis veya akıntılara açık değil.

Tuna'nın eski ağzının tekrardan açılması demektir çünkü zaten suyunun yarısı su ile kaplanmıştır.

Eğer bu yapılırsa, Batı Avrupa'daki ülkeler, aşağı Tuna yöresinin bereketli ülkelerinde, hiç tükenmeyen bir tahıl ambarının yanı sıra, halen tüccarların çok daha yüksek fiyata Odessa'dan satın almak zorunda kaldığı her çeşit ticari ürüne ve ham maddeye ulaşacaklardır. Bu avantajlara ilaveten Eflâk tüm doğu Akdeniz ülkelerine yetecek kadar tuz dağları ve istenilen miktarda kereste ile dolup taşmakta, Sırbistan'da milyonlarca domuz ve Eflâk – Boğdan'da sayısız hayvan sürüleri bulunmaktadır, üstelik bunların tamamı kanal yoluyla birkaç günde İstanbul'a ulaşabilir. Sonra Karadeniz'in kıyıları gelir ki Çerkezistan, İmereti, Megrel, Gürcistan, Ermenistan ve tüm Anadolu sahillerinde uygar Avrupa'nın endüstrisine ve girişimcilerine keşfedilmemiş zenginlikler sunan madenler yer almaktadır. En basit öğrenci bile, aşırı sıcak ve soğukun olmadığı gayet tatlı bir iklime sahip olan bu ülkelerin tümünün eskiden dünyanın en gelişmişlerinden olduğunu bilir; fakat günümüzdeki durumları öyle hazindir ki, Avrupa uygarlığı ile her türlü iletişimi kopmuştur ve günlerce tek bir yerleşime rastlamadan yol alırsınız. Nihayet bir insanla karşılaştığınızda, o kişi cahil ve yarı barbar, köyleri ve kasabaları ise fakirlik, yıkım ve çürümenin tüm göstergelerini sergiler. *İşte bu güzelim toprakların üzerine bunca zamandır inen karanlık böylesine büyüktür.*

Artık daha fazla gecikmeden okuyucularımızı alıp, buharlı gemi ile rüzgâra ve akıntıya karşı İstanbul'dan elli dört saatte ulaştığımız Odesa'ya götürüceğiz.

Çok az şehir, zenginleşme yolunda Odessa kadar hızlı ilerlemiştir. 1792'de Hacı Bey adında fakir bir Tatar köyü iken şimdi, çoğu zengin olan 100.000 nüfuslu büyük bir denizcilik şehriden beklenen tüm olağan kurumlara sahiptir. Bir kaç ev ve kamu binasının mimarisinde epeyce ustalık görülmekte, ancak bu yörede bulunan ve hava koşullarında sertleşmeyen, yumuşak bir taştan yapıldıkları için, daha şimdiden antik çağdan kalma bir görüntüye bürünmüşlerdir. Fakat artık bu durum, her geçen gün daha iyileşen şehrin güzelliğini azaltamayacak çünkü müteahhitler Kırım ve Kafkasya'dan taş ithal etmeye başladılar.

Avrupa'nın ve Doğu'nun imal edebildiği her türlü lüks ve zevkli ürünle dolup taşan pazar yerleri ve dükkânlar, şehre yarı oryantal bir hava vermektedir ve Odessa'ya yerleşen çok sayıda Rus asilzadesinin büyük zenginliğini ve pahalı alışkanlıklarını anlatmaktadır. Türkiye'de insanları ister istemez yarı canlı gören bir yolcu Odessa'ya vardığında, şehrin her yerinde görülen çok sayıda zarif arabalar, enerji ve girişimcilik sayesinde çok çarpıcı bir manzara ile karşılaşır.

Aslında, Odessa'da yaşayan ahalinin esasını Almanlar, İtalyanlar, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve birkaç Fransız ile İngiliz oluşturduğu için, buraya bir Rus şehri denilemez. Ayrıca, bir serbest liman olduğu için, dünyanın her tarafından tüccarlar Avrupa ve Asya'nın rengarenk kıyafetleri ile sokaklarda dolaşırken görülebilir, ki bu da gezintinin keyif ve çeşitliliğine çok şey katmaktadır.

Ancak Odessa bir liman olarak pek çok dezavantaja sahiptir; liman ağzı, çünkü buraya liman diyemeyiz, özellikle sonbahar ve kış aylarında, çok şiddetli esen doğu rüzgârlarına açıktır. İskandil son derece yapışkan bir çamurdan oluştuğu için, büyük gemiler burada durursa, her yirmi dört saatte bir çapalarını toplamaları gerekir, aksi takdirde çapalar kurtarılamayacak şekilde çamura gömülür. Üstelik iklimi hiç de sağlıklı değil kışları çok sert ve yazları, 30 derece Reaumur'e (37.5°C) çıkan sıcaklıklarla narin bünyeleri zorluyor. Bora esince oluşan ani değişikliklerde, dışarı çıkarken bir mantıyla iyice sarınmayanlarda nezle şikâyetleri ve dizanteri oluşabiliyor.

Yine de, tüm bu sakıncalara ve genellikle Odessa körfezinin yılın iki ayı tamamen buzla kaplı olmasına ek olarak, hükûmetin eziyetli pasaport formaliteleri, liman kuralları, karantina yasaları ve despotizmin ticaretin önüne koyduğu her türlü engele rağmen, eski dünyada çok az şehir böyle kısa bir sürede Odessa kadar zenginlik ve refah açısından ilerleme göstermiştir. Bu gidiş, Rus hükûmeti Tuna vilayetlerinin tamamını ele geçirene kadar mutlaka devam edecek, ama ardından Odessa da Kerson, Nikolayev, Feodosiya, Taganrog ve diğer çeşitli şehirler ile aynı akıbeti paylaşacak, çünkü saldırgan bir gücün hâkimiyetini genişletirken uyguladığı her zamanki politika, en büyük enerjisini ve uğraşını sınırlarda ortaya koymaktır.

Odessa bütün refahını Türkiye ve Rusya arasında imzalanan çeşitli ticari antlaşmalara borçludur. Özellikle Edirne’de imzalanan en son anlaşma, güney Rusya’yı, Avrupa’nın ve Türkiye ile sömürgelerinin tahıl ambarı haline getirdi. O ülkeler yarımküremizdeki en bereketli topraklara sahip, fakat dünyanın en fakir ülkeleriydi çünkü söz konusu antlaşmalar Rusya’ya tüm Osmanlı İmparatorluğu’nda sınırsız ticaret yapma hakkı veriyordu. Bunun anlamı şuydu Türkiye, benim sattığım hiç bir şeyin ticaretini sen yapmayacaksın! Gerçekten de, Rusya Karadeniz’e açıldığından beri bu iki devlet arasında yapılan antlaşmaların maddelerini anlatacak zamanımız ve yerimiz olsa, okuyucuya Türklerdeki cehaletin ve aptallığın, Ruslardaki en ufak koşulu kendi çıkarına dönüştürme hünerinin, diplomasi tarihinde eşi benzeri olmadığını gösterebilirdik. Konumunun dezavantajlarına, donmuş denizleri ve kurak steplerine, yarı barbar insanlarına, kendisine kapatılan İstanbul Boğazı’na, Türklerin hâlâ Avrupa’ya dehşet saçmasına rağmen, yine de Rusya’nın sebatı ve ortama göre davranabilmesi galip geldi; ve şimdi yalnız Tuna nehri ve Karadeniz’in efendisi olmakla kalmayıp, her türlü mısır ve ham madde dâhil, bütün ürünleri Avrupa’nın tüm ülkelerinin zorlayarak, dünyanın yarısına barışı veya savaşı dikte edebiliyor.

Bu sonuçları elde edebilmek için nasıl bir gayret ve yetenek sergilenmiş olmalı! Dahası, şu anda adına Güney Rusya dediğimiz ve bunca tahılın üretildiği yerin neredeyse tamamı, yaklaşık altmış yıl önce, üzerinde Kalmukların, Nogayların ve Kara Tatarların hayvan sürüleri ile dolaştığı bitmez tükenmez çayırlardı. Ve gerçekten de, birkaç yıl evvel yaptığımız gibi, İngiltere’nin iki katı büyüklüğündeki bu kocaman bölgede yolculuk ederken yeni türemiş köyler ve kasabaları, buraları kendilerine yuva edinen Alman, İsviçreli, Fransız, Bulgar ve diğer sömürgecilerin düzgün çiftliklerini, seyahat etmenin emniyetini ve kolaylığını gördüğümüzde, her ne kadar başka yaptıklarından haz etmesek de, uygarlığın nimetlerini böylesine yaydığı için ister istemez Rus hükümetine hayranlık duyuyoruz. Koyu renkli, leş gibi kokan bu verimli toprağı hiç gübrelemek gerekmiyor ve ülke en aşırı sıcak ve soğuklara maruz kalsa da, çok az dere veya nehirle sulanıyor olsa da, yorulmak bilmeyen bu sömürgeciler, kuyularını gömerek bu zorluğun da üstesinden gelerek topraklarını suluyor ve en bol hasadı alabiliyorlar. Doğrudur, daima hazırlıklı ve uzak görüşlü olan Rus hükümeti yabancı sömürgecilere, imparatorluğunun başka bölgelerinde çiftçilik yapan

vatandaşlarına vermediği, askerlik hizmetinden ve çeşitli vergilerden muafiyet gibi ayrıcalıklar vermiştir. Güney Rusya'da kölelik de yasaktır; kısacası, bölgeye insanların yerleşmesini teşvik etmek ve komşu ülkelerin halklarını Rus hükümdarların babacan merhametine inandırmak için her şey yapılmaktadır, şüphesiz hâkimiyetini, sınırlarında yaşayan Slavlar, Avusturya ve Türkiye vatandaşlarına da genişletmek arzusundadır.

Esasında, Rusya var olan tüm uygarlığını ülkesinde yerleşmeye teşvik ettiği yabancılara borçludur. Büyük Peter'in kendi adına çarpışmak üzere Batının zeki maceracılarını gerek kabinede gerekse savaşta kullanma planı, her gelen hükümdar tarafından sürdürüldü. Verimliliği ve taktikleri için donanması için İngilizlere, ordusu için de Almanlara, İsveçlilere ve Danimarkalılara borçludur. Her ne kadar en yüksek rütbeli insanlar için sonu *ov* ve *zov*, *viç*, *şef* ve *ski* ile biten, dilin dönmediği isimler duysak da, imparatorluğun işlerini yönetenler onlar değil, hala yabancılardır. Savaşı planlayan – yurtiçi ve dışında casusluk veya duruma göre ajanlık hizmetini yerine getiren – hakikate ve şerefe serbest ve ileri görüşlü bakmayı gerektiren hükümet eylemlerini gerçekleştiren insanlar bunlardır; ortama uygun davranışları, iş zekâları ve yetenekleri sayesinde imparatorluk çapında, sivil ve askeri, hemen her bölümü tekellerine almış insanlar. Onlara göre, savaş ve ilişkilerde ustalık, zenginliğe ve sivrilmeye giden yollardan başka bir şey değildir ve bilirler ki kendilerine açıklanan sırları gizli tutup görevlerini yerine getirdikleri sürece, ufak tefek zimmete geçirme olayları ile maaşlarını takviye etmelerini kimse ciddi olarak incelemeyecektir. Şunu da unutmamalıyız, işverenleri arasında zeki bilginler de bulunan bu insanların marifetleri sayesinde şu anda Rusya'da, dünyada var olan en bilimsel diktatörlüklerden biri kurulmuştur. Çünkü bu insanlar, vatan sevgisi veya milli onura saygı, benimsedikleri ülkenin iyiliği gibi meselelerden, kendi çıkarları ve o andaki menfaatlerine dokunmadıkça, hiç etkilenmezler ve bunlara tamamen kayıtsız kalırlar. Üstelik yerli Ruslar, bir şebeke gibi toplumun tamamını kapsayan bu despot sisteme ne zaman yıkmaya çalışsalar başarısız olmuşlardır çünkü bu yabancı paralı askerlerden biri komploya ihanet etmiştir.

Slav ırkından olan hakiki Moskovalıya gelince, başka ülkelerdeki kardeşlerinden pek farklı değildir. Dürüsttür, misafirperverdir, iyi

huybudur, fakat müthiş bir fanatiktir ve yabancı maceraperestlerden hiç haz etmez, tıpkı resmi konularda gösterdiği küstahlık ve tiranlığa katlanmak zorunda kalan yabancılardan hoşlanmadığı gibi. Bu sınıfın Rusya'nın toplumsal ahlakı üzerinde çok zararlı bir etkisi olmuştur; çünkü genellikle mülk sahibi olmadıkları ve yüz karası denilebilecek karakterde olmalarından dolayı, başka hiç bir sebep olmasa bile, er veya geç ya kendisinin ya da tüm ülkenin yıkımına sebep olacak o yozlaştırıcı rüşvet sistemini Rusya'ya sokan onlardır. Bu görüşün en saygıdeğer Ruslar tarafından tekrar tekrar ifade edildiğini ve bu kötülüğe, tüm yabancılardan topluca sınır dışı edilmesi dışında hiçbir çare görmediklerini duyduk.

Odessa'dan *Iphigenia* adında bir Rus korvetine binerek, becerikli bir denizci ve her bakımdan bir centilmen olan Kaptan Poothatin'in kumandasında ayrıldık. İngilizceyi gayet akıcı konuşuyordu ve ünlü Rus amirali İskoçyalı Keith'in öğrencisi olan Amiral Lazareff'in emrinde çalışmıştı. Bütün subayları hayret edilecek kadar iyi eğitim görmüş insanlardı ve birkaç Avrupa dilini konuşuyorlardı. Tahmin edileceği gibi, Kaptan Poothatin kadar tecrübeli bir kumandanın emrindeki *Iphigenia* tam bir temizlik ve disiplin örneği idi ve donanımında öylesine İngiliz'di ki – çünkü denizcilikle ilgili her şeyde Ruslar bizi örnek alır – kullanılan dil ve gemicilerin uygunsuz kıyafeti olmasa, kendimizi Eski İngiltere'nin küpeştelerinden birinde hayal edebilirdik. Gerçekten, gemide bulunan herkesten gördüğümüz yardımseverlik ve nazik ilgiyi başka hiçbir yerde görmedik. Fakat durum gerçekten böyle; hakkında iyi tavsiyelerde bulunulan bir İngiliz, imparatorluğun her yerinde ziyaret ettiği her Rus centilmenden muhakkak sınırsız misafirperverlik görecektir. Ayrıca Ruslar kadar görevlerini zarafet ve nezaketle yerine getiren, ya da kalıcı bir dostluk kurmaya yatkın olacağımız başka bir ulus yoktur: ancak Rusya'nın despotluğu ile İngiltere'nin serbest kurumları arasında bir çarpışma kaçınılmaz; eğilimleri birbirine tamamen zıt. Şu andaki soru, Hangisi esneklik gösterecek? İkisinin de şimdi geldiği nokta budur! Zorunlu olarak kılıçlarla karar verilecek bir fikir çatışması! Ancak, şundan emin olabiliriz ki bütün Ruslar genelde zannedildiği gibi sefil köleler değildir. Aslında hem donanmada, hem orduda, hem de kasaba ve şehirlerdeki bilgili insanlar arasında, sayıca çok ve etkili bir grup var ki, halen kurbanı oldukları despotizmi saracak en küçük fırsatı görürlerse, kesinlikle bir darbe vuracaklardır.

Fakat mücadele etmeleri gereken güç, gayet ustaca tasarlanmış bir yönetim sistemi temeline dayandığı için, onu yıkmanın çok zor olacağını itiraf etmeliyiz. Daha önce değindiğimiz yabancı unsuru, rahiplerin etkisi ve aklın alabileceği en cahil ve bayağı bir halkın fanatikliği söz konusu: Çar Nikolas gibi çok zeki bir hükümdarın elinde, hem güçlü hem de tehlikeli bir mekanizma.

Donanma gücü olarak, her ne kadar ara sıra bir harp gemisindeki disipline hayran olsak da, Büyük Britanya ile karşı karşıya gelirse Rusya'nın hiç başarı şansı olmaz demek abartılı olur. Genel olarak subayları iyi eğitim görmüşler, cesur ve mesleklerine bağlılar ve şüphesiz vatani görevlerini yerine getirirler. Fakat gemicileri yarı asker, yarı bahriyeli olup, gemisi yılın yarısını buzlarla kaplı denizlerde hareketsiz geçirip, diğer yarısında da med – cezirin olmadığı, yolculuk esnasında zorlukla karşılaşılmayan Baltık ve Karadeniz gibi denizlerde seyrettiğinden, gemilerin denize açılmaya uygun olduğu varsayılsa bile – ki bu daima geçerli değildir – bu tarz bir eğitim ile iyi bir denizci olmaları beklenemez. Ayrıca şunu da itiraf etmek gerekir, bir Rus gemicinin kıyafeti – vatkalı, sımsıkı bağlanmış askeri paltosu, sancak botları, sorguçlu asker şapkaları ve mermi kutusu – yelkene camadan vurmak, ana yelkeni açmak, dümeni rüzgâr altına almak ya da aktif bir gemicinin yüzlerce başka görevini, fırtına düzeyinde bir rüzgârda veya düşmana karşı yerine getirmek üzere giyinmiş bir insan fikri uyandırmıyor.

Rusya'da uygulandığı gibi, savaş gemileri inşa ederek ve sanki keyif gezisindeymiş gibi yazın birkaç ay manevra yapıp sonra da gemicileri çiftçilik yapmaları için evlerine göndererek gemici yetiştirilemez. Bu iş, bir yıldan öbürüne kasırga ve fırtına tehlikesi ile boğuşarak, her türlü denizin patlamasına ve her çeşit iklimin soğuğu ve sıcaklığına maruz kalarak yapılır. Rusya bunu iyi biliyor ve bir öldürücü darbe ile ticaretinin ve denizcilik itibarının yıkılacağı bir çarpışmadan çok korkuyor.

Rus hükümeti, yeni yetme donanması ve ticareti açısından saldırıya açık olmasının yanı sıra, çok büyük bir yurtiçi bela olan zimmete para geçirme ile mücadele etmek zorunda. Paraya duyulan bu doymak bilmez arzu, ister hükümetin ister bireylerin pahasına olsun, tüm sosyal sınıflarda yaygındır, kamu hizmetinin her dalında en göze batan suiistimallere sebep olmuştur ve ileride en feci sonuçlara yol açabilir.

İmparator bile, eylemlerine ve en acımasız sertliğine rağmen bu kötü-lüğün üstesinden gelememi. Ülkesinin savunmasında kullanılacak gemi-lerin yapımında, kurusu yerine ucuz yaş tahtanın kullanılmasına izin veren üst düzey bir subay hakkında ne düşünebiliriz? Ya da, Çerkezis-tan'daki savaşta çok kez olduğu gibi, zavallı askerin yemeğini ve kıyafe-tini çalan, ve hatta, kendi yönettiği orduya kurşun yöneltten düşmanına cephanesini satana ne demeli? Bu iğrenç rüşvet olaylarının bir örneği-ne yıllar evvel Sivastopol'de, 120 topu olan *Warsaw* adlı muhteşem bir gemide şahit olduk. Suçlunun rütbesi indirilmiş ve Sibiry'a'ya gönderil-miştii; fakat gemidekiler veremden öldü! Ancak, çoğunlukla yabancı ma-ceraperestlerden oluşan ve devletten aldıkları yılda birkaç bin rublelik maaş dışında çok az, ya da hiç geliri olmayan, ancak bulundukları ko-num itibarıyla zengin bir asilzadenin görkem ve ihtişamını sergilemek zorunda olan en üst düzeydeki sivil ve askeri görevlilerin namusundan ne bekleyebiliriz? Yıllık 3,000 rublelik cömert maaşı ile rütbesine yara-sır şekilde yaşayabilen bir muvazzaf albay düşünsenize!

Rus donanmasına geri dönelim. Ne mutlu ki, Kuzeyin güçlü kralı, sayısız yarı barbar vatandaşı ile karada dünyanın özgürlüğünü tehdit etse de, denizdeki eylemleri her halükarda kolaylıkla kontrol edilebilir. Tek kelime ile, eğer filoları, halen yattıkları limanları barındıran de-nizin çıkışı olan İstanbul Boğazı'nın ve Haliç'in ötesine geçmeye kal-karsa, Rusya'nın tüm donanması Fransa ve İngiltere'nin insafına ka-lacaktır. Eğer bu sınırların ötesindeki toprakları ele geçirmesine izin verilirse, verimli bir donanma oluşturma olanağına kavuşacağı unutul-mamalıdır ve sonra, karada ve denizde güçlüyken onu durdurmak çok daha zor olacaktır. Rusya'nın asıl zafiyeti buradadır ve ne zenginlik, ne nüfusun sayısı, ne de sömürgelerinin genişliği, deniz harekâtında zorunlu olarak sıkışıp kaldığı dar sınırları telafi edemez. Bir kere bile Akdeniz'e hâkim olursa, enerjik ve zeki hükümeti kısa zamanda fetih-lerini Atlantik'e kadar genişletir.

İyi ki, Fransa'nın mevcut hükümdarı becerikli bir müttefik olarak son anda dar görüşlü Bourbon hanedanının hiçbir kralının keşfetme-diğini gördü. Fransa'nın Akdeniz boyunca 300 fersahlık kıyısı ile zapt edilme arasında, Almanya denilen durağan küçük devletlerden başka engel olmadığı için, saldırgan politikası ile Avrupa'nın bağımsızlığını tehdit eden bir gücün daha fazla ilerlemesini kontrol etmekte, Büyük Britanya ile aynı derecede menfaati var.

Almanya'nın 36 hükümdarına ve onların gayet uysal 60.000.000 vatandaşına gelince, daha şimdiden en dostane feragat ile, en asil nehirleri olan Tuna'nın ticaretini bütün Rusların Çarı'na bırakmaya razı geldiklerine göre, zannederiz ne zaman Rhein nehrine geçmek isterse, ordularına da izin vereceklerdir; belki daha can atarak, çünkü o önemsiz prenslerden bazıları *kargaşa* esnasında belki de küçük topraklarına birkaç dönüm daha ekleme şansı bulabilir.

Esasen, Rusya imparatorluğunun büyümesini vatandaşlarının askeri girişimlerinden ziyade, bir yanda enerjik ve ruhsal açıdan zayıf komşuları, diğer yanda Türkiye, İran ve Doğu Tataristan'daki cahil, disiplinsiz Müslümanların olduğu coğrafi konumuna borçludur. Bunca becerikli müttefiki olduktan sonra, topraklarını genişletmesine veya görkemli zaferlerine kim şaşıabilir ki?

Bugün bile, Rusya yükselişini Avrupa'nın uygar ahalisi arasındaki yaygın liberal görüşlere ve temsili hükümet kurma çabalarına borçludur. Püsküllü demokrasi belasının başını ezme gücünün olmadığını bilen bu yöneticiler, paragöz yazarlar vasıtasıyla, savundukları Moskova Devi'nin kudretini her fırsatta abarttılar, çünkü kuzeyin kara cahil serflerinin ister Sultan'ı ister Louis Napoleon'u tahttan indirmek için veya bir anayasayı yüceltmek ya da yok etmek için aynı hevesle yürüceklerini biliyorlardı.

Rusya'nın konumundan yararlandığından ve şayet Rusya ile Batı Devletleri arasında bir savaş çıkarsa, yararlanmaya devam edeceğinden emin olabiliriz. Bütün yapacağı, Macaristan, İtalya, Almanya ve belki Fransa'daki devrimci kıvılcımları körükleyerek alevlendirmek ve bu sayede, bu ülkelerin hükümdarlarının güç dengesi sağlamak için kendisine karşı oluşturabileceği bir konfederasyonu parçalamaktır. Özetle, Rusya'nın korkması gereken yegâne hükümet İngilizlerinkidir; çünkü orada planlarına yardım edecek bir muhatap, rüşvet verebileceği, kandırabileceği ya da tehditle boyun eğdireceği kimse olmadığından, açgözlü planlarının karşısında birleşmiş ve bütünleşmiş bir halkın kararlı azmi ile yüz yüze gelecektir. Dolayısıyla, çok geç olmadan kontrolsüz fetihleri ile ulusların üzerinden bir sel gibi geçip o uygarlığın tüm eserlerini, zekâsını ve endüstrisini, başarılması asırlar alan sosyal, ahlaki ve ulusal refahını yok etmeden onun ilerlemesini durduracak kuvvet buradadır.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

Sivastopol'ün Genel Tarifi

Durum

Liman

Tahkimat

Bir Savunma Konumu Olarak Sivastopol

Toprak Altındaki Bir Şehire Ziyaret

Eşsiz Dağ Kalesi Simferopol'e Yolculuk

Balaklava

Bir Liman Olarak Avantajları

Ruslar ve Tatarlar

SİVASTOPOL

Denizden bakıldığında Sivastopol'ün ilk görünümü son derece ihtişamlıdır. Yolcu, her boyda savaş gemisinin bulunduğu geniş limana göz gezdirdikten sonra, çok sayıda kilise, kışla ve diğer kamu binalarının yer aldığı, bir amfi tiyatro şeklinde yükselip kimi yerde tepeleri taçlandıran, kimi yerde de denize inen soylu şehri görür. Görkemli malikâneler ve devasa cephanelikler, her yöne dağılan çeşitli koylarda çapalamış uzun direkli tekneler ile kaynaşarak, Rus imparatorluğunun ana donanma üssünün önemini kanıtlamaktadır.

Sivastopol de Odessa gibi, bundan yaklaşık altmış yıl evvel, sefil bir Tatar köyüydü. O sıralarda Kırım'da seyahat etmekte olan bir Fransız, konumunun doğal avantajlarından etkilenmiş ve gerektiği gibi istihkâm edilirse, dünyanın ilk donanma üssü olabileceğini derhal anlamıştı. St Petersburg'a dönüşünde, bu yöndeki gözlemleri bir şekilde İmparatoriçe Katerina'nın kulağına gidince, Kırım'a mühendisler gönderildi ve yabancıların görüşlerini teyit eden raporlarını takiben derhal çalışma başlatıldı. Fakat ya isteyerek ya da ihmalden dolayı, bu kadar değerli bir önerinin sahibi olan Fransız'ın ismi hiç ortaya çıkmadı ve o zamandan itibaren Rusların Karadeniz'deki bu korunaklı kalesinin gücü ve önemi artmaya devam etti.

İçeri doğru 6,4 kilometreden fazla uzanan Roads adındaki ana liman öyle geniş ve demirleme yeri o kadar iyidir ki, filolar içinde her türlü rüzgardan korunarak yol alabilir. Ayrıca, suyu o kadar derindir ki, en büyük savaş gemisi bile, bir palamar mesafede kıyıya bağlanabilir. Bunun yanı sıra, aynı ferahlıkta beş küçük koy daha vardır ve tuhaf bir şekilde, ana liman ve diğer beş küçük koyun hepsi de burunlarla çevrelenmiş olup, sanki doğanın eliyle özellikle bir donanma üssü için yapılmış gibi, sağlam ve kolay savunulabilir durumdadır.

Bunların tamamı şehrin yüksekteki kısmından görülebilmektedir ve yolcu buradan bakınca, doğa ve sanat tarafından hayranlık uyandıracak şekilde korunan bu engeli yarıp geçmeye kalkan bir düşman filosunun karşılaşacağı zorlukları ve tehlikeleri tahmin edebilir. Burada, gözlerini Karadeniz üzerinde gezdirirken, sığıklar veya kayaların engellemediği, asgari altı deniz mili (6,4 km) kadar karanın içlerine uzayan ve zorla iç kısımlara girmeye cüret eden bir düşmanı çapraz ateşe tutarak savunacak bir dizi kalesi bulunan bir liman ağzını, ya da denizden nehir gibi uzanan bir kolu görecektir. Buna bakarken aynı şekilde, her türlü rüzgâra karşı korunaklı olan ve liman ağzı gibi en büyük harp gemisini alacak derinlikteki çeşitli koyları fark edecektir.

Bulunduğu tepenin eteklerinde yer alan ve adı South Bay (Güney Koyu) olan, en önemlisidir; uzunluğu yarım milden fazladır ve bir sıra kalker tepe tarafından tamamen korunmaktadır. Burada tekneler donatılır veya donanımları sökülür ve camdan yapılmış bir kutuya konmuş kadar güvendedir. Bu koyun ilerisinde ve ona bağlı olan kuytu bir koy daha vardır ki burada, savaş gemilerinin tamiratını yapmak üzere bir havuz oluşturmak amacı ile büyük bir çalışmanın yapıldığı görecektir. Ayrıca, her biri doğanın ve sanatın bir deniz üssüne bahsedebileceği her türlü avantaja sahip olan Gemi Koyu, Yan Yatırma Koyu ve Ağır Silahlar Koyu'nu da görebilir; bunların arasında, şehrin batı sınırını oluşturan sonuncusu sadece ticari amaçla kullanılmaktadır.

Girişi koruyan dört büyük kalenin her birinde üç sıra borda topları olup, her kaleye 300 adet ağır silah yerleştirilmiştir. Bunların yanı sıra, düşman filosuna karşı avantaj sağlamak üzere, her açıyı gören bir topun yerleştirilmesini içeren gerçekleştirilmeye hazır, muazzam savunma planları yapılmıştır.

Sivastopol'un tahkimat çalışmaları çok eleştirilmiştir; söylendiğine göre, bir düşman birliği, sıralı silahları sayesinde kaleleri kısa zamanda susturabilir çünkü deniz seviyesinin çok üzerinde bir konumda olan kale topları, yatay nişan aldığı anda en fazla bir geminin donanımlarına zarar verebilir. Silahların ateşlendiği odaların dar olması ve yetersiz havalandırma yüzünden bir kaç el attıktan sonra topçunun görev yapması çok yorucu hale geldiği için, kalelerin iç düzenine de itiraz ediyor. Yine, üzerine 300 topun yerleştirildiği üç katlı bataryanın, hükümetin tedbirsizliği yüzünden yumuşak cins bir kalkerden seçildiği ve bir kaç pare top atışı sonucunda paramparça olacağı iddia ediliyor. Her şeyin ötesinde, Sivastopol'un kara tarafında tamamen savunmasız olduğu özellikle vurgulanıyor ve birkaç bin askeri Chersonesus kıyısına çıkartan ve aynı anda denizden de saldıran her hangi bir düşmanın şehri ele geçirebileceği söyleniyor.

Ancak, Sivastopol'un bu kadar kolay zapt edilebileceğini iddia eden seyyahların görüş ve söylemlerine itirazsız itimat etmemeliyiz. Şüphesiz, kalelerin iç düzeni iyileştirilebilir ve istihkâmlarda kullanılan ve bazılarının yumuşak olduğu için itiraz ettiği taş, diğer mühendisler tarafından tam da bu özelliği nedeniyle, bombardıman altında kırılma olasılığı daha az olacağı için beğeniliyor. Fakat, Sivastopol'un şansına, istihkamların verimliliği veya kusurları henüz kanıtlanmadı. Kara tarafında olduğu varsayılan zafiyete gelince, Kaptan Poothatin ve İngiliz mühendis Mr. Upton'un bana söylediğine göre, tasarlanan savunma mekanizmaları bittiğinde Sivastopol'un bu yönde korkacağı hiç bir şey kalmayacak.

Emrinde Avrupa'nın bütün bilimi ve yeteneği olan Rus İmparatoru kadar enerjik bir insanın, bu kadar önemli bir deniz konumunu savunacak gerekli önlemleri almayı ihmal etmesi mümkün müdür? Fakat Sivastopol, bugüne değin insan zekâsının bulduğu tüm çarelere kafa tutan bir bela ile uğraşmakta. Bu sular, gemilerin altına saldırarak genellikle bir kaç yıl içinde onları kullanılamaz hale getiren bir tür kurtla dolup taşıyor. Bu belayı ortadan kaldırmak için, hükümet muazzam masraf ederek havuzları Tzerni – Retchka'dan gelen tatlı su ile doldurdu; fakat hayrettir! Kanal tamamlandığında, büyük emeklerle getirilen çamurlu nehir suyunun bu zararlıyı büsbütün azdırdığı görüldü.

Belki de Kırım'ın başka hiç bir bölgesi, antik kalıntıları ile Sivastopol civarı kadar ilgi çekmez. Strabo'nun Ctenus olarak tarif ettiği koy; Ruslar gelmeden evvel Tatarların yaşadıkları ve Atkiar (*Kadim*) adını verdikleri küçük bir kasabayken, II. Katerina ona şatafatlı Sivastopol adını verdi.

Ülkenin içinde, bir tarafı Inkerman vadisine, diğer tarafı ise Balaklava kanalına uzanan körfezin oluşturduğu kıstak, tam da Strabo'nun hatasız belirlediği gibi, içinde ünlü Eupatorium, eski ve yeni Chersonesus ve Portus Symbolorum şehirlerinin yer aldığı Heracleotic Chersonesus'tur. Kırım'ın bu bölgesinde Cenevizliler hüküm sürerken, bu güzel şehirlerin kalıntıları büyük hayranlık uyandırır ve özenle korunurdu; fakat Türkler Cenevizlileri sürdükten sonra onları yerle bir ettiler ve onları Ruslar ele geçirince de yağmacının işi tamamlandı. Gerçekten, görünüşe bakılırsa, bu iki ırk kendilerinden önce gelen gücün tüm izini yok etmek için ellerinden geleni yaptılar. Hatta 1795 gibi yakın bir tarihe kadar, seyyahlar Chersonesus (*Yarımada*) ve Eupatorium'un hatırı sayılır ölçüde kalıntıları olduğundan bahsederler; şimdi ise taş üstünde taş bile kalmadı.

Iphigenia korvetinin Kaptanı Poothatin ve İngiliz mühendis Mr. Upton eşliğinde, Sivastopol çevresinde, Kırım'ın başkenti Simferopol'e kadar uzayan bir kaç ilginç geziye katıldık. İlk ziyaretimizi, tamamı bu romantik vadiyi çevreleyen kayalık tepelerin kenarlarından yontularak, ince bir işçilik ile yapılmış evleri ve kiliseleri, manastırları ve koridorları, mabetleri, hücreleri, mezarları, hatta istihkamı, siperleri ve kuleleri ile, hiç abartısız gizli bir şehir olan Inkerman'a yaptık.

Bu gizli şehrin başlangıcı hakkındaki genel görüş, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Aryan bir koloni tarafından yapıldığıdır.

Bundan sonraki ziyaretimiz, antik Portus Symbolorium'un kalıntıları üzerine inşa edildiği söylenen Balaklava'ya idi. Inkerman'dan yaklaşık on verst¹² (10,67 km) mesafede ve birçok yönden onun kadar ilginçtir. Yol boyunca, orada burada Chersonesus ve Eupatoria şehirlerinin kalıntılarının izlerini gördük ve şehri çevreleyen eski duvarın çizgilerini net olarak takip edebildik. Bu kalıntıların çevreledikleri alana bakarak, duvarların uzunluğunun çok fazla olduğu tahmin edilebilir.

¹² verst: Rus uzunluk ölçüsü. 1 verst = 1,067 km [ç.n.]

Balaklava Körfezi, yaklaşırken, ilk bakışta, etrafı tamamen sarp yüksek dağlarla çevrili büyük bir göle benziyor ve bunlar da kale kalıntılarıyla kaplı olduğundan yarattığı etki çok ilginç. Bu körfezin bir liman olarak değerini fark eden Cenevizliler, antik Portus Symbolorum'u yeniden inşa etmiş ve ona, sonradan Balaklava olarak bozulan, Bella Clava adını vermişler. Şehir onların idaresi altında uzun süre refah içinde yaşamış. Sonradan bir Türk korsan filosu tarafından basılıp yağmalanıp ateşe verilmiş ve tüm halkı esir alınarak götürülmüş. Halen bu çok eski şehirden geride kalan dar sokaklar, aşınmış kaldırımlar ve antika evler, bir gezgine, aradan bin yıl geçtikten sonra, yeni ortaya çıkarılmış bir başka Pompeii veya Herculeneum ile karşı karşıya olduğu hissini verebilir.

Balaklava, yaklaşık bir İngiliz mili uzunlukta ve dağların arasından bir nehir gibi geçen bu güzelim körfezi ile, çok ilginç bir yer. Körfezin genişliği çeyrek mil kadar ve ağzı o kadar dar ki, iki büyükçe gemi zorlukla yan yana geçebilir. Kendine has avantajları da var demirleme çok güvenli, tüm rüzgârlara karşı korunaklı ve en büyük gemilerin bile geçebileceği derinlikte. Özetle, Karadeniz'de bir deniz savaşı olursa, Rusya bu kuytu köşeden ansızın düşmanına saldırıp ya batırdıktan, ya da imha ettikten sonra tekrar bu kuytuya çekilip gizlenebilir. Yalnız Rus hükümetine malum olan sebepler yüzünden, Balaklava körfezi hem ticaret limanı hem de donanma üssü olmaya gayet uygun olmasına rağmen, çok yakın zamana kadar körfezin girişi, kendilerinininki de dâhil, her ulusun gemilerine kapalıydı; halen de, hava muhalefeti dışında hiçbir nedenle gemilere sığınma izni verilmiyor. Balaklava'nın etrafındaki arazi, bilhassa şehre giden vadi ve Karadeniz'e açılan kanal çok güzel. Burada, eteklerinden zirvesine kadar kayalıklardan oluşmuş dağlar ve yarıklarında yetişen, bol ve rengârenk yapraklarla bezenmiş sayısız nadir ve harika ağaç görüyoruz.

Balaklava'dan ayrıldıktan sonra da manzara, canlılığından hiçbir şey kaybetmeden, dağ, vadi, ova ve dar geçit arasında değişerek, küçük ve sevimli Karolez köyüne varıncaya kadar devam etti. Kırım'ın en romantik yerlerinden olan köyün arkasında, ıssız bir dağın tepesinde haşmetle yükselen eski Mangoup Kale görülüyordu. Çok uzun zamandır yarı barbar olan Türkler ve Tatarların hâkimiyetinde olan Kırım'da, her şeyde olduğu gibi, bu olağanüstü dokunun hangi devirde ve kim-

ler tarafından oluşturulduğuna dair güvenilir bilgi verecek hiçbir arşiv mevcut değil. Kalenin büyüklüğüne, istihkâmın kapsamına, kayalara oyulmuş sayısız odaya, bir mabedin görkemli kalıntılarına, mezarlığa ve çok uygar bir halka ait çeşitli diğer göstergelere bakınca, Mangoup Kale'nin bir zamanlar birkaç bin nüfusu olduğuna kani oluyoruz. Biraz zorlukla, eskiden düzgün taşlarla döşeli olduğu ilişkin kanıtlar bulunan ve kalıntıları kalmış bir fenerin her açıdan koruduğu bir yolu takip ederek dağın sarp yamaçlarını tırmandık; ancak zirveye vardığımızda gördüğümüz muhteşem manzara bütün çabalarımıza değdi. Karadeniz'in mavi sularının sınırlandığı Sivastopol, tam altımızda gibiydi; görkemli kiliseler ve kamu binaları güvercin yuvası kadar görünüyordu; ayrıca limanın dışında ve iskelede bulunan uzun direkli savaş gemileri adeta gezi teknesi gibi dururken, etrafımızdaki dağlar sanki köstebek yuvası kadar küçülmüştü.

Yaklaşık altı verst (6,402 km) ileride, mimarisi ve konumu dolayısıyla ilginç olan bu eşsiz kalelerden bir başkasını daha ziyaret ettik; adı Çerkez – Kerman ve ülkede hâlâ var olan geleneklere bakılırsa, Çerkezler tarafından, Kırım'a hükmettikleri dönemde inşa edilmiş.

Bundan sonra gittiğimiz önemli yer, Kırım şehirleri arasında en yaşanabilir olan Simferopol, ya da Tatarların dediği gibi Akmescit idi. Civardaki dağlar, yaz sıcaklarını ılımanlaştırıyor ve şehirden akıp geçen Salgir buraya sağlık ve güzellik katıyor. Rus hükümeti Simferopol'ü Kırım'ın başkenti ilan ettiğinden beri, nüfusu hızla arttı ve geniş bir bölgenin idaresi için gerekli tüm kamu kurumlarına sahip olan oldukça büyük bir şehir haline geldi. Güzel meydanları ile zarif evlerini, o ilkel ve hiç değişmeyen Tatarların yaşadığı eski şehir ile kıyaslarsak, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki zıtlığın ne kadar çarpıcı olduğunu görüyoruz. Küçük (*eski*) şehri hâlâ asırlardır duran yıkık döğük duvar çevreliyor; dar sokakları hâlâ taşlarla döşenmemiş ve bir ev yanarsa veya eskidiği için yaşanamaz hale gelirse, yenisi yapılırken aynı mimari ve aynı şekil katı bir şekilde muhafaza ediliyor. Davranışları veya yaşam tarzları da her hangi bir değişimden geçmedi çünkü hâlâ basitliklerini koruyorlar, sanki Kırım'ın her kasabasında yaşayan – her milletten – insanlar gibi sivrilen komşularından binlerce mille ayrılmış gibiler.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

Bahçesaray'a Yolculuk
Tatar Köyleri
Bahçesaray'ın Tarifi
Tatarların Tarihsel Hikâyesi
Rusya Kırım Tatarlarına Nasıl Sahip Oldu
Tatar Kabileleri
Âdetleri
Davranışları
Gelenekleri
Rus Stepleri
Özellikleri
Ekip Biçmenin İmkânsızlığı

TATAR KÖYLÜLERİ

Simferopol'den ayrılıp, eski Kırım hükümdarları olan Kırım Tatar hanlarının yaşadıkları ve yönettikleri yer olan Bahçesaray'a giderken yolumuza büyük steplerin sınırlarından devam ettik ve sahilin güzelim manzarasından mahrum oluşumuzu, Tatarların gündelik yaşamını gözlemleme şansı bularak fazlası ile telafi etmiş olduk. Burada Tatarlar, iktidardaki hiç bir küçük Rus diktatörünün açgözlülüğü ile rahatsız edilmeden, tüm ilkel sadelikleri ile yaşamaya devam ediyor ve bunu, Güney Rusya'nın Genel Valisi Prens Worrenzow'un aydın yönetimine borçlular.

Yolumuz bir süreliğine Salgır nehrinin bir kolu ile sulanan bereketli bir vadiden geçti; yol hakikaten iyi değildi ama temkinliliği ile ünlü Tatar atlarına bindiğimiz ve dürüst bir Tatar rehberimiz olduğu için, bu durum bizi pek rahatsız etmedi. Manzara, pek güzel olmasa da, hiç değilse bizce yeniydi, ki bu sıfat bir dereceye kadar halkın davranışı ve kıyafeti için de söylenebilir. Ara sıra vadinin eteklerinde rastladığımız kayalar, kimi yerde insan eliyle şekillendirilmiş gibi, kimi yerde de kütüphane raflarına dizilmiş kocaman kitap yığınlarını andırıyordu. Buradan, erkekler, kadınlar ve çocukların tarımla uğraştığı küçücük bir düzlüğe çıktık. Burada, kar beyazı türbanı ile Mollayı, gümüş örgülü paltosu ve kepi ile Mirzayı; şalvarı ve sandaletiyle de köylüyü gördük. Kendilerine hem zarif hem de işveli bir görünüm veren beyaz feracelerine sarınmış kadınlar da resimdeki en silik objeler değildi. Bazen genç bir kadın ceylan gözleri ile bize bir bakış atıyor ama gözlendiğini fark edince parlak bakışlarını yaşmağının katları ile perdeliyordu; ne

büyük bir şans ki, tıpkı diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi burada da yüz güzelleştikçe peçe saydamlaşıyor. Ağır paketler yüklenmiş, pek ciddi ve önemli görünen develer, sessizce ve yavaşça steplerin çimleri üzerinde yürüyorlardı. Ayrıca, her yerde tüm seslerin içinde en uyumsuzu olan Tatar vagonlarının gıcirtısı ile karşılandık; çünkü ahşaptan yapıldığı ve asla yağlanmadığı için, bir kere duyan bir yolcunun bir daha asla unutamadığı ahenksiz seslerden bir konser ortaya çıkıyordu.

Tuhaf giysiler giymiş zengin Karay Yahudileri ve Ermeniler, karnı tok katırlarına binerek yavaş yavaş dolaşıyorlardı; kadınlarının giydiği topuklu ayakkabıları, kırmızı çorapları ve kat kat jüponları ile kolayca tanınan Alman sömürgeciler ise aralarına çeşitlilik katıyordu. Ayrıca çingene kampları ve en yakın alay komutanlığına gitmekte olan acemi askerler vardı.

Geçtiğimiz Tatar köylerinin bazıları fevkalade kırsal ve romantikti; değişmeyen bir şekilde, hemen hepsinde bir dere vardı çünkü bu kurak topraklarda akarsu gerçek bir nimet; topraklarını sulayacak akarsu yoksa, bir Tatar asla tarım işine girmez. Tatar evlerinin içinin Türkiye’de anlattıklarımızdan hiç bir farkı yoktur; kahvehaneleri, yaşam tarzları, oturuşları ve sigara içişleri, her şeyini taklit ettikleri, hatta onun gibi büyü ve nazara karşı çeşitli muskalar taktıkları, tembel Osmanlı ile tıpatıp aynıdır. Paley’e göre, gerçek din olmasa da, dinine karşı içten olan kişi, kötü bir insan olamaz. Bunun örneği, misafirperver olan, birbirine iyi davranan ve yabancılar ile ilişkilerinde hep dürüst olan Tatarların karakterinde görülür. İslam dininin doğruluğuna katılmasak da, bu küçük köylerin her birinin kendi sevimli camii ve özentisiz minaresi ile süslendiğini görmek çok hoştu. Gerçekten, İslam dininin sadeliği, Kuran’ı okuyabilen herkese onu açıklama izni vermesi, Tatarlar gibi sessiz, toprakla uğraşan, kırsalda yaşayan insanlara çok uygun ve hiç bir imanın bu basit köylülerin imanından daha içten ve samimi olduğuna inanmıyoruz. Rus hükümetinin onları, ister tehditle, ister rüşvetle, Ortodoks inanca döndürmek için gösterdiği bütün gayretler şu ana kadar etkisiz oldu.

Bahçesaray bütün görkemini kaybetmiş. Şehrin üçte birinden daha azı imparatoriçe Katerina’nın askerlerinin verdiği tahribattan kurtulmuş olsa bile, Batı Tataristan hanlarının mekânını çok ilginç kılan yerterince şey vardır; özellikle, sadece Tatarların yerleşim hakkına sahip

olduğu Kırım'daki yegâne şehir olması bakımından. Kısmen Çürüksu'nun kenarında ve kısmen de iki yüksek dağın sarp yamaçlarında inşa edilen şehrin bulunduğu yer çok romantik; şehrin görünüşü, evlerin mimarisi, halkın davranışı, gelenekleri ve kıyafetleri çok katı bir şekilde korunuyor. Çarşılar, sevimli minareleri olan camiler, köşkler ve mezarlıklar, servi ve kavak koruları, sanki havada asılı gibi görünen, set set yapılmış bahçeler ve bağlar ile, havayı temizleyip serinleten fısıkiyeli çeşmeler ve sürekli akan kristal gibi dereler var.

Tüm doğu şehirlerinde olduğu gibi, sokaklar dar ve taşları kötü döşenmiş. Şehrin tam ortasından geçen ana yolun uzunluğu bir İngiliz milinden (1,6 km) biraz kısa. Burada, İstanbul'da anlattığımız sokakta ki gibi, her çeşit ticaret ve el sanatı aleni yapılıyor.

Prens Worrenzow'dan şehrin baş Mirza'sına hitaben getirdiğimiz mektuplar sayesinde, Kırım'da tek olan Han'ın sarayında daire temin edebildik. Rus hükümetinin gerekli tamirâtı yaparken, yağlı boyanın renginden, dekorasyona ve mobilyaya kadar mekânın orijinal karakterini korumaya özen göstermiş olduğunu görünce memnun olduk. Güzel bahçeleri ve zarif hamamı ile harem, küçük kuleli köşk ve cami, resmi görüşme salonu ile Han'ın güzel hurilerinin gizlice girip aşağıdaki görkemli saray mensuplarını ve savaşçıları seyrettiği kafesli üst balkonlu vardı. Kısacası, en son han kahraman Selim Giray'ın zamanında var olan, vatandaşlar haricindeki her şey duruyor; bunları da hayal gücü sağlamalı; şimdilik her şey sessiz – bir mezar kadar sessiz!

Saray, cami ve çeşmeler Tatar dilinde sayısız yazı ile bezenmiş. Kuran'dan alıntılar ise Arapça. Hepsi de özgünlüğü ve Tatarca'nın kendine has deyimleri yüzünden çok ilgi çekici. Ayrıca, Tatarların ulaştığı uygarlık boyutunu ve hanların babacan yönetimini olumlu bir açıdan gösteriyor. Bunların tamamı, Prens Worrenzow'un dairesinde, Tatar bir tercüman tarafından bana tercüme edildi; Sarayın giriş kapısının üzerindeki, 953 tarihli olan der ki:

“Bu görkemli kapı, iki denizin ve iki imparatorluğun hükümdarı, Mengli Giray Han ve Sultan'ın oğlu, Sultanzade, ünlü Hacı Giray Han'ın emri ile yapılmıştır.”

Saray camiinin ana girişi üzerinde aşağıdaki yazı yer alıyor:

“Hacı Selim kimdi? Bütün Kırım Tatarları hanlarının en ünlüsü. Tanrı’nın ilahi gücü sayesinde kahraman. Ulu Tanrı, yüce lütuflarıyla, Hacı Selim’i ödüllendirsin çünkü bu güzel caminin inşaatını başlatan oydu. İnşaatı kim tamamladı? Selamet Giray Han, aşkının oğlu, çiçek açmış gül, Padişah ve Kırım’ın aslanı olan! Yıl 1153.”

Pek çoğu büyük bir zarafet ve güzellikle yapılan çeşmelerde de, kimin tarafından yapıldığını belirten yazılar vardır. Selsebil adındaki ana çeşmenin üzerindeki, en ilginç ve saf bir dille yazılmış olandır ve şöyle der:

“Sevin! Sevin! Bahçesaray! Çünkü daima hayırsever olan, daima evlatlarının iyiliğine özen gösteren, aydın Kırım Giray Han en saf suya sahip olan bu mükemmel pınarı keşfetti ve cömertliği sayesinde bu güzel çeşmeyi yaptırdı. Her şeye kadir olan Tanrı’ya şan olsun! Eğer tüm evrende böyle bir çeşme daha varsa, bulunsun! Şam’ın ve Bağdat’ın muhakkak pek çok görkemli şeyi var, ama bu kadar muhteşem bir çeşmesi yok. Yıl 1170.”

Bahçe içerisindeki saray anlamına gelen Bahçesaray, üç Tatar üniversitesinin yanı sıra hâlâ otuz iki camiye ve yolcuların konakladığı birkaç geniş hanı kapsamaktadır. Eğer Tatarların, bir zamanlar şaheser olan başkentlerinin yıkıntıları için yas tutarken anlattıklarına inanırsak, imparatoriçe Katerina’nın ordularının Kırım’ı istila edip bu talih-siz şehri zapt ederken uyguladığı ahlaksızca barbarlık ve vahşet inanılmaz boyuttaydı. Halkın nesi var nesi yok her şeyini yağmaladıktan başka, define ararken mezarlar bile açılmış, çılgınca bir yok etme tutkusu ile sokaklar tamamen imha edilmişti. Hatta hanların o civarda bulunan ve bir zarafet ve yaratıcılık mucizesi olan sayfiye konutlarından biri, mahzenlerde saklandığı varsayılan altın, gümüş ve diğer değerli ganimet aranırken, yerle bir edilmişti.

Bugün bile, Rusya Kırım’daki hâkimiyetini kuralı bunca sene geçmesine rağmen, bu fakir insanların Potemkin ve ganimet avcısı ajanları tarafından ülkelerinde işlenen barbarlıkları sayıp dökerken anlattıkları, sanki bu dehşet daha dün yaşanmış gibi canlı ve tazedir. Öte yandan İslam dini affetmeyi telkin etmediğinden, Rusya’ya ve yönetimine duyulan bu bitmeyen nefret, büyük olasılıkla nesilden nesile sürdürülecektir. Hatta, aralarında konuşulan eski bir kehanete göre, “Kendi

ırklarından kudretli bir sultanın, denizdeki kum kadar çok sayıda Tatar ve Çerkez'den oluşan bir ordunun başında, Kırım'dan hareket edeceği ve Rus imparatorluğunu tamamen yok edeceği" günü kesinlikle dört gözle bekliyorlar. Zavallı insanlar! Bu gibi hayaller kurabilirler, fakat dünya bir daha asla Kırım'da Tatar hâkimiyetinin kurulduğunu görmeyecek. Rusların yarın buradan sürüldüğünü farz etsek bile, şehirlerde yaşayan Hristiyanlar, *progresistas* (ilericiler) diyebileceğimiz sömürgecilerle birleşince, çiftçi ve çoban olarak dağılmış olan, enerji ve girişimden yoksun ve bir zamanlar nüfusu çok olan halktan bugün ancak geriye kalan 300,000 Tatarın kolaylıkla üstesinden gelirler ve pek çok meziyetleri olmasına rağmen, uygarlık bu takastan kazançlı çıkmaz.

Rus politikasının anahtarına sahip olan bir tarihçi, nasıl bir entrika ve sahtekârlık, vahşet ve yozlaşma ağını dünyanın gözü önüne sermez ki! Bu aşamada, T. Castera'nın yazdığı "İmparatoriçe Katerina'nın Hatıraları"nda Rusların hangi yoldan Kırım'ı ele geçirdiği ve birkaç yıl içinde insanların milliyetini yok etmeyi nasıl başardığını yeterince açıklamaktadır. Ancak, şimdiki olayda, Ruslar çok uzun zamandır atalarına olan bir borcu ödemeleri için Tatarları zorlamışlardır. Aşağıdaki anlatımda okurlarımıza, Kırım'ın Rusların eline geçmesi hakkında bir fikir vermeye gayret edeceğiz.

Roma İmparatorluğu yıkılınca, Asya'ya sınırı olan her Avrupa ülkesi gibi Kırım da, sırasıyla yağmacı göçebeler, Hunlar ve İskitler tarafından istila edildi. En sonunda Çin'in, Hindistan'ın ve Doğu Tataristan'ın neredeyse tamamını istila eden, Hazar denizi kıyısındaki ülkeleri yerle bir eden, Volga'yı geçip Rusya'nın büyük bölümünü imha ederek prenslerini haraca bağlayan Cengiz Han'ın eline geçti. Ardında bıraktığı devasa imparatorluk kısa zamanda, tam da uçsuz bucaksız olduğu için, parçalandı ve oğullarına sadece Kırım'ın yanı sıra Don, Volga, Dinyeper ve Dinyester nehirlerinin suladığı, genellikle Batı Tataristan olarak bilinen geniş topraklar kaldı. Fakat zaman geçtikçe kuvvetleri yavaş yavaş azaldı ve en sonunda bağımsızlıkları adeta göstermelik hale gelince, bir zaman Osmanlı İmparatorluğu ile var olmaya çabalandılar, bir başka zaman da Moskova'nın Çarları ile.

Kırım Tatarları Hanlarının tarihini incelediğimizde, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde haraç ödeyen değil, müttefik olarak addedildiklerini görürüz. En seçkinleri arasında, tek muharebede Avusturya,

Polonya ve Rusya'nın birleşik ordularını yenen, düşman eline geçen peygamberin sancağını kurtaran ve Osmanlı'nın azalmakta olan gücünü sağlam bir temele oturtan Hacı Selim Giray'ı sayabiliriz. Biyografisini yazan Müslümanların da Hristiyanların da, cesur, asil ruhlu ve cömert olduğunu söylediği bu büyük savaşçı Türkler arasında o kadar seviliyordu ki, Yeniçeriler onu Türkiye tahtına çıkartmayı teklif ettiler.

1716'da yirmi dördüncü Han, Devlet Giray, Türklerle beraber Rusya'nın Büyük Petro'sunu en uç sınıra kadar kıştırarak Prut antlaşmasını imzalamaya ve Azak Denizi'nin ötesindeki ülkelerde istila ettiği tüm topraklardan vazgeçmeye ikna etti. Ancak görünüşe göre, Kırım Rusların hoşuna gidiyordu ve ona sahip olmakta kararlıydılar; çünkü Türklerle yaptıkları daha sonraki bir savaşta, Kırımı bahane ederek bu ülkeyi istila edip ateş ve kılıçla kırıp geçirdiler ve 20.000 nüfuslu Karasu Pazar şehrini tamamen imha ettiler.

1764'de Kırım bir kez daha varoluş mücadelesine girdi. Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında savaş ilan edilince, otuz beşinci Han olan Kırım Giray 50.000 Tatar ve 130.000 Türk askerinin başına geçerek ülkesine yapılan yanlışların intikamını almak üzere yürüyüşe geçti. Vatandaşlarının taptığı ve Türklerin matemini tuttuğu bu kahraman savaşçı, söylenenlere göre Rusların kışkırtması ile Besarabya'da bulunan Bender'de, bir Yunanlı hekim tarafından zehirlenerek öldürüldü. Bu Han'ın karakteri ve savaşçı ruhu ile, atası olan Cengiz Han'a benzediği düşünülür. Sadece yedi yıl hüküm sürmesine rağmen, ülkesinin ve ırkının ezeli düşmanı olan Rusların, bir kere bile sınırı geçmesine izin vermemiştir. Bir savaşçı olarak kahramanlığı ve bir hükümdar olarak meziyetleri, hâlâ Kırım'da Tatar ozanlarının ana temasıdır.

Mücadeleci hanlarını kaybeden ve dejenere müttefikleri Türkler tarafından terk edilen Tatarlar, kısa zamanda Katerina'nın gözdesi Prens Potemkin'in yürüttüğü Rusya'nın politik dalaverelerine yem oldular; üstelik hem Devlet ve Şahin Giray tahta çıkmaya namzet olunca, bu durum bir iç savaş başlatmak için bahane edildi. Bu şartlarda genellikle görüldüğü gibi, Tatarlar üzülmeye sadakatlerini bekleyen, bir yeri-ne iki hükümdarları olduğunu ve her ikisinin de sınırlarını iki büyük devletten birinin korumasını istediğini anladılar: Eğer Devlet, Türk Sultan'ından destek gördüyse, rakibi de aynı şevkle Çariçe Katerina tarafından desteklendi. Devlet Giray doğal olarak tahttan atıldı ve muh-

teşem Katerina, kendi himayesindeki Şahin Giray'ın asi vatandaşlarına karşı güvenliğini sağlamak için, iki güçlü kale olan Kerç Yeni Kale ve Dinyeper'deki Kilburun'a kendi askerlerini konuşlandırdı. Ancak bu, arkadan gelmesi planlanan büyük maskaralığın sadece başlangıcı idi. Geri zekâlı Şahin, Türk hükümdarına olan her türlü bağını reddetmek zorunda bırakıldı ve Kırım'ın bağımsızlığı resmen ilan edilirken antlaşmadaki özel madde, ülkeyi tüm Rusların Çariçesi'nin tek ve derhal başlayan korumasına teslim etti! Eğitimini Çerkezistan'da yapan Devlet'in oğlu Selim, peygamberleri ve liderleri olan çok ünlü İlyas Mansur yönetimindeki bir grup cesur Kafkaslı olan Çerkezler ve Lezgilerin başında sahneye çıkana kadar, her şey bu şekilde devam etti. Bu dönemde yaşanan ve Kırım Tatarlarının tarihinde yer alan en ilginç mücadele için sadece şunu ekleyeceğiz: Her iki taraftan kazanan ve kaybedilen bir dizi muharebenin sonucunda, nihayet Kırım'da ve bütün etrafındaki bölgelerde Rusya'nın otoritesi tesis edilmiş oldu. Kötü kaderli Şahin ise, yıllarca Rusların emeklisi olduktan sonra Türklerin eline geçti ve bir hain olarak öldürüldü.

Bu arada, bütün ovalar kaybedilmiş ve ülkedeki bütün şehirlerle kaleler Katerina'nın askerlerinin eline geçmişken, Selim Han ve emrindeki vatansever Tatarlar dağlara çıkarak her vadide, geçitte ve sığınakta düşmana karşı koymuş ve tam ümitlerini kaybetmişken, bir Türk filosu zorla Yalta körfezine girerek onları aldı ve Çerkezistan'a taşıdı. Bunu takiben, Rusya'nın ne zor kullanarak ne de tehdit ederek durduramadığı bir göç başladı – öyle bir göç ki Kırım'da bazı yörelerin ve Batı Tataristan'ın bitişiğindeki bölgelerin tamamı çöle döndü. O günden bugüne değin, bu vatansever Tatarların çocukları, ev sahipleri Çerkezler ve Lezgiler ile birlikte, Rusların Kafkasları bastırmak için yaptığı her girişime karşı koydular. Böylece Tatar ırkının Kırım'daki hanedanı, önceleri akınlarına boyun eğdikleri insanlar tarafından sona erdirilmiş oldu – o insanlar ki, sırası geldiğinde kim bilir hangi bilinmez gücün saldırısı karşısında kendileri de boyun eğecekler.

Yine de, Kırım halkı her ne kadar ülkelerini ilk zapt eden Prens Potemkin ve yağmacı askerlerinden eziyet çekmiş olsalar da, şu anda pek de şikâyet edecek bir nedenlerinin olmadığını kayda geçmeliyiz. Çünkü Rus otoritesi ve kanunları en başta gelse bile, yerel sorunlar kendi yaşlıları tarafından çözümleniyor. Ayrıca kendilerine özgü adet-

leri, dinleri ve usullerine kimse karışmıyor. Tatarlar, bu adil ve eşitlikçi idare sayesinde gelen iyileşme için, Güney Rusya genel valisi olduktan sonra bir yöneticiye en yakışan meziyetlerden olan bilgelik, adalet ve merhamet sergileyen Prens Worrenzow'a teşekkür borçlular.

Yağmacı topluluklar tarafından sık sık istila edilen Kırım gibi bir ülkede yaşayan halk, çeşitli ırkların olağandışı karışımını yansıtır ve Müslümanlara Tatar denilse ve Tatarca konuşsalar bile, yüz hatlarındaki farklılık çok çarpıcıdır. Örneğin, güney kıyılarındaki dağcılar, uzun boylu, yapılı, düzgün hatlara ve zeki bir yüz ifadesine sahip olup, dış görünüşte ve uygarlıkta, steplerde yaşayan kardeşlerinden kat kat üstündür.

En farklı Tatar kabilelerini steplerin Moloshnia Voda denilen bölümünde ve Kırım steplerinden Azak Denizi'nin ötesindeki topraklara uzanan Perecop kıstağında görebiliriz. Bunlar arasında Nogay kabilesi, belki de Tatar ırkının bu yöredeki en saf örneğidir. İsimlerini, ilk liderleri ve Cengiz Han'ın savaşçı reislerinin en meşhurlarından olan Sultan Nogay'dan almışlardır. Sultan Nogay, tüm Tatarların büyük reisi öldükten sonra, güçlü bir kabilenin başına geçerek Moldova, Besarabya, Bulgaristan ve Volga ile Hazar Denizi üzerindeki çeşitli ülkeleri ele geçirmişti. Kendinden sonra gelen nesiller burada hüküm sürmeye devam etti, ancak o toprakların asıl halkları olan Ruslar, Polonyalılar ve Dakyalıların açtığı bir dizi savaşın sonunda, tümüyle boyun eğdirildiler, hatta kısmen yok edildiler.

Nogay Tatarları aslen Doğu Tataristan'da Çağatay'dan geldiklerini ve İsmail'in yegâne hakiki torunları olduklarını iddia ederler. Genellikle kuvvetli ve iri yapıdırlar. Tenlerinin sarı – kahverengi, hatta daha da koyu rengi, bünyelerindeki bir tuhaflıktan değil, sürekli hava şartlarına maruz kalarak yaşamalarından kaynaklanmaktadır, çünkü bu ırkın arasında Avrupalılar kadar açık renk teni olanlarla Yeni ve Güney Rusya'da karşılaştık. Nogayların yüz hatları, Tatar ırkının her zamanki özelliklerini taşımakla beraber çoğunlukla hoştur ve ifadesinin büyük bölümünü, çok büyük olmayan, ama zekâ dolu ve ateş saçan gözlerinden alır.

Tatar kabilelerin çoğu gibi Nogaylar da daima, steplere uyan kırsal bir yaşam tarzına sahip olmuştur. Britanya adalarında hiç bir bölgede

step tanımına uyan bir yer yoktur: bu kelime Rusçadan türetilmiş olup, üzerinde ağaç yetişmeyen ve her yeri kaplayan höyüklerin dışında bir tepenin bile bulunmadığı devasa toprak parçasına verilen isim olup, doğanın bu muazzam ıssızlığına farklı bir özellik katmaktadır.

Genelde Büyük Step terimi ile kastedilen alan neredeyse kesintisiz olarak, Çin İmparatorluğu'ndan Tuna Nehri, Karpatlar ve Baltık Denizi'ne uzanır. Buna Doğu Tataristan'ın tamamı, Kırım ve Besarabya'nın büyük bölümü, Kafkaslar ve Hazar Denizi civarındaki ülkelerin çoğu, özellikle de Astrahan, Volga ve Azak Denizi'nin çevresi dâhildir; buna, Eski Rusya ve Polonya'nın çok büyük bölümlerini de ekleyebiliriz. Bu uçsuz bucaksız alan kuru rüzgârların etkisine açıktır. Çok az nehir geçtiği ve çok az yağmur yağdığı için, kuru toprak koyun ve sığır beslemeye uygun olmalıdır, ancak bu kadar az bitkinin yetiştiği bu alandan nasıl yeterince besin elde ettiklerini anlamak zordur.

TATAR ÇİFTLİĞİ

Kırım ve Besarabya'nın bazı bölümlerinde ve Volga, Dinyester, Don vb. nehirlerin civarında yerleşik halk, çok zahmetli bir sulama sistemi sayesinde her çeşit tahıl ve sebzeden bol miktarda yetiştirmeyi başardı. Ancak ağaçlar, ne kadar özenle bakılsalar da, genellikle birkaç yıl içerisinde ölüyor. Step, Nogayların adetlerine uygun, çünkü kendi ırkının diğer fertleri gibi, toprağı sürüp işlemeyi İsmail'in özgür to-

runlarına layık olmayan bir meslek olarak görür ve diğer hiçbir halk sürü yetiştirmekte, hele at üretmekte, onun kadar başarılı değildir. Bu hayvanlar onun gelirinin önemli bir kısmını oluşturur ve iyi özelliklerinden dolayı çevre ülkelerin halkları tarafından çok beğenilir. Bu ticaret İsrail oğulları için büyük bir gelir kaynağı oluşturur çünkü onların tekelindedir ve ağırlıklı olarak Polonya ile Rusya'ya ihracat yaparlar. Yine de, step atı hiçbir şekilde bizim İngiltere'de asil ırk olarak tanımlayacağımız gibi değildir; ancak iyi hizmet verirler ve yorgunluğa karşı dayanıklılıklarını kanıtlamak için bir atı sık sık otuz mil (48 km) mesafeye, yemlemeden sürdük; o zaman da yegâne yiyecek kuru step otu ve kötü kuyu suyuydu. Geceleri de kendi yemini bulması için atı stepe salıyorduk.

Esasen Nogaylar daima bu havadar ve ekonomik olan oteli tercih eder; ödenecek hancı faturası olmadığı gibi, bu at hırsızları diyarında, atlarının köyden ziyade steplerde güvende olduğunu düşünür. Dolayısıyla, yolcu ve Tatarı sürekli farklı davranır; gece yaklaştığında biri en yakın köyde konaklamak ister, diğeri ise açıkta geceleyebileceği iyi bir konum bulmaya çalışır; gece soğğundan korunacak bir höyük bitişiği ya da kurumuş bir dere yatağı ve bol miktarda ot dayanılmaz bir şekilde aklını çeler. Dolayısıyla, aniden atlarının topalladığını fark eder; her halükarla daha fazla ilerleyemez. Bir Tatarı itiraz etmek boşunadır çünkü tıpkı despot Çar gibi, bir Tatarın iradesi mutlak; sarsılmaz bir ciddiyetle, ne kadar bağırp tehdit etseniz de, geceyi geçirmek üzere hazırlıklarına atların eğerini sökerek başlar ve çok uzağa gitmemeleri için ön ayaklarını bağlar. Ardından, kurumuş gübre ve otlar toplanarak ateş yakılır; çünkü unutmamalı ki steplerde ağacın gölgesi bile yoktur. O çok kıymetli çorba hazırlanıp yendikten ve çubuk tüttürüldükten sonra, iyi bir Müslüman olarak doğuya dönüp yüzüstü toprağa eğilerek Allah'a kısa bir dua sunar, bir yılan gibi burkasına sarılır ve belki de Çar'ından çok daha huzurlu bir şekilde uyur. Böyle durumlarda, yolcu da Tatarın örneğine uysa iyi eder; aksi takdirde evine step gribi veya daha da beter olan göz iltihabı ile dönebilir. Yeni Rusya ve Güney Rusya steplerinde seyahat ederken karşılaşılacak sıkıntıları sıralarken, alışkın gözleri ile, bir çobanın sürüsünü ayırt ettiği gibi, höyüklerin duruşundan veya şeklinden mesafeyi tahmin edebilen bir Tatar rehber olmadan bu uçsuz bucaksız düzlükleri geçmeye çalışmak, denizde pusulasız seyahat etmeye çalışmakla aynıdır diyebiliriz.

Aslında Rus steplerindeki Tatar, gözlerinin keskinliği kadar kulaklarının da delik olması ile göze çarpar. Şahin gözleri, inanılmaz mesafelerden stepleri tarayarak kendi sürülerini keşfeder; öyle ki, bir yabancıya ufukta siyah noktalar gibi görünen şeylerin, hem rengini, hem de at mı, koyun mu, sığır mı olduğunu ayrı ayrı söyleyebilir. Ayrıca kulağı o kadar iyi duyar ki, toprağa yatarak, hayvanların çıkarttığı sese göre hangisinin kendi sürüsünden olduğunu söyleyebilir. Dahası, atmosferdeki her türlü değişikliği anlar ve neredeyse dakikasına kadar günün saatini bilir.

Zihin yapısı ve yaratıcılığı da hayret uyandırıcıdır – her türlü tehlikeye karşı hazırlıklıdır ve her soruya bir cevabı vardır. Arabanız bozulursa, hep belinde taşıdığı baltasıyla tamir eder; bir ip isterseniz, atının kuyruğundaki kıllardan ya da steplerdeki uzun tel gibi çimen-den örebilir ve eğer hastaysanız, her derde deva olabilecek bir ot bilir. Ürettiği çarelerin bolluğuna birkaç kez biz de bizzat şahit olduk; çünkü aptal bir Alman sömürgeci veya Moskovalı, kendisini zorluktan çıkartacak bir plana kafa yorarken, Tatar çoktan çözümünü bulmuş ve yapmıştır. Oysa, tüm bu doğal üstünlüklerine rağmen Rusya'daki Tatarlar, çok nadir istisnalarla, aynı ataları gibi uygarlığın düşmanıdır; ki, İslam dini ile iç içe geçmiş olan değişime karşı duyulan husumet, buna az katkıda bulunmamıştır. Güneşte kurutulmuş tuğlalar veya çamurdan yapılan evi her türlü konfordan yoksundur; adetleri, terbiyesi ve gelenekleri, yemek pişirdiği aletlere kadar, hemen hemen hiç değişim görmemiştir; serveti hâlâ sürüsündeki hayvan sayısından oluşur; reisin büyük özenle sakladığı bakır tencerenin eskiliği, geçmiş günlerdeki kabile üyelerinin sayısının hatırası olarak gururla yabancılara gösterilir.

Tatarların en olumlu vasıflarından biri misafirperverlikleridir. Bir yabancı, hırsız bir Kazak olmadıkça, dini veya milliyeti ne olursa olsun, mutlaka içtenlikle karşılanır. Bu insanların fakir bir yolcunun ihtiyaçlarına olan itinalı himayesi öyledir ki, çok eski zamanlardan beri Batı Tataristan'ın bütün şehirleri ve köylerinde bir han veya Oda adı verilen bir nevi handa, muhtaç yolcuya, parası o toplum tarafından ödenen bir divan, şömine ve yiyecek verilir. Bunu almak için tek yapması gereken, köyün ihtiyarı olan Onbaşı'ya başvurmaktır.

Tatarlar için çalışkan denilebilir çünkü evini kendi inşa eder, olduğu kadarıyla mobilyasını kendi yapar; ayrıca steplerde sığır sürüsüne

ve tarım işlerine bakar; ama ev işlerinin yanı sıra yün eğiren, çamaşır dokuyan ve ailenin giydiği kuzu postlarını hazırlayan kadınlara nazaran erkekleri daha tembeldir. Kadın ayrıca steplerde yetişen Alabota adlı bir ottan sabun imal etmek, Don nehri kıyılarına kadar giderek bütün Tatarların içtiği yabancı çay bitkisinden bulmak zorundadır; ancak bizim gibi süt ve şeker kullanmak yerine, onlar çaya tereyağı, karabiber ve tuz koyarlar.

Bu insanlar ev hayatının konforlarından habersiz olmalarına rağmen, şüphesiz, çadırlarda yaşayan atalarının adetlerinden kaynaklanarak giyimle, ilgili her şeyde tertipli ve zariftirler. Kutlama günlerinde kadınlarının ve çocuklarının rengârenk giyinmesi hoşlarına gider. Bir kabile reisinin ipekten veya kaliteli mavi kumaştan yapılan, gümüş ve altın örgülü kaftanı pahalı bir giyim eşyasıdır; buna, en âlâ kuzu postundan yapılma yüksek kürk kepi de, bol nakışla ve değerli taşlarla bezeli kuşağı da ilave edilebilir. Çarpıcı renkte pantolonu, sarı terlikleri, altın ve gümüş düğmelerle süslenmiş ipek elbisesi ve bir çeşit Türk fesinden oluşan kadın kıyafetinde iri küpeler, kollarda bilezikler ve boyundaki zincirlerle, kimi çok pahalı ve antika olan çok sayıda ziynet eşyası sergilenir. Çoğu Müslüman kadın gibi, yaşmağa sarınmadan asla evden dışarı çıkmazlar. Adetler, gelenekler ve davranışlar açısından çok benzedikleri komşuları Türkler gibi tütün içmek, erkek, kadın ve çocuk dâhil bütün Tatar ırkının var olması için vazgeçilmez görünmektedir. Fakat kendi dillerindeki tütün içmek tabirine göre, kokulu otu tütütmüyor, su gibi içiyorlar; bu yalnızca bir tabir değil çünkü en yoğun sıcakta ve yorgunlukta, Tatarlar susuzluklarını gidermek için, her türlü güzel içecek yerine pipolarını (*ağzılıklarını*) tercih ediyorlar.

Rus steplerindeki Tatarlar, azla yetinen tüm kırsal insanlar gibi, hayatın gerektirdiklerinden yalnızca yeteri kadarını temin edebiliyorlar, daha fazlasını değil ve her kabilenin hayran olunacak sistemine göre, talihsizlik, hastalık ya da yaşlılıktan muzdarip olan bütün fertlerinin ihtiyacını karşılaması sayesinde hiç bir zaman mutlak mahrumiyet içinde bir insanla karşılaşmayız. Köyleri, genellikle toprağa yarı gömülmüş veya içinde belki iki bin yıl evvel su akmış, kurumuş bir nehir yatağına sığınmış olup son derece sefildir. Ancak burada, Moldova – Eflâk'ın alçak bölgelerinde olduğu gibi, bu yarı barbar kabileler bilgeliklerini gösterdiler. Çünkü kendine toprağın üstünde rahat bir ev yapan sömürgeci, göz iltihabı ve gidip gelen humma ile boğuşurken, Tatar nadiren ya

da asla bu hastalıklara tutulmaz deneyim göstermiştir ki mikroplu hava ancak topraktan belli bir yükseklikte tehlikelidir. Birkaç sene evvel Kırım'ın sağlığa en zararlı yerleri olan Putrid Denizi ve Azak Denizi civarında dolaşırken bu görüşün doğruluğunu kanıtlama fırsatı bulduk. Güneş doğmadan evvel ve battıktan sonra, sürekli olarak toprağın üzerine ağır bir sis indiğini ve bu durumda bir höyüğün üstüne çıkmakla veya bir Tatar kulübesine girmekle tüm etkisinden kurtulunduğunu gördük.

Bu bitmez tükenmez steplerin maruz kaldığı diğer kötülükler arasında, birkaç gün içinde bütün bitkileri yok eden çekirgelerin tahribatını da saymalıyız. Buna ilaveten, genellikle yılda dört veya beş ay boyunca süren kıtlık, iklimde olağanüstü bir değişiklik yer almadıkça, steplerin sığır yetiştirmenin dışında hiç bir işe uygun olmadığını göstermektedir. Bu topraklarda büyük fiziksel değişikliklerin yer aldığını, bir zamanlar toprağı besleyen ve yatakları kolaylıkla suyun orijinal kaynağına kadar izlenebilen sayısız nehrin yok olduğunu gösteren bir sürü kanıt bulunmaktadır. Mitridates'in zamanında¹³ bile Kırım stepleri verimliliğı ile tanınmıştı ve üzerinde pek çok insan yaşamaktaydı; bu hususta, tarihe başvurmadan, sayısız kasabanın ve şehrin kalıntılarında yeterince kanıt mevcut. Steplerin her yerinde çok koyu renk gübreli toprak bulunuyor. Sadece bir kez yağmur yağınca, adeta sihirli gibi, bol miktarda çimenle çok çeşitli güzel çiçekler ve bitkiler ortaya çıkıyor; ancak, birkaç hafta sonra kuru ve yakıcı doğu ve kuzeydoğu rüzgârları etkili olunca, maalesef tekrar ortadan kayboluyor.

Kısacası, steplerin görüntüsünü, ormandan, tepeden ve taştan yoksun bir bölge olarak tanımlayan Strabo kadar doğru tarif edemeyiz. Genellikle Doğu ve Batı Tataristan olarak adlandırılan ve höyük, toprak ve gökyüzü dışında hiç bir şeyin olmadığı o koca ülkelerin karakteri budur. Haritada ne kadar büyük görünseler de, Çar'ın hükmettiğı bölgeler arasında yer alarak Rus imparatorluğunun kaynaklarını güçlendirmekten ziyade zayıflatıyorlar. Buna ilave olarak, birçok göçebe ve bağımsız Tatar topluluklarının hücumuna karşı korunacak sınır hem çok uzun, hem de kötü tanımlanmıştır; ayrıca toprağın çoraklığı, suyun olmayışı ve bir ordunun maruz kaldığı bütün diğer mahrumiyetler de eklenince, Ruslar stepten her geçmeye çalıştığında, en feci savaştan daha fazla askeri yok olmaktadır.

¹³ M.Ö. 302 – 266

ÇAR

YİRMİNCİ BÖLÜM

Bahçesaray'dan Yolculuk
Merdiven Geçidi
Kırım'ın Güzel Manzarası
Alupka'ya Varış
İmparator Nikola'yı Ziyaret
Kişiliği ve Davranışının Tarifi
Karadeniz Etrafında Yolculuk
Yalta
Kefe
Kimmer Boğazı
Kerç
İlginç Kalıntılar
Taman Adası
Höyükler
Kuban Nehri
Çernemorski Kazaklarını Ziyaret

Bahçesaray’dan ayrılıp Prens Worronzow’un Alupka’daki evine giderken romantik Baydar vadisinden geçtik evvelki bölümde anlattığımız kurak steplerden sonra, bir turistin çok hoşlanacağı bir tezat. Burada her tepe ve dağın, zirveye kadar binlerce ağacın yapraklarıyla kaplanmış olduğunu gördük. Ilıman bir iklime uyan bütün nadir bitkiler ve iek açan çalılar, yabani asma ve her türlü asalak bitkinin ağaç gövdelerine sarılarak, kimi yerde yapraklardan bir ardak, kimisinde ise zarif fistolar gibi sallandığı bu güzel vadinin “Taurica Arkadia” olan romantik unvanına ne kadar layık olduğunu anladık. Çünkü canlı güzelliklerine ilave olarak, etrafını çevreleyen dağlar zinciri ile steplerin kavurucu rüzgârından korunma avantajına sahip ve aynı zamanda dereler ile sulanıyor; dolayısıyla, en uygun iklime özgü olan her çeşit üretim en üstün mkemelliğe ulaşıyor. Gerçekten, Kırım yarımadasının güney sahillерinin tümü, romantik vadileri ve dağları ile, Rusya’nın İsviçre’si tabirini hak ediyor; küçük camileri ve minareleri ile Tatarların sevimli köyleri ise, meyve bahçelerinin yaprakları arasından manzaraya farklı ve özgün bir boyut kazandırıyor.

Bu güzel vadiye bir süre dolaştıktan sonra, buradan sahile bağlanan tek geçit olan Merdiven’i tırmanmaya başladık; yol, veya daha ziyade dizgin yolu, çok yüksek bir kayanın neredeyse dimdik olan kenarından, kat çıkar gibi st üste geçen zikzaklar çizerek yukarı doğru tırmanıyor. Bu yolun hangi devirde yapıldığına dair hiç bilgimiz yok; ancak genel olarak eski Yunanlılar tarafından yapıldığına inanılıyor ve havada yolculuk olarak tanımlanmayı hak ediyor; çünkü bugüne kadar kat ettiğimiz bütün tehlikeli geçitler arasında bu en sarp ve cesaret isteyen bu; eğer Tatar atlarımızın emin adımları olmasaydı çok tehlikeli olurdu. Zirvedeki manzara Kırım’ın dağlık sahilinin büyük bir kısmını ve göz alabildiğine Karadeniz’i kapsıyor. İnerken, benzer sarplıkta bir yoldan geçerek, kervanların her zamanki mola yeri olan Küçük Köy’e vardık; buradan sonra, kayadan oyulmuş dar bir geçitten devam ettik. Artık deniz seviyesinden çok yüksekte olduğumuz için, Prens Worronzow’un şatosuna gelene kadar yolun her kıvrımında Kırım’ın en çarpıcı ve güzel yeni bir manzarası ile karşılaşmaya devam ettik.

Prens ve ailesi ile ilk tanışma merasimimiz daha yeni bitmişken, bir Rus subayı atını şatonun penceresine doğru drtına sürüp, elini sallayarak “ar! ar!” diye haykırdı. Daha konuşması henüz bitmemişti ki,

üzeri tozla kaplı bir *drotscké* – dört tekerlekli at arabası – yoldan yıldırım hızıyla geldi. Bütün Rusların Diktatörü aramızda duruyordu. Sade askeri kıyafeti ve beyaz keten kepi ile o uzun boylu, erkeksi ve haşmetli şahsiyeti asla unutmuyacağım; anlayış, canlılık ve kararlılıkta benzersiz olan yüzüne büsbütün ifade katan yakışıklı, düzgün ve yaz güneşinde hafif bronzlaşmış hatlarını da. İmparatorun hoş tipi bir yabancıyı kesinlikle olumlu olarak etkiliyorsa, bu intiba onun açık sözlü, haysiyetli ve büyüleyici davranışı ile teyit ediliyor.

Hanımlara selam verip beylerin elini, bir kraldan ziyade bir dost gibi sıktıktan sonra, etrafındakilerle samimi ve keyifli bir şekilde konuştu ve her birine nazik veya övücü bir şey söyledi. Kısacası, altmış milyondan fazla insanın yaşamı, talihi ve özgürlüğünün diktatörü gibi değil, hoş karşılandığını bilen ve hisseden bir misafir gibi davrandı. İngiltere ve İngilizler hakkında en övgü dolu sözlerle konuştu; onları Rusya’da görmekten her zaman memnun olduğunu söyledi ve dönünce herkese Kırım’ın güzel manzaralarını anlatacağımızı umduğunu, böylece, artık buharlı trenle seyahat mümkün olduğuna göre, çok sayıda İngiliz’in yaz gezilerini Kırım’da geçirmesini diledi. Bu durumda Rusya’daki aşırı popüleritesine veya hem asillerin hem de köylülerin Çarları ile iftihar etmesine şaşırmak mümkün mü? Kibar ve alçak gönüllü davranışı ile, kendisiyle özel olarak görüşme izni alanların sevgisini kazanmasına, en katı cumhuriyetçinin önyargılarını yumuşatmasına ve Avrupa’nın bütün hanedanlarında dostlar edinmesine nasıl şaşırabiliriz?

Kısa bir müddet Prens Worronzow ile özel olarak görüştüğten sonra, hafif bir yemek yedi – bir bisküvi, bir bardak şarap ve su – ve aynı zarif nezaketi ile bizden ayrılarak yaveri eşliğinde *drotscké* ile Kırım’ın kötü yollarında tangırdayarak, hızdan başka hiçbir şeye aldırmandan gitti. Dünya uygarlığının en önde gelen iki gücüne karşı çıkan adam iste buydu. Bu yorulmak bilmeyen hükümdar, bir önceki gece Sivastopol’e varmıştı ve güçlendirme çalışmalarını inceledikten sonra yarımadaı kat ederek, İngiliz mimar Mr. Hunt’in gözetiminde imparatoriçe için inşa edilmekte olan saraya göz atmak üzere Orianda’ya gitmişti.

Bu aksilikler ve hayal kırıklıklarının dünyasında, bir insanın yıldızlarına teşekkür etmek için sebep bulması çok enderdir, fakat bu sefer bizimki yükselişte gibi görünüyor. Çünkü Prens Worronzow ile

Alupka'daki şatosunda birkaç hafta geçirip, hem kendisinin hem de burada yazlıkları olan birçok Rus asilzadesinin misafirperverliğini gördükten sonra, bir sabah geniş arkadaş çevresini de çok sevindiren bir açıklama yaptı. Karadeniz kıyılarını kapsayan bir yolculuğa çıkarak Çerkezistan, Megrel ve Rusya'nın bütün diğer Trans – Kafkasya bölgelerini ziyaret etmesi için imparatorun emir aldığını söyledi. Ekselansları Prens Worronzow bizi de davet ettiği için, uzun zamandır çok arzu ettiğimiz cesaret, aşk ve güzellikler ülkesini görmeyi hevesle bekledik.

Böylece, okurlarımızı alıp derhal sevimli Yalta şehrine ve limanına götüreceğiz. Burada, savaş buharlısı *Büyük Petro* ile korvetler ve filikalardan oluşan küçük bir filo, genel valinin emirlerini bekliyordu.

Tamamen Prens Worronzow'un yarattığı Yalta'nın kaderinde, pek uzak olmayan bir tarihte, gayet ticari ve kalabalık bir şehir olmak var: limanı emniyetli, demirlemesi bir denizcinin tam istediği gibi. Etrafındaki arazinin güzelliği ve verimliliğini hiç bir şey geçemez; çünkü stepelerin kavurucu rüzgârından ve kuzeyin dondurucu esintilerinden korunduğu için, daha ılıman bir iklimde yetişen ürünler en mükemmel hale geliyor ve burada üretilen şaraplar o kadar gözde ki, imparatorun masasında bile yer alıyor.

Yalnız birkaç yıl öncesine kadar bir çölü andıran bu yerde, bazen korunaklı bir koya yuvalanmış, bazen asil görümlü binalardan oluşan bir amfiteatr gibi yükselen, koruları, set set yapılmış bağları ve park benzeri arazileri ile bu güzel şehri görmek bizi memnun etti.

Moskova'nın eski soylu ailelerinden Nariskin ve Galitzin ailelerinin, uygarlık, enerji ve girişimin neler yapabildiğine ilginç örnekler oluşturan ve aynı zamanda Müslüman ve Hristiyan toplulukların arasındaki zıtlığı gösteren muhteşem sayfiyeleri ile resmimizi süslemeyi unutmamalıyız. Bu topluluklardan biri ilerleme akımını daha kaynağında engelleyerek toplumu ve kurumlarını durağan bırakırken, diğeri yalnız zihnin akışını arındırmakla kalmayıp, ileri doğru akması ve her gelen çağı bir öncekinden daha fazla bilgi ile kutsaması için özgür bırakıyor. Ve ne Kuzeyin Otokratı'nın, ne de onun kilisesi olan Oryantal'in hayranı olmamıza rağmen, Rusların, Avrupa'nın büyük aileleri arasında yer aldıklarından beri üstlendikleri her işte, Anglo – Saksonlar

dışındaki herkese nazaran daha fazla enerji ve gayret gösterdiklerini inkâr edemeyiz.

En nihayet, bütün hazırlıklar tamamlanınca, kalenin ve limandaki bütün Rus savaş gemilerinin kulakları sağır eden top atışları arasında uğurlanarak Yalta'dan ayrıldık. Aslında yolculuğumuz yelkenle seyahat etmek için çok uygundu; çünkü gök gürültülü bir fırtına çıkmadıkça, yaz aylarında Karadeniz'in bu bölümünde suyun yükselmesine bile nadir olarak rastlanırdı ve deniz şimdi yalnızca cam gibi bir sükunetten, kuş tüyü gibi bir ürpertiye dönüşürken, korvetin pruvasından çıkan mırıltı, bando müziğinin yumuşak nağmelerini bile bastırmaya yetmiyor, küpeşteyi aşan müzik sahildeki kayalıklardan yankılanıyordu.

Bu ilginç seyahatte bize eşlik eden soylu ve seçkin Rusların söylediklerini ve yaptıklarını anlatarak okuyucuyu rahatsız etmeyeceğiz. Başka bir çalışmamızda zaten bu konuya değinmiştik. Şimdilik söylememiz gereken yegâne şey, eğlence eksikliği hiç olmadığıdır ve nazik ev sahibimiz Prens Worronzow'un itinalı öngörüsü sayesinde, yalnız istekler değil, arzular bile karşılandı.

Küçük filomuzun demirlediği ilk liman Feodosiya, ya da Ruslar'ın dediği adıyla Kefe'ydi. Burada demirleme gayet iyidir; doğu ve güneydoğu yönü dışında esen tüm rüzgârlardan korunduğu ve Karadeniz'in bu bölümünde, limanda demirlemiş her hangi bir gemiyi tehdit edecek bir şiddetle asla rüzgâr esmediği için, Kefe'nin yeniden, eski hükümdarları Cenevizliler zamanındaki gibi önemli bir yer olma ihtimali vardır. O zamanlar yüz elli bin nüfusu vardı ve kamu binalarının ihtişamı ve güzelliğinden dolayı Kırım'ın İstanbul'u unvanını almıştı. Fakat zalvalı şehir, 1476'da Türkler tarafından öylesine tümenden yıkıldı ki, şimdi İtalyan girişimciliğinden geriye sadece bir deniz feneri ve surların devasa kalıntıları kalmış.

Kefe'den ayrıldıktan biraz sonra, Kırım'ın hayran olduğumuz güzelim dağlık kıyıları aniden bir tek ağacın, hatta bir Tatar kulübesinin bile boş arazilerin kasvetli görünümü hafifletemediği, monoton stepelere döndü. Bu ıssızlığı büsbütün olağanüstü yapan ise, Cenevizlilerin yazdıklarından öğrendiğimize göre, on beşinci yüzyılda Feodosiya ile Azak Denizi arasında yer alan topraklar köylerle kaplı olması ve o

kadar çok mısır yetişiyordu ki, bu bölgeye Kırım'ın ana tahıl ambarı denilmesiydi. Bu yaygın ıssızlığa, yerleşik halkla Türkler arasındaki savaş mı sebep oldu, yoksa o devirden beri iklim mi tamamen değişti?

Bir zamanlar antik Bosphorus krallığının sınırını oluşturan yıkık sur duvarını geçtikten sonra, Thakli Burnu'nu koşar adım geçtik ve Karadeniz'i Azak Denizi'ne bağlayan ve Avrupa ile Asya arasındaki sınırı oluşturan Kimmer Boğazı'na girdik. Artık Yunanlılar ve Romalıların tarihinin en parlak devirlerinden bazıları ile bağlantısı olan ülkelerin tam ortasıydık, vatandaşlarını zenginleştiren ve büyük bir denizcilik gücü haline gelen Atina'nın ticaretinin merkezini oluşturan, sonrasında da kudretli Roma'nın en büyük zaferlerinden bazılarını şahit olan ülkelerin. Aslında, içinden geçmekte olduğumuz boğazın her iki yakasında, sayısız antik şehir kalıntılarında ve arazinin her tarafına yayılmış pek çok değişik büyüklükte höyüklerin arasında, çok sayıda ilginç antika objeler yer alıyor.

Rüzgâr ve kuvvetli bir akıntı sayesinde kısa zamanda boğazdan geçtik ve Kerç'te, bir zamanlar ünlü savaşçı kral Mitridat Eupator'un başkenti olan antik Panticapeum'da demirledik. Kerç, Kırım'ın en hareketli deniz limanıdır ve konumundan dolayı ticari bir istasyona fevkalade iyi uymuştur. Rakibi Kefe gibi, güzel körfezinden yükselen, kısmen evlerle kaplı tepelerden oluşan bir amfiteatr ile çevrilidir. Yukarılarda hâlâ bir mabedin kalıntılarını ve Mitridat'ın sarayını görüyoruz; fakat bunun ötesinde kalan arazinin tamamı, yapraklardan ve neredeyse bitki örtüsünden de yoksun, düz bir steptir.

Grubumuzun burada bulunan sayısız şehir kalıntıları ve diğer antik objeleri gezebilmesi için bir kaç gün Kerç'te kaldık. Mitridat'ın sarayının kalıntılarının yanı sıra akropolün ve tarihte adı geçen bütün diğer şehirler ve yerleri, Kimmer, Akra, Nymphi ve Myrmicium'un olduğu yerlerin izini bulduk. Azak Denizi yakınlarındaki Yeni Kale'de Orthmion şehrinin kalıntılarını ve Tarran Adası'nda Deniz savaşlarıyla meşhur olan bir zamanların muhteşem şehri Phanagoria'dan kalanları gördük. Ve eşsiz bir şans eseri ile, o zamanlar o topraklarda hüküm süren Waldimir'in oğlu Glebb adlı bir Rus prensinin 1065'te adaya koyduğu bir mermer levha keşfettik. Üzerindeki yazıda, o devirde donmuş olan Kimmer Boğazı'nın genişliğini ölçtüğü ve eski Phanagoria olan Ti-

moutirokan'dan bugün adı Kerç olan Panticapeum'a kadar 30,053 fersah olduğu kayıt edilmişti.

Yolumuzun üzerinde her yerde, özellikle boğazın çevresinde, birkaç tanesi küçük bir tepe kadar büyük olan höyükler bulduk; bu da, şimdi çoğu kısmı kurak stepten oluşan bu ülkede, bir zamanlar çok sayıda insanın yaşadığını kanıtlamaktadır. Onların zengin olduklarını gösteren yeterince delil, ara sıra şehir kalıntıları arasında veya bir höyük açıldığında bulunan altın süslerin çeşitliliğinde, güzel vazolar ve heykellerde ve oymalı mezarlarda görülüyor.

Höyüklerin kaynağına gelince, geleneklere dayanarak, yaptıkları ile halkının hayranlığı ve saygısını kazanmış bir reis öldüğünde, onun anısına gönüllü olarak yapılan bir takdir göstergesiydi denilebilir. Geleneğe göre, ölen kişinin külleri bir vazo içerisinde mezara koyulduktan sonra, iyi vasıflarından dolayı onu seven herkes bir miktar toprak alıp mezarının üzerine atmış. Öyle bile olsa, bir halkın ölen reislerini adeta ebediyen sevgiyle andığını gösteren bir dağ anıtı fikri, hem ciddi hem de güzel. Her halükarda, bu geleneğin gerçekliği, eskiden İskoçların tepe biçimindeki mezarlarını inşa etme tarzı ile, bir bakıma teyit edildi. Hatta, İskoçya'nın kuzeyinde hala geleneksel bir sevgi ve saygı ifadesi olarak "Mezarına bir taş atacağım" denir.

Kerç'ten ayrıldıktan sonra doğrudan Çerkezistan sahillerine yöneldik ve ilerledikçe, ufukta yavaş yavaş dağları belirmeye başladı. Önce, Elbruz Dağı'ndan çıkıp Kafkasya dağları ve vadilerini aşarak üç kola ayrılan Kuban nehrinin ağzını araştırdık. Nehrin iki kolu Azak Denizi'ne, üçüncü ve en önemli olanı da Karadeniz'e dökülür. Grubumuzdaki bazı kişiler arasında bize de prensin özel yatında bir koltuk verildi ve Prens, Ataman ile özel olarak görüşmek istediği için, Çernomorski (*Karadeniz*) Kazakları'nın ülkesinde, nehrin sağ kıyısına çıktığında kendisine eşlik etme zevkini tattık. Ataman bizi, her hangi bir ülkede görülebilecek en şık ve asker gibi erkeklerden oluşan, hepsi iri yapılı, atletik ve Grek modelinde hatları ile fevkalade yakışıklı bir Kazak birliği ile karşıladı.

Don'dakilerle birlikte buradaki sınırı koruyan Çernomorski Kazakları halen Rus prensini, Büyük Ataman unvanıyla kendi kralları olarak kabul ediyorlar. Açık konuşmak gerekirse, yegâne hakiki Kazaklar

bunlardır; Rus sınırının farklı bölgelerinde yerleşen askeri sömürgecilere de Kazak adını taşısa bile, onlar tamamen farklı bir ırktandır, başka adetler ve yasalarla idare edilirler ve cesaretle asla onlarla eşit değillerdir.

Bu savaşçı insanlar, Çernomorski (*Karadeniz*) ve Don Kazakları, köklerini 800 yılına kadar geriye götürürler. O zamanlar, yeryüzündeki her millettten oluşan maceracıdan bir kalabalıkken, bir tür gezici cumhuriyet şeklini aldılar ve sonunda şelalelerin ötesinde Dinyeper nehri kıyısına yerleştiler. Bu nedenle Zaporog Kazakları, ya da şelalelerin ötesinde yaşayan insanlar, adını aldılar.

Burada, yırtıcı adetleri ve cesurluklarından dolayı, asırlar boyu komşuları olan Ruslar, Polonyalılar, Türkler ve Tatarlar için ciddi bir rahatsızlık oluşturdular ve, daima bir tür vahşi bağımsızlıklarını sürdürdükleri için, geçici hevese göre ya da yağma umudu ile, güçlü komşularından birinin koruması altına girmeye alışkındılar. Ancak, kendileri gibi Rum dininden olmaları nedeni ile, genellikle Rusya tercih edilirdi. Hangi geçici efendinin ordusunda olurlarsa olsunlar, cesaretleri sayesinde daima sivrildiler. Daha ileri dönemde, Rusya'ya bağlanmaları – çünkü hiç zapt edilmediler – Polonyalılar, Türkler ve Tatarlarla yaptıkları uzun ve kanlı savaşlarda, günün talihini Rusya lehine çevirerek bu güce büyük avantajlar sağladı.

Katerina Rusya'nın tahtına çıkınca, kısmen bu güçlü askeri toplumun kuvvetini azaltmak, kısmen de onların yırtıcı ve savaşçı ruhunu Çerkezlerle karşı yönlendirmek için, büyük avantajlarla topraklar teklif ederek, büyük bir bölümünü, daha yeni Kırım Tatarı Hanlarından alınan Kuban – Tataristan'ına göç etmeye ikna etmeyi başardı. Şimdi, Kuban'ın sağ kıyısında Laban nehrinden Azak Denizi yakınındaki Aoust'a kadar uzanan bölgenin tamamını işgal ediyorlar. Bu, Taman Adasıyla birlikte, bin mil kareden fazla bir alanı kapsıyor. Kendi Atamanlarını seçme ayrıcalığına sahip olmalarına ve kendi yasaları ile idare edilmelerine rağmen, bağımsızlıkları, Rus hükümetinin süregelen tecavüzleri nedeni ile, artık yalnız göstermelik. Eski Rusya'nın Moskovalıları ile hiç anlaşıyorlar; karşılıklı olarak birbirlerinden hoşlanmıyor ve güvenmiyorlar. Bu duyuların şiddetlenmesinin sebebi, Kazakların sürekli olarak kaybolan hakları ve özgürlüklerinin bir kısmını geri alma çabaları – ki bugüne kadar hepsi başarısız oldu.

Kişisel görünümde Çernomorski Kazakları kardeşleri Don Kazaklarından kat kat üstünler; Kuban'ın öbür tarafındaki komşuları Çerkezler kadar yakışıklı olmasalar da, yine de, sürekli olarak Romalıların Sabin'lere yaptıkları seferi taklit ettikleri için, güzel Çerkez kızları ile evlenmeleri yeni nesli oldukça iyileştirdi. Ahlaki karakterine gelince, lehinde söyleyebileceğimiz çok şey yok. Eğer sınırlarına yerleşen Rusların, Çerkezlerin ve yabancı sömürgecilerin haklarında söylediklerine inanacak olursak, doğası itibarı ile hırsız, yürüyüşe geçince dostunu da düşmanını da yağmalayan, bir yolunu bulursa asla borcunu ödemeyen biridir ve her şeyin de ötesinde, at hırsız olarak bir eşi daha yoktur. Bir iki gün içinde bir atın rengini, görünümünü, hatta bütün kimliğini öyle tümünden değiştirebilir ki, eski sahibi onu tanıyamaz. Her halükarda, muhakkak ki günümüzde hiç bir şair, sınırda yaşayan bu insanların, ister Kazak ya da Çerkez, dürüstlüğüne övemez çünkü illebet önemsiz bir savaş halindedirler ve çoğunlukla yağmacılık yaparak geçinirler.

Yine de, bir Çerkez, komşusunun yağmacı âdetlerinden ne kadar yakınsa bile, esasen kazançlı çıkan kendisidir. Çünkü Çernomorski Kazağı, Dinyeper'den göç ettiğinde, beraberinde evcil alışkanlıklar, konfor, temizlik ve bir Avrupalının sosyal düzenine ait bazı şeylerin yanı sıra daha gelişmiş bir harp sistemini de getirdi ve bunların hepsini vahşi Çerkezlere öğreterek onları Rusya için boyun eğdirmesi zor bir düşman haline getirdi. Öbür taraftan, sağlıksız bir iklimin etkisine ve huzursuz komşusunun bitmeyen düşmanlığına maruz kalan Kazakların sayısı, Kuban'a ilk yerleştiklerinden beri çok azaldı. Yine de, günümüzde hiç bir Rus imparatoru, İmparator Paul'un yaptığı gibi, Don ve Karadeniz'den yüz bin Kazağı sefere çıkartarak İngiltere'yi Hindistan'da devirmekle tehdit edemez.

Aslında, Asya'nın bu bölgesinde ele geçirdiği topraklar, Rusya'ya güç kazandırmak yerine, güçsüzlüğüne katkıda bulundu. Çerkezlerin sürekli hücumlarına karşı korunması gereken uzun bir sınır hattı var; sonra ülke çok az gelir üretiyor çünkü Çernomorski Kazaklarının başkenti (*Katerina'nın hediyesi*) Ekaterinodar'ın ötesinden itibaren arazi çoğunlukla stepler ve bataklıklardan oluşuyor. Doğrudur, Kazakların ve sömürgecilerin gayretleri sayesinde, özellikle nehirlerin kıyısında, bazı yöreler tarıma açılabilirdi ve ara sıra mükemmel otlak alanlara ve

çayırlara da rastlıyoruz; fakat genel olarak iklim sağlıklı olmadığı gibi, temiz su eksikliği de fazlasıyla çekiliyor. Üstelik, Kuban'ın Çerkezistan sınırındaki bataklık bölgeden yayılan zehirli hava, Rus ordusunun bu yönde ilerlemesine karşı, tek başına zorlu bir engel oluşturuyor; çünkü yerliler geçişi kuvvetle savunuyor ve Anapa'daki kaleye girmelerini engelledikleri zaman, ya geceyi bataklıkta geçirmeye, ya da Kuban'dan tekrar geçmeye mecbur olurlar, ama bu çoğunlukla pratik değildir çünkü yüksek dağlara yağın yağmurlarla, nehir suları birkaç saat içinde beklenmedik bir şekilde yükselerek sele dönüşebilir. Böyle bir talih-sizlik olması durumunda – ki birçok defa olmuştur – tüm ordu iki acımasız düşmanın insafına kalır bataklığın mikroplu havası ve Kafkasya gerillasının bitmeyen husumeti.

Dağlardan kaynaklanan ve aynı zamanda oradan denize olan mesafesi kısa olan her nehir gibi Kuban da büyük değişimlere maruz kalmaktadır kimi zaman sığ ve yavaştır. Ardından, dağlardan inen erimiş kar ve yağmurla beslenince sel gibi gürül gürül akar ve taşarak kıyısının büyük kısmını, bilhassa, yakıcı Asya güneşinde olağanüstü boya ulaşan sazlardan oluşmuş bir ormanın dışında kilometrelerce hiç bir şeyin olmadığı Çerkezistan tarafını sel baskınına uğratar.

Kuban'ın ağzından geçerken, geminin güvertesinden göz alabildiğine sıralanmış Kazak bekçi evlerini izledik. Her birinin kendi tabyası ve toprağa bağlanmış üç dik sıırıktan oluşın, tepesinde tıpkı kartal yuvasını andıran bir yere oturmuş bir nöbetçinin, nehrin öbür tarafındaki ihtiyatlı düşmanı Çerkezleri hareketlerini izlediği ilkel bir gözetleme kulesi vardı. Ancak tüm dikkatine rağmen, sular alçaldığında yine de sık sık nehri geçiyorlardı ve her erkek anında silahlanamazsa, köyleri yakılıyor ve çayırdaki inekler dâhil her şeyleri, çapulcuların en beceriklisi olan Çerkez gerillalar tarafından taşınıp götürölüyordu.

Ne yazık ki, Ruslar kadar enerjik, bu kadar girişimci bir hükümet, ihtirash projelerden vazgeçip, halkını uygarlaştırmaya ve Türkler, Tatarlar ve İranlılar gibi tembel hükümdarların elinden aldıkları o devasa ve verimli toprakları iyileştirmeye dikkatini yönlendirmiyor. Her hangi bir ülkede rastlanabilecek en aydın insanlardan biri olan Prens Worronzow, bataklıkları kurutmak için makul bir sistem uygulanırsa ve artezyen kuyuları açılarak sömürgecilere sulama yapabilmeleri için yeterli su temin edilirse, Batı Tataristan olarak bilinen o koca steplerin

neredeyse tamamının, bir ülkenin en verimli arazisi haline getirilebileceğine dair bana güvence verdi. Ayrıca ağaçlar da ekilebilir ve zaman içinde yağmur ve gök gürültülü fırtınaları cezbetmeye hizmet ederek, iklimin karakterini tümünden değiştirmeye vesile olur; çünkü daha önce de gözlemlediğimiz gibi, toprak genelde koyu renkte ve verimli. Ayrıca toprağın kazıldığı her yerde koca ağaçların kökleri keşfediliyor ki bu da, eski zamanlarda bu steplerin çehresinin nasıl farklı olduğunu gösteriyor. İlave etmeye gerek yok, bütün bunlar ve daha da fazlası, halen yabancı ajanlar ve casuslar ile silahlanmaya akıtılan muazzam miktarda paranın aklı başında sarf edilmesi ile yapılabilir. Ayrıca, Kafkasları bastırmak için her yıl beyhude olarak hayatını feda eden binlerce insan, bu ve buna benzer kamu yararına yapılan işlerde istihdam edilebilir. Hiç şüphesiz, halkının hayatına karşı bu kadar umursamaz davranan, ihtiraslı projelerin peşinden böyle balıklama koşan bu hükümet, bir daha dünyanın huzurunu bozmasına mani olacak bir engelle karşılaşsa, bu durum, yalnız Rus halkı için değil, diğer tüm ülkelerin halkları için bir nimet olurdu.

ÇERKEZ KADIN

YİRMİBİRİNCİ BÖLÜM

Çerkezistan'dan İlk Görüntü

Anapa

Muhteşem Manzara

Sucuk Kale'nin Tarifi

General Willemineff'in Çerkezistan Seferi

Başına Gelen Felaketler

Yenilgi ve Ölüm

Gelencik'e Varış

Güzel Limanı

Bir Askeri Üs Olarak Rusya'ya Kazandırdıkları

SUCUK KALE (Novorossiysk)

Kuban'ın ağzını geçtikten sonra, Ruslar tarafından Tschernegori (*Kara Dağ*) denilen Kafkas dağlarının daha önemsiz bir zinciri bütün çeşitliliği ve tablo gibi güzelliği ile önümüzde yükseldi; çünkü artık Çerkezistan kıyısını takip ediyorduk ve olağanüstü Asya güneşinin her doruğu farklı aydınlatmasından daha muhteşem bir gösteri tasavvur edilemez. Yine de, güzel görüntülerine ve zirveye kadar orman yapraklarıyla kaplanmış olmalarına rağmen, dağlardan ziyade seyircinin asıl ilgisini çeken, cesur ve hür insanların o romantik vatanı Çerkezistan'a ilk bakışta hafızasına kazınan manzara'dır! Yol arkadaşlarımız, özellikle hanımlar bile, Kafkas harbinde şüphesiz kaybettikleri sevilen bir akrabanın yasını tutmuş olsalar da, neredeyse hep bir ağızdan ve bariz bir neşe ile Çerkez! Çerkez! diye bağırmaktan kendilerini alamadılar.

Çerkezistan'nın ilk limanı olan Anapa'da (*Krasnodar*) demirledik. Rusların anlattığına göre, Anapa kalesi 1784'te Türkler tarafından inşa edildi. Kale, burada aniden alçalarak dümdüz sahile inen Kızıl Kaya dağlarının bir kolu üzerindedir ve etrafı güçlendirilmiştir. Güney ve güneybatıda, şehri çevreleyerek üzerine doğru sarkan, yaklaşık altmış metre yüksekliğindeki dimdik kayalar, güçlü bir pozisyona saldırırken ellerindeki tüfekten başka silahı olmayan dağcılara karşı tam bir sa-

vunma oluşturmaktadır. Ancak, çevredeki dağlık bölgeyi hâlâ ellerinde tuttukları için, gerek garnizon gerekse halk, deniz ve kuzey yönü dışında, tamamen kuşatma altında kalmaktadır. Bu yönde arazi düz ve bataklık gibi olduğundan, hava iyiye ve Kuban'ın suyu azaldığı zaman, Çernomorski (*Karadeniz*) Kazakları ile iletişimi sürdürebilmektedirler.

Anapa bir liman olarak güvenli görülmemektedir; demirlemek kötüdür ve sığ olduğu için ancak küçük gemileri alabilmektedir ve bunlar, şiddetli rüzgârda açık denize sürüklenme riski taşımaktadır. Üzerinde tabyalar olan bir mendirek tarafından savunulmakta, ancak burasının tamamen ihmal edilmiş bir görünümü var. Denizden gelecek her hangi bir saldırıya karşı koyacak şekilde planlanmamış; hiç temiz su olmayışının yarattığı ilave dezavantaj yüzünden, garnizon kısa bir mesafedeki dağlarda su aramak zorunda kalıyor. Ancak bu, Çerkezlerin husumeti yüzünden, yanına bir kaç adet top almadan üstlenilmesi oldukça tehlikeli bir girişim.

Anapa ve çevresi eskiden Skegaki adında savaşçı bir Çerkez kabilesine aitti ve son prensi Mehmet Giray Aslan'ın bir zamanlar çok zengin olduğu, Türkler ve Kırımli Tatarlar ile bir hayli ticaret yaptığı söylenirdi; fakat bu sıralarda, daha önce bahsettiğimiz gibi, Rus Katerina Don nehrinden gelen Kazak kabilelerini Kuban Tataristan'ına yerleştirmişti. Kazaklar ve Skegaki arasında kısa zamanda çıkan kanlı, yırtıcı bir savaşın sonucunda Skegaki'ler tamamen yıkıldı ve prensin ailesinin tüm fertleri öldürüldü. Türklerle Anapa'ya yerleşme iznini, Kuban Tataristan'ını ele geçiren Rusların hareketlerini izlemek ve ticari amaçlı bir istasyon olması için, çift amaçla veren bu prensti. Anapa artık Türkler ile Ruslar arasındaki her savaşın içinde olma talihsizliğine maruz kaldı. 1790'da Kuban'ı ilk geçen General Bibikow 10,000 askerin başında Anapa kapılarına kadar bütün ülkeyi yerle bir etti. Ertesi sene General Goudivich altı haftalık bir kuşatmadan sonra saldırarak şehri ele geçirdi, fakat Türkler ve Çerkezler tarafından püskürtüldü. 1807'de Amiral Patoshkin ve General Govorow şehri tekrar zapt ederek yağmaladı ve kaleyi yıktıktan sonra terk etti. En son 1828'de Amiral Greig ve General Prens Menschikow tarafından hem denizden, hem karadan üç ay süren canice bir kuşatmadan sonra ele geçirildi ve o tarihten itibaren Rusya'nın hâkimiyetinde kaldı.

Anapa'yı almanın Rusya için geniş bir girişim alanı açtığına, Kafkasların savaşçı kabilelerini kraliyet esası altında toplaması ve bu sayede zaferlerini Asya'ya doğru yayması için cazip bir fırsat olduğuna hiç şüphe yok. Yine de, bütün gücü ve kuvvetine – bütün entrikaları ve kurnazlığına – rağmen şu anda, 1854 yılında, hâlâ istediği hedefe ulaşmaktan, bu yarışın en başında olduğu kadar uzak. Bir ordunun varlığını sürdürebilmesinin en zor olduğu, buna karşılık savunulması diğerlerine kıyasla en kolay olan bir ülkeye boyun eğdirme çabalarının boşa gitmesine şaşırılmamalıyız. Hele, Büyük İskender'in ilerlemesine engel olmuş, ölümsüz Roma'nın kahraman lejyonlarını, kahraman Mitridates'in eğitilmiş gruplarını püskürtüp dağıtmış ve daha sonraları, İranlıların ve Türklerin kendilerine boyun eğdirme gayretlerini boşa çıkartmış insanların torunlarına karşı savaşırken. Eğer Avrupalı taktikler öğretilmiş olsaydı, böyle insanlardan oluşan bir ordunun enerjisi ile daha neler başarılmazdı? Süvari askerler arasında en iyisi, gerillaların en korkusuzu, hiç bir yenilginin cesaretini kıramadığı ve hiç bir rüşvetin ülkesinin bağımsızlığına ihanet ettiremediği insanlar olduklarını, Ruslar kendileri itiraf ediyor.

Avrupa nihayet Rusya'nın ihtiraslı emellerinin büyüklüğünü kavradığına göre, bundan böyle kendi menfaatlerini de derinden ilgilendiren bir mücadeleye karşı daha fazla pasif kalmayacağını ümit edemeyiz miyiz? Uzun zamandır acı çeken bir halk barışa kavuştuğunda, Kafkasya'nın, güzel vadileri ve dağları ile Asya'nın İsviçre'si, Batı Avrupa'dan çok daha özgün manzaralar isteyen turistlerin tatil mekânı olmasını ümit edemeyiz miyiz?

Sükûneti bir denizden çok bir gölü andıran güçlü Karadeniz'in bağrında süzöldükçe, Çerkezistan kıyılarının muhteşem manzarası güzelleşti. Bir sonraki limanımız, Vixen'in varış yeri olmakla tanınan ve Ruslar tarafından yakalandığı yer olan, Sucuk Kale (*Novorossisk*), Anapa'nın kırk sekiz kilometre kadar güney doğusundadır ve konumuna ister ticari, ister askeri olarak bakalım, Çerkez kıyılarında Gelencik dışında, daha iyi konuşlanmış bir yer yoktur. Burada, Çerkezlerin ölümcül dostları Türkler de, iznini prens Giray Koehmit'in verdiği ticari bir istasyona sahipler. 1809 yılında Sucuk Kale'nin Sultan'ın hükümdarlığında olduğunu bahane eden Ruslar, General Goudovich'in kumandasında saldırdılar ancak başarısız oldular; fakat 1811'de daha şans-

lıydılar ve burası Duc de Richelieu tarafından ele geçirilerek Bükreş antlaşmasına kadar onda kaldıktan sonra tekrar Türklere iade edildi. Ancak Çerkezler, o zamanlar Türklerin Ruslarla karşılaşmalarında gösterdiği savaşçı ruh ihtiyacından bıkarak, bir daha Sucuk Kale'yi ellerinde tutmalarına izin vermediler ve bu sayede Türkler ile Ruslar arasındaki çatışmalara karışmaktan kurtulmayı umut ettiler ve bu niyetle kaleyi ve Türk evlerini imha ettiler.

Bu tarihten 1836'ya kadar, Sucuk Kale Çerkezlerin barışçıl sahipliğinde kaldı, ta ki General Willemineff, emrindeki on beş bin asker ile, Prens Worronzow ve ekibi gelmeden birkaç hafta evvel karaya çıkana kadar. Generalin niyeti istihkâm inşa etmekte; fakat bunu yapacak zamanı bulamadan, hatta askerlerine ahşap kulübeler bile yapamadan, ya da kışlık erzak stokunu yerleştiremeden, sonbahar yağmurları her zamankinden daha önce yağmaya başladı ve desteğine güvendiği Amiral Pallinotti emrindeki filo, şiddetli fırtınalarla birlikte dağıldı. Bu felaketlere ilaveten, Sucuk Kale koyuna dökülen ve yazın sadece bir dere den ibaret olan Zemes aniden öyle yükseldi ki siperlerini tamamen sular altında bırakmakla kalmayıp, aynı zamanda erzakın ve barutun büyük kısmını da imha etti. Bunca felaketle baş edemeyince, başka seçeneği kalmadığı ve aksi halde askerlerinin açlık ve hastalıktan ölmesini göreceği için, yerini terk edip savaşarak Anapa'ya gitmeye karar verdi.

Kahramanca mücadele ederek her engelden her ağacın ve dalın Çerkez gerillasına siper olduğu, peş peşe gelen derin ve dar vadilerden ve zorlu geçitlerden geçtikten sonra, Anapa'ya bir kaç kilometre kala Çerkezlerin birleşmiş kabileleri olan Kapsouki, Demirgoi ve Natuhay'ler ile karşılaştı ve feci bir muharebe oldu. Eğer birkaç Çernomorski Kazak birliği ile Anapa garnizonundan askerler tam zamanında yardımına gelmeseydi, açlık ve yorgunluktan bitkin olan bedbin askerlerle, tüm ordu büyük ihtimalle kılıçtan geçirilecekti. Bu durumda bile, bir kaç ay öncesine kadar on beş bin askeri olan kahraman ordunun ancak yarısı, dağcının kılıcından ve daima Rus ordusunun peşinden giden ölümcül hastalıklardan kaçabildi. Yine de, Çerkezistan kıyılarındaki kısa seferinde, Sucuk Kale'den bir yanda Anapa'ya diğer yanda Gelençik'e giden geçitleri korumak için iki kale inşa etmeyi başardı. Fakat, selefleri gibi o da dağcılara boyun eğdirmekte tamamen başarısız oldu

ve zamanla, tekrar eden aksiliklerden ve yıldan yıla en iyi birliklerinin telef olduğunu görmekten bıkararak emekliye ayrıldı ve kısa zaman sonra öldü. Anısı huzur içinde olsun! O cesur bir asker ve mükemmel bir insandı. Kendisini iyi tanıdığımız ve askerleri tarafından ne kadar sevildiğini ve sayısız arkadaşı tarafından ne kadar sayıldığını bildiğimiz için, meziyetlerine bizzat şahitlik edebiliriz.

Sucuk Kale'nin Anapa'nın kırk sekiz kilometre güney doğusunda olduğunu zaten belirtmiştik; ancak Çerkezistan'a daha sonra yaptığımız bir ziyarette, kıyıdan giderken yapmak zorunda kaldığımız geniş kavise gerek olmadığı için, karadan olan uzaklığın kırk kilometreyi geçmediğini gördük; böylece, bu muhteşem körfezi, etrafındaki yükseklikten çok avantajlı bir şekilde görme fırsatını bulduk. Çevresi yaklaşık 12,8 kilometre kadar ve suyun çok derin olması, mükemmel demirleme imkanı olmasından ve şiddetli rüzgarlardan korunmasından dolayı, Çerkezistan kıyısının en iyi limanlarından biri olmaya gayet uygun. Güneydoğuda, güneyden doğuya giderken bir nokta haricinde, tamamen kara ile çevrili ve burası da bir dalgakıran ile kolayca güvenli hale getirilebilir.

Körfezin doğusunda, bir sıra çorak tepe, sayısız suyunun izleri ile yaklaşık üç yüz metre yükseklikten yavaşça kayalık sahilin uzun çizgisine doğru alçalıyor. Batıda, tepeler o kadar yüksek değil ve çoğunlukla ağaçlarla kaplı; bunların da yüksekliği deniz kıyısına doğru indikçe azalıyor. Kısacası, bu güzel liman, az önce değindiğimiz tek bir yer dışında, her yandan o kadar bütünüyle korunmakta ki, bir körfezden ziyade bir göl görünümünde.

Cenevizliler ve Venediklilerin eski kayıtlarından bu limanın çok eski olduğunu öğreniyoruz. Cenevizlilerin burada Porto Suaco adında bir ticari istasyonu vardı ve hatta bazı yazarlar burasının eskilerin Sindika'sıymış gibi davranırlar.

Sucuk Kale'den ayrıldıktan sonra Çerkezistan kıyıları büsbütün ilginçleşti. Yine de, ancak Taouba Burnu'nu döndükten sonra, bize göre güzel sahil manzarasında benzeri olmayan ve sade doğanın sunabileceği tüm çeşitlemeleri en hoş şekli ile sergileyen, bu cennet gibi ülkenin muhteşem görünümünün keyfine vardık. Dağlar deniz kıyısından en tepeye kadar yeşillikle kaplıydı ve ister sahil boyuna ve tepelere,

ister verimli vadilere göz gezdirelim, çok sayıda kar beyazı koyunun, mandalar, harika öküzler ve uzun ince ayaklı simsiyah keçiler ile birlikte sessizce otladığını görüyorduk. Boynunu gururla eğip yelesini rüzgâra salarak vadilerde ve tepelerin dik yamaçlarında geyik gibi sıçrayan o güzel yarı vahşi atları da unutmamalıyız. Ayrıca Çerkezlerin, etrafı meyve ağaçları ile kaplı, tüten bacaları ve çiftlik avluları ile küçük ahşap kulübeleri vardı; çobanlar, ellerinde bir asa ile sürüleri ile ilgileniyordu; erkekler, kadınlar ve çocukları, göz alabildiğine tarlalarda dalgalanan mısırları kesiyor ve sırtları ürünle yüklü develer ve mandalar, derin ve uzak vadiden eve doğru gidiyordu. Gerçekten de çok güzel bir görüntüydü, en görkemli ve canlı manzarayı kırsal yaşamın büyüğü ile harmanlayan ve bir şairin hayal gücüyle anlatacağı bir kırsal cenneti gerçekleştiren, sürekli değişen bir panorama.

Bir sonra demirlediğimiz liman, Sucuk Kale'ye yaklaşık on altı İngiliz mili (25,6 km) uzaklıktaki Gelencik'ti. Ruslara göre, burası Çerkezistan'ın en emniyetli ve ferah limanıdır. Tam girişte yaklaşık sekiz yüz metre eninde olan körfez, yavaş yavaş 2,4 kilometreye kadar genişler ve karaya üç kilometreden fazla girerek, güzel bir vadiden geçip gelen Mezip'i karşılar ve bütün körfezin etrafını çevreleyen yüksek tepeler, dağlardan inen kuzey rüzgarı dışında, tüm rüzgarlara karşı koruma sağlar. Ayrıca iyi demirleme avantajına sahiptir ve derinliği on dört fersah ile nehir ağzında, kum birikmesi yüzünden sığlaşarak, dört fersaha kadar değişir.

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM

Ruslar Gelencik'i Nasıl Aldı?

Kale

İç Kısımlara Yolculuk

Çerkezistan'da Rus Askeri Yolları Nasıl Yapılır?

Pchad Körfezi

Çerkezlerin Husumeti

Çerkez Savaş Narası

Muhteşem Sahil Manzarası

Djook Körfezi

Vadran Körfezi

Pitsunda'ya Varış

İç Kısımlara Yolculuk

İlginç Kilise

Bombora

Bir Çerkez Kasabasını Ziyaret

Çerkez Ormanları

Haçlıların Silahları

RUSLAR VE ÇERKEZLER ARASINDAKİ GÖRÜŞME

Askeri bir konum olarak, Gelencik'in yeri, bir yanda Sucuk Kale ile, diğer yanda kolayca geçilen vadiler yoluyla Pchad Körfezi ile temas halinde olduğu için bilhassa avantajlıdır. Ön taraftaki diğer yol, Mezip'i takip ederek, doğrudan Kafkasya'nın iç kısımlarına bağlanmaktadır. Bu kadar cazip bir konumun Rus hükümetinin dikkatini çekmemesi beklenemezdi ve Edirne Antlaşmasından hemen sonra, Çerkezlerden izin dahi istemeden, Türklere ait olduğunu ve onlar tarafından kendilerine verildiğini bahane ederek, büyük bir ordu Gelencik'i ele geçirmek üzere gönderildi.

O zamanlar, adına Kafkasya denilen o vahşi toprakların Ruslara mı, Türklere mi ait olduğu, Batılı diplomatların pek de umurunda değildi, veya belki de hepsinin aklı birleşse bile, zeki St Peterburg tahtının *"plusieurs autres provinces du Caucase!"*¹⁴ kelimeleri ile anlatmak istediği şeyin derinliğini kavrayacak bilgelikten yoksundular. Rahmetli Sultan'ın şerefi adına, o günlerde ne kadar feci bir durumda olursa olsun, üzerinde hiçbir hakkı olmadığını bildiği ve milyonlarca Müslüman'ın yaşadığı bir ülkeyi, asla bir Hristiyan hükümdara onun vermediğine, ya da asla veremeyeceğine bütün hüsnüniyetimizle inanıyo-

¹⁴ Kafkasya'nın diğer birçok kasabaları, köyleri [ç.n.]

ruz. Böyle olsa da, Ruslara Gelencik'i almaları için izin verildi; ve bu insanların vecizesi daima, bir karış almalarına izin verilirse, *sonsuza kadar* el koymaya devam etmek olmuştur. Her halükarda, o günden beri Çerkezlerin bağımsızlığına saldırmaktan asla vazgeçmediler.

Gelencik Kalesi, şimdiki haliyle, yalnızca bazı çamurdan siperler ve üzerine ağır topların konulduğu güçlü bir kazıklı çit sisteminden oluşuyordu ve iki bin kişilik bir garnizonun ahşap kulübeleri de güvenli bir şekilde ortada duruyordu. Askerlerin sağlıklı, zinde görünümüne bakarsak, buranın iklimi, Çerkez sahillerinde ziyaret ettiğimiz diğer kalelere göre çok daha sıhhi, ya da belki körfezin etrafında geniş bir yürüyüş alanı bulunmasının yararlı bir etkisi oluyor. Prens Woronzow ile birlikte, o esnada Çerkez kıyısında Rus hükümetinin inşa etmeyi düşündüğü bir dizi kaleyi birleştirecek bir yolun yapımını tef-tiş etmek üzere, iç kısımlara birkaç gezi yaptık. Şayet bu yapılsaydı, bu girişken güç Anapa'dan Türk sınırındaki St Nicholas Kalesi'ne kadar bütün kıyının idaresini ele geçirecekti devasa bir girişim, ancak Kafkas gerillalarının aktif düşmanlığını düşünürsek, tehlikeli de. Bu konuda askerler de epeyce korkmuş olmalı ki, civardaki vadilerdeki kısa gezimiz esnasında garnizonun yarısından çoğu, taşıyabildikleri bütün havan topları ile bize eşlik ettiler. Bu gibi durumlarda en korkulacak tehlike, gizlenmiş bir düşmanın ok yağmuru altında kalıp, ölümcül atışın tam olarak nereden geldiğini anlayamamaktır.

Gideceğimiz yere vardığımızda, başka bir ülkede, ya da Ruslardan başka bir hükümetin yönetiminde ender rastlanılan bir manzaraya şahit olduk. Bir kısım askerler, önlerinde atlara bağlanmış havan topları ve ellerinde yanan kibritlerle dağcılarını ani bir saldırısına karşı savunma halindeyken, diğerleri kazma, kürek ve kepçelerle, güneşin yakıcı ışınları altında yol yapmakla meşguldü. Hava koşullarında yıpranmış ve bitkin yüz ifadeleri, emekleri ve cefalarının ne kadar ciddi olduğunu gösteriyordu ve başları, kolları ve bacaklarındaki sargılardan, bir kaçının daha yeni yaralandığı belliydi. İşte Rusya böyle bir yer! Rus hükümeti belirli bir amacın gerçekleşmesi için resmen bir ferman ilan ederse, nüfusunun yarısına mal olsa bile, mutlaka tamamlanması gerekir. Mevcut durumda, bütün cefalarına ilaveten, yolun gün boyu onca emek, zorluk ve tehlike ile yapılan kısmı, geceleri genellikle dağcılarının yoldan aşağı yuvarladıkları kocaman kaya parçaları ile imha ediliyor-

du. Ancak Rus hükümetinin bu girişimci davranışının yalnızca Karadeniz'in Çerkezistan kıyıları ve Kırım ile sınırlı olduğunu zannetmemeliyiz böyle bir şey yok. Aynı yorulmak bilmez enerjinin Sibirya ve Kamçatka'nın yanı sıra Neva'da ve Baltık kıyılarında, yani sınırın her tarafında sergilendiğini görüyoruz; çünkü Rusya, bir yenilgi olasılığına karşı geri çekilebileceği güvenli bir yeri olmadan asla ilerlemeyen, akıllı ve uzak görüşlü güçlerden biridir.

Gelencik'ten ayrıldıktan sonra, yaklaşık on beş mil (24 km) ileride, Çerkezistan kıyılarındaki sayısız körfez ve derelerden birine geldik. Burası, bugüne kadar Rusların her işgal denemesine karşı koyan Pchad idi. Bu başarıyı özellikle, denize doğru birkaç mil uzayarak, gemide bir Çerkez pilot olmadan körfeze girebilmeyi fevkalade tehlikeli hale getiren bir sıra kayalığa borçludur. Çerkezistan kıyılarının bu bölümündeki çok sayıdaki yerli halk, bütün Kafkas kabileleri arasında en savaşçı karaktere sahip olan ve Rusya'nın en azimli düşmanlarından. Kısa süre içinde, bu insanların bir işgal endişesi karşısında nasıl süratle ve iyi organize edilmiş bir sistemle toplandığının bir örneğini gördük; çünkü bir buharlı gemi ile birkaç silahlı teknenin sahile yaklaştığını görünce, sanki büyü yapılmış gibi, körfezin ağzı ve çevre tepeler aniden silahlı adamlarla doldu. Diğerleri de uzaktan dörtlü sahile doğru geliyordu. Bu cesur köylülerin, ok, yay, mızrak, misket tüfeği, kılıç gibi her çeşit silahı kuşanarak kavgaya hevesli bir şekilde, çevre tepelerden yankılanan o korkunç savaş naralarını atması gerçekten çok heyecan vericiydi.

Çerkez savaşçısının, bir çakal sürüsünün ulumasını andıran bu savaş narası hakikaten müthiş; o kadar ürkütücü ve tüyler ürpertici ki, bu narayı ilk kez duyan bazı insanların aklını kaybetmesine sebep olduğu söylenir. Bir grup kızgın Çerkez dağcının, sessiz bir geçit veya boğazda ansızın saldırıya geçerken, alışık oldukları gibi hep bir ağızdan savaş naraları attıklarında, cahil ve hurafelere inanan Rus köylülerinden oluşan bir orduda bunun nasıl bir panik yaratacağını kolayca hayal edebiliriz. Grubumuzdaki herkesin Kafkasya'nın yabani insanları arasında böylesi uygarlık kanıtlarına rastladığı için hayret edip hayran olduğu iyi ekilmiş ve güzel topraklara baktığımızda, Rusların Abaza kabileleri dedikleri, Çerkezistan kıyısının bu bölümünde yaşayan nüfusun, çok kalabalık ve çok çalışkan olması gerektiğini dü-

şünüyoruz. Neyse ki, Çernokoski Kazaklarının yollarından çok uzak-
taydılar ve Ruslar henüz sahillerinin bu kısmında ayak basacak yer
bulamamıştı. İster bu bölgede genellikle bin beş yüz metreye yükselen
dağlarda, ister derin vadilerin setlenmiş kenarları boyunca gözlerimi-
zi gezdirdiğimizde, her biri becerikli bir çiftçinin elinden çıkmış, par-
ka benzeyen sevimli çayırklar, çitlerle çevrilmiş yeşil otlaklar ve ovalar
vardı. Bunlara sayısız hayvan sürülerini, her yüksekliği taçlandıran
şaheser ormanların muhteşem kontürünü de eklersek, okur Çerkez kı-
yılarının bu bölümündeki manzara hakkında fikir sahibi olabilir. Düz-
gün verandaları, çiftlik avluları, meyve ve çiçek bahçeleri ile kır evleri,
sahiplerinin hayatın gereklerini fazlası ile temin ettiklerini gösteriyor.

Ancak yerliler bize karşı bariz bir güvensizlik gösterdiler; çünkü
her hareketimizi izlemeye devam ettiler ve Pchad'a yaklaşık yirmi mil
(32 km) uzaklıkta olan Djook'a varıncaya kadar, bütün bölge nüfusunu
bize karşı ayağa kaldırdılar. Bu küçük koy iyi bir liman olarak addedil-
mez fakat çevresindeki arazi eşsiz güzellikte ve iyi ekilmiştir.

Küçük filomuzun, özellikle de buharlı geminin ortaya çıkması,
daha önce gördüğümüz aynı düşmanca gösterilerle karşılandı. Üstelik,
sahile çıkmaya yeltenseydik, bu insanların bizi çok sıcak bir şekilde
karşılacakları, ormanda açıkça görebildiğimiz çok sayıda silahlı ada-
mın varlığından belliydi.

Gece boyunca, Rus haritalarındaki Çerkez sahillerinde gösterilen,
ancak hiç birisi büyük gemileri alacak, yeterince önemli limanlar ol-
mayan Mamai, Ardtler ve diğer birkaç küçük koy ve dereyi geçtik; sa-
bah gün doğarken de Vadrان körfezinde demirledik. Ancak, bu yo-
rulmak bilmez dağcılarının bir diğer dikkatli tedbirini anlatmayı ihmal
etmeyelim; yolculuğumuz boyunca, bütün dağların tepeleri koca ateş-
lerle aydınlatıldı – hiç şüphesiz, sahil nüfusunu tehlikenin geldiğine
dair uyarmak maksadı ile.

Vadrان körfezi, yazın bir kaç ay dışında, bir liman olarak değerli
değildir; çünkü dağlar buradan başlayarak Elbruz'un dağlık bölgesi-
ne kadar çok ciddi yüksekliklere ulaşmaktadır ve o yöreden esen rüz-
gârlar, Karadeniz'in bu bölgesini denizciler açısından çok tehlikeli bir
hale getirmektedir.

Kafkasya'nın en kuvvetli dar boğazlarından, Ruslar ile Şamil Bey gerillaları arasındaki pek çok ümitsiz muharebenin yer aldığı meşhur Yarga'nın girişinde yer alan Vadran körfezi, Rusya gibi saldırgan bir güç için bazı siyasi avantajlar sağlamaktadır. Bu boğazın bir diğer avantajı ise, Kafkasya'nın iç kısımlarına giden diğer bütün geçitler ve vadilerle irtibat halinde oluşudur. Ruslar burayı ele geçirdikten sonra, kilise ile kışla haline getirip güçlendirdikleri manastırın harabelerinin ilerisine geçmediler. Belki Çerkez sahilindeki hiç bir Rus yerleşimi, yerlilerin husumetinden ziyade, iklimin sağlıksızlığı yüzünden, birlikleri için burası kadar zararlı olmamıştır; gerçekten ölüm oranı o kadar yüksek ki, burada bulunan Rus subaylarının bana söylediklerine göre, her altı ayda bir, garnizonun ya yenilenmesi ya da sayısının artırılması gerekiyormuş.

Bugüne kadar hiç durmadan yaptığımız en uzun yolculuk, Vadran'dan Pitsunda'ya kadar seksen milden (128 km) biraz az oldu. Bugüne kadar bol verimliliğinden dolayı o kadar hayran olduğumuz kıyılardaki manzaranın karakteri, artık neredeyse yüksek dağlara dönüştü. Hatta, Haziran ayında olmamıza rağmen, kayaların arasındaki yarıklarda ara sıra kar görmek bile mümkündü ve her vadi, ova ve geçit, dev ağaçlardan oluşan yoğun ormanlarla kaplanmış olup, manzaranın vahşi el değmemişliğini daha da arttırıyordu.

Nihayet, eski çağlarda Pythus olan, ancak şimdi, bir dökük kulübe veya insandan bir tek izin bile bulunmadığı, kasvetli bir ıssızlık olan Pitsunda'da demirledik. Ancak bu güzel körfez, karadan sık sık çok şiddetli esen rüzgârlara karşı yüksek dağlar tarafından, denizden esenlere karşı da dağlık bir burun tarafından korunarak, bir limanda aranacak her şeyi birleştirmiş gibiydi. Asya'nın yırtıcı topluluklarının burayı yağmalayarak yarattığı uzun süreli karışıklık nasıl hazin ve etkili olmuştu ki, bir zamanlar eski Yunanlıların enerjisi ve girişimi ile burada kurulan, ardından Romalıların ve halefleri Bizans Rumlarının zamanında çok gelişen bu ticaret şehri, hiç bir izi kalmayacak şekilde yok edilmişti!

İç kısımlara doğru birkaç kilometre yolculuk yaparak Kafkasya'daki en ilginç kiliselerden birini ziyaret ettik. Yolumuz meşe, kayın, kestan ve çamın en ala örnekleri denilecek muhteşem ağaçların yer aldığı bir ormandan geçti: Ayrıca kiraz, zeytin, incir, nar, portakal, özetle,

bütün meyve ağaçlarının en nadirleri, koca gövdelerine dolanan inatılmaz boyutta sarmaşıklarla, bu arazinin hiç bir devirde tarıma açılmadığı izlenimini veriyordu.

Hedefimize vardığımızda, bir manastır harabesinin Ruslar tarafından kaleye dönüştürüldüğünü ve dört yüz ya da beş yüz askerden oluşan bir garnizon kurulduğunu gördük. Doğrusu, onca zavallı adamın incir ve sarmaşık yapraklarından yapılmış çardakların arasında, mezardan yeni kalkmış gibi dolaşmalarını görmek yüreğimizi burktu; Kafkasya'nın zararlı sıtması o kadar öldürücüdür ki, bitkilerin en bol olduğu yerde en zehirli halinde olup, yerli halk yeterli sayıya ulaşmış toprağı işlemeye başlayana kadar da ölümcül olmaya devam edecektir.

Türklerin, o açgözlü ve yağmacı vahşiler topluluğunun, uygarlığa öyle büyük borçları var ki! Yaklaşık dört veya beş yüzyıl evvel, eski Pythus'u izi kalmayacak şekilde yok ettikten sonra dokunmadıkları yegâne kilise, Bizans mimarisinin erken dönemine ait ilginç bir abide ve şimdi tek başına ıssızlıkta duruyor.¹⁵

Gayet iyi durumda, kısmen tuğla ve kısmen de taştan, Yunan haçı şeklinde inşa edilmiş; soylu kubbesi dört adet çok büyük sütun tarafından destekleniyor, güzel bir görünümü var ve yuvarlak boyalı pencereleri o zamanın Yunan sanatı hakkında oldukça iyi bir fikir veriyor. Girişte ve yanlardaki şapellerde hâlâ, azizleri ve melekleri, Meryem Ana ve başka kadınlar Kurtarıcının ayağında ağırlarken çarmıha gerilişini, haçtan indirilişini temsil eden freskler seçilebiliyor. Kilisenin Justinien tarafından yaptırıldığı varsayılıyor; yine de inşa edilme tarihini gösteren hiç bir kayıt mevcut değil; ancak stili Bizans Rumlarına ait.

Pitsunda'dan bir sonraki askeri üs olan Bombora'ya hareket edince, Karadeniz'in bu bölgesinde sıklıkla görülen ve muazzam Elbruz'un dağlık bölgesinden bir kasırganın bütün şiddeti ile üzerimize inen ani fırtınalardan birine yakalandık. Şükür ki, açık denizde kalarak şiddetine karşı dayanmaya hazırдық; fakat küçük filomuzu oluşturan tekneler her yöne dağılmıştı. Ancak Prens, Sohumkale'de buluşmak üzere ge-

¹⁵ Popüler geleneğe göre korunmasını aşağıdaki koşullara borçludur: Pythus kuşatmasının başında olan Türk Sultanı ağır yaralanmış ve ölümcül bir halde manastıra taşınmış ki rahiplerden biri, manastıra dokunmamaya söz verirse kendisini iyileştireceğini söyledi; sözünü tuttu ve o günden itibaren, Sultanları hatınn, Müslümanlar tarafından binaya saygı gösterildi.

nel randevu vermiş olduğundan, birkaç gün içerisinde, ciddi bir kaza olmadan yeniden bir araya geldik.

Bu arada buharlı gemi, Prens ve grubumuzun büyük bölümü ile birlikte Bombora'ya doğru ilerlerken, Kafkasya Alpleri sıra dağlarını bütün ihtişamı ile denizden görebileceğimiz bir konuma geldik. Arada, rüzgâr bulutları dağıttıkça, kardan bir piramit gibi hepsinin üstünden bakan Elbruz simsiyah bulutlar tarafından kaplanmış olarak, o muazzam dağlık bölgenin muhteşem manzarasını görebildik.

Bombora'ya varınca, İngiliz mühendisimiz makinenin dengesinin biraz bozulduğunu keşfetti. Bu sayede, Çerkezistan'ın içlerine doğru nefis bir gezi yaptık. Bu kez, yörenin reisi olan Prens Scharavaschedzé Rusya hükümetine bağlı olduğu için, yerlilerin husumetinden endişe etmeye gerek yoktu. Bu insanların bir zamanlar Hristiyan olduğunun kanıtı olarak görebileceğimiz sahildeki bir kilise ve bir manastırın kalıntılarını gezdikten sonra, güzel bir nehir olan Phandra'nın kıvrımlarını takip ederek yaklaşık üç mil (4.8 km) uzaklıktaki kaleye geldik. Pitsunda'daki gibi, bitki örtüsü en süslüsündendi; sadece tepelerin etrafını kaplayan ve dağların zirvelerine ulaşan, muhteşem çınar ağaçları bile o kadar boldu ki, Avrupa'nın, gemilerini inşa etmek için en âlâsından ahşabı, başka bir yarımkürede aramaya gerek kalmadan, Karadeniz'in neredeyse hiç bilinmeyen bu ülkelerinden yeterli miktarda temin edebileceğine kani olduk. Çerkezistan gibi Megrel, İmereti, Gurya ve Anadolu'nun Türk bölgeleri de bu üründe aynı şekilde zengin. Ormanın sıradan ağaçlarının yanı sıra sandal ağacını, zakkum, ılgın, zeytin ve incir, rododendron ve nar ağacını bütün renkleri ve zengin bolluğu ile her yerde görmek mümkündü. Üstelik şimşir Avrupa'da cüce bir çalıyken, burada ormanın mükemmel bir devi olmuştu ve şimşir de öyle büyük bir ebada gelmişti ki çevresi neredeyse beş metre uzunluğundaydı. Fakat, adeta ayağımızın altından fırlayan çok sayıda kara yılan yüzünden yolumuzda ölüm kol geziyordu; ardından rana versabilis kurbağasının sesi, zehirli bataklık miyasmasının yanıltmaz göstergesi, hava kararmadan gemimize sığınmazsak, Kafkasya'nın gidip gelen ateşli hastalığını kesinlikle beraberimizde eve götüreceğimizi hatırlattı.

Gerçek şu ki, Kafkasya'nın alçak arazilerindeki verimlilik aşırı fazla; ezelden beri devrin her haris gücünün işgaline uğrayan yerliler o

kadar bezmişler ki, en zengin topraklarını kıyılarda heba olmaya terk ederek, dağlarda daha güvenli bir yerde yaşamak zorunda kalmışlar. Ayrıca hem tecrübe ile hem de atalarının gelenekleri ile biliyorlar ki, düşmanları sahildeki güzel vadilerinde sadece bir kaç ay bile yaşarsa, zehirli bataklık miyasması, sayılarını kılıçtan çok daha hızlı azaltacaktı. Yalnız Kafkasya'nın Rusya'ya maliyeti her yıl 30,000 askerdir dedimizde bize pek de inanan olmayacaktır!

Her zamanki gibi hasta ve ölmek üzere olanlarla dolu kaleyi ziyaret ettikten sonra, Çerkezlerin Lehna dediği ve Türkiye'de tarif ettiklerimizle aynı karakterde olan Bombora adlı küçük köye doğru uzandık. Ahali çoğunlukla Tatarlardan ve Kırım'dan gelen Karay Yahudileri, Ermeniler ile Türklerden oluşmuştu. Çerkezler ise, savaşçı bir ırk olarak kovalamay ve harbi, tezgâhtaki sükûnete tercih ettiği için, sayıca çok azdı. Şehirde, grubumuzun, nefis bir işçilikle yapılmış ve besbelli antika olan bazı mükemmel kılıçlar ve hançerler satın aldığı birkaç silah yapımcısı vardı; bıçak ağızlarına çoğunlukla oyma yapılmış veya altın harfler işlenmişti. Prens Worronzow, bir zamanlar bir Haçlı'ya ait olduğu anlaşılan ve üzerinde şu ilginç yazı bulunan enfes bir kılıç satın aldı, Parmi Dey y par my Rey.¹⁶ Esasen, sık sık Kafkasya'nın iç kısımlarına giden, buralı bir Ermeni tacirden öğrendiğimize göre, Elbruz Dağı eteklerinde yaşayan ve Hristiyanlığın bazı yöntemleri hâlâ muhafaza eden Khervisour adında bir kabile var. Bu kabile savaşa giderken, Çerkez şövalyelerinden farklı olarak, kemer tokalarında ve göğüslerinde kırmızı kumaştan yapılmış haçlar bulunan zırhlar kullanıyorlar. Bu ilginç ülke Batının zeki gezginlerinin araştırmasına açıldığında, Kafkasya'nın en vahşi yörelerine kendi ırklarından bir koloninin yerleşmiş olduğunu öğrenmek, Avrupalıları çok şaşırtacaktır! Ancak, unutmayın, bu sözleri yukarda bahsettiğimiz ifade doğrultusunda söylüyoruz – yine de imkânsız demek doğru olmaz.

¹⁶ Beni sebepsiz yere kınımdan çekme, onursuz şekilde kınıma sokma. [ç.n.]

YİRMİÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bombora Prensi'ne Ziyaret
Çerkez Savaşçısının Tasviri
Çerkez Reisi'nin Yaşadığı Yer
Çerkezistan Reislerinin Vatanperverliği
Çerkez Kadınları
Kişisel Görünümleri
Çerkezistan'da Ahlaksızlığa Karşı Yasalar
Kadınların Kıyafeti
Sohumkale'ye Varış
Garnizonun Sefil Durumu
Bir Rus Askerinin Karakteri
Kafkasya'daki Savaşları

BİR ÇERKEZ REİSİNİN KONUTUNUN İÇ GÖRÜNÜMÜ

Prens Worronzow, besbelli Bombora'nın reisini görmeyi beklediği için, biraz canı sıkılmış gibiydi. Ancak, bir müddet sonra, kabilenin ihtiyarları ve önemsiz reislerinden oluşan bir heyet geldi ve bir sürü mazeret belirterek reislerinin birkaç gündür burada olmadığını ancak, şayet Ekselansları ve grubu şeref verirlerse, onun yerine eşinin kendilerini ağırlamaktan çok memnun olacağını söylediler. Bunun üzerine, reisin konutu yalnız birkaç kilometre ilerde olduğu için, yola çıkmak üzere hazırık yapıldı. Herhalde tuzak korkusundan dolayı çok az kişi daveti kabul etti. Fakat Prens Worronzow bu insanların karakterini ve dürüstlüklerine tümüyle güvenince korkacak bir şey olmadığını iyi bildiği için, bir saniye dahi tereddüt etmedi.

Tahmin edileceği gibi biz, yerliler için büyük bir merak konusuyduk ve reisin evine varıncaya kadar bize eşlik edenlerin sayısı yüzleri bulmuştu. Doğrusu, Kafkasya'nın çok ünlü savaşçıları ile ilk tanışmamız, bütün beklentilerimizi karşıladı; çünkü bundan daha askeri görünümlü, yapılı, gösterişli adamlar başka hiç bir yerde bulunamazdı. Yüz hatları düzgün ve aynı zamanda anlamlıydı sağlam, iyi kaynaşmış ve atletik, fakat çöldeki Arap kadar çevikti ve mağrur davranışı, kartal bakışı ve teklifsiz jestleri ile bilinçli özgürlüğün bütün gururunu sergiliyordu. Aynı zamanda, dimdik, simetrik bedenleri, şık ve canlı kostümleri ile daha da hoş görünüyordu vücuda oturan, askeri bir

polonezi andıran bir tunik ve önündeki kırmızı Marok patron cepleri, hem süslü hem de yararlıydı çünkü giyen kişinin göğsünü gelişigüzel bir kurşundan veya mızrak darbesinden korumak için gayet yeterliydi. Şapkası, çoğunlukla siyah Astragan kuzu postundan yapılmış yuvarlak bir kepten oluşmuş ve tepe kısmı koyu kırmızı renkte kumaştan veya deridendi. Kırmızı ipek kuşağı veya süslü deri kemeri, her hangi bir acil duruma karşı, daima itina ile seçilmiş silahlarla doluydu.

Romantik Phandra vadisinde yaklaşık iki İngiliz mili gittikten sonra, kasvetli bir geçide, ya da iki atın yan yana duramayacağı kadar dar bir kaya yarığına girdik ve sel gibi akan bir dereyi takip ederek tırmanıp, güzel ve geniş bir yaylaya çıktık. Burada, etrafı meyve bahçeleri, çayırılar ve mısır tarlaları ile çevrili, bir avuç küçük verandalı kulübeden oluşan reisin konutunu bulduk. Buradaki her şey son derece sadeydi; bu büsbütün hayret uyandırıyor çünkü hatırlayacak olursak, bu güçlü klanın reisi, Michael Scharavaschedzé, Rus askeri okulunda eğitim görmüş, Rus ordusunda albay rütbesine yükselmiş, imparator-dan büyük lütuf görmüş ve St Petersburg'un bütün kibar çevrelerinde neşelilerin en neşelisi olarak tanınmış biriydi. Fakat anlaşılan özgürlüğünü, Rusya hizmetinin altın kösteği ile takas etmeye tenezzül etmeyip, gerçek bir dağcının yüreğinde asla ölmeyen vatan sevdasına aniden yakalanarak, uygar yaşamın bütün cazibesini ve gelecekteki onur ve yükselişin baştan çıkarıcı olasılığını terk etmişti. Son on veya on iki yıldır burada, sanki uygar yaşamın şatafatını hiç bilmezmişçesine, kendi köylüleri ile aynı ilkel koşullarda yaşıyordu.

Çerkezlerdeki bu vatan sevgisinin yegâne örneği Bombora Prensi değil. Diğer birkaç kişi arasında, en çok tanınan iki Kabartay reisini, İsmail ve Bulat Ataşuk'u sayabiliriz. İsmail'in Rus ordusunda öyle büyük hizmetleri oldu ki, İmparator Alexander döneminde tümgeneral rütbesine yükseldi. İmparator onu kendi şahsına ve çıkarlarına bağlamak için iltimaslara ve hediyeye boğdu, hatta ona St. George nişanını bile verdi; fakat hiç bir ayartma girişimi dağ reisini, uygar yaşam tarzını daimi olarak benimsemeye ikna edemedi.

Bulat'ın durumu ise büsbütün dikkate değerdi. Çocukluktan yeni çıkmıştı ki alınıp St. Peterburg'da bir askeri okula yerleştirildi. Burada Fransızca, İtalyanca ve Rusçayı öğrendi ve kendi dilini neredeyse unuttu. Önce ağır süvari subayı ve kısa zaman sonra da yüzbaşı oldu;

fakat her türlü cazibe başarısız oldu; Çerkezistan'a döndü ve Rusya'nın yorulmak bilmez düşmanı Şamil Bey'in Kabartay'a yaptığı son ziyaret sırasında, ülkesinin bağımsızlık bayrağını kaldıran ilk reislerden biri oydu. Kafkasya'nın o reislerinden bir diğeri olan ve İngilizlerin Şamil Bey'in dostu ve silah arkadaşı olarak tanıdığı, Danyal Bey de Rus ordusunda bir generaldi. Gerçek şu ki, bütün Kafkasyalılar Rusya'daki askerlik hizmetini bir tür kölelik olarak görürler ve ilk fırsatta mutlaka firar ederler.

Şimdiki durumda, Prens Worronzow'un, reislerinin etkisi ile Çerkezlerle ticari bir anlaşma oluşturma ve sonunda bağımsızlıklarını yok etme gayreti, Duc du Richelieu'nun, Kırım genel valisi iken Kafkasya'da uygulamaya çabaladığı ve özellikle Pchad'da ve Çerkez sahillerindeki diğer birkaç yerde başarısız olan insani sisteme dönmekten başka bir şey değildi. Aslında, iki halk arasında dostane duygular oluşmasına başka hiç bir engel olmasa bile, Rusların ahlaksızlığı tek başına yeterdi ve önceki bir olayda, Pchadlı Helen oradaki Rus ticaret kurumlarının imha edilmesine neden olduysa, başka bir kavgaya yol açmak için Bombora'da diğer bir güzel Helen bulunmuştu. Bu sefer iş ciddi idi çünkü Çerkezler ambarları yakmakla kalmayıp bütün garnizonu katlettiler ve hatta bu kadar sakıncalı dostları aralarına sokmakla suçladıkları reislerinin hayatını tehdit ettiler.

Fakat Bombora Prensi'nin konutuna geri dönelim. Oraya vardığımızda, kabilenin önde gelen yaşlıları ve önemsiz reisleri tarafından karşılandık ve bizi büyük bir merasimle yabancıların kabul edildiği bir bölüme, yani ayrı bir kulübeye, götürdüler. Duvarlarda her nevi silahın yanı sıra, şaheser bir işçilikle yapılmış ve kimi yerinde altın ve değerli taşlar bezeli, zincirden örülmüş zırhlar asılıydı. Diğer yönleriyle, bu odanın Türkiye'deki bir misafir salonundan hiç farkı yoktu. Divanı, halıları ve sık sık anlattığımız diğer bütün öteberisi vardı. Ancak tüm odayı kaplayan, bütün Şark'ta hem sarayın hem de caminin yerlerini kaplamakla meşhur olan Çerkezistan'ın eşsiz keçe paspaslarını unutmamalıyız.

Prens, bir kahve ve yanında bir çubuk içmekten başka ikram kabul etmediği için, ev sahiplerimiz bizi araziden geçirerek reisin çiftlik avlusunu, güzel atları ve öküzleri vs. gezdirdiler. Nüfusunun büyük bölümü Müslüman olan diğer bütün ülkelerde olduğu gibi, Çerkezis-

tan'da da kadın, yalnızca erkeğin hizmetkârı olduğu için, toplumda hiç bir yeri yoktur, dolayısıyla Çerkez reisinin ne karıları ne de ailesi ile tanıştırılmadık. Ancak, arazideki yürüyüşümüz esnasında, ev halkının güzel üyelerini basit bir çiftçilik işi yaparken görme fırsatımız oldu. Avrupa'daki güzel yüzlü kız kardeşleri gibi, onlar da yüzlerini göstermekte belli ki bir sakınca görmediler; çünkü Müslüman kadının kıyafetinin vazgeçilmez parçası olan yaşmak kenara alınmıştı, beğenilmek arzusu ile mi, yoksa yurtdışından gelmiş yabancıları daha iyi görebilmek için mi, emin olamadık, her halükarda, kadının yüzünü gizleme geleneği Çerkeztan'da yaygın değil. Hepsi, deve veya keçi tüyünden yapılmış, bir tür beyaz giysiye sarınmıştı ve bunun yanında, uzun muslin (*mermerşahi*) yaşmak da geriye atılmış halde, çok ilginç ve hoş görünüyorlardı.

Çerkez ırkının meşhur olduğu yüz hatlarının güzelliği ve şekillerinin simetrisi abartılmamıştır; fakat bir gezginin asıl ilgisini çeken, her iki cinsiyetin gözlerindeki eşsiz canlılıktır. Bu özellikle erkeklerde fark edilir ve yüz ifadelerine, vahşiliğe yakın muazzam bir hayatîyet katar. Tahmin edileceği gibi, temiz dağ havası ciltlerine, bu yükseklikte beklenmedik bir tazelik verir. Kadınların cildi narin bir berraklığa sahiptir ve güzel bir insandaki cazibenin değerini iyi bildikleri için, büsbütün güzelleşmek uğruna denemedikleri yöntem yoktur.

Yine de, Çerkeztan'ın bütün nüfusunun kişisel cazibelerinden ötürü dikkat çekmesini bekleyemeyiz. Kafkasya vadileri her devirde ezilen insanlara sığınak olduğu için, çoğu belli ki Tatar soyundan gelme, büyük bir ırklar karışımı vardır. Ancak, bu toprakların gerçek soyluları olan Çerkezler, başka milletlerden insanlarla asla evlenmedikleri için, yabancıları karıştırmadan, soylarının saflığını korurlar. Ayrıca, kendilerinden daha aşağı düzeyde bir sınıfla evlendikleri takdirde sosyal sınıfları düşer. Esasen, ırkı ve doğumunun saflığı konusunda, kimse kendisine Çerkez reislerinden daha fazla değer veremez, dolayısıyla eşit olmayan evlilikler çok azdır.

Bu insanlar arasında ahlaksızlığa karşı kanunlar çok serttir. Örneğin, bir erkeğin bir kadınla yasak bir ilişkisi ortaya çıkarsa, kabilenin yaşlıları tarafından yargılanır ve nadiren cezasız bırakılarak, suçun işlendiği koşullara uygun olan ağır bir para cezası ile, ya da ilelebet sürgün edilerek cezalandırılır. Gözden düşen evli kadın, anne ve babası-

na iade edildikten sonra esir olarak satılır. Bekâr bir kadın da benzer bir kaderi paylaşır. Fakat, ailesini rezil eden bir reisin karısı veya kızı ise, bu lekeyi sevgilinin, ve inanıyoruz ki kadının da, kanından başka hiçbir şey temizleyemez. Eğer yerimiz olsaydı, bu ilginç insanlar arasında, ahlakı korumak ve kötülüğü cezalandırmak için yürürlükte olan ve her biri, alışkanlıklarında öylesine ataerkil ve uygar yaşamın baştan çıkartmalarından öylesine uzak olan bu insanlar için hayran olunacak kadar iyi uyarlanmış olan diğer yasaları sayabilirdik. O halde, bu insanları, kendilerini kontrol edecek bir hükümetleri veya kanunları olmayan çapulcu topluluğu olarak tarif eden Rusya'nın kiralık yazarlarının beyanlarına inanmamalıyız. Biz hiç bir sav öne sürmesek de, insan tabiatını tarafsızlıkla inceleyen bir kişi farklı bir sonuca varacaktır, çünkü hiç bir insan topluluğunun sosyal yaşamın zorunluluklarına ve düzenine saygı göstermeden, sürekli var olamayacağını bilir. Çerkezistan'da bunlara özenle uyuluyor olmalı, aksi halde bu insanlar, Rusya gibi zorlu bir gücün saldırısına karşı, bunca sene ülkelerini korumayı başaramazlardı.

Hem kadınların hem de erkeklerin resmi kıyafetleri çok pahalı bir mesele çünkü kenarlarına daima altın veya gümüş nakış işleniyor ve bunu yapan kadınlar, hiç azımsanmayacak bir zevk ve beceri sergiliyorlar. Erkekler de zırhçılıkta gösterdikleri ustalık bakımından aynı şekilde ünlüler; bu üstünlük, ister metalin kalitesinden, ister onu hazırlama metodunun mükemmelliğinden olsun, silahlarına verdikleri tav konusunda onlara kesinlikle yaklaşmıyoruz. Giysilerine işledikleri pek çok desen ile kemerleri ve silahlarındaki gümüş ve altından arabesk çalışmalar Batılı zanaatkârlar tarafından kopyalanırsa avantajlı olabilir.

Kadınların resmi kıyafetine gelince, altın ve gümüş ile bezenmiş ve benzer tarzda süslenmiş gümüş veya altın tokalı bir kemer ile belden büzgülü elbiselerde en gözde kumaş mavi ipek; ve buna, kısmen turban olarak kısmen de zarif bir şekilde omuzlar ve boynu örten, canlı renkte hafif bir şal ve bütün bedeni kaplayan ince muslin bir peçe eklersek, Çerkez kızlarının gala kıyafetini yapmış oluruz. Okuyucu, bu romantik toprakların güzel manzarasında, Diana gibi yanında en sevdiği köpeği ile, bu kadar hoş bir görüntünün etkisini hayal edebilir. Şayet bu güzel görüntü, kendisine bir eş arayan cesur bir şövalyenin

hayran bakışlarını kendisine çekerse, şövalye onun giydiği pantolonun rengine bakarak bekâr mı, evli mi yoksa dul mu olduğunu anlayabilir. Bakire beyazı genç kızlar tarafından, kırmızı ev hanımı olanlar tarafından ve mavi de eşinin ölümü için yas tutan mutsuz dullar tarafından giyilir. Diğer her bakımdan elbiseler birbirinin aynısıdır, yalnızca genç kızların saçları evli kadınlar gibi boyun ve omuzlarına düşmek yerine, ucu gümüş bir kordonla tutturulmuş kalın bir örgü ile arkada toplanır.

Bu insanların süse olan düşkünlüklerini görünce, gerek kumaşı gerekse deseni açısından Rusya ve Avusturya'da üretilip büyük miktarlarda Kafkasya'ya getirilen döküntülerden kat kat üstün kalitede, canlı renklerde yünlü, ipekli ve pamuklu kumaşlardan oluşan bir kargoyu Çerkezistan kıyılarına çıkartmayı başaran bir İngiliz tüccarın ne kadar çok kâr edeceğini sıklıkla düşündük.

Genellikle hasır işi olan, içi ve dışı bir tür mineral çamurla sıvanmış küçük kulübelerinde hiç bulunmayan konfor, bu süs ve şıklık ile, erkeklerin görkemli zırhları, saf kan asil atları, zengin at örtüleri, mücevherli silahları ve kadınların oryantal altın brokar ve simli muslin kumaşları ile çarpıcı bir tezat oluşturuyor. Ancak Çerkezistan gibi, savaşın asla bitmediği bir ülkede, prensin ya da köylünün – çünkü hepsi birbirinin aynı – konutu yalnızca geçici bir kamp olarak düşünülebilir; burada yaşayanların zenginliği, sürülerindeki hayvanların sayısı ve şahsi altın, gümüş ve mücevherleriyle belirlenmektedir. Düşman yaklaşırsa derhal kaçmaya hazırlıklıdırlar; kulübeler ateşe verilir ve ulaşamaz vadiler ile dar boğazların yanı sıra, her dağın tepesinde bulunan sayısız verimli platolar ile dolu olan bu ülkede, kadınları ve sürüleri için emniyetli bir sığınak bulmaları hiç de zor olmaz.

Çerkez gerilla taktiklerinin daima ayırt edici özelliği olan bu hayran olunacak sistem, bu insanlara boyun eğdirmeye kalkan her hangi bir güç için, her ne kadar zorlu olursa olsun, çok büyük, hatta aşılması imkânsız bir engel oluşturmaktadır.

Bombora Prensi'nin dağ evine yaptığımız geziden çok keyif alarak gemilerimize döndük ve bir sonraki askeri istasyon olan Sohumkale'ye doğru yolculuğumuza devam ettik. Çoğu antikacının, ünlü Dioscurias üzerine inşa edildiği konusunda hem fikir olduğu Sohumkale, tarihi hatıraları bakımından Çerkezistan kıyılarındaki en ilginç yerlerden bi-

ridir. Bu görüş, bir kaç yıl önce Rus garnizonun subayları tarafından burada keşfedilen harabeler ile ayrıca teyit edilmektedir. Halen Rumlar ve Ermenilerin yaşadığı birkaç dökük kulübeden ibaret olan Sohumkale, Edirne Antlaşması öncesinde Türklerin elindeyken, üç bin nüfuslu gelişmekte olan bir şehirdi. O zamandan beri, bir Ruslar, bir Çerkezler tarafından ele geçirildi, böylece iki savaşı devlet, kalenin koca duvarları dışında, taş üstünde taş bırakmadılar. Bu kale çatışmasının ne denli şiddetli olduğuna dair belirgin izler taşımaktadır ve Rusya'nın yalnızca top ateşi sayesinde boyun eğdirdiği görülmektedir.

Çerkez kıyılarında ziyaret ettiğimiz bütün diğer kaleler ve tabyalar gibi, Sohumkale de topraklarla doluydu, denizden gelecek bir saldırıya karşı değil, çevredeki bütün topraklara sahip olan dağcılar kontrol edebilmek için. Düşmanlıkları o kadar sürekli ki, Çerkez gerilla korkusundan, bir tek asker bile kale duvarlarının dışına topçu desteği olmadan çıkamaz. Gerçekten de, bu dağcılarının saldırıları o kadar cesur ve yorulmak bilmezdir ki, garnizon subayları, korunaksız alanlarda nöbetçi yerine eğittikleri köpekleri kullanmak zorunda kaldıklarını söylediler. Bu hayvanların görevlerini gayet güzel yerine getirdiği görüldü çünkü bir düşman yakınlarda dolaşırsa köpekler yüksek sesle havlamaya başlayarak derhal alarm veriyorlardı. Eğer buna yönenin sağlıksız havasını, kötü suyunu ve sıklıkla değiştiğimiz, Kafkasya'nın her zamanki ateşli hastalığını da eklersek, kaderinde Kafkasya olan mutsuz Rus askerinin alın yazısı ne kadar yürekler acıydı! Ölümünden başka bekleyeceği hiçbir şey yoktur; çok azı evine döner ve dönebilecek kadar şanslı olanlar da, asla kurtulamayacakları, gidip gelen ateşli hastalığı beraberlerinde götürürler.

Prens Worronzow tarafından teftiş edilmek için kalenin avlusunda toplanan zavallı adamların acınacak bir görüntüsü vardı: bir deri bir kemik kalmış suratları, sargılı başları ve güçsüz uzuvları, geçit töreninden ziyade bir hastaneye daha uygun olduklarını gösteriyordu. Abartmaksızın belki de, toplanan üç yüz kişiden en fazla ellisine sağlıklı denilebilirdi ve içlerinden en fazla yarısı tüfek kullanabilecek haldeydi. Fakat Sohumkale'de kaldıkları yer hiç kötü değildi. Revirleri de yatakhaneleri de havadardı; yataklar temiz görünüyordu ve Prens'in sorguladığı askerler, ne yemekten ne de kendilerine gösterilen davranıştan şikâyet etmeleri için hiç bir sebep olmadığını söylediler. Erzak

depoları da doluydu, ekmek ve et de en iyisindendi; istenecek hiçbir şey yoktu. Aslında, askerlerin çok az mı beslendiğini ya da üstleri veya teğmenlerinin tehditkâr bakışları altında doğruyu söyleyip söylemediklerini bilmiyoruz; her halükarda, bu subaylar utanılacak bu yöntem sayesinde, alelade askerlerin yiyecek, giysi, kısacası her bakımdan mağdur olması pahasına, zenginleşmekle suçlanıyor. Sohumkale'deki ölüm oranı korkutucuydu; çünkü yaygın görülen aralıklı ateşlenmelere ilave olarak, askerlerin bazıları, genellikle sağlıklı yiyecekler yüzünden ortaya çıkan iskorbüt hastalığına yakalanmıştı.

Zavallı askerlerin daha önce bahsettiğimiz Kafkasya sahillerindeki askeri yolun yapımında harcamak zorunda kaldığı emek ve işgücü esnasında, gün boyu Asya güneşinin kavurucu sıcaklığına, geceleri de dağlık bir ülkenin ani ısı değişimine maruz kalması, başka hiç bir nedenden olmasa bile, zaten tek başına hastalığa yol açıyordu. Bu arada, Rus askerlerinin tükettiği – hükümetin, yorgunluğunda destek olması için yeterli miktarlarda temin ettiği uyarıcı olan – içki miktarından hiç söz etmiyoruz bile.

Yöneticilerinden iyi muamele görmesi gereken bir asker varsa, o muhakkak Rus askeridir. Yoklukta sabırlıdır, üstlerine karşı uysaldır, katı disiplin yanlısıdır ve hiç bir kötü muamele, hiç bir tehlike onu, Çarına ve ülkesine olan görevini yapmaktan alıkoyamaz. Her türlü amaç için kullanılabilen bir makinedir ve korkuya karşı öyle duyar-sızdır ki, bir nöbetçi bir Çerkez'in kurşunu ile düştüğünde, bir diğeri derhal, saat kadar düzenli bir şekilde, onun yerini alır. Yollarda çalışırken de tehlikeye karşı aynı umursamazlığı gösterir. Eğer bir adam, gizlenmiş bir düşman tarafından öldürülürse, bir diğeri çıkıp ölen arkadaşının kazmasını alır ve hiçbir şey olmamış gibi çalışmaya koyulur.

Kafkasya'da seyahat ederken, askerlerin iki veya üç yüz kişilik gruplar halinde kalelerinden çıkıp, günlük işlerinin başına – yol yapımına – ulusal şarkılarından birini hep bir ağızdan söyleyerek, sanki bir merasime gider gibi, gittiklerini sık sık gördük! Oysa yolun her tarafında ölüm gizliydi ve kaybettikleri birkaç arkadaşlarının ardından yas tutmadıkları günler çok nadirdi; hatta ülkenin bazı bölgelerindeki kıtalar ile tamamen irtibat kesilebiliyordu. Garnizondaki birliklerin gündelik yaşamı budur. Bir savaş durumunda büyük topluluklar harekete geçirilerek, zaferden emin olmadıkça asla ortaya çıkmayan düşmanın

peşine düştüğünde, gerçekten ciddi kayıplar veriyorlar. Şayet geri çekilmek zorunda kalırlarsa ve eğer arkalarında kalan bütün ormanları ve geçitleri ele geçirme tedbirini almamışlarsa ki Kafkasya kadar dağlık bir toprakta bunu yapmak mümkün değil – o zaman bu bir muharebe olmaktan çıkıp bir katliama dönüşüyor.

Ayrıca, Rus askerleri ne kadar değerli olsa da, toplu halde ele alındığında, ve genellikle iyi disiplin edildiğinde, tamamen cahil yetiştirilmiş bütün erkekler gibi, subaylarının emri altında oldukları sürece işe yararlar. Bu olmadığı zaman, derhal ruhsuz ve cansız bir aciz topluluk haline gelirler ancak yetenekli bir mühendisin rehberliğinde işlevlerini yapabilen basit bir makine gibidirler. Gerilla olarak hiç bir işe yaramazlar; çünkü, eğer ordu her hangi bir zamanda subaylarını kaybederse, ya da bir tabur ana kuvvetten koparsa, son adamına kadar katledilecekleri kesindir. Diğer yanda, hasımları olan Çerkezlerin, gerilla olarak dünyada bir eşi yoktur. Ülkesinde, operasyonlarını gerçekleştirmesine elverişli her yeri mükemmelen bilmesinin yanı sıra, bütün hareketlerini şaheser bir hız, ileri görüş ve zekâ ile gerçekleştirir. Rusların izcilerini ve avcılarını göndermeleri ve onlardan da olumlu rapor alması hiç önemli değildir; her hareketlerini hiç uyumadan izleyen bir göz hep üstlerindedir. Ordunun, saldırıya uygun bir yere kadar, rahatsız edilmeden ilerlemesine izin verilir. Sonra, sanki büyü yapılmış gibi, her ağaç, kayalık, uçurum ve tepe, avlarının üzerine ölümcül kurşunlar ve oklar yağdıran ve sonra da, takip etmesi imkânsız olan sığınıklara giderek ortadan kaybolan silahlı adamlarla dolar. Ordunun yürüyüşü boyunca tekrarlanan ve hep başarılı olan bu saldırılar yorulmak bilmez dağcılar tüm düşmanlarını ortadan kaldırıncaya kadar sürer. Bunu gerçekleştirmek için de önce subaylardan başlarlar çünkü geçmiş tecrübelerine göre, şefleri giden adamların şaşkınlığını bilirler.

Daha farklı durumlarda, nehir kenarlarında veya açık arazide, eşsiz süvarileri hareket edebildiği sürece, aynı şekilde tehlikelidirler; çünkü Rus ordusunu beklenmedik bir anda yakalarlarsa, bu korkunç atlıların saldırısı çok feci bir olaydır. Canlı bir çığ gibi üzerlerine inerler; daima en öne ve en arkayı karmakarışık ederek kılıçtan geçirirler ve ağır silahlar devreye girmeden ortadan kaybolurlar.

Aslında, Rus ordusu içinde Çerkez gerillaları ile baş edebilen yegâne kuvvet, Kuban ve Karadeniz'deki Çernomorski Kazaklarıdır. Dağcılarının silahlarını, kullanım şeklini, adreslerini ve hareket hızını, kısaca savaşıma yöntemini benimsedikleri için, hasımları ile bir bakıma eşittirler. Süvari askerler olarak kahramanlıkları ile ün kazanmış Don'daki kardeşleriyle karşılaştırıldıklarında, hiç şansları yoktur çünkü aynı savaş şekline göre eğitilmemişlerdir.

Rusya kadar zorlu bir askeri gücün büyük bir gayret gösterip bütün ülkeyi ele geçirerek savaşa son vermemesi bazı insanları şaşırtabilir; fakat Kafkasya gibi ulaşılamaz bir ülkede, büyük bir silahlı kuvvet ile askeri operasyon yürütmenin ne kadar imkânsız olduğu unutulmamalıdır. Savaş gereçlerinin ve büyük bir orduyu desteklemek için gereken erzakın ulaşımı bir yana, yolların, köylerin ya da yiyeceğin bulunmadığı – Çerkezlerin, düşman güçlerini ayakta tutmaya yaraması ihtimaline karşı, dağlardaki ıssız bir bölgeye taşıyamadıkları tüm yiyeceği imha etme âdetinden dolayı – bir ülkede yenilgi halinde, ya sığınak ya da destek olmak açısından Rus kaleleri ıssız konumda ve garnizonları da önemsizdir. Dolayısıyla, böyle bir ikilemde kalan bir Rus ordusunun, güveneceği gemiler de olmasa, hiç kaçma şansı kalmazdı.

Rusya Edirne antlaşmasından kaynaklanan hayali unvanına dayanarak Kafkasya üzerinde hak iddia ettiğinden beri, bu topraklarda yürütülen savaş yöntemi böyle olmuştur. Esasen, İsviçreliler, en görkemli devirlerinde, Almanya'nın ve Fransa'nın, disiplinli birliklerinin başındaki, zırhlı şövalyelerini püskürtmeyi başardıklarında, hiç değilse silah bakımından hasımları ile neredeyse eşittiler. Oysa burada, her fırsatta üzerlerine canice ateş açan muazzam bir ağır silah gücüne karşı, ellerindeki tüfek ve kılıcın dışında kendilerini koruyacak gücü olmayan bir milletin, şu ana kadar bağımsızlığını sürdürmekle kalmayıp yıldan yıla muzaffer olmayı başardığını görüyoruz.

Fakat Sohumkale hakkındaki bilgilere kaldığımız yerden devam edersek; her şeyi göz önünde bulundurarak, Rusya haricindeki her hangi bir gücün, yeri itibarıyla mevcut koşullarda önemli bir avantaj sağlamayan bir pozisyonu elinde tutmak uğruna, vatandaşlarının hayatını böyle müsrifçe heba edeceğine inanmakta zorlanıyoruz. Hastalığa neden olan zehirli bir hava ile çevrilmenin yanı sıra, birlikleri hiç uyumayan bir düşmanın tüfeklerine maruz kalıyorlar; ilaveten, ne

körfezi emniyetli ne de demirlemesi iyi. Bir de, Sohumkale civarındaki arazi Kafkasların en vahşi ve en erişilmez yörelerinden biri. Rusların en amansız düşmanlarından olan, Kırım ve Kuban Tatarlarının hanları ve sultanlarının soyundan gelen ve aşiretleri ile oluşmuş yerli halk da herhalde en gaddar olanlardan. Bugüne kadar Ruslara duydukları düşmanlık öyle büyük ki, can bağışladıkları ya da hapse attıkları hiç görülmemiş. Bu iri yarı, acımasız Tatarları, koyun postundan ceketleri ve uzun yün şapkaları ile, bellerindeki kuşaklarında her türlü silahla ve sırtlarında asılı olan Yunan tüfekleri ile görünce, insanın aklına derhal kanun kaçağı bir hırsız, uygarlığa ebediyen nefret yemini etmiş bir adam geliyor. Yani Rus hükümetini kınasak da, böyle bir iklimin ve düşmana maruz kalan zavallı askerleri, merhamet duygularımızı kesinlikle hak ediyor; çünkü şundan eminiz ki, Çerkezistan'da tek bir orman ve bir dağ var olduğu sürece, onun çocukları, lanet etmeleri için bunca sebep olan bir güç tarafından yönetilmeye asla boyun eğmeyecekler.

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Elbruz Dağının Denizden Görünüşü

Megrel Kıyısı

Redout Kale

Şehrin Tasviri

Kafkas Kabileleri

Rusya'nın Kafkasya'daki Emniyetsiz Yönetimi

Kafkasya'nın Mineral Zenginlikleri

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

KAFKASYA'DA GERİLLA SAVAŞI

Sohumkale'den ayrılıp Megrel'in devasa ovasının karşısına gelinceye kadar, seyahatimiz boyunca değişik canlılıkları ile bize keyif veren o güzel dağlık sahiller, yavaş yavaş kıyıları terk etti. Çerkezistan'ın güzel sahil manzarasına ne kadar hayran olsak da, şu an önümüzde duran muhteşem görüntüyü kapatan engeli geride bıraktığımız için pek de üzülmedik, çünkü tam karşımızda bütün görkemi ile göğe uzanan Kafkas Alplerinin silueti vardı. Buranın güzel ikliminde hava o kadar berrak ki, gözlerimizi kıynın eteklerindeki, içinden geçilmez Megrel ormanlarından Elbruz dağının en yüksekteki zirvesine ve daha da uzaktaki Kasbek'e çevirdiğimizde, ard arda dizilip, sonsuza dek kar altında olan bölgeye kadar giden tüm sıra dağları, dağcılarının kulübeleri ve tarım alanları da dâhil, çok net olarak seçebildik.

Karşımızda duran dağlık bölgeyi ve denizden 5,180 metre yükseklikte, sanki göğün mavi kemerini desteklemek için dikilmiş bir sütunu andıran muhteşem Elbruz dağını gezmeyi içtenlikle istedik. İçinden çıkan binlerce nehir ve sağanakları ile hem Kafkasya'yı hem de komşu ülkeleri besleyen, ebediyen karlar altındaki bu dağlık yörenin ıssızlığına bir Avrupalının ayak basması, eğer olmuşsa bile, çok enderdir! Burada, geleceğin gezginlerine araştırmaları için ne kadar büyük bir

alan açılıyor – doğanın en olağanüstü manzarası – insana ilham veren ve hayal gücünü arttıran her şey – vahşi ve güzel, romantik veya yüce olan her şey! Ve Tanrı'nın yarattığı bu muhteşem şeylerden daha fazla zihni arındıran ve yükselten ne olabilir? Güzel bir sanat eseri, muhteşem bir bina hayranlık duygumuzu uyandırabilir; fakat doğanın mimarisine, her biri farklı, güzel ve fantastik şekillerdeki kayalar ve yamaçlara, buzullar ve sonsuz karlara kıyasla ne kadar önemsizdirler! Ayrıca unutmamalıyız ki, yüksek dağlarla kaplı bu bölge, buzullar ile bereketli ovaların adeta iç içe olduğu, becerikli bir çiftçinin elinde, ayrıcalıklı bir iklimin en seçkin ürünleri ile dolup taştan ve birkaç saatlik bir yolculukla güneyin kavurucu güneşinden, ebediyen karlı bölgelere gidilebilen bir ülkede yer alıyor.

Bu ilginç ülkelerin, aydınlanmaya ve özgür kurumların ilerlemesine karşı uzun zamandır zalim bir engel oluşturan gücü tahtından indirmek için, para ve silah yardımı yapan ulusların girişimlerine açılacağı günlerin çok uzak olmadığını düşünüyoruz. Kafkasya'nın kahraman yerlilerinin bağımsızlık ilan etmesini ve güzel ülkelerinin Avrupa'nın bütün turistlerini bir mıknaş gibi çekmesini ümit edemeyiz miyiz? O durumda, manzara severlere, mineraloglara, botanistlere, jeologlara ve ulusların tarihleri ile ilgilenenlere ve belki de dünya üzerindeki ırkların en ilginç ve en eskisinin efsanevi öyküleriyle geleneklerini incelemek isteyenlere ne kadar muhteşem bir alan açılacak!

Şu anda gökyüzünün geniş kavisini boyuncaya önümüzde beliren o muhteşem manzaraya – Rus ihtirasının dalgalarının çeyrek asırdan fazladır boşuna yıpratıldığı ve şiddet uyguladığı, ırkımızın efsanevi yurdu olan o dağlık bariyere – yiğit halkının kahramanlığı karşısında heyecan, takdir ve huşu duymadan bakabilmek imkânsızdı. Uyuşuk Türkler ve İranlılar güçlü komşularının akınlarına boyun eğerken – hatta kuzeyin güçlü despotunun adını duyduklarında titrerken, – sadece o halk, Rusların ilerlemesini durdurma cesaretini gösterdi. Gerçekten, Rusya Kafkasya'daki her zamanki politikasını memnuniyetle sürdürür ve daha uygar uluslar karşısında bile çok başarılı olan Makedonyalı Philip'e Delphos'taki kehanette söylenen nasihate uyardı: “Yunanlıları fethedeceksen, gümüş mızraklarla savaş.” Hakikaten de, Kafkasya'dan Asya'nın nicedir arzu edilen bölgelerine memnuniyetle altınları ile yol döşerdi. Mevcut savaşın başarısı için, ne mutlu ki As-

ya'da hâlâ bir adet namuslu ırk; ülkesini ve bağımsızlığını yabancılardan altınından daha çok seven bir halk; dağ evlerini, basit adetlerini ve özgürlüklerini, şeytanın sunduğu tüm görkeme ve lükse tercih eden insanlar kalmıştı.

Sohumkale'den ayrılınca, önemsiz körfezlerden Kettasour, Kodor Iscuria ve Anaklia'yı geçtik. Ingour ve Agis nehirlerinin kesiştiği noktada yer alan Anaklia'nın, antik Heraclia'nın üzerinde kurulduğu söylenir. Karadeniz'in bu bölümünde bol miktarda mersin balığı, özellikle de, en makbul havyarın elde edildiği, çok nadir rastlanan Cephalo (*Kefal*) cinsi olduğundan, artık sadece bir balıkçı istasyonu olarak kullanılıyor. Ingour ve Agis'te alabalık ve kıyının yakınlarında, küçük olmakla beraber tadı eşsiz lezzetli olan, bol miktarda ringa da bulunuyor.

Anaklia'dan Redout Kale'ye kadar, Kafkas Alplerinin uzak bir görüntüsü ve İmereti'nin yüksek toprakları dışında, Megrel'in alçak ve bataklık sahili, manzaranın monotonluğunu canlandıracak bir tek özellik sunamadı. Gerçekten de, muazzam ağaçlardan oluşan ormanlar ve kamışlar ile sazlardan geniş alanlar vardı, fakat gemimizden görebildiğimiz kadarı ile, bu kasvetli ıssızlıkta ev kurmuş bir insana ait hiç bir emare yoktu.

En sonunda, Rusya'nın Karadeniz'deki diğer bir askeri üssü olan Redout Kale'yi gezmek amacı ile, şimdi adına Khopi denilen, eski Cyanes'in ağzında demirledik. Ancak girişteki bariyerin etrafında oluşmuş koca kum dağından dolayı, bunu başarmak, küçük bir sandalla bile, hiç de kolay olmadı. Bu abartılı bir tarif değil çünkü bariyerin her iki yanındaki derinlik bir savaş gemisinin geçmesi için yeterli – işte, bir zamanlar zengin olan bu ülke halkının barbar hükümdarları tarafından nasıl umursamazca ihmal edildiğini kanıtlayan somut bir örnek. Redout Kale Türklerin ve Megrel prenslerinin elindeyken bile yürürlükte olan bir kanun, bariyeri geçen her gemiye, arkasına bir tırmık bağlayarak yük taşıyan diğer gemiler için geçişin açık tutulmasını sağlamak zorunluluğunu getiriyordu. Fakat burası, yeni hükümdarları olan Rusların eline geçirdikten sonra, bu kadar basit ve ucuz olan bu uygulamaya devam edilmedi, dolayısıyla da kum tepesi yıldan yıla büyüyor ve bu kötülüğe ilaveten, çevre arazi insan sağlığı için İtalya'nın Pontin bataklıkları kadar zararlı olan bir bataklıkla dönüşüyor.

Rusya'nın Tuna nehri ağzında kum birikmesine izin verme politikasının nedenini kolaylıkla anlayabiliriz; fakat niçin Khopi'ye de aynı şekilde davranılır? Üzerinde gemilerin yüzebildiği iyi bir nehir ve Megrel'nın tam merkezine gidiyor. Üstelik burası, prenslerin çok az otoritesi olan bir yöre olduğundan, Rusya'ya aittir denilebilir. Dolaşısıyla bu durumda, Rusya'nın amaçlarını bir türlü anlayamadığımızı itiraf etmeliyiz. Belki de Rusya yerli halkın bağlılığından emin olamıyor ve onların komşuları ile tüm iletişimini kopartarak daha kolaylıkla kendine boyun eğdireceğini düşünüyor. Ya da, bundan birkaç yıl sonra veya ilk uygun fırsatta, Türk kıyılarındaki iki iyi liman olan Batum ve Trabzon'u ele geçirmeyi tasarladığı için, Redout Kale ve Poti'yi korumak için harcanacak emek ve masrafa değmiyor.

Bariyeri geçtikten sonra kendimizi bir göl kadar sakın, seyri gayet iyi ve ağır yüklü gemileri taşıyacak yeterince suyu olan Khopi'de bulduk. Bu nasıl bir ıssızlık görünümü! Göz alabildiğince uzanan kocaman bir bataklık dışında hemen hemen hiçbir şey yoktu – bozkır pelikanının ve insanın rüyasına giren her türlü su kuşunun vatanı; ve bu hal, yaklaşık dört mil ilerdeki Redout Kale'ye kadar devam etti.

Yaklaşık iki mil içeride, üzerinde yine rahat seyir edilen ve Khopi'den çok daha derin olduğu söylenen Syba adlı başka bir nehre geldik. Her iki nehrin kaynağı Alplerdedir ve tahmin edileceği gibi, karlar eridiğinde veya kuvvetli yağış sonrası suyun hacmi çok artar ve denize dökülecek yeterli bir çıkış bulamayınca, taşıp çevre arazinin tamamını sel altında bırakır.

Redout Kale, Asya'nın bu bölgesinde bulunan büyüklü, küçüklü her şehrin bire bir benzeri. Pazar yerleri, sokak yerine geçen, taş döşenmemiş, kirli ve dar uzun yollar, içi konforsuz, dışı berbat olan, her zamanki kulübe benzeri ahşap evler, köpekler ve akbabaların çöplendiği, her sokağın ortasında bulunan ve lağım yerine geçen derin bir oluk. Her ne kadar burada yaşayanların sağlığı bataklık sıtması yüzünden bozulsada ve bu şehrin Karadeniz kıyılarındaki en sağlıksız şehirlerden biri olduğu söylenir, bir zamanlar Orta Asya'ya giden İngiliz üreticilerin deposu olan Redout Kale, eski ticari zenginliğini tamamen kaybetmemiştir. Hâlâ Megrel sahillerindeki yegâne önemli ve büyük şehir olduğu için, çevre ülkelerden insanlar buraya gelerek ihtiyaç duydukları yabancı ürünleri satın alırlar.

Redout Kale ziyaretimiz büyük yaz fuarı esnasında olduğu için, şehri en uygun koşullarda görebildik; aynı zamanda, çevre yörelerde yaşayan farklı ırklardan örnekler görme fırsatımız oldu. Megrellilerin ve Immeretilerin yanı sıra Gürcüler ve İranlılar, Çerkezler, Lezgiler ve Ermenilerin yanı sıra Yahudiler, Türkler, Tatarlar ve Türkmenler, tuhaf bir karışım, her biri kendi farklı kıyafetini giymiş, yüz hatları ve davranışları ile kendilerine has özellikleri sergiliyor.

Farklı ırkların bu büyük toplantısında gezinirken, Prens Worronzow bana farklı milliyetleri işaret etti. Haşmetli Gürcü şık kıyafeti ile – mavi kumaştan, kolları dirseğe kadar yırtmaçlı, tamamı özenle örülmüş bir bluz; dizden büzgülü geniş şalvar ve siyah Astragan kuzu postundan yüksek bir keple gelmişti. Yüz hatlarına bakarak Ermeni veya İranlı sanılabilir: taşıdığı yegâne silah ise kırmızı ipek bir kuşağa sokulmuş, fildişi tutamaklı büyük bir hançerdi. Megrelliler ve Imeretiler ise, kostümleri ve yüz hatları itibarı ile, biraz Çerkezleri andırıyordu, ancak kişisel görünüm olarak çok alt düzeydeydiler ve o insanları öne çıkartan zeki ve pırıldayan gözlerden, cesur ve bağımsız davranış tarzından yoksundular. Bu köylülerin hepsi hançer, tabanca ve tüfekler ile silahlanmıştı ve hepsinin, Çerkezlerin kullandığı gibi, keçi kılından örülmüş, omuzdan asılmış siyah pelerinleri vardı. Fakat toplanmış bu kalabalık içinde en ilginç olanı, kış mevsiminin sekiz dokuz ay sürdüğü söylenen yüksek Alplerde yaşayan, Svanetiya'nın yerlileri Svanetiyahlıydı. Bu iri kıyım dağcılar tepeden tırnağa silahlanmış ve sanki daha önce hiç uygar insanların arasında bulunmamışlar gibi azılı ve vahşi görünümdeydiler. Çerkezistan sahillerindeki vatandaşları gibi şık bir gömlek giymek yerine, önünde Çerkez dağcılarının her zamanki kırmızı patron cebi olan, kuzu postundan uzun paltolar giymişlerdi, yünü yuvarlak örülmüş kuzu postundan kepleri ve çıplak bacakları tabaklanmamış deriden yapılma ve sıırımla bağlanmış sandalla sarılmıştı.

Bunların yanı sıra, Kafkasya'nın uzak bölgelerinden gelen başka ilginç kabileler de vardı ve hepsi de Rus hükümeti ile iyi geçindikleri için, tuz, tütün ve az miktarda barut almalarına izin verilmişti. Megrelliler ve Immeretilerin silahlarını taşımalarına izin verildiğine göre, bu yörelerde Rusya'nın gücünün kesin olarak yerleşmemiş olduğu sonucuna varabiliriz, çünkü aynı ayrıcalık Gürcistan ve Ermenistan'daki

vatandaşlarına tanınmıyor. Her halükarda, bu garnizondaki bir asker Kafkasya'da gittiğimiz diğer bütün Rus kalelerinde görev yapan silah arkadaşlarına nazaran bir avantaj olduğunu düşünerek avunabilir, Redout Kale'de bir tek düşmanı vardır – bataklığın mikroplu havası.

Aslında, Megrel, İmereti ve Gurya gibi yörelerde Rusya'nın otoritesine hiç güvenilemez. O da bilir ki, Dağıstan ve Batı Kafkasya halkları ile savaştığı müddetçe, özgürlüklerine çok düşkün olan bu insanların hürriyetinin en ufak ihlali, bir isyana yol açabilir ve bütün Trans Kafkasya kazanımlarının anahtar konumundaki Gürcistan'ı kaybetme tehlikesini doğurur. Dolayısıyla Rusya, her zamanki karmaşık pasaport mekanizmasını ve mali kanunları getirmeye cesaret edemediği gibi, yönetimine giren talihsiz insanları kendine köle etmeye yarayan bunalıcı kuralları uygulayacak çok sayıda devlet memurunu gönderip bu yöreleri boğmamıştı. Şüphesiz, ehlileştirilmemiş ve ehlileştirilemeyen Dağıstan ve Çerkezistan'ı bastırmayı başarmış olsaydı, bambaşka bir sistem uygulayacaktı. O takdirde, babadan oğula geçen reisler ve yaşlıların idaresinin yerini, Eski Rusya'da ve ele geçirdiği her ülkede uyguladığı ayrıntılı dikta sisteminin aldığını ve sahip oldukları bütün ayrıcalıkların halkın elinden alınarak – tıpkı becerikli bir mühendisin eliyle yönetilen bir makine gibi – yönetimi altındaki diğer cansız ve ruhsuz kalabalıklara dönüştürüldüklerini görebilirdik.

Halen bu yöreler Rusya için sadece politik açıdan değerli. Bu kadar çok askeri kalede garnizon bulundurma masrafları, önemsiz prensleri ve ihtiyaçları kendilerine bağlamak için her yıl yapılan emeklilik ödemeleri, hükümete gelir kaynağı olmadığı gibi, sürekli olarak hazineyi boşaltan bir yük. Bu saçmalık o kadar ileri gitmiş halde ki, Rusların Redout Kale'de ticari bir cemiyet kurmalarına izin vermeleri karşılığında, Megrel prenslerine yılda iki yüz bin rublenin üzerinde para ödeniyor! Oysa eski İmparator Alexander'ın saltanatı döneminde Megrel'in, Rus vilayeti olduğu ilan edilmişti; fakat bu durum, yarı uygar bir halkı uyutmaya yarıyor ve komşuları olan dağlardaki bağımsız kabileler ile ortak amaç gütmelerine engel oluyor.

Ayrıca, yerli halkın büyük çoğunluğu Doğu Kilisesi'nin üyesi olduğu için, aralarındaki din bağı dolayısıyla da Rusya'ya yakınlar. Fakat antik idollere tapmak ve yatıştırıcı sunaklar olarak hayvanları kurban etmek gibi Pagan seremonilerinin pek çoğunu hala uygulayan bir halka ne kadar Hristiyan diyebileceğimizi belirlemek biraz zor; ve bu

adetler Megreller, İmeretiler, Gürcüler ve özellikle de bu yörelerdeki dağlarda yaşayanlar arasında çok yaygın. Bunların çoğu, açıkça Müslüman olduğunu beyan ediyor ve onları Hristiyan yapmak için verilen tüm çabalar şu ana kadar başarılı olamamıştır. Doğrudur, sık sık en yakınlarındaki kiliseye giderler, Rus hükümetinin almalarına izin verdiği gümüş rubleyi ve gümüş haçı alırlar, vaftiz edilmeye razı olurlar, sonra başka bir kiliseye gidip tüm seremoniyi tekrar ederler, ama iyi bir Müslüman ya da iyi bir Pagan olmaya da devam ederler.

İşin aslı şu, ve bunu hem bu bölgelerde seyahat ederken edindiğimiz kişisel gözlemlerden, hem de Rus subaylarının sohbetlerinden biliyoruz: Trans Kafkasya'da, sahip olduğu topraklar arasındaki en huzurlu olan bu bölgede bile, Rusya'nın gücü kumdan bir temel üzerinde oturuyor. Kendi emeklileri olan Rum Kilisesi rahipleri ve önemsiz reisler ile yaşlılar, şüphesiz ki menfaatleri gereği hükümdarlığına bağlılar, fakat halkın tamamı bundan nefret ediyor. Bu yöreler şu anda savaşın eşiğinde olduğundan, bir yandan Türkler, diğer yandan Dağıstanlılar ve Lezgiler bu yörelerde sağlam bir zemin elde ederlerse, halkın hoşnutsuzluğunu açıkça ifade edip silaha sarılmaları çok mümkündür.

Hepsi aynı ırktan olup aynı dilin farklı lehçelerini konuşan Megreller, İmeretiler ve Gürcüler, atalarının gücünü ve kuvvetini unutmuş değiller. Ayrıca bir asırdan az bir zaman önce, ülkelerini yöneten reislerinin, ezeli düşmanları olan Türklerin ve İranlıların ülkelerine saygı duymasını sağladığını da unutmamışlardı. Belki de Rusların Kafkasya'da Gürcistan, İmereti ve Megrel'in yüksek bölgelerinde yaşayan aynı ırktan kabilelerden daha zorlu ve Tiflis ile Dağıstan arasındaki Rus birliklerini bu kadar azimle rahatsız eden bir düşmanları hiç olmamıştır. Her halükarda şurası muhakkak ki, reislerine tavsiye edilmiş hiç bir yolcu, silahlı koruması olmadan ülkenin dar boğazlarından ve geçitlerinden geçemez. Son yıllarda bu tehlike Türkiye ve İran'daki iç savaşlar neticesinde arttı ve bu durum kanundan kaçan çok sayıda Türkü ve İranlıyı Kafkasya'yı vatan edinmeye zorladı. Bu insanların tamamı Rusya'ya düşman olduğundan nefret ve husumet tohumlarını yerli ahali arasında da ektiler.

Esasen, Kafkasya'da hizmet etmiş bütün Rus subayları bir konuda hemfikir di: reislerine ve bağımsızlıklarına olan tutkularının yanı sıra, bir yabancıyla girilen hiçbir anlaşmayı kabul etmeyen bir halka, her ne

kadar güçlü, girişimci ve insancıl olursa olsun, hiçbir hükümetin boyun eğdirmeyi başarması mümkün değildi. Çünkü doğu Kafkasya'daki hemen her kabile, ilk uygun fırsatta, Rus hükümetine olan bağlılıklarından vazgeçip isyan bayrağını çekerek, kalelerdeki askeri birlikleri katlettiler. Kazbek'in dağlık bölgelerinde yaşayan, Slav bir kabile olduğu sanılan ve ikinci Katerina'nın Hristiyan yaptığını zannettiği Osetyalılar bile, Kafkas Peygamberi Gazi Molla ve halefi Şamil Beyin vaazları sayesinde artık Lezgilerin müttefiki oldular. Bu çok sayıda ki savaşçı insanlar, Elbruz'tan Megrel ve İmereti sınırına kadar olan Alplerin ve dağlık yörelerin tamamında yaşamaktadırlar. Bütün eski devir yazarları onlara ismen değindiği için, Kafkasya'nın orijinal yerli halkı oldukları düşünülür. Ruslar onların yaşadıkları topraklara girmeyi asla başaramamışlardır. Onlar hakkında anlatılan pek çok romantik öykü arasında, iç kısımlarda sadece bu insanlarca bilinen ve Alplerin sert rüzgarlardan koruması ile, kışın soğuğu ve yazın sıcaklığının bilinmediği, cennet gibi bölgeler olduğu söylenmektedir. O kadar ki, ilk atalarımızın vatanının burası olduğu, eski dönemlerin altın ve gümüş madenlerinin burada bulunduğu, aynı şaheserlikte ve romantizmde yüzlerce farklı öykü anlatılmaktadır.

Başarılı bir dil bilimci olan, Kafkasya kabilelerinin tarihi ile ilgili her şeye ilgi duyan ve günümüzde bu kabileler ve onların yurtlarını en iyi bilenlerden birisi olan Prens Worronzow, Suoni kabilelerinin, Precopius'un anlattığı gibi, büyük Lazi ailesine ait olduğunu ya da en azından bir zamanlar hükümdarlığını kabul ettiğini düşünüyordu. Bu varsayımının temelinde, her iki kabile arasındaki lisan benzerliği vardı: Örneğin, Dada (*baba*), ve Daal, Thaut (*Tanrı*). İsimleri olan Suoni (*Alp*)'ye gelince, bu sadece yaşadıkları dağlık toprakları ifade eder.

Prens, bu esrarengiz insanlar hakkında söylendiği gibi, yalnız Daal adı verdikleri tek Tanrı'ya taptıklarını ve ruhun ölümsüzlüğüne inandıklarını doğruladı. Ayrıca, onları şu ana kadar gerek Türkler ve İranlı misyonerlerin Müslüman yapmak için, gerekse Rusların kendi Hristiyanlık şekline ikna etmek için verdiği çabaların başarılı olmadığını belirtmeye değer. Yine de, Pazar gününü bizim gibi bir dinlenme günü olarak kutluyorlar. Zamanı bölüşleri ve pek çok gözlemleri de, bir zamanlar Hristiyan olduklarını ve Yahudiliği bildiklerini teyit etmektedir çünkü pek çok dini tören ve seremonileri Musevi âdetlerine yakındır.

Bu hususta ve Kafkas kabilelerinin dini, adetleri, davranışları ve geleneklerinin ayrıntıları hakkında, Kafkasya'daki görevi esnasında hiçbir gezginin sahip olamayacağı fırsatlarla karşılaşmış olan, aydın ve önyargısız Rus subaylarının desteklemediği hiç bir beyanda bulunmaya özen gösterdik. İtiraf etmek gerekir ki, bu subaylar daima bildiklerini bizimle paylaşmaya hevesli ve hazırdılar. Ancak Kafkasya genelindeki iç bölgelerde hiçbir zaman ulaşamadıkları yerler olduğunu da açıklıkla ifade ettiler. Hemfikir oldukları yaygın görüşe göre, bu bilinmeyen topraklar çok geniş ve verimli olup, iki büyük Alp olan Elbruz ve Kazbek arasında yer alıyordu. Bu fikre varmalarına sebep olarak, Çerkezlerin onları kışkırtmak için söyledikleri şu sözleri gösteriyorlardı: "Kıyıları ele geçirip denize sahip olabilirsiniz, fakat Suoni'lerin ve Inguşların dağlık vatanına girmeyi asla başaramayacaksınız. Üstelik orada tüm halkımıza yetecek kadar, hatta istediğimizden fazla mısır tarlalarımız ve bağlarımız, meyve bahçelerimiz ve otlaklarımız var."

Kafkasya'daki ilk gezginlerden olup, savaş başlamadan yıllar evvel, Kafkas reislerine hediyelerle gönderilen, ama esas amacı dağlarda altın olduğuna dair söylemlerin gerçekliğini öğrenmek olan Rus mineralog Reineggs, hükümete gönderdiği raporunda Suoni arazisinin güneyinde galeriler ve tüneller keşfettiğini ve bunların, büyük ihtimalle, eskiden şaheser altın ve gümüşün çıkartıldığı yerler olduğunu bildirdi. O zamandan beri bütün izleri kaybolmuştu, dolayısıyla, yabancı işgalcilerin gelmesinden korkan dağcılar tarafından bütün izlerin imha edildiği kanaatine varıldı. Hiç şüphesiz, Kafkasya'nın bu bölgesinde altın var, çünkü bu metal, kaynağı Elbruz'un dağlık bölgelerinde olan Ingour'da ve onun kollarında bulunuyor. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Reineggs'in raporundan kısa bir zaman sonra, Ruslar Kafkasya'da zorlu bir savaş başlattılar, şüphesiz bu değerli madenleri ele geçirmek ümidiyle. Esasen, politik fikirleri ne olursa olsun, herhangi bir zeki Rus vatan-daşı, bu toprakları ele geçirecek bir güç için bu madenlerin bitmez tükenmez bir zenginlik kaynağı olacağını bilir. Reineggs'den beri, altın arayışı uğruna maceraperestler bir kaç kez Suoni'lerin esrarengiz vatanına girmeyi denediler, fakat asla geri dönmediler.

Kıyılardaki seyahatimizi sona erdi ve okurlarımızın iç bölgeleri gezerken de bize eşlik edeceğini umuyoruz, böylelikle onlara ülke ve yerlileri hakkında daha fazla şey anlatabiliriz.

YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM

Kafkasya ve Halkının Tarihi Hakkında

Kafkasya'da Rus Entrikaları

Kafkasya'nın İlk Savaşçı Peygamberi İlyas Mansur

Geçmişi ve Esrarengiz Şekilde Yok Oluşu

Halefleri, Gazi Molla ve Şamil Bey

Meslekleri

Şu andaki gibi bir kriz esnasında, Doğu'nun kaderinde Eski Dünya'nın savaş meydanı olmak – ve insanlık tarihinde bir dönemi belirleyen olağanüstü ve beklenmedik devrimlerden biri sayesinde Avrupa'nın aydınlığının ve uygarlığının, en uzak ve kara cahil yörelere kadar girmesinin yolunu açmak varken – o devasa dağlık bölgenin, Kafkasya Kistağı'nın, garip kaderini durup düşünmekten kendimizi alamıyoruz. Avrupa ile Asya'nın ortasındaki önemli konumu, denize çift taraftan kıyısı oluşu nedeniyle ve dağ sığınağının olağanüstü kuvveti ile, en eski çağlardan beri dünya hakimiyetini hedefleyen her fatih dikkatini çekmiştir; yine de, bugüne kadar ona boyun eğdirme gayretlerinin tümü boşa çıkmıştır.

Asurlular, İranlılar, Yunanlılar ve Romalıların muzaffer silahlarını durduran engel burası idi – etrafında fetih furyası sürerken, dağların özgürlüğü ile her şeye tepeden bakan kaleydi; ve eskiden olduğu gibi şimdi de, çağdaş dünyanın en büyük askeri gücünün saldırgan emellerine karşı yarım yüzyılı aşkın bir süredir kafa tutuyordu. Engeli vatanlarına ezelden beri işgalcilerin ayak basamadığı bu fedakâr ülkenin kahraman kabilelerinin halinden anlamayacak insancıl ve mert bir yürek yoktur. Bu insanları bekleyen kader her düşünen zihin için ne kadar da ilginç olmalı!

Konumunun doğal gücü nedeniyle zapt edilemeyen, anlattığımız gibi, bir dizi doğal limanın yer aldığı önemli bir kıyı çizgisine sahip olan, hoş bir iklim, insanın ihtiyaç duyacağı her türlü ürünle dolu olan verimli ovaları ve konumu dolayısıyla Avrupa ve Asya arasındaki köprü unvanını hak eden bir bölge olmasına rağmen, halen keşfedilmiştir. Ölümsüz Yunan şarkılarında yer aldığı gibi veya Chaldean'lar tarafından Tauran, İranlılar tarafından Seddi İskender denilen, hakkında çok az şey bilinen, masallarla dolu ve gizemli bir bölgedir. Zamanında Arrian ve Strabo'nun onlar hakkında anlattıkları bugün dahi geçerlidir çünkü halkı, yönetim şekli, davranışları ve âdetlerinde çok az değişim göstermiştir. Dolayısıyla, şu andaki kriz çözülünce Avrupa uygarlığı bütün Şarka nüfuz etmeye başladığında, Makedonya fatihinden Rus çarlarına kadar, bütün düşman saldırılarına karşı koymuş bu bölgenin de, zamanla sosyal refaha ve sağlığa kavuşacağını ümit edemez miyiz?

Vatan sevgisinin temel duygu olduğu, çağlar boyu özgürlük için bitmez bir mücadele vermekle kalmayıp Rusya'nın ele geçirdiği tüm toplumlarda uyguladığı sistemli rüşvete direnmiş ırkların yaşadığı bu ülke, evvelce söylediğimiz gibi, Avrupa ve Asya'nın ortasında, özgürlüğün vatani ve etrafındaki baskı altındaki toplumların sığınacağı yeni bir Helvetik Konfederasyon olamaz mı?

Küçük İsviçre Cumhuriyeti'nin özgürlük dürtülerine sadık kalarak, çevresindeki papazlardan geçilmeyen, despotların kaynadığı ülkelere göre, sosyal düzeyde kendisini nasıl kat be kat yükselttiğini hatırlayalım. İsviçre'ye göre karşılaştırılamayacak kadar çok doğal avantaja sahip olan bu bölge için de, Rus saldırılarından kurtulup, bağımsız devletlerden oluşan bir konfederasyon haline geldiğı üstün ve görkemli bir gelecek öngörmek çok mu abartılı olur?

Çoğunluğu batı Kafkasya'da yaşayan Çerkezlere gelince, bugüne kadar haklarında yazılanlar köklerinin üzerindeki esrar perdesini kaldıramadı. Bir zamanlar çok güçlü oldukları ve yalnız Kafkasya'yı değil Kırım'ı da yönettiklerine hiç şüphe yok, çünkü bu ülkelerdeki pek çok nehir, dağ, hatta kaleler Çerkezce isimlerini koruyorlar. Bizans Rumları eski zamanlardan beri Batı Kafkasya yerlilerine Yunancada Çerkez anlamına gelen Zychian'lar demiştir. Ve topraklarının eski Pythus olan Pitsunda'dan başlayıp Karadeniz sahilinden devam ederek Kuban nehrinin ağızına kadar uzandığını anlatmışlardır. Bu ifadeyi, Orta Çağlarda Karadeniz'in Çerkeztan kıyılarında birkaç ticari üsse sahip olan Cenevizliler de teyit etmiştir. Cenevizliler ayrıca, bütün diğerk Kafkas ırkları arasında, cesaretleriyle en çok öne çıkanın onlar olduğunu ve belli bir uygarlık düzeyine eriştiklerini, terbiyeli, misafirperver ve bağımsızlıklarına inatla düşkün olduklarını söylemişlerdir.

Çerkezler kendi dillerinde kendilerini Kafkasya'daki diğerk ırklardan Attéghi ismi ile ayırırlar. Bu isim, *iki deniz arasındaki ülkenin yerlileri* demek olduğundan, Çerkezlerin Kafkasya Kıstağı'nın ilk yerleşik halkı olduğı anlamını çıkartabiliriz. Alınanlar, Çerkezlerin Alan'lar, Araplar ve Medes'lerden geldiğini ispat etmek için ne kadar uğraşsalar da, bu söylemin hiç bir temeli yoktur. Çünkü Çerkezceyi inceleyen bütün filologlar, bilinen hiç bir dile benzemediğı konusunda mutabık oldukları için bu teorinin zaten geçerliliğı yoktur. Ancak, Kafkasya Kıstağı'ndan Kırım'ın tamamına ve çevre yörelere kadar devasa topraklara

hükmetmiş bir milletin tarihi ve kökleri konusunda, bir halk ozanının şarkısı, bir şairin sözleri ve cansız cisimlerin isimlerinin dışında, başka destekleyici bir şey olmaması tuhaftır. Oysa her millet, ne kadar barbar olursa olsun, kendisinden önce gelen ırkla bağlantısını gösteren tarihi bir belgeye sahiptir. Günümüzde, Çerkezleri Kafkasya'daki diğer ırklardan ayıran, belirli bir askeri duruşu, bedensel simetrisi, büyük fiziksel kuvveti ve yakışıklı, etkileyici yüz hatları yani Kafkas ırkının gerçek tipi olmuştur. Ayrıca belirtmeliyiz ki, ister Tatar, ister Türk veya Kazak olsun, bu millet ne zaman bir diğeri ile karışmışsa Kafkas kanının etkisi daima daha asil ve daha mükemmel hatlara sahip olmak şeklinde kendini göstermiştir. Ruslar ve Türkler Çerkezistanlılara “yolu kes” anlamına gelen Çerkez derler. Bu ismin, yabancı bir askerın topraklarından geçmesine asla izin vermemelerinden türediğini düşünüyoruz. İranlılar onlara diğer Kafkas kabilelerinden ayırmak için Kassack şeklinde hitap ederler; dolayısıyla orta çağlardaki göçebe Kazak topluluklarının Kafkasya'dan kaynaklanmış olması muhtemeldir. Kafkasya'nın nüfusunu doğru bir şekilde tespit etme imkânı bulamadık. Prens Worronzow, İmereti, Megrel ve Gürcistan dâhil, nüfusun 3.000.000 kadar olduğunu düşünüyor. Oysa Türkler bu söylemi doğru bulmayıp sayılarının 4.000.000'dan fazla olduğunu ve muharebe meydanına 700.000 savaşçı getirebildiklerini ifade ediyorlar.

Atteghi ismi verilen, aşiretlere ayrılmış ve kendi reislerinin yönetimini kabul eden Çerkez kabileleri sayıca en fazla olanlardır. Yönetim biçimlerine, reisler, asiller ve aşiret üyelerinden oluşan ve unvanlarının sadece kamusal ve idari kapasitelerinde reisler, kanun yapanlar ve yaşlılar olarak ortaya çıktığı bir tür asiller cumhuriyeti denilebilir. Bunun dışındaki tüm sosyal ve aile ilişkilerinde mükemmel bir eşitlik vardır.

Bu yönetim biçiminin kökenine ulaşmak zor değil. Dünyanın çok eski devirlerinde insan ebeveynlerine itaat etmek ve saygı göstermek üzere eğitilmişti. Zaman ilerledikçe, aileler kabilelere dönüşünce toplumun en yaşlı ve en bilge üyeleri doğal olarak yargıç ve arabulucu görevini alırken, cesur ve atılgan ruhlular da kovalama ve savaş yolunda liderlik ettiler. İçlerinden biri, savaştaki cesareti ve meclisteki bilgeliği ile ün yapınca, onu destekleyenler çoğaldı ve böyle bir lidere hizmet etmekten gurur duyarak sadakatle onun bayrağına bağlı kaldılar. Böy-

le bir reisin ilk çocuğu doğal olarak babasının ardından otoriteyi devraldı. Böylelikle kalıtsal yönetimle, reisler ve aşiretlerin oluşumu ortaya çıktı. Bu milletin ezelden beri kabul ettiği sistem, sade, ataerkil ve dağlık bir ülkeye uygun olarak birbirinden kopuk, farklı kabilelerin kendi sağlam sınırları içerisinde, çok sayıda güçlü krallık gibi güvenle ve bağımsız yaşayabildiği bir yönetim şekli olarak devam etti.

Bütün Kafkasya Kıstağı'nın durumu böyleyken, olağanüstü inceleme ve yetenek sahibi olan Rus çarı I. Petro, eski Roma'dan kalma "böl ve yönet" özdeyişini benimsedi. Bu görüşler doğrultusunda, öncelikle İmereti, Megrel ve Gürcistan'da entrikalarına başladı, buradaki yerli ahalinin büyük çoğunluğu kendi kilisesi olan Doğu Kilisesine bağlıydı, böylelikle, seleflerinin hiçbir zaman uygulamadığı bir politika örneği oluşturdu. Dindaşları adına o kadar etkili başarılar sağladı ki, 1774 Kaynarca barışında bu ülkeler hem Türkiye'den hem İran'dan bağımsızlaşarak Rusya'nın koruması altına girdiler. Bir milletin korunması için ne kadar meşum bir himaye! Nasıl da parçalanmayı, ezilmeyi ve yok olmayı vaat ediyor!

Tahmin edileceği gibi, bu krallıkların önemsiz idarecileri arasında münakaşalar ve uyumsuzluklar oluştu. Gürcistan kralı Heraclia, komşusu İmereti kralı Soloman'ın topraklarının bir bölümü üzerinde eskiden gelen bir hak iddia etti. Soloman ise, Megrel kralı Khazia ile müttefik olarak milletler arasında gerçekleşen en kanlı savaşlardan birini başlattı. Savaş, yerli halkın yarısı kılıç, hastalık ve açlıktan kırılana kadar devam etti. Ve ancak o noktada, bunlar olup bittikten sonra, koruyucuları devreye girerek Prenslerine emekli maaşı bağlayarak, topraklarının Rusya İmparatorluğuna dâhil edilmesini sağladı.

Kafkasya'nın bu bölgesinde böyle bir başarı elde edince, aynı sistemi iki Kabartay'ın Çerkez prensleri, Hazar denizinde Dağıstan'ın Lesgili reisleri ile Karadeniz sahilindeki Çerkez reisleri arasında da izledi. Rusya, birbirlerinin topraklarını yağmalayıp "göze göz, dişe diş" kanunları uygulayan insanlar arasında intikam duyguları yaratırken, diğer taraftan da rüşvet, vaat ve pohpohlama yoluyla önemsiz reisler arasından yeterli sayıda müttefik kazandı. Bu sayede Kafkasya'nın tam ortasından geçen, her yerde garnizonlarının bulunduğu kalelerin koruduğu ve Rus imparatorluğunu İmereti, Gürcistan ve Megrel'e bağlayan Wladi Kafkas adlı bir yol yapmayı başardı. Kafkas halklarının bütün

eski kıskançlıkları canlandı; derhal silaha sarılarak kendilerine ihanet eden prensleri katlettiler ve tarihte, taraflar arasındaki güç dengesizliğinin benzeri zor bulunacak bir savaş başlattılar. Krudener, Herman ve Medem gibi Alman vatandaşı olan Rusya generallerinin uyguladığı vahşet hakkında ne çok hikâye anlatılır! Özellikle Herman, Kafkasyalılar üzerinde gerçekleştirdiği vahşet ile o kadar korkunç tanınmıştır ki, bugün bile adı beddua ederken kullanılır.

İki Kabartay, Çeçenler ve Dağıstanlılar, toprakları Rus sınırında bulunduğu için en büyük ıstırapları yaşadı. Özellikle Dağıstan, Halim Paşa'nın hatıralarında anlattığına göre, ölümlerin yakıldığı devasa bir odun yığınınna dönüştü. Bu talihsiz ülkelerin konumu böyle iken, Avrupa'da çok az bilinen, fakat Kafkasya'da şöhreti ebediyen yaşayacak bir lider ortaya çıktı. Neredeyse insanüstü bir enerjiye sahip olan bu olağanüstü reis, Dağıstan'ın Lezgi reislerinin hepsini, orduları ile birlikte, ortak bir bütünleşme bağı ile derhal bir araya getirmeyi başardı. İmam, savaşçı ve peygamber olarak üçlü bir karakter benimseyen Mansur, savaşta ki yiğitliği ve hitabet gücü sayesinde, insanlara en duygusal kahramanlık eylemlerini gerçekleştirmeleri için ilham verdi. Bu kişi, Kafkas kabilelerini yeniden hayata geçirdiği söylenebilecek ve üzerlerindeki sınırsız etkisi ölümüne kadar devam eden İlyas Mansur'du.

Bu yorulmak bilmez liderin yiğitliğinden ve bilgeliğinden sadece Dağıstan yararlanmadı. Kafkasya'nın her yerinde görülüyordu ve konuşmalarında, reisler arasında birliği ve Rusya'ya karşı nefreti telkin ediyordu. Kâh Kuban nehri kıyılarında Nogaylar ve Kara Tatarların başında, kâh Kırım ve Türkiye'de, ardından tekrar, onu hem yaralanmaz hem de karşı koyulamaz, kutsanmış İman olarak gören Dağıstanlı savaşçıların başında yer alıyordu. Ancak, uzun ve şanlı şerefli bir çalışma hayatından sonra 1791'de Anapa kuşatması esnasında Rusların eline düştü ve o tarihten sonra kendisinden hiçbir haber alınamadı.

Kafkasya harbinin Rus tarihçileri Mansur Bey için "sahte peygamber" derler. Avrupa dillerinden birkaçını konuşabildiği ve hem sanat dallarını hem de Avrupa'da uygulanan savaş tarzını yakinen bildiği için, onun tebdili kıyafete girmiş, dönecek bir Polonyalı olduğunu düşünürlər. Oysa bu düşünce, Türk tarihçilerinin anlatımları ile örtüşmüyor. Onlara göre kahramanları, Cengiz Han fethetmeden önce, İran'ın,

Gürcistan'ın ve çevre ülkelerin büyük bir bölümüne hükmeden ünlü Sultan Celaleddin'in soyundandı.

Böyle olsa bile, İlyas Mansur her bakımdan sıra dışı güçleri olan bir insan, gününün Napolyon'u ve muhakkak ki Rusya'nın bu ülkelerdeki gelmiş geçmiş en büyük düşmanıydı. Tüm başarısını, sağlamlaştırma-yı politik bir sistem haline getirmesine ve insanları, birlik olarak elde edecekleri avantajlar hakkında ikna edebilmesine borçludur. Dağıstan-lı reisler bu sistemi memnuniyetle uygulamışlardır ve Kafkasya'nın bu bölümünün nüfusu, müttefikleri olan Çeçenler ile birlikte yarım milyon kişi etmese de, o zamandan beri Ruslarla savaşmaya devam ederek, yarı uygar bir toplumun, modern askeri bilimin tüm avantajları ile donanmış güçlü bir milletle harp ederken nadiren erişeceği bir başarı sağlamışlardır.

Dağıstan'ın Lezgileri, ünlü peygamberleri Mansur Bey'e layık bir halef olarak Gazi Molla'yı buldular. O bir savaşçı olmadığı halde, belagati sayesinde takipçilerini kahramanlık yapmaları için heyecanlandırdı ve tüm Kafkasya, yeniden Dağıstan'ın zaferleri ile çalkalandı. Polonya ve İran'ı ele geçiren General Paskewich boşu boşuna Kafkasya'ya gönderildi. Dağıstan savaşçıları üzerinde hiç bir etki sağlayamadı. Çok becerikli olan halefi General Rosen de daha iyisini yapamadı; çünkü Gazi Molla, peygamberin zorlu savaşçıları olan müthiş mürtleri ile birlikte, en beklenmedik anda Ruslara baskın yapmak ve her fırsatı avantaja çevirmek için daima hazırды. Askerler bir dar boğazdan geçecek olsa, sanki sihirli bir şekilde bütün tepelerde onlar vardı. Birkaç dakika dinlenmek için ormandaki ağaçların gölgesinden yararlanacak olsalar, bütün ağaçlar onların adamları ile kaynıyor ve üzerlerine kurşun yağdırılıyordu. Fakat ne kadar sıkı takip etseler de düşman daima ellerinden kaçıyordu. Boşu boşuna, köyler talan edilip ateşe veriliyor, bahçeler, bağlar ve mısır tarlaları imha ediliyordu. Kimse barış yapmak için yalvarmıyordu; Rus askerleri açısından, güçlü kale duvarlarının dışında hiç bir yer güvenli değildi.

Kendisine ilahi bir görev bahşedildiğine inanan bütün fanatikler gibi, Zavallı Gazi Molla da, birçok tehlikeden kaçıp gâvurun ne kurşunu, ne de kılıcının kendisine zarar veremeyeceğine kani olarak saldırılarında gözünü giderek daha karartmaya başlamıştı. Ve düşmanla bir kalede çarpışırken o meşum an geldiğinde, kaderinde bir süngü yarası

ile can vermek vardı. Ancak, bir gâvur kurşununun veya kılıcının ona değemeyeceği kehaneti, kelimesi kelimesine doğru çıktığından, takipçileri arasında peygamber olarak anılmaya devam etti.

İlyas Mansur'un Dağıstan'da başlattığı ve ardından Gazi Molla'nın kısmen devam ettirdiği şeyi, Kafkasya'nın şimdiki imamı, savaşçısı ve peygamberi olan Şamil Bey mükemmelleştirdi. Ruslar ile savaşları, geçirdiği tehlikeler ve maceraları tek başına roman olabilecek bu ünlü reis, yüzyılın başlarında Dağıstan'ın Gimri köyünde doğmuştu. Diğer Kafkas reislerine kıyasla en büyük avantajı, ülkesinin en bilgili ve en iyi belagat ustalarından biri olan meşhur Molla Celaleddin tarafından özenle eğitilmiş olmasıydı. Molla Celaleddin, büyük savaşçı peygamber Mansur Bey'in hem yeğeni hem de müridi idi. Arapların dili, tarihi, edebiyatı ve felsefesi konularındaki ustalığını da, hem bir savaşçı reis, hem de yetenekli bir dini lider olarak sergilediği olağanüstü belagati de Mansur Bey'den aldığı eğitime borçludur. Rus generallerinin gösterişli ve gerçek dışı bildirilerini cevaplamaya gerek gördüğünde, Kafkasya halkına hitaben yaptığı duyuruların, her hangi bir lisanda yapılmış en zeki konuşmalardan olduğu söylenir.

Esasen Şamil Bey, ara sıra Şark'ta ortaya çıkan ve derin bilgeliği ve birbirine düşman olan dinleri ve ırkları birleştirmekte gösterdiği incelelikle insanoğlunu hayrete düşüren olağanüstü insanlardan biridir. Peygamber hırkasını Ali'ye mi, yoksa Ömer'e mi verdi konusunda anlaşılamayan fanatik Türkler ve İranlılar asırlardır birbirlerini katlederken, aynı şekilde Latin ve Rum Kiliseleri de birbirlerinin inançlarının ortodoksluğu konusunda anlaşamazken, Dağıstan'ın akıllı reisi, yalnız Ali ile Ömer'i uzlaştırmamanın yolunu keşfetmekle kalmamış, her dinden insanları ortak bir kardeşlik ve Moskova yönetimine karşı nefret duygusu etrafında birleştirebilmiştir. Böylece, Rus ordusundan binlerce asker kaçığını da bayrağı altında toplamayı başarmış ve etrafında, Oliver Cromwell'in Ironside'ları (*süvariler*) gibi hem asker, hem de dini taraftar olan Müritlerden korumalar oluşmuştu.

Bunların yanı sıra, emrinde en az 60.000 kişilik bir ordusu var; adamlarının hepsi tecrübeli ve çoğunluğu çeşitli Kafkas kabilelerinin üyelerinden ve Doğu Avrupa ile Asya'nın her yanından gelen yabancı-lardan oluşuyor. Ayrıca, Dağıstan'a çeşitli reformlar getirmeyi de başardı; düzgün bir hükümet kurdu, mahkemeler, bir posta sistemi, turist-

leri korumak için jandarmalar ve konaklamaları için hanlar oluşturdu ve vergi uyguladı, yani her şeyi mümkün olduğunca uygar toplumların âdet ve usullerine benzetti. Askerlerin dñzenli olarak maaşını aldığı, subaylar arasında rñtbe ve nişan uygulamasını başlattığı ve kahramanlığı para ve toprak vererek ödñllendirdiđi için, askerleri özendirdi ve yabancıların ordusuna katılmasını teşvik etti. Bu ve bunun gibi Avrupa disiplini has pek çok yenilik ve esas olarak, birliklerinin verimliği konusunda, Rus ordusunda general rñtbesine yñkselmiř dostu ve silah arkadaşı Danyal Bey'e borçludur.

Halen Rusya'da dolaşan raporlara inanacak olursak, şamil'in peygamberi ve yorumcusu olduğu bu yeni din, eğilimlerinde aşırı liberal, her inançtan olanlara karşı hořgörñlñ ve adına Mñslñmanlık denilebilirse, her halñkarda o dinin pek çok hurafeleri ve saçmalıklarından kurtarılmıştır. Bu, hiç řñphtesiz başarısına ve bunca rakip dinlere mensup insanların ona olan bağlılığına bñyñk katkı sağlamıştır. Esasen şamil'in dini doğu için tam anlamı ile yeni değil; menşei uzun yıllar önce Arabistan'dadır. Kafkasya'da bunu ilk vaaz eden İlyas Mansur'dur. Politik eğilimleri olduğu, özgñrlñk ve bağımsızlığı teşvik ettiği ve gñnñmñzde Muhammed'in dinini itibarsızlaştıran kñçñk dñřñrñcñ materyalizmi lanetlediği dñřñnñlebilir.

Alani ve Saracenlerin karışımı olduğu sñylenen bir Lezgi olan şamil, kendi ırkının mñkemmel bir örneği kabul edilebilir. Onlarda, Çerkezlerin nadir gñzelliikteki hatları, simetrileri ve fiziksel kuvvetlerinden eser yoktur; fakat son derece hareketli ve çeviktirler, her nevi yorgunluğa dayanıklıdırlar, savaş meydanında cesur, azimli ve diğer tñm Kafkas ırklarından daha fazla kindardırlar. Bir Lezginin intikamı korkunç bir olaydır. Ona göre kan ancak kan ile cezalandırılabilir ve intikamı alınıncaya kadar ölen kişinin ruhu huzura kavuşmaz. Dolayısıyla, bir Lezgi savaş meydanında can verirse, onun intikamını alma ya yemin etmiş bir arkadaşı mutlaka vardır. Bñylelikle, bu insanların eski dñřmanı Ruslara karşı duydukları nefret, nesilden nesile sñrer; ebeveynler ve yaşlılar katledilen atalarının ruhları için kefarete olarak yatıştırıcı bir kurban gerektiğini belirtir!

Bu niyetle oluşan bñyle duygular varken, bu Lezgi fanatiklerden birinin eline dñřen talihsiz bir Rus askerinin, eğer daha aydınlanmış bir lider tarafından yakalanmamışsa, hayatta kalma şansı çok azdır.

Şamil'in hakkını vermek gerekir. Yönetimi ele aldığından beri, kendi tecrübeleriyle ve en sert cezalarla, bu korkunç, intikamcı adalet sisteme son vermek için elinden geleni yaptı ama halen başarılı olamadı. Ancak, bazı bölge yerlilerini, makul bir para cezası ödeyerek düşmanının hoşgörüsünü satın almaya izin veren Çerkez kuralını uygulamaları için teşvik etti.

Bir Lezgi'deki bu merhametsiz intikam ruhu bizi ne kadar iğrendirse de, "her kim insan kanı dökerse, onun kanı da insan tarafından dökülecektir" diyen kanun, bu kadar asabi bir mizaca sahip insanlar için güçlü bir caydırıcı görevi görmektedir. Kendi aralarında kavga ettikleri zaman, münakaşa nadiren uzun sürer ve hiç de sanıldığı gibi ölümcül sonuçları olmaz.

Şamil Bey askeri mesleğine, selefi olan Gazi Molla'nın korumaları arasında bir Mürit olarak başladı. Arkadaşları arasında kutsallığı, içkiden uzak durması ve kahramanca cesareti ile öne çıktı. Ancak, şu andaki durumunu, hala esrarengiz kalan, çok olağandışı bir olaya borçludur.

Doğduğu köy olan Gimri'nin kalesi kuşatılınca, çoğu Müritlerden oluşan birlik, bir Mürit'in dini vecibesi olarak, reisleri Gazi Molla'yı sonuna kadar savunmaya, karar verdi. Rusları katletmek gerçekten korkutucuydu, fakat Generaller Rosen ve Willemineff, ne pahasına olursa olsun kaleyi ele geçirmekte kararlıydı. Taze birlikler getirilmiş ve kaçış olanağını engellemek için her çıkış incelenmişti. Dökülen kulelere top atışı yapıldı, tırmanma merdivenleri tekrar yükseltildi ve aynı sıklıkla saldırganlar geri püskürtüldü. En sonunda kale ele geçirildi. Sadık Müritler benzersiz bir kahramanlıkla her karış toprak için mücadele etmeyi sürdürdüler ve her şey kaybedildiğinde, sevgili reislerinin etrafında kendi bedenlerinden bir kale duvarı oluşturdular; ta ki öfkeden çılgına dönmüş askerler tarafından vurulup veya süngülenip cesetleri mazgallı siperlerin üzerinden aşağıdaki Köysu'ya atılana kadar. Arkadaşlarının kaderini paylaşıp, en son nehre atılan ve ya köpeklerle ya da akbabalara yem olanlar ise Şamil ve komutanı idi. Bu korkunç katliam 14 Ekim 1832 tarihinde gerçekleşti.

Bütün Dağıstan sevgili peygamberlerinin ve kahraman Müritlerinin ölümü için yas tuttu; Gimri iki yıl sonra, herkesi şaşkına çevirerek,

yeni peygamber olarak Hamzat Bey'i ilan etmişken, General Lanskoï tarafından yeniden kuşatıldı. En son dakikada, garnizon teslim olmak üzereyken Şamil büyük bir dağcı grubunun başında imdatlarına yeti-şerek şanslarını değiştirdi. Gökyüzü açılıp ateşten bir arabada bizzat Muhammed yere inmiş olsaydı bile, tüm Dağıstan çapında Şamil'in dirilip mezardan çıkması kadar büyük bir sansasyon yaratamazdı. Tanrı'nın görevlendirdiği, kaderinde ülkeyi kurtarmak olan birisi olduğundan kim şüphe edebilirdi? Ayrıca bütün milletin, reisleri ve peygamberleri olarak onu seçmesine şaşırmak mümkün müydü? Gurur duyulacak bu unvanı taşımaya ne kadar layık olduğu malum çünkü maceraları yalnız Kafkasya'da değil Avrupa'nın tamamında da biliyor.

Rusların, Dağıstan'ın en sağlam kalelerinden olan Akhoulga'ya hücum edip, zapt edince herkesi kılıçtan geçirmesinden sonra Şamil yine ortadan kayboldu. Peygamber emir verirken görüldüğü ve sonuna kadar savaştığına göre, artık görevinin sona erdiğinden şüphe etmek mümkün değildi. Oysa tam o sırada bütün Dağıstan matem tutarken ve Ruslar korkunç düşmanlarının ölümünü kutlarken, ürküten adı, komuşu eyalet Avaria'da yankılanmaya başladı. 15.000 Lezgi ve Çeçenin başında, Rusların onca zahmet ile inşa ettikleri bütün kaleleri imha ettiği ve yerlileri Rusya'ya boyun eğdiği için, bütün ülkeyi ateşe verip kılıçtan geçirdiği haberi geldi.

Bu çok değerli liderin bu kadar popüler olmasının yegâne sebebinin etrafındaki muamma olduğunu söyleyecek değiliz; yine de, batıl inançları olan insanlar açısından çok önemlidir, lehindeki olumlu önyargıyı pekiştirmektedir ve bunca tehlikeyi atlattmış bir insanın mutlaka Tanrı katından desteklendiği, dünyevi güçlerin boşuna engel olmaya çalıştığı bir misyonu gerçekleştirmek üzere görevlendirilmiş olduğu inancını desteklemektedir. Halkını iyi tanıyan Şamil ara sıra gösterişli bir darbe yaparak sönük neşelerini uyandırmayı şüphesiz uygun bulmaktadır. Çünkü bütün azim ve cesaretlerine rağmen ülkelerini, sahildeki kum taneleri kadar çok sayıda taze birliklerle sürekli dolduran bir güçten kurtarma konusunda umutsuzluğa kapılmamalarına imkân yok.

YİRMİALTINCI BÖLÜM

Şamil Bey

Yönetici Olarak Yetenekleri

Olağanüstü Kariyeri

Kafkasya Gerillası

Teçhizatı

Ustaılığı

Süvari Olarak Yeteneği

Savaşma Metodu

Kafkasya'yı Sindirmenin Zorluğu

ÇERKEZ GERİLLALARININ AKINI

Okurumuz haritayı incelerse, Şamil'in maceralarının geçtiği Dağıstan'ın Kafkas dağlarının güney doğu ucu ile Hazar Denizi kıyısından oluşan açıyı kapsadığını ve batıda Avaria'yla, kuzeyde ise Çeçenistan'la sınırlı olduğunu görür. Denizden bakıldığında, her türlü ağaç ve yapraktan yoksun olan kayalık yamaçları, yolcуда büyük bir kırsılık fikri uyandırır. Ama kayalık sınırları geçtikten sonra önüne çıkan, uygun bir iklimin ürünleri ile kaplı bir dizi ovadan ve vadiden oluşan güzel kırsal cennetin oluşturduğu tezat çok hoşuna gider; çok sayıda sığırın ve Kafkasya'nın en iyi atlarından bazılarının yetiştirildiği dağ platosu ise cabasıdır.

Dağıstan ve Avaria'nın iç kısımlarına kadar giren birkaç Rus subayı, tepelerin güneş alan kenarlarında sık sık çevresi 90 santimetreyi aşan asma kütükleri ve muhteşem boyutta cevizler ile çınar ağaçları gördüklerini söylediler. Ayrıca, yerli halkın çiftçilikteki çalışkanlığından, hayran olunacak bir sulama sistemi geliştirmelerinden, köprü ve yapay deresi olan değirmenler inşa etmelerinden övgü ile bahsettiler. Diğer ürünler arasında, ipeğin en iyi kalitede olduğunu ve variller yerine hayvan postunda muhafaza etmeseler, ürettikleri şarabın İspanyol şarabından aşağı kalmayacağını söylediler.

Burası, son yirmi yıldır Şamil'in bir kral gibi otorite sahibi olduğu ülkedir. Bu zaman zarfında, Paskewitch'ten başlayıp Prens Worronzow'a kadar, karşısına gönderilen bütün Rus generallerini eskitmiştir. Kariyerine başladığında, Dağıstan için neredeyse bir Rus vilayeti denilebilirdi. Şu anda yalnız bu ülkenin kralı olmakla kalmayıp, Avaria, Çeçenistan'ın yanı sıra Megrel, İmereti ve Gürcistan'a kadar uzanan bütün devasa dağlık bölgelerin de hükümdarıdır. En azından buraların halkları, egemenliğini açıkça kabul etmese bile, müttefikidir. Üstelik Kafkasya'nın iç bölgeleri ile Karadeniz kıyısındaki birkaç Çerkez reisi ile küçük bir birlik oluşturmayı başarmıştır. Arada onların topraklarını ziyaret eder, ünlü selefi İlyas Mansur gibi, onlara ve kabile mensuplarına, birlik ve Doğu'nun büyük düşmanına karşı sonsuza dek savaşmanın gerekliliğini vaaz etmektedir.

Aslında, Kafkasya Peygamberi'nin dininde birinci ilke budur ve takipçilerinin zihinlerini yöneterek kendi görüşlerine göre şekillendirmekte belki de Muhammed bile ondan iyi olamazdı. Bunun yanı sıra o yetenekli bir savaşçı, bir belagat ustası, uzak görüşlü bir devlet adamı, çözüm üretebilen ve üstlendiği her şeyde sebat eden birisi, sahip olduğu yetenekleri ülkesinin hizmetinde kullanmak için hiç bir fırsatı kaçırmayan bir insandır. Doğrusu, mücadele ettiği gücün muazzam imkânlarını, otoritesini kıskanan çok sayıda önemsiz reisin husumetini, bayrağını takip eden yarı vahşi kalabalıkları organize etmenin zorluğunu ve her an onu devirmeye çalışan çeşitli Rus ajanlarının entrikalarına karşılık verme gereğini düşünürsek, Şamil Bey tüm çağların en becerikli insanları arasında yer almayı fazlasıyla hak etmiştir.

Dağıstanlı kahramanımızın savaş meydanındaki yiğitliğinin, ozanların şarkılarına göre tek kolu bir orduya eşdeğer olan, eski Çerkezistan kahramanı Dschim Bulat Bey'e eşit olduğuna kefil olamasak da, Çerkezistan'ın Şamil Bey kadar seçkin bir devlet adamı yetiştirmedeğini açıkça söyleyebiliriz. Üstelik günümüzde yaşayan hiç bir Çerkez reisi Kafkasya Kıstağı'nın çeşitli nüfusları üzerinde bu kadar geniş kapsamlı bir etkiye sahip değildir. Dolayısıyla, İngiltere'nin ve Fransa'nın savaşı Kafkasya'ya getirmesi halinde, bu olağanüstü insanın önünde hâlâ parlak bir kariyerin olduğunu güvenle söyleyebiliriz. Çünkü çıkarları aynı olduğundan, onda ve aslında bütün reislerinde, muhakkak işbirliğine güvenebilecekleri müttefikler bulacaklardır.

Savaş meydanına getirebilecekleri asker sayısına gelince, tam sayıyı belirlemek zor olur, fakat herkesin silah taşıdığı ve eşlerini muharebe- de kaybeden kadınların genellikle kocalarının yerine geçtiği bir ülke- de sayısal güçleri çok büyük olmalı, aksi halde bu kadar uzun süredir devam eden bir mücadele için adam sağlamaları mümkün olamazdı. Doğrudur, Çerkez gerillaları düzenli bir savaşta çok ender olarak ken- dilerini gösterirler; araziye ve civarını mükemmel şekilde tanıdıkların- dan, Rusların verdiği kayıplara kıyasla, kayıpları çok fazla olamaz. Da- ğıstan ise, özellikle Hazar Denizi kıyılarındaki kısır kayaları ve dağları ile, savunmaya dayalı bir konum olarak, çalılık arazide savaşma yön- teminin en mükemmel şekilde yapıldığı Çerkezistan ile hiç bir şekilde eşit durumda değildir.

Düzensiz bir asker olan Çerkez gerillasının hiç bir ülkede bir eşi daha yoktur; ayık ve az ile yetindiği, yorgunluğa ve yokluğa alışık ol- duğu için, yola çıkarken yanına bir çanta içinde darı ile içinde *skhou* denilen ekşimiş süt bulunan deri bir şişeden başka erzak almaz. Ge- risini iz sürerken temin eder. Bir kaya kuytusundaki korunaklı bir ya- rık yatak yerine geçer ve *tchaouka* denilen Avrupa'da mevcut her şey- den üstün olan kolsuz mantosu battaniye görevi görür. Aynı zamanda, ayaklarını muhafaza edecek hiçbir icat, uzun bir gün boyu yürüyüşü en az zorlukla yapmasını, ya da dağların dik yamaçlarına kolayca tır- manmasını sağlayan, tabaklanmamış deriden yapılmış sandallarından daha üstün değildir.

Bütün hareketleri şaheser bir süratle ve hiçbir şeyin geçemeyeceği bir zekâ ile gerçekleştirilmektedir. Barut yokluğunun dezavantajı ile uğraştığından, bu vazgeçilmez savaş malzemesini elde edebilmek için her türlü çaba sarf edilir ve her tehlike göze alınır. Değerinin tam bi- lincinde olduğundan, asla boşuna ateş etmez ve sürekli pratik yaparak kazandığı öyle şaheser bir hassasiyetle nişan alır ki, at sırtında dörtna- la giderken bile düşmanını kusursuz bir katiyetle vurur.

Dünyanın bu en mükemmel süvarisinin, kelimenin tam manası ile binicisini tanıyan atının sırtındaki inanılmaz rahatlığını, yaptığı hare- ketleri ve hünerini takdir edebilmek için mutlaka görmek gerekir. Bu çağdaş usta at binicisi, dört nala giderken hedefe tam isabet eden bir top atmakla kalmayıp, düşman ateşinden kaçmak için, düşünce hızıyla vücudunu atın karnının altına saklar, toprağa sığar ve atın yelesine

tek elle tutunarak sıkıntıları ve tehlikeleri paylaştığı iyi eğitilmiş dostunun, yerli dağlarının engebeli toprağı üzerindeki hızlı sekmelerine eşlik eder, ve aynı nefes kesen süratle tekrar eğere sıçrar.

Dolayısıyla okurumuz, dağların bu uçan atlılarının karşı konulmaz bir süratle saldırarak, aşağıdaki düşmanlarının üzerine çığ gibi indiklerini – aynı anda, etraftaki dağların korkunç savaş naraları ile yankılandığını, yaklaşıncı tüfeklerini korkunç bir etki ile ateşlediklerini ve bu esnada yollarına çıkan Kazak mızraklarının sağlam çubuklarını, keskin kılıçlarının becerikli vuruşu ile kamış gibi biçtiklerini – gözünde canlandırabilir. Bütün bir taburu yarıp geçerler, bütün bir konvoyun düzenini bozarlar. Bunun ardından, bir dağ geçidinde veya çok eski ormanlarının daimi gölgesi altında – son ateşlerinin dumanı veya kaldırdıkları toz temizlenmeden, panikleyen düşmanları, tüm çabalarına rağmen ağır toplarını amansız gerillaların üstüne çeviremeden – aynı süratle aniden yok olurlar. Ve gök gürültüsü kadar hızla üzerlerine saldırmalarına ve ortadan kaybolmalarına rağmen arkalarında, yiğitliklerinin korkunç bir anısı olarak, her yere saçılmış düşman cesetlerini bırakırlar.

Aslında ülkenin doğasını, dar geçitlerin sağlamlığını, insanların savaşçı ruhunu, Ruslarla sürekli savaştıklarını ve ne pahasına olursa olsun bağımsızlıklarını koruma azmini düşünürsek, böyle bir eğitimle, her hangi bir ülkenin yetiştirdiğı en becerikli gerillalar olmalarına veya en tehlikeli ve duygusal seferleri üstlenerek nadiren başarısız olmalarına şaşmamak gerekir. Çünkü zekâları ve hünerleri öyle büyük ki, hiç bir düşman ne yapacaklarını kestiremiyor, aynı anda her yerde bulunma özellikleri varmış gibi görünüyorlar. Kendi reislerinin emrinde, küçük gruplar şeklinde hareket etmelerinin yanı sıra, daimi bir huzursuzluk kaynağı oluşturarak bir kıta dolusu Rus askerini, kendi kalelerinin önünde bile uğraştırabiliyorlar. Ayrıca o kadar cüretkârlar ve düşmandan öyle çok nefret ediyorlar ki, cephane gerektiğinde, çalıların arasında gizlenerek günlerce bekleyip, birliğini kaybetmiş askerler, ya da bütün bir kıta görününce, belki de yalnız ok ve yay kullanarak derhal üzerlerine saldırıyor ve arzulanan hazineyi cansız bedenlerinden alıyorlar.

Bağımsızlıklarına bu kadar bağılı olan insanları Rusya'nın egemenliği altına almak için Kafkasya'da daima barışçıl bir politika uygulan-

ması gerektiğini savunan Prens Worronzow'un defalarca bu savaşçı insanları bastırmak için yarım milyon asker gerekir dediğini duyduk. Yarısı her yerde ülkeyi kesen geçitleri zapt ederek farklı reisler arasındaki iletişimi koparmak için, geri kalanlar da, güçlü kolonlara bölünerek çeşitli gerilla gruplarının peşine düşmek için gerekiyordu. Bu planın bile büyük zorluklar sunduğunu ve tamamen başarısız olabileceğini itiraf etti. Kafkasya'nın doğal olanakları o kadar fazla ki, vadide yenilen yerli halk gerektiğinde, her yerde rastlanan dağlık platolara sığınabilir. Üstelik platolar gayet verimli olduğu için hayvan sürülerine güvenli bir sığınak olup ve en iyi çayırları sunuyor; ayrıca o kadar sarptırlar ki, gizli geçitlerini iyi bilmeyenlerin ulaşmasına imkân yoktur.

Yine de, mısırı un haline getiren su değirmenine kadar her şeyin bir yerden öbürüne taşınmak üzere üretildiği ve bir orduyu beslemeye yarayacak ne varsa imha edilen bir ülkede, istila kuvveti, yanında kendisine en az altı ay yetecek kadar erzak getirmenin yanı sıra, askerler için kaleler ve konutlar inşa edecek çok sayıda teknisyen ve işçi bulundurmak zorundadır. Aksi takdirde askerler açlık ve hastalıktan telef olurlar.

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM

Kafkasya Gerillaları'nın Askeri Disiplini
Nasıl Bakılıyorlar
Reisin Görevleri
Şamil Bey'in Kafkasya'daki Artan Etkisi
Açık Ordugâh
Kafkasya Gerillası
Dayanıklılığı
İçkiden Uzak Durma
Rus Askerleri İle Arasındaki Fark

Kafkasya gerillasının savaş halindeyken taktiklerini okurlarımıza anlattışımıza göre, bu kadar çok sayıda insandan oluşan toplulukların nasıl idame ettirildiğini ve aralarında disiplinin nasıl korunduğunu izah ederek devam edeceğiz. Her gerillanın üstünde birkaç gün yetecek kadar yiyecek taşıma âdetine ve az ile yetinebilme alışkanlıklarına zaten değindik. Çıra her yerde bulunur ve yassı taşlar ısıtılınca arpadan yapılma ekmeklerini pişirmeye yarar. Av hayvanları çok bol olup yaban hindisi ile sülün gayet iyi bir şekilde kuzu ve sığır eti yerine geçebilir.

Farklı bağımsız kabileler arasında mutabık kalınmış bir âdete göre, kamu hizmeti yaparken içinden geçtikleri her eyalet onlara belli bir miktarda erzak vermek zorundadır. Dağlarında çok sayıda en iyi cins sığır ve yaban domuzu sürülerinin dolaştığı bir bölgede, Çerkez gerillası yemek bulmakta asla zorlanmaz.

Bütün yerli halkının silah taşımayı büyük bir onur addettiği bir ülkede, tehlike zamanında ülkeyi koruyacak ve gerekirse uğruna can verecek askerler bulmak, özellikle de böyle bir ölümün cennete götüren bir pasaport olduğuna inandıkları için, tabii ki hiç zor değildir. Aynı zamanda, kumandan veya askeri reis bulmakta asla zorlanmazlar, çünkü kabile üyelerini savaşa götürmekte yetersiz bulunan kalıtımsal bir reis çıkarsa, yaşlılar ve altındaki reisler genellikle en yakın akrabasını seğerler.

Serasker veya başkumandan, birkaç müttelik kabilenin reisleri veya yaşlılarından oluşan bir meclis tarafından seçilir. Bu görev, ona bu bölgenin en yüksek yönetimi ve savaş zamanı bu bölge üzerinde sınırsız otorite kullanma yetkisini vermektedir. Bu üst düzey subaylar bütün nüfusu ayağa kaldırıp silahlandırmak gerektiği zaman, aşiretler arasında bilgi taşımak, geçitlerin korunduğunu kontrol etmek, tepelerdeki işaret ateşlerinin yakılmaya hazır olduğunu kontrol etmek için belirli sayıda emir eri, daha doğrusu ulak bulundurabilirler. Ayrıca karakış haricinde daima savaş halinde olan bir ülkede bu gibi hayati görevleri yapacak yüzlerce insan bulunmaktadır.

Reisler, her kabilenin yaşlıları ile birlikte yönettikleri topluluğun bütün sivil ve askeri işlerini düzenlerler. Bir erkek vatanını savunurken ölürse, ailesi kamu tarafından para yardımı görür ve bir köy ya da

kabile düşman saldırısından zarar görürse, kayıpları kamu tarafından telafi edilir. Bir kabile ortak düşman Rusya'nın saldırması sonucu topraklarından sürülür veya bir başka kabile ile kader birliği etmeyi tercih ederse memnuniyetle kabul edilirler, onlara toprağın yanı sıra hayvan sürüleri ve geçinebilmeleri için gereken her şey tahsis edilir. Bu andan sonra aynı toplumun fertleri olur, aynı kanunlara tabi olur ve ihlal etmeleri halinde aynı şekilde cezalandırılırlar. Her kabilenin reislere ve yaşlılara emanet edilmiş kutsal bayrağı vardır fakat çok yakın bir tehlike hali olup, eli silah tutan herkesin genel savunmaya katılması gerekinceye kadar bayrak asla açılmaz. Aynı zorunlu savaş çağrısı, işaret ateşleri yakıldığında geçerlidir. Her an hazırlıklı olan bu insanların hayran olunacak sistemi sayesinde her bir ateş, yerli halkın birbirleriyle iletişim kurmasını sağlar. Ayrıca, ateşin pozisyonundan düşmanın hangi yönde ilerlediğini anlamalarına yarar.

Şamil Beyin başa geçmesi ile, bütün Kafkas kabileleri arasında en bilimsel gerilla savaşı sistemine sahip olan Lezgilerin tuhaf taktikleri yavaş yavaş Çerkezistan'da da yayılmaya başladı. Yine de çeşitli reisler arasında fikir birliği konusunda ciddi bir sıkıntı var. Rusların daimi akınlarıyla bunalan Karadeniz sahilindekiler, düşmanın erişemediği dağdaki sığınaklarında güvende olan iç bölgelerdeki komşularının intikamından korkmasalar, özgürlükleri pahasına bile memnuniyetle barışı satın alırlardı.

Rusya'nın baskısı ile Türkiye'de şartlı tahliye koşuluyla tutulan ve Kafkasya'ya yeni dönen bir Çerkez reisi olan Sefir Bey'in anlattıklarından, yokluğu sırasında nüfusun, savaşa rağmen azalmak yerine kıstağın her yerinde epeyce arttığını öğreniyoruz. Bu ifade, daha önce belirttiğimiz gibi, çadırsız gecelemeleri ve savaş tarzları dağlık bir ülkeye uymayan Ruslara kıyasla, gerillalar arasındaki ölümlerin çok daha az olduğunu doğruluyor. Kuzeyden gelen insanlar, cesaretle onlara eşit olmalarına rağmen, zeki rakiplerini farklı kılan çeviklik, akli başındalık, yaratıcılık ve kurnazlık konusunda geride kalıyorlar. Kafkas gerillaları asla bir hat şeklinde değil, koşullara göre belki elli, yüz ya da daha fazla kişiden oluşan gruplar halinde saldırırlar. Bir kez ateş ettikten sonra dağılırlar; ardından toplanıp yeniden saldırıya geçerler ve güvenli bir pozisyon almayı asla ihmal etmedikleri için, talihsiz Ruslar toprak yarılıp içine girmiş gibi yok olan bir düşmana karşılık verme

şansını bile bulamadan kurban olurlar. Bütün savaş yöntemleri arasından en çok kovalamada üstündürler; çünkü düşmanın geri çekilirken en ufak bir şekilde düzenini kaybetmesi, bu gerillaların bütün bir orduyu imha etmeleri için yeterlidir. İyi eğitilmiş bir gerilla için atının öldürülmesi nispeten küçük bir kazadır. Çünkü bütün silahlarını üzerinde taşıdığından ve meşhur çevikliği sayesinde düşmanına kendisini öldürme şansı vermez. On olaydan dokuzunda, talihsiz bir Rus'un üstüne kaplan gibi atlayıp onu yere serer ve boş eğere sıçrayıp atını alarak şimşek gibi ormanda kaybolur. Harpte reislerin hemen hemen hepsi giysilerinin altına, çok yakın plandan ateş edilmedikçe kendilerini kurşundan ve kılıçtan koruyan, hafif zincirden bir zırh giyerler.

Şamil Bey'in Dağıstan'da uyguladığı ve artık Çerkezistan seraskerlerinin de benimsediği bir kanuna göre, beş yüz adamı ile birleşik orduya katılan her reis, Rusya'ya karşı yapılan seferlerde elde edilen yağmadan pay alacaktır. Bu kanun, Rusya'ya olan nefretlerine ve savaş tutkularına ilaveten, şimdiye kadar mücadelede yer almayan kabilelerin tamamını savaşa teşvik etme etkisi yaratmıştır.

Çocukluğundan itibaren yorgunluğa alışık ve dini inancı gereği içkiden uzak kalan Kafkasya gerillası, votka içen, kötü beslenen ve subayları veya hükümetleri tarafından bakılmayan Rus askerine göre fiziksel bünye bakımından büyük bir avantaja sahiptir. Dağların bu dayanıklı müdavimleri diğer iyi özelliklerine ilaveten, doğadaki canlı ve cansız her nesneden sonuç çıkartarak hava değişimlerini yanıltmaksızın öngörebilir. Havada uçuşan kelebek veya çayırdaki sıçrayan çekirge, hatta tarladaki çiçekler, asla yanıltmayan bir dil ile ıslak mı, yoksa güneşli bir gün mü bekleyeceğini ona söyler. Dağı çevreleyen sisin rengi, yoğunluğu ve yaygınlığı da ne kadar yağmur ve rüzgâr bekleyeceği hakkında ona bilgi verir.

Yaklaşmakta olan bir fırtınanın etkilerine karşı korunmak için bu ihtiyatlı insanların yaptığı hazırlıklar, bir Avrupalı için hem yeni, hem de ilginçtir ve her millettten askerler tarafından avantaj sağlamak adına uygulanabilir. İlk göstergeler belirince derhal basit çadırlarını kurmak için hazırlanırlar. İşe, sırık olarak kullanılacak sağlam dalları kesmekle başlarlar. Bunların üzerine keçe veya paspas serilir. Bir Çerkez bu çok gerekli malzemeleri yanına almadan asla yola çıkmaz, çünkü çok seyrek nüfusu olan bu dağlık bölgede birkaç dakika içinde en güzel

havanın korkunç bir fırtınaya dönüşebildiği sıkça görülür. Çadırların üzerini kaplayan kalın keçe bu işe son derece uygun bir malzeme olurken, çadırın içine asılan paspaslar da su geçirmez olup, çok zekice üretilmiştir. Bu çadırlar o kadar süratle dikilir ki, sırtlar toprağa sokulduktan sonra üzerini kaplamak ve iplerini bir ağaç köküne bağlamak sadece birkaç dakika alır. Reislerin veya zevkleri daha müşkülpesent olanların çadırları genellikle bir kaç parça keçeden oluşur ve içlerine bir halı yayılıp dumanı atacak bir baca konulduğunda bir konut yerini tutarlar. Uzun kuzu yünü ve keçi kılından yapılan bir pelerin olan Kafkas *tchaouka*'sının su geçirmez dokusunu düşünürsek, giysi bakımından hiç bir asker bir gerilla savaşındaki değişen şartları desteklemek için bu kadar iyi bir imkâna sahip değildir. Burada, pelerinine sarılmış halde çadırının korumasında oturup doğaya kafa tutabilir. Oysa zavalı Rus askeri ince ceketi, keten pantolonu, lime lime olmuş gömleği ve *(eğer hükümeti temin etmeyi düşünmüşse)* branda çadırından başka fırtınadan kaçacak yeri olmadığından, bir kaç yaz muhaberesinden sonra muhakkak saf dışı kalacaktır. Çünkü Kafkas vadilerinin nemli ve sıcak atmosferi yoğun yağmurlardan sonra mikroplu ve pis havayla dolduğu için, ne kadar dayanıklı da olsa, yerli halkın uyguladığı önlemleri kullanmayan hiç kimse bu etkilere dayanamaz.

Despot diktatörlük ve kölelik sistemi altında yaşamaktan bütün enerjisi dondurulmuş olan Rus askerinde, Kafkasya dağcısında kolayca görülen esnek ruh ve hareket özgürlüğü eksiktir. Her boğaz, yüksek tepe ve kar kaplı dağ, Kafkas dağcısına dağ evinin sağlamlığını hatırlatır ve her hareketine bir cesaret ve erkeksilik verir. İstila edilmemiş ve istila edilemez olup, kendisinin bütün insanlardan üstün olduğuna inanır. Gerçekten vahşi özgürlüğünü ve bozulmamış, atalardan gelen mirasının güvenle keyfini sürmesini, köle koşullarında yaşayan komşusu Rus köylüsü ile kıyasladığında, doğal olarak bütün diğer insanlar hakkındaki fikrini aynı standarda göre ölçer. Bin kişinin arkasından gittiği basit bir reis bile, kendisini bütün Rusların Diktatörü'nden daha üstün görür, çünkü savaş meydanına bütün kabile üyeleri ile çıkar ve ne zaferde, ne yenilgide onları asla terk etmez çünkü, hem onun hem takipçilerin görüşüne göre, yiğitlik insan doğasındaki yüce ve asil olan her şeyin özüdür. Dolayısıyla, bu gibi duygularla hareket eden ve kelimenin tam anlamıyla devasa bir doğal kale denilebilecek dünyanın en güçlü ülkesinde yaşayan insanlara karşı mücadele etmenin ne ka-

dar umutsuz olduğu açıktır. Kafkasya'yı asla görmemiş bazı seyyahlar onu Cezayir'e benzetmeye çalışırlar, oysa aslında, her ikisinin yerli halkının ülkesine bağı ve bağımsızlığını korumaya hazır olmasının dışında, aralarında en küçük bir benzerlik yoktur. Şundan emin olabiliriz ki, ister entrika, ister silah gücü ile, eğer Rusya onlara boyun eğdiremezse Avrupa'da veya Asya'daki hiç bir gücün başarı şansı yoktur. Eski Yunanlıların ve ardından Cenevizlilerin uyguladığı gibi, ticari işler ve karşılıklı menfaatlere dayalı uzlaştııcı bir politika, mutlaka onları uygar yaşamın alışkanlıklarına ve uygulamalarına cezbetme etkisini yaratacaktır, fakat kaba kuvvet ve zorlama ile bu asla gerçekleştirilemez. Artık Karadeniz dünyanın bütün donanmalarına açıldığına göre, bu politikanın Fransa ve İngiltere tarafından takip edileceğine inanıyoruz.

YİRMİSEKİZİNCİ BÖLÜM

Kafkasya'ya Genel Bakış

Ürettikleri

Ticari Eşyalar

Tarım Sistemi

Değirmenler

Tahıl Siloları

Halkın Çalışkanlığı

Soylu Atları

Kafkasya'nın Doğal Tarihinin Tasviri

Rusya'nın kiralık yazarlarının iddia ettiği gibi “Çerkezler profesyonel hırsızdır” – eli herkesin cebinde ve herkesin eli onun üzerinde olan bir nevi İsmail'dir – demek, son derece kasıtlı bir hatadır. Bunun böyle olduğu, Kafkasya Batılı yolcuların araştırmalarına açıldığı zaman görülecektir. Ancak bunun tam tersine, ister Türkiye, İran veya Rusya olsun, hangi ülkeden Çerkezistan'a girerseniz girin nüfusun görünümü, tarımı ve hayvan sürülerinin güzelliğindeki bariz iyileşmeden olumlu etkileneceğimizi söyleyebiliriz. Köylülerin küçük kulübeleri de ne kadar küçük olursa olsun, tertipli ve temizdir. Genellikle bir nehir veya dere kenarında olduğundan veya güzel yapraklarla kaplı bir tepenin eteğinde bir araya geldiğinden manzaraya kırsal bir güzellik katmaktadır. Etraftaki her nesnenin romantik karakteri, daha sönük yerlerde göze batacak binlerce kusuru da örtmektedir.

Çerkezlerin hâlâ bir bakıma yarı barbar olduklarını hatırlarsak, özel mülke ve bireysel haklara duydukları saygı, milli karakterlerinin en hayran olunacak özelliklerinden biridir diyebiliriz. Aralarındaki her türlü alışverişte, uygar Avrupa'nın her hangi bir yerinde olduğu kadar adalete saygı gösterilir. Ve eski geleneklere göre oluşturulan kanunları, reisleri ve yaşlıları tarafından kesin bir tarafsızlıkla uygulanır. Dolayısıyla bu insanların karakteri aleyhinde duyduğumuz söylemlerin çoğuna güvenilemeyeceğinden emin olabiliriz. Düşmana, en azından Rusya'ya sadık olmadıkları gerçektir ve aralarındaki kabileler arası özel çatışmalar olduğu doğrudur. Yine de, ortak düşmanlarının ortaya çıkması, bütün tarafları uzlaştırmaya yeter. Gerçekten, böyle olmasa çoktan Rusların kölesi olurlardı.

Kafkasya'ya genel olarak baktığımızda dünyanın en güzel ülkelerinden biri olduğunu ifade etmeliyiz. İklimi İtalya'nınki ile eştir ve dağlarının yüceliğı ve manzarasının ihtişamı İsviçre'den üstündür. Bazı dağlık ülkelerin manzarasında şahane bir detay olan romantik göllere sahip olmasa da, tırmandığımız her dağın üzerinden görülen muhteşem Karadeniz veya Hazar manzarası bunu telafi etmektedir.

Vadiler ve ovalar, eski adı Kolhis olan Megrel'in alçak topraklarından olduğu gibi, son derece verimli olup, her tür tahılın yanı sıra tütün, pamuk, pirinç ve hatta çivit yetiştirilmesine uygundur. Çiğdem ile aynı cinsten, fakat daha kuvvetli olan safran, her yerde yabani olarak yetişmektedir ve tarlalardaki sıradan çiçekler İngiltere'nin seralarında

yetişen bitkiler ile aynıdır. Yüksekliği üç dört bin metreyi bulan ve zirvesine kadar ilkbaharı anımsatan bu dağların görünümü, tarif edilemeyecek kadar güzel olup çok sayıda ve her cinsten orman ağacı ile gölgelenmiştir. Buralarda, Kafkasya dışında nadiren rastlanan ve muhteşem bir resim oluşturan, en güzel çalıları görürüz. Deniz kıyısı bile, kaz ayakları, kum zambakları, artemis, sahil karanfilleri, meşe saçakları, horozibiği çiçeği, ak yumak ve diğer yüzlerce ilginç ve nadir bitkilerle doludur. Ayrıca her yerde bol miktarda kunduz otu ve mazı fıstığı vardır. Bunlar, valona, sumak ve huş ağacı gövdesinin kabuğu ile birlikte Türkiye ve İran'daki deri tabaklayanların aradığı malzemelerdir ve Avrupa'ya girdiği anda, tabaklama sanatında bir devrim etkisi yaratacağı tahmin edilmektedir. Kafkasya'nın değerli huş ağacı, Türklerin büyük bir beceri ile deriye, Avrupa'daki hiçbir deri tabakçısının başaramadığı türden bir eldiven yumuşaklığı verdiği meşhur bir yağı da üretir. Yağ ağacın içindeki kabuktan çıkartılır, ayrıca yaraların iyileştirilmesinde diğer bütün ilaçlardan daha üstün olduğu ve Haçlı savaşlarında Sultan Selahaddin'in kullandığı meşhur merhem olduğu söylenir.

Botanikçileri ilgilendiren nadir bitkilerin adedinden bağımsız olarak, yemek pişirmede kullanılanların sayısı çok fazladır: Bu, bahçelerimizde yetişen sıradan sebzelerinin, su kabağı ve karpuz ile birlikte, vadilerde yabani olarak yettiğini gördüğümüzü söyleyince anlaşılacak. Eğer dağların zirvelerine tırmanırsak ya da güneşli yamaçlarda gezirsek, hepsi en üstün mükemmeliyette olan yabani kuşüzümü ve kızcık, yaban mersininden minik ormanlar, çilek ve çay üzümü görürüz. Dut ve kestane, zeytin, nar ve aslında ılıman bir iklimde bulunabilecek bütün meyve ağaçlarının yanı sıra, üzeri üzüm salkımları ile dolu asma, bu doğa ülkesinde daima en çok göze çarpan ve en gösterişli üründür. Ardiç, porsukağacı ve şimşirin boyu o kadar uzar ki, Kafkasya ormanının devleri arasında yer alabilirler. Çok eski çağa ait bu ormanlarda yer alan bütün ağaçlar arasında, yerli halk için belki de en değerlisi, kırsal bir ekonomi ile bağlantılı olan ıhlamurdur: Küçük kulübelerinin ve mobilyalarının yapımında, onun ahşabı bütün diğer ağaçlara tercih edilir. İç kabuğundan sicim ve hasır örgüsü yapılır; arıların onun çiçeklerinden yaptığı farklı, yeşil, aromalı bal o kadar lezizdir ki, bir Çerkez'in ya da Türkiye'deki zengin bir ailenin sofrasından asla eksik olmaz. Sıradan rododendron, beyaz orman gülü ve Pontica açelyası da çok miktarda mevcuttur. Rusya ile savaşa girili beri, dağcı-

ların esas ticareti arı ürünleri ile sınırlı olduğu için, bu bitkilerin çiçekleri çok değerlidir çünkü Kafkasya'yı anlatan bütün eski yazarların ve Ksenophon ile Strabo'nun fark ettiği gibi, bala farklı ve sarhoş edici bir özellik verirler. Günümüzde, Çernomorsky Kazakları ve Rus askerlerinin diğer alkollü içeceklere göre bu balı şiddetle tercih ettikleri o kadar bellidir ki, onu elde edebilmek için barutlarını takas etmeye tereddütsüz hazırdırlar. Kayaların yarıklarında bulunan ve Çerkez gerillaların yolculuk esnasında en beğendiği şeylerden olan yabani balın özelliği ise, baharatlı tadı ve sertliği sayesinde, bekletilince bozulmaması ve tadını kaybetmemesidir.

Esas vatanının Kafkasya olduğu söylenen asma, çok özenle yetiştirilir ve Napoli ile Sicilya'dakilere benzeyen iyi bir şarap elde edilir. Yabani üzümünden yapılan bir şarap daha vardır, fakat çok alkollü bir tadı olduğu için, ancak yetiştirilen üzümünden yapılan şaraplara karıştırılarak kullanılır. Toprağı çok verimli ve çayırlarında yabani pamuk, keten ve kenevir gibi çeşitli ürünler yetişen bir ülke olmasının yanı sıra, sadece ormanlarından bile çok kapsamlı bir ticarete yetecek kadar kereste elde edilir. Rusya savaşı nedeni ile halen, tarım tamamen ihmal edilmiş olup yerli halk kendilerine yetecek kadar tahıl yetiştirmekle yetinmektedir.

Çok uzun zamandır dünyadan kopuk yaşayan Kafkasya yerlileri alışkanlıkları ve âdetleri bakımından belki de dünyanın en yaratıcı insanlarıdır. Arabaları şeklen Truva Kralı Priam'ın arabalarına benziyor olabilir; fakat nüfusundaki her sınıftan insanların tümü ata binerek seyahat ettiğinden, arabalar yalnızca hasadı taşımakta kullanılmaktadır. Mısır öğüttükleri değirmenler de aynı ilkelikte olup, toprağın altına yerleştirilir ve üzerindeki tekerleği bir at çekerek döndürür. Dolayısı ile, değirmene mısır getiren birisinin, tekerleği döndürecek bir atı da yanında getirmesi gerekir. Aralarında para kullanılmadığı için, değirmeni kullanmanın karşılığında değirmen sahibine borcunu mısır ile öder. Bütün halkın çok sevdiği arpa gibi daha hafif tohumlar evde, sıradan bir el değirmeninde öğütülür. Harman dövme yöntemleri, Musa'nın devrinde yaşamış İsraililer ile aynıdır ve tıpkı onların, büyük yasa koyucularının emirlerine aynen itaat etmesi gibi, her çiftçi bir miktar mısırı kesmeden, uçan kuşları beslemek için tarlada bırakmayı ihmal etmez. Esasen, tahıl ambarlarını düzenlerken hatırı sayılı bir

zekâ, incelik ve ileri görüşlülük sergilerler ve bu sayede tahılı yıllar boyu yalnızca rutubetten ve zararlı hayvanlardan korumakla kalmayıp düşmanın yağmalamasından da saklarlar.

Bu amaçla, toprağa gereken ebatta bir çukur kazılır ve ağzı yalnızca bir adamın geçebileceği genişlikte bırakılır. Ateş yakılıp çukurun içi tamamen kurutulduktan sonra, mısırı korumak için çukurun dibine, kenarlarına ve tepesine kömürleşmiş yanık levhalar yerleştirilir. Üst kısım bir nevi yapışkan çamur sürülerek hava geçirmez hale getirilir. Bunun üzerine çimen yerleştirilir. Üzerindeki çimen büyür ve sonuçta definenin yerini, onu gömen kişinin dışında hiç kimsenin bulmasına imkân kalmaz. Böylece düşman bereket ve bolluğun tam üstünde yatsa bile, erzak yokluğundan aç kalabilir.

Koyun ve sığır yetiştirmek en baş meşgaledir ve her sınıftan halkın çok ilgisini çeker, dağlarda emniyetli bir mevziye gitme fırsatı sunduğu için büsbütün değerli bir servet türüdür. At yetiştirirken çok dikkat edilir ve belki de, çöl Arapları dâhil hiç bir millet, atları onlar kadar anlayıp idare edemez ya da nasıl davranılacağına dikkat etmez. Her farklı cins atın sağrısına kendine has olan işaretin dövmesi yapılır. İçlerindeki en tanınmış olan *schalock* cinsi, Alplerin ıssız bir bölgesinde aşireti ile birlikte yaşayan bir Tatar prensi tarafından bütün saflığı ile korunmaktadır. Prens, Tau sultan adı ile bilinir ve Timurlenk'in şoyundan geldiği söylenir. Kafkasya'da at nalı dövmesi ile tanınan bu muhteşem at cinsi, vücudunun güzelliği, bacaklarının sağlamlığı ve sürati ile diğer bütün cinslerden üstündür. Arap atından ziyade İngiliz yarış atlarına benzer ve Türkiye'de, İran'da ve Rusya'da çok yüksek fiyatlara satılır. Dayanıklılığı, uysallığı ve çok zeki olması hakkında, olağanüstü hikâyeler anlatılır.

Her Kafkasyalının özellikle en çok sevdiği hayvan attır. Açlık ve yorgunluğa dayanmak, yüzmek, kendisine söyleneni anlamak ve bir gerillanın dört ayaklı yoldaşında olması gereken diğer bütün becerilere ve özelliklere sahip olmak üzere eğitilir. Görünüşe göre bu işin en büyük sırrı şefkattir; asla dövülmediği için atın cesareti kırılmaz ve sahibine olan sevgisi azalmaz. Atı ehlileştirmek için kullandıkları yöntemden daha kolay bir şey yoktur: At önce kementle kontrol altına alınır ki bu hiç de sıradan bir tehlike değildir çünkü genellikle ormanda yarı vahşi şekilde dolaşırlar ardından gözleri bağlanır ve tamamen boyun

eğinceye kadar, çekerek tepeye tırmandırılıp sonra geri vadiye indirilir. Çiftlik avlusunda yetişen ve çocuklarla arkadaşlık eden atlar hiç bir şiddet kullanmaya gerek kalmadan egeri kabul ederler.

Kafkasya'da her yerde av boldur. Yabani hindi, sülün, orman horozu ve toy kuşu muhteşem kuşlardır. Sıradan bir kısırlaştırılmış horoz boyutundaki Kafkasya kekliği, şekil itibarı ile Avrupa'dakilere benzese de, sanki bambaşka bir cins olduğu söylenebilir. Siyah ve beyaz kuğular, yaban ördeği ve her cinsten su kuşu çok sayıda olup nehirlere ve bataklıklara dadanırlar. Yaban domuzuna, geyik ve karacaya ve büyük boyda kirpiller ile tavşanlara her yerde rastlanır. Vahşi hayvanlar arasında sayıca en fazla olanı çakaldır; ebadı bir tilki avı köpeğine yakın olup, kalın ve tüylü kuyruklu, sıska, zeki ve çok süratlidir. Bazen başıboş bir kaplana rastlanır. Ayılar ve kurtların sayısı sanıldığı kadar çok değildir ve çıyanlar ile karayılan dışında, ülkede korkulacak bir sürüngen yoktur. Kurt, akbaba ve kartal, çobanın mücadele etmesi gereken yegâne düşmanlardır; bunların ikincisi olan akbaba dev bir boyuta ulaşır. Kırım steplerinde olduğu gibi burada da çok sayıda sincap ve kır faresi görülür. Ayrıca çeşitli cinsten köstebekler vardır. Adına *slepez* denilen iri, su samuruna benzeyen yassı ve geniş kafalı, ebadına göre korkunç uzun dişleri olan ve cesareti ile hiçbir şeyin durduramadığı bu köstebek, tehlikeli bir düşmandır – özellikle, âdeti olduğu gibi sürü halinde yürürlerken karşı karşıya gelinirse.

Bu doğa ülkesinde kara kaplumbağasının ve çoğu ülkede bulunmayan şirin, kıvrık kuyruklu kertenkelenin sayısı çok fazladır. Siyah ayaklı ve kızıl gagalı Kafkasya kargasının, cinsinin tek örneği olduğuna inanıyoruz. Alabalık ve somon balığı, tirsi balığı, tatlı su levreği, turna balığı ve bir dağ akarsuyuna özgün, yüzgeçli kabileye mensup olan diğer bütün cinslerin de hem sayısı çok fazla, hem de tadı çok lezzetlidir.

Dağlık bölgede dağ keçisi, yabani keçi ve bir tür yabani koyunun bolluğundan geçilmez. Keçiler iki türdür: biri, çok iyi bilinen dağ keçisidir ve diğeri de, sürü halinde dolaşır, biraz Avrupa keçisini andırır ama daha iri ve güzel olup geyik gibi güzel bacakları vardır. Keçi eti çok beğenilir ve postu uzun tüyleri ile hazırlanırsa, bununla ilgili batıl inanca göre, üzerinde diz çökerek dilenen şeylerin Yüce Ruh tarafından yanıtlanacağına inanılır. Dağcıların *Turi* adı verdiği bu ilginç hayvanlar, onları güvende tutmak için aldığı önlemlerde şaşılacak bir

sağduyu gösteren bir lider yönetiminde, farklı gruplara ayrılırlar. Aralarındaki nöbetçiler daima tetiktedir ve yüzlerini rüzgâra doğru çevirmeden otlanmadıkları için, keskin işitme ve koku alma hassaları onlara yaklaşmayı neredeyse imkânsız hale getirir. Çalılıklardaki en küçük bir kıpırtı bütün sürüyü alarma geçirmeye yeter ve tıpkı bir ok gibi uçarak, erişilmez bir tepenin zirvesine giderler. Eğer bir yırtıcı kuş ya da vahşi bir hayvan sürüden birisine saldırırsa, bütün sürü yardımına koşar. Uzun ve kıvrık boynuzlara sahip oldukları için hasımları ile kolaylıkla baş edebilirler. Ancak bazen, avcı tarafından çok sıkıştırılıp uzun bir sıçrayış yapmaları gerektiğinde, genç ve güçsüz olanlar bunu başaramaz ve liderin cüretinin kurbanı olurlar.

Yaban koyunları, ehli cinse göre çok daha küçüktür ve bir keçi kadar çeviktir. Ruslar bunların, eski Yunan ve Romalı yazarların tarif ettiği Kafkasya koyunu soyundan kalanlar olduğuna inanırlar. Genellikle parlak bir sarı, ama bazen de siyah olan çok değerli tüyleri, zamanın etkisine kafa tutarcasına doğal rengini muhafaza etmektedir.

YIRMİDOKUZUNCU BÖLÜM

Çerkezler

Dinleri

Kutsal Koruluklar

Dini Kuralları

İnsanlarının İlkel Davranışları

Adaleti Uygulamaları

Yasaları

Kafkasya'nın Halk Ozanları

Geleneklerinde Korunan Tarihseel Kayıtları

Çerkezler ile Ispartalıların Davranışları ve Hukuk Kuralları

Arasındaki Benzerlikler

Müslüman reformist denilebilecek Lezgilerin dışında, neredeyse bütün Kafkasya halkı gibi Çerkezlerin de dini Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın bir birleşimidir; bütün iyilikleri veren tek Tanrı'ya taparlar. Ancak, Katolik Kilisesi'nin azizleri gibi bazı ruhların uzlaştırıcı güçleri olduğuna inanarak onlara da saygı gösterirler. Gerçek Müslümanlar gibi, onlar da Kurtarıcımızın ilahi misyonunu inkâr ederler. Musa'yı yasa koyucu kimliği ile tanıdıkları gibi, ateşten arabası ile mucizevi bir şekilde göklere yükselen İlyas'ı da peygamber olarak tanırırlar. Ayrıca, Musevi veya İslami dini tatil günleri yerine İsa'nın doğumunu kutlamayı tercih ettiklerini özellikle belirtmeliyiz.

İlkbaharda yedi orucu ve yazın da dokuz haftanın birinde oruç tutarlar ve Museviler gibi hamursuz bayramı yemeğini gerçekleştirirler. Diğer taraftan, düğünleri, cenazeleri ve doğumları Müslümanların törenleri ile hemen hemen aynıdır, ancak o dinin mensuplarının aksine domuz etinden uzak durmazlar. Yine de burada, Çerkez reislerinin ve aşiret başkanlarının büyük çoğunluğunun, özellikle de Karadeniz kıyılarında olanların, İslamiyet'in dünyevi törenlerinin pek çoğuna riayet ettiklerini söylemeliyiz.

Bu ilginç ve ilkel milletin riayet ettiği dini kuralları anlatmayı, kutsal koruluklarına değinmeden bitiremeyiz. Bu da bizi, dinler ortaya çıkmadan önceki çağların müthiş ıssızlığında, toprağı eken ve hayvan sürülerine çobanlık yapanların, kendisini var eden Yaradan'a sadelikle taparak, ilahi eliyle yarattığı o yaşayan tapınağın yapraklı gölgesinde şükranlar sunduğu çok eski zamanlara götürür. Aynı zamanda, sıradan olaylarda bir koyun, oğlak veya keçinin, daha ciddi olaylarda ise bir öküzün kurban edildiği törenleri de, belli ki aynı putperest kurallardan kalma olup Dodonyalı Jupiter'in zamanını hatırlatmaktadır ve Homer'in sayfalarında rastlanan detaylı tören anlatımları ile benzeşmektedir.

Savaş benzeri yolculuklara çıkmadan önce Kafkas savaşçıları, yatıştırıcı kurban törenleri ve diğer ritüel ve seremoniler gerçekleştirmek için kutsal korularına çekilmeye alıştırtırlar. En muhterem ve tanınmış patrikleri, eline bir kılıç alarak kutsal çınara vurur, aynı zamanda toplanan kalabalığa, karşılaştıkları düşmana karşı sarsılmaz bir gayret ve azimle mücadele etmelerini tembih eder. Sonra meşeye hitaben, şöyle der:

“Kutsal ağaç, sen ezelden beri atalarımızın bu töreni gerçekleştirmesine şahit oldun. Onlar düşmanı yendiler. Onların mübarek ruhları üzerimizde olsun ve kılıçlarımızın zafere ulaşmasına rehberlik etsin!”

Eğer Ruslara saldırılacaksa, sözlerini şöyle bitirir:

“Unutmayın, bu savaşta ölen kişi doğrudan cennete gider.”

Bu kutsal korularda bir ağaç kesmek veya konulan adaklara zarar vermek – çünkü her savaşçı kendine bir ağaç seçer ve onu zaferlerinin ödülleri ya da bir kutsama için Tanrı’ya minnetini gösteren adaklar ile süsler – kutsal olana saygısızlık addedilir ve cezası ölümdür. Bu kutsal koruların yanı sıra bazı derelere de saygı gösterilir ve bunların yakınında ağaç kesmek ya da dereyi kirletmek de kutsal olana saygısızlık kabul edilir.

Diğer bütün dini festivalleri arasında en çok saygı duyulana, bizim Paskalya’mız ile aynı zamanlarda kutlanandır. Bu kadar şatafatlı ve nesheli kutlanıyor olması, Hristiyanlıktan kalma eski bir şey olduğunu gösteriyor. Kutsal koruların görünen yerlerinde sık sık bir haç asılması da bu olasılığı destekliyor. Martta çıkan yeni ay, ay sonuna kadar süren bir oruçla karşılaşılır ve yeni ayın ilk günü ağarırken köyün ileri gelenlerinin evlerinden duyulan silah sesleri kutlamaların başladığını ilan eder. O anda her sınıftan insan Kutsal Koru’ya gider ve geleneksel dini ayinlerin yanı sıra hayvanlar kurban edilir, ardından bu insanlara has eğlence ve savaş sporları gerçekleştirilerek kutlamalar sona erer.

Hasadın ilk meyvelerinden oluşan ziyafet çok önemlidir ve bir kaç gün sürer. Bu esnada farklı kabileler arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilir ve her aile, değişik bir eğlence düzenler. Her kutlamadaki ana yemek, çeşitli şekillerde hazırlanmış buğdaydır çünkü buğday, bu festivalin kutlamayı amaçladığı doğanın en bereketli hediyelerinden biridir. Genellikle olgunlaşmadan kesilir, kızartılır ve *skhou* ile birlikte yenirken yanında çeşitli tahıllar ve meyveler verilir. Hastalık veya başka bir nedenle festivale gelemeyen insanlara paylarına düşen porsiyonu göndermeyi asla ihmal etmezler, çünkü bu kutsal törenlerde topraktan gelen bereketten bir porsiyon almamanın çok büyük şanssızlık getireceğine inanılır. Yılın bu mevsiminde uygulanan törenler, bütün ihtiyaçlarını bolluğuyla karşılayan merhametli Tanrı’ya şükranlar sunarak sona erer.

Çerkezlerin kutsal koruları, bu ilginç insanların adli işlerinin de yapıldığı yer olduğu için, hem kamuya açık bir tapınak hem de bir mahkeme işlevi görür. Çerkezlerin hukuk kuralları, öç alma üzerine kurulu olsa da, haşinliği ile öne çıkmaz. Birinin kanını dökmekle suçlanan bir kişi, yaşlıların, reislerin ve yasa koyucuların önünde halka açık olarak itham edilir. Her iki tarafın savunması dinlenir ve sonunda verilen karar tamamen tarafsızdır. Her iki tarafın gerekçeleri dinlenmeden veya oradaki yetkililerin oy birliği sağlanmadan asla bir ceza verilmez. Cinayet işlenmesi durumunda, ülkenin kanunu kana karşı kan alınmasına izin verir. Mahkeme aynı zamanda ölen kişinin akrabalarına yüksek bir bedel ödenmesi ile adaletin yerine getirildiğini düşünür. Nitekim hem cinayette, hem de basit suçlarda en çok uygulanan ceza da budur. Eğer suçlunun imkânları bunu ödemeye yetmezse ve talep kesinlikle uygulanacaksa, suçlu bir köle olarak satılır ve ülkesinden sürülür. Böylelikle bir kanun kaçağı olduğu için, karşısına çıkan her hangi bir insan, ceza alma korkusu olmaksızın onu öldürebilir.

Bu kutsal korularda, ister hukuksal, ister halkın üzerinde düşünmesi gereken bir tedbir konusunda resmi çağrı yapılarak gerçekleştirilen bir meclis toplantısı olsun, bu gibi her buluşma en çarpıcı, romantik ve ruhu uyandıran olaylardan biridir. Ve tıpkı evvelce anlattığımız dini vecibeler gibi, dünya tarihinin en eski günlerinden canlı bir resmi önümüze getirmektedir. Nesiller dolusu insan evladının sonbahar yaprakları gibi ayaklarına düştüğünü görmüş olan bu orman devlerinin gölgesinde oturarak, Patrikleri ve farklı kabilelerden yaşlıları, bol giysileri, uzun sakalları ve saygın görüntülerine katkıda bulunan bukleli saçları ile, halkı tehlikeye veya heyecana sürükleyecek her nevi dünyevi olay konusundaki olgun tecrübelerinden yararlanmak amacıyla gözlemliyoruz. Oturduğumuz yerden, bu bakir ormanların kadife çimenlerinin her tarafında, atları ağaç gövdelerine bağlanmış ve silahları en yakın ağacın dallarına asılmış çeşitli başkanlar ve aşiret reisleri ile etrafındakilerin, bu gibi kamu toplantılarının her birinde gerek giysileri, gerekse araçlarının ihtişamında birbirleri ile yarıştığını görüyoruz. Aynı zamanda çevre ormanlar, toplantı yerine yetişmeye çalışanların atları ve silahlarının sesleri ile yankılanır. Zincirden zırları, mücehverli silahları ve şaheser at örtüleri, yaprakların arasından süzülen güneş ışığı ile parlıyor. Derebeyi ihtişamı ve yarı barbar görkemin karşı-

mızda beliren resminin, günümüzde, belki de dünyanın hiçbir yerinde eşi yoktur.

Bütün bu askeri sesler ve karmaşanın ortasında, yaşlılardan biri bu ateşli ve öfkeli kalabalığa hitap etmek için yerinden kalkarsa, birdenbire her şey sessizliğe bürünür ve sözleri derin bir saygı ve dikkatle dinlenir. Böyle bir sahne, saçları ülkesinin hizmetinde ağarmış ve bir zamanlar güçlü sağ kolu ile takipçilerini zafere taşımış ve şimdi de oğulları ve torunlarını atalarına layık olmaya çağıran bir insanın ağzından dökülen nasihatler, doğanın yontulmamış çocuklarının zihnini etkilemek ve duygularını galeyana getirmek amacıyla kurgulanmış olmalıdır. Konuşmasını bitirirken, üzerlerini kaplayan ağaçları, yüreklerindeki vatanseverlik ateşinin, özgürlük aşkının ve dağlık yuvalarını acımasız saldırgandan kahramanca korumaya olan azimlerinin hiç azalmadığına şahit olmaya çağırıyor. Hissettikleri duyguların yoğunluğu, babalarının babaları benzer durumlarda ve benzer şekilde ağaçların ebedi gölgeleri altında toplandıklarından bugüne kadar hiç azalmamıştır.

Ülkenin reisleri ve yaşlılarından sonra insanların gözündeki en saygın kişi, gezgin halk ozanıdır. Her ev onu ağırlamaktan gurur duyar ve her aşiret reisi onun hamisidir. Tatlı melodileri her kutlama meclisini neşelendirir, savaş şarkıları kamptaki ve harp meydandaki kahramanı harekete geçirir. Efsanevi türkülerinde ülkesinin tarihini devam ettirir ve günün geçen olaylarını söylerken, daha uygar ülkelerdeki bağımsız basının görevini yerine getirir, çünkü ihanet edeni ve korkağı azarlamaktan ya da toplumun kanunlarına aykırı davrananların suçlarını açıklamaktan asla geri kalmaz. Aynı zamanda okuma yazmanın veya uygar ülkelerdeki iletişim yöntemlerinden hiç birinin olmadığı bir ülkede, uzaktaki kabilelere başka türlü erişemeyecekleri bilgiyi ulaştırır. Ve şarkılarında kahraman bir reisin savaştaki eylemlerini söyleyerek dinleyicilerinin ona rakip olma arzusunu ateşler.

Şöhreti kendinden önde giden bu maceracı ozanlardan birinin küçük bir köye gelmesi, basit yerlilerin hayatında büyük bir olaydır. Mektuptan yoksun bir halkın, ozandan hikâye ve şarkıları dinleyebilmesi öyle büyük bir mutluluktur ki, en zengin ve güçlü reisler onu mümkün olduğunca çatıları altında tutabilmek ve ona sınırsız misafirperverlik göstermek için birbirleriyle yarışır. Gösterilen büyük nezaketin kar-

şılığında ozanlar ödöl olarak, büyük Çerkez reislerinin savaşıta yaptıkları, İranlılar, Yunanlılar, Romalılar, Tatarlar, Türkler ve Ruslara kısıcası, Kafkasya'nın bütün ezeli düşmanlarına karşı kazandıkları sayısız muhabereyi, güzelliğı dünyaca ünlü Çerkez kızlarını ve eski zamanların Çerkez savaşıçılarınun ününü, bilgeliğini ve yiğitliğini anlatırlar.

Dolayısıyla, Asya'nın büyük hanedanlarının yıkılmasından sonra erişilmesi zor dağlara sığınan çoğı ırkın geçmiş tarihini ve menşeyini aydınlatabilmek için, onların savaş hikâyelerini anlatan ozanların şarkılarındaki geleneksel detaylara dikkat etmeliyiz. Masallar ve geleneklerle üzeri biraz örtölmüş de olsa, Asur, İran, Yunan ve Roma imparatorluklarının çöküşünü bizim kadar iyi bilmelerinin yanı sıra İslam tarihini, Tatar'ların akınlarını, Türk devletinin yükselişini, Bizans imparatorluğunun çöküşünü, özetle günümüze kadar gelmiş doğı tarihi ile ilgili bütün olayları bilirler.

Kafkasya'da yaşayan farklı ırkların ve özellikle Çerkezlerin sergilediğı güçlü adalet duygusuna ve kamusal ve özel meziyetlerine hayran olmamak elde değıl. Dünyadan kopuk olmaları ve aynı zamanda kolektif ve bireysel olarak en sınırsız özgürlüğe sahip olup, kendi akliselimleri ve sözel gelenekleri dışında, hiç bir kanun ve kuralları olmamasına rağmen, her toplumun iyiliğı için gereken sosyal düzeni ve mevcut otoriteye karşı saygılarını hala sürdürmektedirler. Bu ilkel insanların çok eski zamanlardan beri gelen pek çok âdeti, eski Yunanlıların en savaşıçı milleti olan Ispartalıların uygulamalarını hatırlatmaktadır. İkisini kıyasladığımızda, ünlü yasa koyucuları Lycurgus'un, vatandaşlarına uyguladığı sert kurallar fikrini, ilişki halinde olduğı Kafkas ırklarından aldığını düşünebiliriz. Aslında, Yunanlı tarihçilerin bize bıraktıkları anlatımlara göre, Ispartalı gençlerin eğitiminin yanı sıra, askeri eğitim ve disiplinleri, mevcut kanunlara kesin riayeti, Ispartalı yasa koyucunun mecbur ettiğı gibi, ağırbaşlılık ve içkiden uzak durma alışkanlığı, Çerkez savaşıçısının aşğıdaki tasvirine bakarsak, bugünün Çerkezlerine de uyarlanabilir.

Doğumunda bebek dağıcıya, ilerdeki kaderinin sembolü olarak bir yay ve bir miktar ok sunulur; vücudunun bir yerine de onu büyüden ve nazardan koruyacak bir muska bağlanır.

Bebekliğin ilk baştaki bir kaç aciz yılı geçtikten sonra, annesinden alınarak ülkesinin askeri uygulamalarında yeteneği ile ünlü bir savaşçının yanına verilir. Atalık adı verilen bu kişi, genç dağcıya ebeveynlik görevi yapar ve bütün gençliği boyunca öğretmeninin denetimi altında kalarak, hoşgörü ile şımartılmaması veya aşırı sevgi ile zayıflatılmaması için ebeveynlerini ziyaret etmesine asla izin verilmez.

Çerkezlerin hiç okuma yazması olmadığından eğitimi, bedenine güç ve çeviklik katacak her çeşit jimnastik egzersizi ile sınırlıdır. Ata binmenin ve yüzmenin yanı sıra, her çeşit silahı en uzman yöntemlerle kullanmayı öğrenir; ayrıca, ülkesinin ulusal meclislerinde konuşmacı olarak sivrilebilmek için belagat dersi alır ve çalışmalarını tamamlamak için, hırsızlık sanatının hünerlerini öğrenir ki, ülkesine düşman olanların tadını kaçırabilsin.

Bu işlerde yeterince ustalaştığı görüldüğünde delikanlı, zaferle ana baba evine götürülür ve şahane bir ziyafet verilir. Arkadaşlar ve akrabalar davet edilir; delikanlı öğrendiklerini gösterir; Atalık'ına yalnız sözle değil daha büyük hediyelerle teşekkür ve iltifat edilir ve ondan sonra aileden daima büyük saygı görür. Hayat boyu, öğrencisi ile kendisi arasında karşılıklı bir sevgi vardır, böylece genç bir Çerkez savaşçının, ebeveynleri tarafından iki misli korunduğu söylenir.

Gençliğinde erkenden öğretilen, alkolden uzak durma ve kanaat-kârlık dersleri ileri hayatta asla unutulmaz; evinde ya da savaş meydanında yediği her şey en sadesinden olup, miktarı azdır. Gerilla, savaşları boyunca yakıcı bir güneşe maruz kalmasına rağmen, suyu bile gece istirahat edene kadar çok az içer. Böylece bir Arap atasözü olan “insan ne kadar çok su içerse o kadar çok susar”ı aynen uygulamış olur. Bu dağcılardan daha dayanıklı bir ırk yoktur. Bedenen zayıf da olsalar, kuvvetlerindeki yetersizlik, şaşırtıcı hareketlilikleri ile fazlasıyla telafi edilir. Buna, kol ve bacaklarındaki enerjiyi koruyabilme avantajlarını eklediğiniz zaman, gözlerindeki ateşi ve zekâlarını hayatın en uç sınırına kadar sürdürebilirler.

Savaş esnasında gayet sade yemekler yemeleri, hiç şüphesiz, Kafkasya'daki Rus askerleri arasında korkunç bir karmaşa yaratan hastalıklardan kendilerini korumaya yarar. Daha önce belirttiğimiz gibi en

sevdikleri içecek *skhou*'dur.¹⁷ Bir Çerkez onsuz ve arpasız asla yola çıkılmaz. akmak ve elik seyahat aletlerinin vazgeçilmez bir parçası olduğundan, en ıssız bölgelerde bile hiç yemeksiz kalmaz.

Bu orijinal milletin alışkanlıkları, davranışları ve gelenekleri ile ilgili her şeyde, Yunanlı ve Truvalı seçkin savaşçıları tarihlerinin kahramanlık döneminde öne çıkartan savaşçı ruhu, vatan sevgisini ve tehlikeden kaçmamayı aynen görürüz. Birbirlerine ve gizli düşman olmadığına dair sözü geçen bir reisin güvence verdiği yabancılara karşı aynı misafirperverliğin uygulandığını, aynı sadeliği ve ataerkil meziyetleri görürüz. Bütün bunlar, bir Avrupalının gözünde onları çok ilginç hale getirmektedir ve üzerlerinden yarı barbarlığı hatırlatan her şeyi kaldırmaktadır. Ve Rusya gibi bir düşmanla olan ilişkilerinde sadakat ve dürüstlüğü ne kadar hafife alsalar da, askerlerini savaş meydanında nasıl acımasızca katletseler veya tehlikeli tuzaklara düşürseler de, birbirlerine olan davranışlarını belirleyen şey, nezaket ve sosyal hayatın bütün yardımseverliğidir.

Kafkasya kabilelerinin karakterindeki belki de en ilginç ve beğenilecek husus, yaşı aile reisine karşı saygılı ve riayetli davranışlarıdır – hayatının sonuna kadar nasihatleri dinlenir kararlarına boyun eğilir, konuşıtuğunda sözleri derin bir sessizlikle dinlenir ve nereye giderse ona yol verilir – hepsi onu mutlu etmeye çalışır ve onun kutsadıklarından biri olmayı ister.

O halde, bu izole insanların eriştii uygarlık ve ahlak düzeyine, üstelik de bunu, atalarının gelenekleri ve ozanların şarkıları dışında hiç bir yazılı kanuna veya başka rehberine bağlı olmaksızın yapmalarına hayranlık duymamalı mıyız? İnsan doğasının kötü eğilimlerini kontrol etmek için yaşlılarını azarlaması, para cezası ve sürgün korkusu dışın-

¹⁷ Bu kadar sık sözünü ettiğimiz *skhou*'nun menşeyinin neresi olduğu doğudaki milletler arasında çok tartışılan bir konudur. Ona yoğurt adı veren Türkler ve Tatarlar, geleneklerine göre, nasıl kullanılacağını bizzat Tanrının İbrahim'e açıkladığını ve onun da hazırlanış sanatını sonsuza kadar elden ele aktardığını söylerler. Buna karşın, Çerkezler ve Araplar, Hagar'ın, efendisinin evinden kovulunca çölde sıcak ve susuzluktan bayıldığını, meleklerin ona bir tas içinde oryantal nektar sunduğunu, o günden bu güne süt düzeltici olarak korunduğunu belirtmektedir. Çünkü en sıcak havada bile sütü içime uygun bir halde tutmaktadır. erkezler veya her hangi bir doğu milleti tarafından taze süt nadiren veya asla kullanılmaz, Zira sağlıksız olduğu ve mutlaka ateş yükselttiği düşünölür. Böylelikle onu sabah akşam kaynatırlar ve soğuduğunda bir miktar kalmış *skhou* ile karıştırırlar; üç veya dört saat içinde koyulaşır ve kullanılabilir hale gelir. Biraz gül suyu ve şekerle tatlandırıldığında çok ferahlatıcı bir içecek haline gelir.

da ne polisin, ne de ıslah evlerinin hiç bir şeyin olmadığı bir ülkede bu insanların sosyal hayatın oturmuş âdetlerine aynı uysallıkla riayet etmelerini de takdir etmeliyiz. Çünkü, evvelce belirttiğimiz gibi her suç, karşılığında para ödeyerek telafi edilebilir fakat cinayet neredeyse hiç bilinmez, soygun ve küçük hırsızlıklar müttefik kabileler arasında hiç sık görülmez. Gerçekten Kafkasya'da, etraflarındaki bütün büyük milletler köleliğe batmışken, kendilerine has yönetim sistemlerini, ezelden beri değişmeden muhafaza edebilen özel bir millet görüyoruz. Ve aynı şekilde şaşırtıcı olan, hiç bir reisin, hepsini kendi otoritesi altında bir araya getirmeyi başaramamış olmasıdır. Hiç şüphesiz bu durum, Kafkasya'nın pek çok bölgesi üzerinde Rusya'nın etkisini ve bazen de egemenliğini yaygınlaştırmasını sağladı. Oysa, bu kabileler Dağıstan kahramanı Şamil Bey'in yeteneklerine ve enerjisine sahip bir reis tarafından birleştirilmiş olsaydı, Rusya bunu asla başaramazdı. Bir milletin kolektif gücü üzerindeki bu ciddi engele, çeşitli ırkların farklı bir lisan konuştuğunu ve birbirleriyle ancak Tatar kardeşlerinin aracılığı sayesinde iletişim kurabildiğini, üstelik de durumu büsbütün zora sokmak için, o dili sadece reislerin ve yaşlıların bildiğini ilave etmeliyiz.

Yine de bütün dezavantajlara ve yeterli cephane temin edememelerine rağmen, son otuz yıldır Rus imparatorluğunun askeri kaynaklarını hayli zorlamakla kalmayıp, hücumlarını düşmanlarının kamplarına ve sınırlarının ötesine taşımışlardır. Avrupa medeniyetinin büyük davası için burada ne değerli bir müttefik bulacağımızı söylemek gerekmez. Özetle, onlara sadece cephane temin edip, bir kaç tecrübeli subay tarafından Minié tüfeğini kullanmayı öğretirsek, dünyanın bu bölgesinde Rusya'nın daha fazla ilerlemesini engellemiş oluruz. Fakat tereddüt etmemek zorundayız, eğer şu anki fırsat kaçarsa bir daha asla geri gelmeyebilir. Ümit olmadan, maddi ve manevi kuvvet hiç bir işe yaramaz. Bu cesur dağcılar, şu ana kadar zorlu bir gücün saldırılarına karşı ülkelerinin bağımsızlığını korumakta ne kadar başarılı olsalar da, mevcut kriz barışçıl bir neticeye gider ve onların çıkarları unutulursa, tümüyle terk edilmenin bilinci ilerideki bütün gayretlerini felce uğratabilir ve nihai yenilgilerine yol açabilir. Kafkasya Kıstak'ını biraz olsun bilen bir kimse, bu bölge bağımsız kaldığı sürece Rusya'nın Asya'da hâkimiyetini genişletme çabasının sonuç vermeyeceğini bilir.

OTUZUNCU BÖLÜM

Bir Askeri Güç Olarak Rusya
Kafkasya Kışak'ının Siyasi Önemi
Hindistan'ın Tasarlanan İstilas'ı Hakkında Öneriler
Nasıl Engellenir
Kafkasya Bölgelerine Genel Bakış
Kapanış Sözleri

En nihayet, dünya barışını sürdürmek için verilen bütün diplomatik gayretler tüketildikten sonra, insanlığın ilerlemesine en büyük engeli oluşturan Rusya ile kendimizi savaş halinde buluyoruz. Gerçekten, milyonlarca insanın kaderini tamamen değiştirecek bir etki yaratacak olan, uygarlık ve barbarlık arasındaki bu çatışmanın ortaya çıkmasında, insanın dışında bir faktörün olduğuna inanmak zorundayız. Kendi yarımküremizde, diktatörlüğün ilerlemesi karşısındaki büyük siper olarak dünyanın ilk deniz kuvvetine yakışır şekilde kaderin bize verdiği görkemli misyonu gerçekleştireceğimiz şüphe götürmez. Bu resmi tek gölgeleyen, dökülmek zorunda olan kandır.

Fakat kuzeyin barbarının kolayca boyun eğeceğini zannederek kendimizi aldatmamalıyız. Bundan önceki savaşlarımızda güçlü bir devletin hırsı ile mücadele ettik. Şimdi ise, sadece fikirlerle değil, aralarında akrabalık, dil ve ortak bir din bağı olan insan ırkının büyük bir bölümüyle ve kaderlerinde dünyayı yönetmek olduğuna inanan fanatiklerle çarpışmak zorundayız. Bu krizin zorluk ve tehlikesine, Avrupa'nın bütün despot prenslerinin prensipte, ve bazen de çıkarları açısından, aynı güç ile müttefik olduklarını ve kuzeyin diktatörünün düşmesinin kendi sonlarının habercisi olacağını düşündüklerinden kesinlikle emin olduğumuzu eklememiz gerekiyor. Dolayısıyla düşmanımız yalnız Rusya değil, daha da korkutucusu, bu despot prenslerin oluşturduğu bir koalisyondur. Bu takdirde, bu mücadele derhal bir prensip savaşı karakterine bürüneceği için bütün Avrupa'nın yandığını görebiliriz, çünkü kahraman komşularımız Fransızlar haricindeki bütün kıta devletlerinin az çok Rusya tarafından kontrol edildiğinden emin olabiliriz.

Gerçek şu ki, çok uzun zamandır sessiz kaldık. Bir barış kongresinin siyasi şarlatanlığının – bugüne kadar her büyük imparatorluğu mahveden, aynı zaman – alan borç verme etkisinin – bizi saptırmasına izin verdik. Neyse ki, geçmişteki hatalara rağmen İngiltere'nin gücü maddi ve manevi olarak muazzamdır ve şu andaki en büyük soru bu gücü kendi çıkarlarımızı korumak için nasıl kullanacağımızdır. Bir şeyden emin olabiliriz: Tedbirli olmakta ve olayları öngörmekte Rusya kadar kurnaz ve usta olan bir güç, başaracağından emin olmadan bu kadar tehlikeli bir girişimi başlatmazdı. Üstelik, savaşın Avrupa çapına yayılması ihtimaline karşı sadakatine güvenebileceği müttefikler

edinmeden, Fransa ve İngiltere gibi iki zorlu güç ile çarpışmaya cüret edeceğine de inanamayız.

Dolayısıyla, Avrupa'nın durumunu bilen bir gezgin olarak, Rusya gibi bir gücün kuvvetini azımsamak ve karşımızdaki düşmanın gerçek yüzüne gözlerimizi kapatmak çok akılsızca olur. Öyle bir güç ki, adım adım ilerleyerek muazzam bir kudrete sahip olmakla kalmamış, bir Asyalıya has incelik ve kurnazlıkla kıta Avrupa'sının bütün ileri gelen prensleri ve aristokratlarını kuklası yapabilmiş, çok eskiden beri dünya uygarlığını korkutan ve zapt eden o kabileleri uyruğuna almış olan bir güç. O kabileler ki, artık Batı uygarlığı tarafından eğitilip düzenlenseler de, tıpkı barbar ataları gibi hâlâ cahil ve fanatik bir halde tutuldukları için, dünyasal bir tanrı olarak gördükleri bir hükümdarın liderliğinde, ne kadar zor olursa olsun, her türlü atılımı hevesle üstlenirler. Milyonlarca fanatik askerin derhal kendisini takip edeceğini görmek için hükümdarın bütün yapması gereken, onlara çorak steplerini ve donmuş denizlerini terk edip, çoktandır kâfir Müslümanların ayakları altında kirletilen güneyin şaheser güneşine gitme gününün geldiğini söylemesidir. Çorak ülkelerinin ilerlemesi için atılan her adımın iyiye doğru bir değişim olacağını bildiğinde, yırtıcı ve yarı barbar bir milletin neler yapabileceğini kanıtlayan sayısız örneği tarihte görebiliriz. Oysa buradaki insanlar, uygarlık ile sanat ve bilimin bütün yardımları sayesinde başarıyı garanti edebilecek.

Uygarlık ve insanlığın ilerlemesi amacının yanı sıra, hem bir deniz gücü hem de kıta devletlerinden tamamen kopuk oluşumuz nedeniyle, Avrupa'nın tümünü karşımıza dizse bile Rusya'nın adalarımızı istila etmesinden şu an için hiç bir korkumuz yok. Buna karşılık, Asya'da savunmamız gereken çok büyük çıkarlarımız var ve düşmanca bir saldırı yapılacağını öngörerek, dünyanın o bölgesinde Rusya'nın gücünü etkisizleştirecek bir darbe vurmak için uğraşmalıyız. Bunu etkin bir şekilde yapabilmek için Rusya'nın Karadeniz'den uzaklaştırılması gerekir. Çünkü Kırım ve Çerkezistan kıyılarını elinde tuttuğu sürece, Asya onun saldırgan politikalarından asla kurtulamayacaktır. Oysa, bu deniz elinden alınınca, milyonlarca yarı barbar vatandaşı her zaman olduğu gibi, durağan bir kalabalığa dönüşecektir. Böylelikle ülkenin doğası gereği, istilaya karşı direnme güçleri olsa da, fakirlik ve kopuklukları yüzünden, kendileri dışındaki uygar dünyanın kaderini etkile-

meye güçleri yetmeyecektir. Bu arada buharlı gemiler, ticaret ve Batı uygarlığını daha yakından tanıma imkânı, yeni devletlerin oluşmasını sağlayacak, bu ülkelerin vatandaşlarına, özgürlük ve bağımsızlığın ortak düşmanına karşı kendilerini ve hürriyetlerini nasıl savunacaklarını öğretmiş olacaktır.

En önemlisi ve her tehlikeye rağmen, Kafkas Kısıtık'ının bağımsızlığı korunmak zorundadır. Korkusuz yerlileri ve erişilmez dağ sığınakları olan bu kale, Kuzeyden gelen birliklerin ilerlemesini kontrol etmek için çok değerli bir yerdir. Burada dünyanın en cesur askerlerinden oluşan bir ordu kurabiliriz. İntikam alacak pek çok şeyi olan bir halk, yiğit bir insanın en değer verdiği şeyler olan vatani ve bağımsızlığına karşı uzun zamandır savaşıyor bir gücü devirmek için, kendilerine yardım etmeye hazır olan herhangi bir devletin bayrağı altında birleşecektir.

Hiç şüphesiz, Rusya'nın geniş sınırları içinde, en zayıf kısım Karadeniz'deki ülkelerdir. Olayların akışı ve yerlilerin karakteri, kesin başarı elde etmemiz için ona bu noktadan saldırılabileceğimizi gösteriyor. Bunun yanı sıra, Kafkasya gerillaları ve stepelerin dayanıklı çocukları olan Tatar'lar, Don nehri Kazakları, Kubanlar, Khopiler ve Phaseler'in, kendilerini hak ve özgürlüklerinden şiddetle mahrum etmiş bir güce sadakat göstereceklerini düşünmüyoruz. Kafkasya'ya gelince, kıyıda bir kaç çamurdan kale ve siper dışında Rusya'nın bu topraklarda hiçbir güce sahip olmadığını, buna karşılık, insan hayatına ve hazineye büyük bedellere mal olma pahasına bu toprakları korumak zorunda olduğunu kitabımızda gösterdik.

Dünyanın en zengin ve verimli ülkelerinden biri olan ve her devirde o zamanın en güçlü askeri kuvveti tarafından ele geçirilmek istenen Hindistan'ın, şimdi de Rusya'nın yağmacı askerlerine çok cazip bir ödül olarak görülmesine hiç şaşırılmamak lazım. Dünyayı patenti altına almaya çalışan ve ilkesiz bir politika izleyen Rus hükûmetine güvenilemeyeceğini bilerek, saldırganlığa karşı bizi bir kalkan ve koruyucu olarak gören yüz milyonlarca insanın güvenliğini sağlama görevi bize düşüyor. Şu anda korkacak hiçbir şeyimiz yok, üstelik Kafkasya ismen bile bağımsız kaldığı müddetçe, korkmamız için hiçbir neden olamaz. Fakat Rusya, bu kalenin mutlak hâkimiyetini kazanmayı başarsaydı durum çok farklı olacaktı. O takdirde, denizden ve karadan,

her yoldan Orta Asya'yı ezip geçerek savaşı ve perişanlığı Hindistan'ın tam ortasına kadar taşımasını engelleyecek ne olabilirdi? Rusya'nın Hindistan'ı istila etme olasılığı çok uzak bir ihtimal de olsa, üzerinde çok ciddi düşünmeyi gerektirir. Öncelikle, Rus sınırı ile Indus nehri arasında yer alan her ülkenin, bağımsızlığını korumanın önemi ve sağlayacağı çıkar hakkında ikna olmalıyız. Ayrıca, manevi cesaret, çıkar birliği ve etkili askeri düzenden yoksun olan o ülke insanların, İngiltere meclisleri tarafından yönlendirilmeden ve İngiliz silahları ve nüfuzu olmadan zorlu bir direnç ortaya koyamayacakları bellidir. Ayrıca, Orta Asya'nın neredeyse tamamının düzensiz bir halde oluşu durumu daha da kötüleştirmektedir. Zorba bir düşmanın sınırlarını tehdit ettiği ve otoriter öğütler verdiği İran, tamamen acizdir. Afganistan Hanları, Türkmenler, Özbekler, Kyberees, Viseerees ve diğer bir kaç önemsiz olanlar bizim menfaatlerimizle örtüşmüyorlar. Diğer yandan Buhara, Khiva ve Khojend Hanları, dostlukları ve yardımlarına güvenme konusunda, müttefik olarak çok dönemler ve yabancılarla olan ilişkilerinde çok tehlikeliler.

Rusya'nın, Hindistan'ı istila etmeğe karar verdiğini varsayarsak, onun Herat'a ulaşmasına mani olacak hiç bir engel yoktur. Buradan Hindistan'a kırk günden kısa bir sürede kolayca yürünebilir, hatta Kafilelerin bunu yirmi beş günde gerçekleştirdiği bilinmektedir. Indus nehrine on iki gün mesafede olan Kabil'e varınca, iki yol vardır: yukarı ve aşağı. Kandahar ve Ghisnee'den geçen yoldan kışın gidilebilir.

Hazar denizinden Hindistan'ı istila edecek bir ordu için İran'da kilerin yanı sıra iki üç yol daha vardır. İmparator Paul'ün beğendiği ve birinci Napolyon'un kendisine eşlik etmeği kabul ettiği istila planı Urungu üzerindendi, çünkü başka yerlere nazaran kendilerine engel olacak çok daha az kale vardı. Amee'yi geçtikten sonra müttefiklerin istila ordusu Karjoo ve Kirchee üzerinden Balkh'a doğru ilerlemişti. Kirchee'de Himalaya'ları geçmeye yetecek kadar yiyecek ve erzak stoklayacaklardı ve bu deneme yazın yapılacağı için, büyük bir ordunun geçmesine en uygun yol olarak Hindikuş dağları seçilmişti çünkü, eğimi yavaş arttığından nispeten daha az yorucuydu.

Eğer Rusya Paul'ün saltanatında Hindistan'ı istila etmeği düşünecek kadar güçlü idiyse, nüfuzunun ve silahlarının Orta Asya'dan Herat'a ve Afganlara kadar uzandığı günümüzde, sınırları zaten Amu

Darya'yı geçmişken, Hazar denizi yalnız onun donanmasına özel bir geçit olmuşken, Karadeniz bir Rus gölü ve Kafkasya'nın bağımsızlığı hassas bir dengede iken, bu girişimi çok daha kolay göze alabilir.

Askerliğin hayat boyu devam ettiği Rusya gibi bir ülkede, bir isyanı engellemek için askere bir uğraş bulmak gerekir. Ve Hindistan'ın yağmalanma vaadinden daha cazip hiç bir şey sunulamaz. O ülkeye saldırı ihtimaline karşı hazırlıklı olmalı ve bunu boşa çıkarmak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız. Halen Rusya, Hindistan'ı istila etme niyetinde olmadığı halde yaklaşımlarını yine de izlemeliyiz: Huzursuzluk tohumları ekme sanatında çok yetenekli olduğundan, tehlikeli bir komşu olacağını kanıtlayacak yeterince örnek var. Her halükarda, Karadeniz ve Hazar'daki pozisyonunu sürdürebildiği müddetçe, savaş şeytanını harekete geçirdiğimize göre, büyük bir ordunun saldırıyı püskürtmeye her an hazırlıklı olması lazım. Buna ilaveten, umumi ve özel pek çok tartışmasında uygar milletlerin aralarındaki ilişkide özen gösterdiği dürüstlüğe aldırmayan Rusya'nın entrikalarını alt etmek için ajanlar tutmak üzere büyük bir masraf etmek gerekecek.

Uygar veya yarı uygar komşu milletler ile yürütülen ilişkilerde Rus hükümetinin izlediği ilkesiz politikanın farkında olarak, – anlaşmalara riayetsizliği, güven eksikliği ve prensipten uzak entrikalarının, onu tehlikeli bir komşu haline getirdiğini bilerek – dünyanın bu bölgesinde daha ilerlemesine derhal engel olmanın gerekliliğini görmeliyiz. Ve doğanın kendisi, Kafkasya'nın haşmetli dağları ve zorlu geçitleri ile bu engeli oluşturmuştur.

Eğer yazdıklarımızla kendimizi okurlarımıza anlatabildikse, Rusya'nın doğudaki bütün girişimlerinin anahtarının Kafkasya Kıstak'ı olduğunun ve bunu elde etmenin onun açısından inatçı bir siyasi gereklilik olduğunun bariz olması gerekir. Dolayısıyla, menfaatleri böylesine ölümcül bir neticeyle çatışan milletlerin, buna engel olmaya çalışması gerekir – fakat tekrar ediyoruz, ne tereddüt etmeli ne de ertelemeliyiz – şu andaki fırsat kaçarsa, büyük ihtimalle asla dönmek üzere kaçmış olacaktır!

İster politik, ister ticari bütün görüşlere göre, kolonileşmeye özellikle uygun ülkeler oldukları için Kafkasya Kıstak'ını oluşturan bölgeler özel itibar gösterilmeyi hak etmektedirler. Eski Yunanlıların

tarihinde, çok az ülke, esaslı İmereti, Megrel ve Gurya'dan oluşan Kolkhis'den daha ünlüydü. Bütün Rusların Çarı'nın aşırı büyümüş imparatorluğunda çok önemsiz görünen ve günümüzde nüfusunun büyük bölümünü kaybetmiş olan bu bölgelerde bir zamanlar çok sayıda insan yaşamaktaydı.

Ölümsüz Yunanistan'ın uygar çocuklarının yerleştiği ve kaba yerlilerine kendi sanatları ve bilimlerini öğrettiği ülke burası idi. Megrel'de devasa bir bölge hala Phyxus'un oğlu Argo'nun adını taşımaktadır; o aynı zamanda Sinop'un kurucusudur. Gürcistan'da bir şehir olan Idessa, Jason tarafından inşa edilmiştir. Bir zamanların ünlü şehri Dioscurias, menşeyini Castor ve Pollux'un arkasından gelenlere borçludur. Hatta bugüne kadar Anadolu kıyısında adını Jason'dan alan bir burun vardır.

Tacitus'un anlattığına göre, Jason Karadeniz kıyılarına ikinci kez geldiğinde, arkasından gelenlere kolonileşme sistemi hakkında kurallar vermiş ve Ingour, Khopi ve Phase'in kıyılarında yeni yerleşimler kurmuştur. Fakat eski Yunanlılar kolonilerini yalnızca Karadeniz'de kurmamıştır; Hazar Denizi kabilelerinden hemen hepsi, özellikle İberler ve Arnavutlar, o büyük denizciyi takip edenlerin soyundan gelme geleneğini gururla sürdürürler.

Sonraları bu güzel yöreler Pontus kralı Mitridat'ın idaresi altına girince, imparatorluğunun tahıl ambarları ve dominyonlarının en önemlileri olmuşlardır. Strabo'nun anlattığına göre, onun zamanında yalnız Megrel 200.000 adet yerli asker verebiliyordu. Hâlbuki günümüzde, İmereti ve Gurya da dâhil, o bölgede yaşayanların tümünün sayısı bu kadarı bulmuyor. Aynı yazar ayrıca toprağın yılda dört kez hasat edecek kadar zengin olduğunu da söylemektedir.

Yunan ve Roma imparatorluklarının yıkılmasından sonra, zengin, kalabalık nüfuslu ve bolluk içinde olan Gürcistan'ın – o devrin Katerina'sı olan – Hristiyan kraliçesi Thamar'ın saltanatına gelinceye kadar bu yöreler hakkında hiç bir otantik kayıt yoktur. Ancak bütün bunlar, yerine gelen Müslüman İran ve Türk hükümdarların umut kırıcı saltanatları zamanında yok oldu – bu lanet, Asya'nın bu bölgesinde son yüz yıldır Ruslar, Türkler ve İranlılar arasında gerçekleşen hemen her savaşın muharebe meydanı olmaları ile artmıştır.

Megrel'in ticari amaçlı imkânları açısından, Ingour, Khopi, Phase ve bir iki diğer nehir küçük bir masrafla, sadece denize açılan ağızlarındaki kum tepeleri kaldırılarak ülkenin içlerine kadar ulaşılır bir hale getirilebilir. Karadeniz sahillerinin bu kısmı doğal olarak bataklıklarla kaplı değildir. Ve çoğu yerde arazi setlerle denize indiği için ve arada bir yükselti olduğundan – önceki bir bölümde değindiğimiz su baskınlarının nedeni – bu kötü koşul bir kanal açarak kolayca çözümlenebilir. Aslında, eskiden yaşamış yerlilerin bu ileri görüşlülüğünün izleri her yerde görülebilir; fakat nehirlerin ağızları gibi, bunlar da artık kısmen dolmuştur.

Karadeniz'in bu kısmındaki sahilin tamamından ve o nehirlerden tutulan balıklarla, çalışkan ve girişken insanlara büyük bir para ve iş kaynağı sağlanabilir. Volga nehri ve Hazar denizi dâhil, dünyanın en iyi mersin balığının, en çok miktarda bulunduğu yer burasıdır. Ancak, her ne sebeptense Rus hükümetinin karanlık politikasına uygun olarak Karadeniz'de balıkçılık teşvik edilmez. Oysa Prens Worrenzow ile gittiğimiz limanlarda yaşayanların söylediğine göre mersin balığı, öyle büyük gruplar halinde nehirlerle geldi ki kadınlar ve çocuklar küreklerle binlercesini öldürdüler.

Rusya'nın kıskançlıkla gizlediği ve uygar batı insanların artık dikkatini çeken o ihmal edilmiş Asya ülkelerinin, konumu, iklimi ve ürünleri itibarıyla bunca doğal avantaja sahipken, şu andaki cahil hallerinde daha fazla kalamayacakları açıktır. Ticaret, buharlı gemicilik ve İngiltere ve Fransa'nın koruması altında iyi yönetilen bir kolonileşme sistemi, bu halkların davranışı, adetleri, alışkanlıkları ve fikirlerinde bir kaç yıl içinde tam bir devrim yaratacaktır. O zaman yeni devletlerin yükselişini, çalışkanlık ve uygarlıkları ile dünyanın bolluk ve sosyal mutluluğuna katkıda bulunduklarını göreceğiz. Eğer onlara uyarlanan kolonileşmeyi tarif edecek pratik bir örnek ararsak, bütün yapmamız gereken, eskilerin *ver sacrum*'unu (*Kutsal Bahar*) model almaktır. Milletlerin karşılıklı çıkarları üzerine kurulmuş ve Güney Avrupa ülkelerinin tamamının ve Asya'nın büyük kısmının uygarlığını borçlu olduğu – şu anki uygarlık düzeyindeki Çerkezlere özellikle uyarlanabilecek bir – sistem – özgürlüklerini kısıkanarak bir yabancıнын aralarına yerleşmek için gösterdiği her çabayı şüpheyile karşılayan bir millet.

Küçük Asya'nın, Ermenistan ve Anadolu'nun bütün sahilleri, Batum'dan İstanbul Boğazı'na kadar, aynı şekilde verimli olup, iyi iklimi ve konumu sayesinde her nevi kültüre uyum sağlayabilir. Limanlar ve iskeleler genellikle geniş ve ferahtır veya az bir masrafla o hale getirilebilir. Gerçekten, bütün bu ülkeler o kadar çok avantaja sahip ki çok uzak olmayan bir gelecekte aynı plan doğrultusunda kolonileşirlerse, mutlaka ticaret yapan, gelişen ve zenginleşen ülkeler olacaklar. Şu anda yıkık köyler, terk edilmiş şehirler, çoğu ekilmemiş, boş arazilerden başka bir şey göremiyoruz. Karşılaştığımız az sayıda yerlinin ümitsiz ifadesi ve gelecekteki kaderine olan umursamazlığı, hem dost, hem düşman tarafından aynı şekilde yağmalanmaya alışmış bir milletin tipik davranışdır.

Şimdi artık okurumuza veda ediyoruz: Birlikte sınırsız steplerde ve iz tutmaz denizlerde gezdik, İmparatorluk Rusya'sının askeri ihtişamını ve Kafkasya dağcısının sadeliğini gözden geçirdik, gururlu İstanbul'un altın varaklı minareleri ile şaheser köşklerini ve mütevazı kölenin sefil kulübesini inceledik. Başkalarının ülkelerini inceleyerek kendimizinkinin değerini, farklı hükümet sistemlerinin hatalarını inceleyerek mülkümüzü ve hayatlarımızı koruyan kendi mükemmel sistemimize hayran olmayı ve artan bir saygıyla İngiltere'nin kutsal adını yaşatmayı umarız öğrenmişizdir. Öyle bir ülke ki, atalarımızın bilgeliği ve cesareti sayesinde, en sade köylü ile en gururlu asilzade aynı özgürlüğü, hakları ve ayrıcalıkları paylaşıyor; zengine de fakire de adalet aynı şekilde uygulanıyor ve her insan, ne kadar mütevazı olursa olsun, kendi kulübesi için "Burası benim kalem; onu istila etmeye kim cüret eder?" diyebiliyor.

TÜRKİYE, RUSYA, KARADENİZ VE ÇERKEZİSTAN

Edmund SPENCER

Bu kitap 1854 yılında ALBAY EDMUND SPENCER tarafından yazılmıştır. Kitabın önsözünden:

“Şimdilik dünyanın kaderini Fransa, İngiltere ve Rusya’nın eline bırakıp, okuyucularımıza, eski dünyanın savaş alanı olacaktı gibi görünen, uygar Avrupa’da yaşayanları hep kızdıran, en büyük ve en önemli sorunun silahlı kuvvetlerle çözüme ulaşacağı yer olan Doğu Avrupa’nın ve Asya’nın ücra köşelerindeki ülkeleri tanıtmaya çalışacağız.

Bu güzel ülkeler, kendilerine duyulan politik ilgi bir yana, gezginler açısından geniş bir gözlem alanı ve politikacılar, filozoflar ve ülkelerin gelişmesini yavaşlatan ya da hızlandıran nedenleri araştırma durumunda olan dünya insanları için, ilginç bir araştırma konusu oluşturmaktadır. Burada son derece bereketli topraklar ve yarımküremizde bulabileceği en sağlıklı iklimi bulacaklar. Ayrıca, her yerde, iç kesimlerde denizcilik ve her türlü sulama imkânını sağlayan asil nehirlerle ve ticaret dünyasını davet edermiş gibi görünen en güzel limanlarla dolu denizlerle karşılaşacaklar.”

26.00

